

UNIWERSYTET im. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

ks. Adam Pieckenhagen

LITURGIA STACYJNA
WYRAZEM JEDNOŚCI KOŚCIOŁA LOKALNEGO

Studium na podstawie wybranych celebracji
w Archidiecezji Poznańskiej

Praca doktorska napisana na seminarium
z liturgiki pod kierunkiem
ks. dr hab. Dariusza Kwiatkowskiego, prof. UAM

POZNAŃ 2020

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	6
Bibliografia	7
Wstęp	17
ROZDZIAŁ I	
HISTORIA I NATURA LITURGII STACYJNEJ	24
1. Znaczenie terminu <i>statio</i> w liturgii.....	24
2. Liturgia stacyjna w Rzymie na przestrzeni wieków	31
3. Obrzędy liturgii stacyjnej	64
ROZDZIAŁ II	
MISSA STATIONALIS W CEREMONIALE LITURGICZNEJ POSŁUGI	
BISKUPÓW	79
1. Biskup jako fundament i znak komunii w Kościele Partykularnym	81
1.1. Przepowiadanie Ewangelii	84
1.2. Uświęcanie wierzących	87
1.3. Posługiwanie pasterskie	91
2. Znaczenie liturgii biskupiej	97
2.1. Kościół katedralny	98
2.2. Liturgia biskupia w kościele katedralnym	102
2.3. Wspólnotowy charakter liturgii biskupich	108
3. Definicja i opis Mszy stacyjnej	111
3.1. Przygotowanie liturgii i powitanie biskupa.....	113
3.2. Obrzędy wstępne	114
3.3. Liturgia słowa.....	116
3.4. Liturgia eucharystyczna	118
3.5. Obrzędy Komunii.....	121
3.6. Obrzędy zakończenia	123
3.7. Inne msze celebrowane przez biskupa	124
3.8. Msza, której biskup przewodniczy, nie sprawując Eucharystii	125
ROZDZIAŁ III	
OBOWIĄZKI I POSŁUGI BISKUPA W SAKRAMENTALNEJ LITURGII	
STACYJNEJ	129

1.	Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej.....	130
1.1.	Chrzest	130
1.1.1.	Chrześcijańskie wtajemniczenie dorosłych	132
1.1.2.	Obrzęd wybrania, czyli wpisania imienia.....	133
1.1.3.	Obrzędy „przekazania”	135
1.1.4.	Sprawowanie sakramentów wtajemniczenia	137
1.1.5.	Okres mistagogii	139
1.1.6.	Prostszy obrzęd wtajemniczenia.....	140
1.1.7.	Chrzest dzieci.....	140
1.1.8.	Sprawowanie chrztu w czasie Mszy świętej.....	141
1.1.9.	Sprawowanie chrztu poza Mszą świętą	143
1.2.	Bierzmowanie	144
1.2.1.	Bierzmowanie w czasie Mszy świętej	146
1.2.2.	Bierzmowanie poza Mszą świętą.....	149
2.	Sakramenty uzdrowienia	150
2.1.	Pokuta i pojednanie.....	152
2.1.1.	Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem	153
2.1.2.	Obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem	155
2.1.3.	Celebracje pokutne bez spowiedzi i rozgrzeszenia.....	156
2.2.	Namaszczenie chorych	156
2.2.1.	Obrzęd namaszczenia chorych w czasie Mszy świętej.....	158
2.2.2.	Obrzęd namaszczenia chorych poza Mszą świętą	160
3.	Sakramenty w służbie komunii	160
3.1.	Kapłaństwo	161
3.1.1.	Obrzędy święceń.....	164
3.1.2.	Obrzędy wstępne i liturgia słowa.....	166
3.1.3.	Święcenia	167
3.1.4.	Przedstawienie kandydatów	167
3.1.5.	Przyrzeczenie wybranego	168
3.1.6.	Litania błagalna.....	168
3.1.7.	Nałożenie rąk i modlitwa święceń	169
3.1.8.	Obrzędy wyjaśniające	170
3.1.9.	Liturgia eucharystyczna.....	173
3.1.10.	Obrzędy zakończenia	173

3.2.	Małżeństwo	174
3.2.1.	Sprawowanie małżeństwa w czasie Mszy świętej	175
3.2.2.	Sprawowanie małżeństwa poza Mszą świętą	178

ROZDZIAŁ IV

MISSA STATIONALIS W ARCHIDIECEZJI POZNAŃSKIEJ..... 181

1.	Msza Krzyżma	182
2.	Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi	192
3.	Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa	197
4.	Wielkopostne kościoły stacyjne w Archidiecezji Poznańskiej	200
5.	Uroczystości w sanktuariach na terenie Archidiecezji Poznańskiej.....	203
6.	Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski	211
7.	Jubileusz 1050. rocznicy powstania diecezji poznańskiej.....	218
8.	Konferencja Przewodniczących Episkopatów Europy w Poznaniu 2018	223
	Zakończenie	229

WYKAZ SKRÓTÓW

- BOK – Biblioteka Ojców Kościoła, Kraków 1992-
- DB – Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* z dnia 28 października 1965 r.
- EL – „Ephemerides Litugicae”, Roma 1887-
- KD – Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* z dnia 21 listopada 1964 r.
- KKK – *Katechizm Kościoła katolickiego*
- KL – Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum concilium* z dnia 4 grudnia 1963 r.
- MKAP – Miesięcznik kościelny Archidiecezji Poznańskiej
- MR – *Mszał rzymski dla diecezji polskich*
- OMWR – *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*
- PL – J.P. Migne, *Patrologia Latina*, t. 1-221, Paris 1844-1864.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

Źródła biblijne

Biblia Tysiąclecia - Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2014.

Źródła patrystyczne

Hermas, *Le Pasteur*, tł. R. Joly, Paris 1968.

Jan Kasjan, *Rozmowy z Ojcami*, t. I (*Rozmowy I-X*), tł. A. Nocoń, Kraków 2002.

Lactance, *Institutions Divines*, livre VI, tł. C. Ingremeau, Paris 2007.

Leon Wielki, *Kazania wybrane*, tł. i kom. J. Czuj, Poznań 1936.

Leon Wielki, *Mowy*, tł., wstęp i objaśnienia K. Tomczak, Poznań 1958.

S. Leo I Magnus, *Ad Dioscurum Alexandrium Episcopi*, PL 54.

Św. Cyprian, *Listy*, tł. W. Szoldrski, Warszawa 1969.

Św. Ignacy Antiocheński, *Do Kościoła w Efezie 20,2*, w: *Pierwsi świadkowie Pisma Ojców Apostolskich*, tł. A. Świderkówna, M. Starowieyski, BOK 10, 1998.

Tertulian, *Apologetyk*, tł. J. Sajdak, Poznań 1947.

Tertulian, *O wieńcu*, w: Tertulian, *Wybór pism*, t. III, red. S. Kalinowski i in., tł. T. Skibiński, Warszawa 2007.

Tertulian, *Wybór pism*, opr. W. Myszor, E. Stanula, Warszawa 1970.

Synod Archidiecezji Poznańskiej, t. 2, *Statuty*, Poznań 2008.

Święta Kongregacja kultu Bożego, *List okólny o przygotowaniu i obchodzeniu świąt paschalnych Paschalis Solemnitatis*, tł. S. Czerwik, „Anamnesis” 26(2001), nr 3, s. 9-27.

Źródła liturgiczne

Andrieu M., *Les 'Ordines Romani' du Haut Moyen-Age*, t. II, Louvain 1960.

Atchley F., Cuthbert E.G., *Ordo Romanus Primus*, London 1905.

Burchardi Johannis, *Diarium sive rerum urbanarum commentarii (1483-1506)*, t. I-III, wyd. L. Thuasne, Paris 1883-1885. Dziennik ten dostępny jest również w Internecie na stronie: <https://archive.org/details/diariumsivererum03burcuoft/page/n7/mode/2up>

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II dostosowany do zwyczajów diecezji polskiego, wydanie wzorcowe, Katowice 2013.

Dykmans M., *L'Oeuvre de Patrizi Piccolomini ou le Cérémonial Papal de la Première Renaissance*, t. I-II, Città del Vaticano 1985.

Liturgia Godzin, t. 4, Poznań 1988.

Missale Romanum: Editio princeps (1570). Latin edition, wyd. M. Sodi, A.M. Triacca, Città del Vaticano 1998.

Mszał rzymski dla diecezji polskich, Poznań 2010.

Obrzędy bierzmowania. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2019.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Warszawa 1988.

Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2018.

Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2019.

Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów, Katowice 2019.

Rytuał rzymski. Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1995.

Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo, Katowice 2004.

Schuster I., *Liber sacramentorum. Note storiche e liturgiche sul Messale Romano*, t. I., Torino 1941, t. III, Torino 1931.

Stapper R. (wyd), *Ordo Romanus Primus de Missa Papali*, Monasterii 1933.

II. DOKUMENTY MAGISTERIUM KOŚCIOŁA

Franciszek, *Poloniam semper fidelem*, MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 275-279.

Franciszek, *Przesłanie Franciszka na 1050-lecie biskupstwa poznańskiego*, MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 420-422.

Jan Paweł II, *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002.

Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini*, Poznań 1998.

Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores gregis*, Wrocław 2003.

Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, Kraków 2008.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984.

Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej*, Kraków 2009.

Konferencja Episkopatu Polski, List Pastorski na Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski *Nowe życie w Chrystusie*, MKAP 12(2015), rok LXVI, s. 799-743.

Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o apostolskich zadaniach biskupów Apostolorum successores*, Kielce 2005.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej. Zasady i wskazania*, Poznań 2003.

Kuria Metropolitalna w Poznaniu, *Bierzmowanie dorosłych w katedrze poznańskiej*, MKAP, 12(2019), rok LXX, s. 707.

List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია, w:
http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_28051992_communionis-notio_pl.html [dostęp z dnia 18.03.2020 r.].

Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego, Poznań 2006.

Paweł VI, Konstytucja apostolska *Pontificalis Romani recognitio*, w: *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, Katowice 2019, s. 8-11.

Paweł VI, List „motu proprio” *Ministeria quaedam*, „Wiadomości Diecezjalne”, Katowice 42(1974), s. 225-229.

Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, w: *Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 236-258.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum concilium*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

Sixtus V, *Egregia populi Romani pietas*, w: *Bullarium diplomatum et privilegium Sanctorum Romanorum Pontificum*, t. VIII, Taurinensis editio 1863, s. 663-666.

Wprowadzenie teologiczno-pastoralne, w: *Lekcjonarz mszalny*, t. I, Poznań 2015, s. 11-55.

III. DOKUMENTY ARCYBISKUPA POZNAŃSKIEGO I INNYCH BISKUPÓW

- Bagnasco A., *Jedność Kościoła w Europie*, MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 533-534.
- Bagnasco A., *Poznanie, bezinteresowność, ocena*, MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 513-514.
- Duka D., *Dziedzictwo, które jest zadaniem*, MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 422-426.
- Gądecki S., *Aby świat uwierzył*, MKAP 7(2017), rok LXVIII, s. 454-462.
- Gądecki S., *Chociażbym przechodził ciemną dolinę*, MKAP 10(2010), rok LXI, s. 19-26.
- Gądecki S., *Chrystus jest jedynym Kapłanem*, MKAP 5(2018), rok LXIX, s. 261-268.
- Gądecki S., *Chrystus, serce świata*, MKAP 8(2011), rok LXII, s. 23-28.
- Gądecki S., *Czy nie jest to cieśla, syn Maryi?*, MKAP 9(2015), rok LXVI, s. 565-570.
- Gądecki S., *Dar wspólnoty w Duchu Świętym*, MKAP 8(2011), rok LXII, s. 11-16.
- Gądecki S., *Do Ciebie, Święty Józefie, uciekamy się*, MKAP 4(2018), rok LXIX, s. 196-202.
- Gądecki S., *Do domu matki*, MKAP 8(2011), rok LXII, s. 29-34.
- Gądecki S., *Duch Pana Boga nade mną, bo Pan mnie namaścił*, MKAP 5(2010), rok LXI, s. 4-9.
- Gądecki S., *Duch Święty jednoczy*, MKAP 7(2018), rok LXIX, s. 375-383.
- Gądecki S., *Eucharystia jest przyszłością*, MKAP 8(2011), rok LXII, s. 14-23.
- Gądecki S., *Gdzie chrzest, tam nadzieja*, MKAP 12(2015), rok LXVI, s. 769-772.
- Gądecki S., *Im bliżej Jezusa – tym bliżej siebie*, MKAP 7(2016), rok LXVII, s. 412-419.
- Gądecki S., *Istnienie ze względu na Jezusa*, MKAP 5(2015), rok LXVI, s. 247-253.
- Gądecki S., *Ja jestem dobrym Pasterzem*, MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 323-330.
- Gądecki S., *Jego miłosierdzie na wieki*, MKAP 8(2015), rok LXVI, s. 464-469.
- Gądecki S., *Józefie Synu Dawida*, MKAP 4(2017), rok LXVIII, s. 217-224.
- Gądecki S., *Kapłanem – na wzór Chrystusa*, MKAP 5(2017), rok LXVIII, s. 227-236.
- Gądecki S., *Kolonizacja, ewangelizacja, nowa ewangelizacja i misja*, MKAP 5(2012), rok LXIII, s. 242-247.
- Gądecki S., List pasterski na Adwent Roku Pańskiego 2017 *Jesteśmy napelnieni Duchem Świętym*, MKAP 1(2018), rok LXIX, s. 8-12.
- Gądecki S., List pasterski na Wielki Post Roku Pańskiego 2018 *Nawracajcie się!*, MKAP 3(2018), rok LXIX; s. 131-135.

- Gądecki S., List pasterski przed Zebraniem Plenarnym Konferencji Episkopatów Europy w Poznaniu, MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 541-544.
- Gądecki S., *Miejsce nawrócenia, pokuty i pojednania*, MKAP 4(2010), rok LXI, s. 31-39.
- Gądecki S., *Missa Crismatis*, MKAP 5(2014), rok LXV, s. 248-250.
- Gądecki S., *Namaszczenie i posłanie*, MKAP 6(2011), rok LXII, s. 20-27.
- Gądecki S., *Natchniony zwyczaj nas uczy*, MKAP 4(2017), rok LXVIII, s. 201-206.
- Gądecki S., *Nawracajcie się i wierźcie w Ewangelię!*, MKAP 3(2018), rok LXIX, s. 150-157.
- Gądecki S., *Olej, pieczęci darów niebieskich*, MKAP 5(2013), rok LXIV, s. 262-264.
- Gądecki S., *Orędzie telewizyjne na Boże Narodzenie*, MKAP 1(2016), rok LXVII, s. 6-9.
- Gądecki S., *Polonia cepit habere episcopum*, MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 427-444.
- Gądecki S., *Polonia semper fidelis*, MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 314-321.
- Gądecki S., *Poświęcenie figury Serca Jezusa*, MKAP 7(2016), rok LXVII, s. 419-422.
- Gądecki S., *Serce Jezusa to Chrystus*, MKAP 8(2012), rok LXIII, s. 433-439.
- Gądecki S., *Tys dla mnie ucieczką*, MKAP 8(2010), rok LXI, s. 18-22.
- Gądecki S., *Ustanowienie kapłaństwa*, MKAP 6(2015), rok LXVI, s. 316-323.
- Gądecki S., *W postaci róży śnieżnobiałej*, MKAP 9(2012), rok LXIII, s. 459-466.
- Gądecki S., *Wytrwajcie w miłości mojej*, MKAP 8(2013), rok LXIV, s. 427-436.
- Gądecki S., *Z nami chwałę niebo całe*, MKAP 5(2014), rok LXV, s. 233-238.
- Gądecki S., *Zadania kapłańskie i chrzest*, MKAP 4(2016), rok LXVII, s. 227-236.
- Gądecki S., *Złym śmierć niesie, dobrym życie*, MKAP 7(2014), rok LXV, s. 351-357.
- Gądecki S., *Znaczenie chrztu dla naszych dziejów*, MKAP 2(2016), rok LXVII, s. 67-71.
- Grocholewski Z., *Maryja – naszą Matką i Królową*, MKAP 10(2017), rok LXVIII, s. 619-625.
- Hollerich J.C., *Misterium Kościoła*, MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 526.
- Ouellet M., *Radosne świadectwo*, MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 517.
- Parolin P., *Homilia legata papieskiego*, MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 284-290.
- Polak W., *Prima sedes episcopi*, MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 445-449.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Baldovin J.F., *The Urban Character of Christian Worship. The Orgins, Development and Meaning of Stational Liturgy*, Roma 1987.

- Bergamini A., *Chrystus świętem Kościoła*, tł. K. Kubis, Kraków 2003
- Bradsaw P.F., *The Search for the Orgins of Christian Worship. Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*, New Your, Oxford 1992.
- Brzeziński D., *Rzymska liturgia stacyjna: odnowiona szansa pastoralna?*, w: *Introibo ad altare Dei*, red. S. Szczepaniec, J. Mieczkowski, J. Superson, Kraków 2008, s. 133-141.
- Cieślak Z., Kowalik K., Kwiatkowski D., *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha Świętego. Pismo święte-liturgia-prawo kanoniczne*, Materiały i studia 172, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny, Poznań 2014.
- De Blaauw S., *Cultus et decor, Liturgia e architettura nella Romana tradoantica e medievale*, t. 1-2, Città del Vaticano 1994.
- Di Carpegna Falconieri T., *Il clero di Roma nel medioevo. Istituzioni e politica cittadina (secoli VIII-XIII)*, Roma 2002.
- Drews K., *Posługa biskupa we współczesnym Kościele*; „Studia Gdańskie”, XXV(2009), s. 35-49.
- Dyduch J., *Posługa lektora i akolity w świetle obowiązujących przepisów kościelnych*, „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok XL (1987), nr 2, s. 134–135.
- Geertman H. (red. S. de Blaauw), *Hic fecit basilicum. Studi sul ‘Liber Pontificalis’ e gli edifici ecclesiastici di Roma da Silvestro a Silverio*, Leuven 2004.
- Greger P., *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Bielsko-Biała 2000.
- Jagodziński M., *Komunijna wizja sakramentu małżeństwa*, „Studia teologii dogmatycznej”, 2(2016), s. 48-67.
- Jungmann J.A., *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego*, tł. T. Lubowiecka, Tyniec 2013.
- Kirsch J.P., *Die Stazionskirchen des Missale Romanum*, Freiburg 1962. s. 219.
- Krakoviak C., *Sakrament namaszczenia chorych w aspekcie teologicznym i pastoralnym*, „Śląskie studia historyczno-teologiczne”, 12(1979), s. 71-95.

- Krakowiak C., *Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów*, Lublin 2019.
- Krakowiak C., *Z teologii wtajemniczenia chrześcijańskiego*. „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok XLV (1992), nr 2-6, s. 65-74.
- Krakowiak Cz., *Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*, Lublin 2003.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, przekł. i opr. L. Balter, Poznań 1999.
- Kwiatkowski D., *Analiza formularza mszalnego święceń biskupich*, „Liturgia Sacra” 32(2008), nr 2, s. 293-311.
- Kwiatkowski D., *Bierzmowanie sakramentem umacniającym żywą wiarę, która prowadzi do świadectwa i apostołstwa*, w: *Głoszenie i celebrowanie wiary. Wokół wyzwań Ewangelizacji*, Colloquia disputationes 25, K. Lijka, S. Wiśniewski, red., Poznań 2014, s. 109-122.
- Kwiatkowski D., *Chrzest sakramentem wprowadzającym człowieka w „podwoje wiary” w świetle „Katechizmu Kościoła katolickiego”*, w: *Wierzę w Boga. Interdyscyplinarne spojrzenie na wiarę*, B. Kochaniewicz red., Poznań 2013, s. 157-168.
- Kwiatkowski D., *Eucharystia darem dla Kościoła i dla świata w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI „Sacramentum Caritatis”*, „Teologia i Człowiek”, 45(2019), z. 1, s. 11-29.
- Kwiatkowski D., *Eucharystia źródłem zbawienia człowieka w encyklice Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”*, w: *Laudate Dominum*, Gaudentinum, K. Konecki red., Gniezno 2005, 201-216.
- Kwiatkowski D., *Obrzędy pojednania jednego penitenta*, w: *Wezwani do nawrócenia*, E. Mateja, R. Pierskała red., Opole 2009, s. 373-387.
- Kwiatkowski D., *Pneumatologiczny wymiar znaków i modlitw w liturgii sakramentu święceń prezbiterów*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 6(2007)203-218.
- Kwiatkowski D., *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikalach*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 11(2001)163-205.

- Kwiatkowski D., *Uczestnictwo prezbitera w zbawczej misji Chrystusa kontynuowanej w liturgii Kościoła*, w: *Quia fecit mihi magna...*, red. A. Megger, Z. Głowacki, Lublin 2018, s. 175-189.
- Kwiatkowski D., *Udział wiernych w Modlitwie eucharystycznej*, w: *Modlitwy eucharystyczne Mszału Rzymskiego*, J. H. Sobeczko, red., Opole 2005, s. 93-112.
- Kwiatkowski D., *Wybrane teologiczne aspekty pasterskiej posługi biskupa w świetle tekstów Mszy obrzędowej „Przy udzielaniu święceń biskupich”*, w: *Confitemini Domino, quoniam bonus*, J. Nowak, red., Warszawa 2007, s. 387-407.
- Mateja E., *Sakrament pokuty i pojednania w mistagogii liturgicznej*, „Teologia i człowiek”, 48(2019) nr 4, s. 35–50.
- Miażek J., *Formacyjny wymiar sakramentu pokuty*, „Teologia i moralność”, 6(2011), nr 2(10) s. 185-200.
- Miażek J., *Katedralna msza stacyjna biskupa diecezjalnego*, „Warszawskie studia teologiczne”, 2(2010), rok XXIII, s. 143-156.
- Mieczkowski J., *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*, Tyniec 2015.
- Mieczkowski J., *Rzymska liturgia stacyjna*, „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXV (2012), nr 1, s. 29-44.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgia i czas*, t. II, Poznań 2013.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, t. I, Poznań 2014.
- Nadolski B., *Liturgika. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, t. III, Poznań 2012.
- Nautin P., *Le rite du „fermentum” dans les Eglises urbaines de Rome*, EL 96 (1982), s. 510-522.
- Nocent A., *Il matrimonio cristiano*, w: *La liturgia, i sacramenti: teologia e storia della celebrazione*, A. Nocent, I. Scicolone, F. Brovelli, A.J. Chupungco, red., Anàmnesis, t. 3/1, Genova 1992³, 303-364.
- Nowak J., *Święcenia biskupa*, „Roczniki teologiczne” XLIX(2002), z. 8, s. 97-110.

- Oroń M., *Biskup głóscielem słowa i nauczycielem wiary w myśl kan. 386 KPK/83*, „Kortowski przegląd prawniczy”, 1(2015), s. 65-70.
- Ożóg M., Pietras H. (opr.), *Liber Pontificalis I-XCVI (usque ad annum 772)*, tł. Szewczyk P., Jesiotr M., Kraków 2014., s. 12.
- Pleskaczewska A., *Itinerarium liturgiczne po Rzymie*, „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXV (2012), n. 1, s. 21-28.
- Righetti M., *Manuale di storia liturgica*, t. II, Milano 1998.
- Sammler K., *Kościoły stacyjne miasta Poznania*, MKAP 3(2017), rok LXVIII, s. 161-164.
- Saxer V., *Le stazioni romane*, w: *Christiana loca. Lo spazio cristiano nella Romana del primo millennio*, t. I, red. L. Pani Ermini, Roma 2000, s. 217-219.
- Sobeczko H.J., *Ważniejsze zagadnienia liturgii sakramentu małżeństwa*, w: *Mysterium Christi. Sakramenty i sakramentalia* (red.), W. Świeżawski, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2013, s. 221-230.
- Stefański J., *Ceremoniale Episcoporum. Konspekt historyczny*, w: *Ku liturgii nadziei*, red. Biel R., Tarnów 2005, s. 387-403.
- Szczych J., *Modlitwa święceń biskupa (studium liturgiczno-teologiczne)*, „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXIII (2010), nr 3, s. 197-212.
- Weigel G., Lev E., Weigel S., *Rzymskie pielgrzymowanie. Kościoły stacyjne Rzymu* tł. G. Gomola, A. Gomola, Kraków 2014.
- Wierusz-Kowalski J., *Liturgika*, Warszawa 1955.
- Willis G.G., *Further Essays in Early Roman Liturgy*, London 1964.
- Wit Z., *Kościół katedralny – centrum liturgii diecezjalnej*, „Veritati et Caritati” 4(2015), s. 233-265.
- Wolański B., *Wpływ sakramentu bierzmowania na osobiste życie chrześcijan*, „Legnickie studia teologiczno-historyczne”, 18(2011), nr 1, s. 279-292.
- Zachara M., *Msza święta. Liturgiczne ABC*, Warszawa 2006.

V. Literatura pomocnicza

Bauman Z., *Wolność*, Warszawa 1995.

Corpus Caesarium, *Wojna Hiszpańska*, tł. E. Konik, W. Nowosielska, Wrocław 2006.

Goldsworthy A., *Pax Romana*, Poznań 2018.

Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Miejsce Piastowe 1948.

L.A. Seneka, *Dialogi*, tł. L. Joachimowicz, Warszawa 2001.

Mancinelli F., *Katakumby rzymskie*, tł. P. Gazda, A. Boniecki, Firenze 1991.

Mączyńska M., *Europa w okresie wędrówek ludów*, opr. L. Mrozewicz, Poznań 2001.

Platon, *Fedon*, tł. W. Witnicki, Kęty 1999.

Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 2012.

Sondel J. (red.) *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2005, s. 879.

Tanner N., *Krótką historia Kościoła katolickiego*, Kraków 2015.

Wipszycka E., *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994.

Zieliński T., *Chrześcijaństwo antyczne*, Toruń 1999.

WSTĘP

Uważajcie za ważną tylko taką Eucharystię, która sprawowana jest pod przewodnictwem biskupa lub tego, komu on zleci. Gdzie pojawi się biskup, tam niech będzie wspólnota tak, jak gdzie jest Chrystus Jezus, tam i Kościół powszechny¹.

Św. Ignacy Antiocheński tymi słowami pouczał Efezjan o wartości gromadzenia się w miłości przez chrześcijan na łamaniu chleba wraz ze swoim biskupem i prezbiterium. Chrystus, ustanawiając Eucharystię w czasie Ostatniej Wieczerzy, stworzył centrum jedności, wokół którego chrześcijanie gromadzili się na wspólną modlitwę i ofiarę, na liturgię nowego i wiecznego Przymierza². Rodzące się życie liturgiczne pierwszych chrześcijan domagało się życia wspólnotowego, które koncentrowało się wokół apostołów i ich następców, czyli biskupów. Poświadczają to najstarsze zabytki chrześcijańskie, jak chociażby odkryte w 1930 roku ruiny kościoła w Dura-Europos w Mezopotamii z około 232 roku. Urządzone na wzór domu mieszkalnego pomieszczenie w głównej sali miało niewielkie podwyższenie na miejsce przeznaczone dla biskupa. Sam kościół chrześcijański różnił się od świątyń pogańskich tym, że kościoły tworzone były dla *spotkań wspólnoty*, a świątynie pogan były *mieszkaniami bóstwa*³. Wspólnotowy charakter spotkań gmin chrześcijańskich na trwałe ukształtował liturgię chrześcijańską i do dziś jest istotnym znakiem żywotności Kościoła. Od samego początku chrześcijanie spotykali się każdej niedzieli, aby celebrować Eucharystię. Nie bacząc na zagrożenia, lokalna wspólnota gromadziła się wokół swojego biskupa, aby oddawać cześć Bogu „w duchu i prawdzie”. Gwarantem jedności wspólnoty jest Duch Święty, to On spaja w jedno wszystkich ochrzczonych.

Na przestrzeni wieków jednocząca siła liturgii scalała w jedno wspólnotę wierzących. Pomogło to przetrwać chrześcijanom trudny okres starożytnych prześladowań. W czasach, kiedy religia chrześcijańska upowszechniła się na teren Cesarstwa, liturgia odgrywała niezastąpioną rolę w umacnianiu jedności lokalnego Kościoła. Najdobitniejszy tego dowód odnajdujemy w Rzymie, w którym liturgia stacyjna gromadziła wielotysięczną wspólnotę wokół swojego biskupa. Rzym nie był miejscem

¹ Św. Ignacy Antiocheński, *Do Kościoła w Efezie 20,2*, w: *Pierwsi świadkowie Pisma Ojców Apostolskich*, tł. A. Świderkówna, M. Starowieyski, BOK 10, 1998, s. 118.

² Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego*, tł. T. Lubowiecka, Tyniec 2013, s. 29.

³ Tamże, s. 35–36.

spokojnym, nie wszyscy uznawali i szanowali nauczanie papieża. W starożytności zrodziło się tam wiele schizm i herezji. Biskupi Rzymu, decydując się na stacyjne celebrowanie Eucharystii, chcieli zgromadzić duchowieństwo i wiernych całego miasta. Liturgia stacyjna pomogła scalić i umocnić jedność tej konkretnej wspólnoty. Była zarazem środkiem mającym na celu utrzymanie jedności kościelnej i okazją do jej zmanifestowania.

Współcześnie obserwujemy akty mające na celu rozbicie jedności Kościoła. Wiernym przekazywane są treści, których celem jest osłabienie związku z hierarchią kościelną czy zamknięcie religijności w sferze prywatnej. Coraz większym wyzwaniem staje się również zbyt mocny akcent padający na indywidualizm dotyczący spraw wiary. W środkach społecznego przekazu propaguje się obraz człowieka wolnego⁴, który pragnie być jedyny w swoim rodzaju, który nie chce robić tego, co inni, angażować się w jakąś grupę, czy okazywać jedności z innymi. Odpowiedzią na taką wizję człowieka jest wiara chrześcijańska i liturgia, która ze swej natury domaga się wspólnotowości. Jest zatem czas na to, by w liturgii stacyjnej ponownie szukać siły zdolnej odbudować więzi społeczne i pomóc przywrócić jej uczestnikom poczucie, że są częścią żywego Kościoła.

Fenomen najstarszej inicjatywy duszpasterskiej w Kościele stał się przedmiotem licznych badań i opracowań. W okresie posoborowym wydano przewodniki w języku angielskim: James P. Moroney *The station churches of Lent* (Rome 1981), James D. Watkins *The Lent Stations Churches of Rome* (Rome 2004), *Procedamus in Pace. A guide to the Station Churches of Rome* (Rome 2009). Z kolei Centro Pastorale per il Culto e la Santificazione wydało książkę *Le stazioni quaresimali. Tradizione e rinnovamento* (Roma 1979), a Collegium Cultorum Martyrum *Le stazioni quaresimali di Roma* (Roma 2005). Zainteresowanie tematem liturgii stacyjnej jest obecne również w Polsce. Najbardziej przyczyniła się do tego publikacja Ambasador Polski przy Watykanie Hanny Suchockiej. Jej książka *Rzymskie pasje. Kościoły stacyjne Wiecznego Miasta* (Izabelin-Warszawa 2013) zainspirowała biskupów w Łodzi, którzy w 2013 r. zaprosili mieszkańców miasta do wielkopostnego pielgrzymowania na wzór rzymskich stacji.

Rok później w Polsce ukazała się książka Georga Weigela, Elisabeth Lev oraz Stephen Weigel *Rzymskie pielgrzymowanie. Kościoły stacyjne Rzymu* (Kraków 2014).

⁴ Wolność tutaj jest rozumiana w sensie potocznym, jako relacja społeczna. Nie jest traktowana jako uniwersalny stan człowieczeństwa, lecz twór historyczny i społeczny. Zob. Z. Bauman, *Wolność*, Warszawa 1995.

Pielgrzymka, jaką Kościół odbywał w okresie Wielkiego Postu w Rzymie, zainspirowała pasterzy Archidiecezji Warszawskiej oraz Diecezji Warszawsko-Praskiej do odprawiania liturgii stacyjnej w Warszawie. Inicjatywę tę rozpoczęto w 2015 roku. W kolejnych latach zaczęto odprawiać je w Krakowie, Poznaniu i Lublinie.

Liturgia stacyjna stała się przedmiotem badań naukowych ostatnich lat. W zagranicznych czasopismach naukowych przed i po *Vaticanum II* pojawiała się wiele opracowań w formie artykułów oraz książek naukowych. W języku polskim w 2015 roku ukazała się książka Janusza Mieczkowskiego *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie* (Tyniec 2015). To niewątpliwie najszersze opracowanie interesującego nas tematu. Autor ukazuje dzieje liturgii stacyjnej od momentu jej powstania do czasów współczesnych. Książka Mieczkowskiego ukazuje ciągłość idei stacyjnej na tle całej panoramy dziejów liturgii i historii Kościoła. Wyraźnie akcentuje również idee jedności pomiędzy biskupem, prezbiterami, wiernymi a samą liturgią i Rzymem. Troska o jedność Kościoła stanowi główny wątek dzieła ks. Mieczkowskiego, w takiej perspektywie ukazuje całą historię liturgii stacyjnej oraz jej obrzędy.

Celem niniejszej dysertacji doktorskiej będzie najpierw sięgnięcie do źródeł i poznanie idei celebrowania liturgii stacyjnej. Prowadzone badania skupione będą na tej formie celebracyjnej liturgii, by ukazać ją jako siłę zdolną jednoczyć Kościół. Ze swej natury liturgia gromadzi określoną grupę wiernych, to pomaga wyzbyć się anonimowości i przez spełnianie właściwych sobie funkcji żywo angażować w budowanie Kościoła. Gwarantem jedności każdej wspólnoty jest osoba jej pasterza. Autor niniejszej pracy zamierza ukazać te elementy liturgii stacyjnej, które pomagają zmanifestować jedność z biskupem. Badania historyczne będą podstawą do poznania liturgii stacyjnej w Kościele posoborowym. Także tutaj w oparciu o księgi liturgiczne i doświadczenie konkretnego Kościoła lokalnego zostaną zbadane elementy prowadzące do jedności duchowieństwa i wiernych ze swoim biskupem. Wybrany Kościołem lokalnym będzie archidiecezja poznańska. Badając konkretne celebracje liturgiczne pod przewodnictwem biskupa, wskaże się ich charakterystyczne elementy celebracyjne i teologiczne budujące jedność Kościoła poznańskiego.

Chcąc osiągnąć postawione cele badawcze postawione w rozprawie, należy posłużyć się wieloma metodami. Pierwsza część pracy domaga się opisowej i krytycznej metody historycznej. Dokonując analizy ksiąg liturgicznych trzeba użyć metody

hermeneutycznej. W końcu, mając odniesienia do teologii pastoralnej musi pojawić się metoda krytyczno-praktyczną, która wynika ze związku liturgiki oraz teologii praktycznej. Celem dysertacji bowiem jest ukazanie związku pomiędzy liturgią stacyjną i jej wpływem na umacnianie jedności Kościoła lokalnego. Widzialnym gwarantem jedności Kościoła partykularnego jest biskup, który mocą sakramentu święceń, jako członek Kolegium Biskupów, trwając w komunii hierarchicznej jest ściśle zjednoczony z Jezusem Chrystusem. Omawiając przepowiadanie homiletyczne biskupów, należy posłużyć się metodą liturgiczno-kontekstualną, która pozwoli zinterpretować przewodnie treści homilii.

Analizując stan badań naukowych nad podjętym tematem badawczym, należy stwierdzić, że istnieją opracowania ukazujące zagadnienie roli biskupa w liturgii jak np. *Obraz biskupa we współczesnych księgach liturgicznych* W. Bartocha (Siedlce 2015), brakuje jednak takiego spojrzenia na jednoczącą rolę biskupa, która ujawnia się przez liturgię. Prowadzone przez autora niniejszej pracy badania mają pomóc dostrzec w osobie biskupa gwaranta i zwornika jedności Kościoła lokalnego.

Źródła, jakie zostały wykorzystane w tej rozprawie doktorskiej, ze względu na obszerność tematu są różnorodne. W części historycznej, opisaney w rozdziale pierwszym, autor posłużył się wspomnianym już dziełem J. Mieczkowskiego *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*. Źródłami, które posłużyły do opisu liturgii stacyjnej, są *ordines romani*, czyli rękopisy i kodeksy zawierające opisy bogatych form liturgii papieskiej. Najbardziej interesujący z perspektywy tematyki niniejszej pracy jest *Ordo Romanus I* datowane na lata 700-730. Uzupełnieniem były również, *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego* Josefa Jungamanna (Kraków 2013), *Liturgika* Jana Wierusz-Kowalskiego (Warszawa 1955) oraz wspomniane wyżej *Rzymskie pielgrzymowanie* G. Weigla.

W opracowaniu rozdziałów drugiego i trzeciego źródłami są dokumenty soboru Watykańskiego II: *Konstytucja o liturgii świętej*, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, *Dekret o apostołstwie świeckich*. Fundamentem dla opracowania liturgii pod przewodnictwem biskupa jest *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*. W oparciu o ten dokument zostały opracowane obowiązki i posługi biskupa w liturgii stacyjnej. Ważnym źródłem są księgi liturgiczne: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*,

Obrzędy chrztu dzieci, Obrzędy bierzmowania, Obrzędy pokuty, Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo, Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów. W opracowaniu jednoczącej roli biskupa w Kościele partykularnym pomocne jest *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”* Kongregacji do spraw Biskupów (Kielce 2005).

Uzupełnieniem dokumentów kościelnych będą artykuły i opracowania naukowe. Wśród nich należy wymienić: *Katedralna msza stacyjna biskupa diecezjalnego* J. Miazka (Warszawa 2010), *Kościół katedralny – centrum liturgii diecezjalnej* Z. Wita (Częstochowa 2015), *Kompetencje legislacyjne biskupa diecezjalnego w zakresie „Munus sanctificandi”* J. Adamczyka (Lublin 2010), *Posługa biskupa we współczesnym Kościele* K. Drewsa (Gdańsk 2009), *Biskup głosicielem i nauczycielem wiary w myśl kan. 386 KPK/83* M. Oroń (Olsztyn 2015), *Refleksje o posłudze biskupiej* M. Skierkowskiego (Białystok, Drohiczyn, Łomża 2011), *Wspólnota prezbiterium diecezjalnego w nauce Soboru Watykańskiego II* J. Rucha (Warszawa 1976), *Posługa lektora i akolity w świetle obowiązujących przepisów kościelnych* J. Dyducha (Kraków 1987), *Z teologii prezbiteratu w dokumentach II Soboru Watykańskiego* A. Jankowskiego (Kraków 1969).

Źródłem dla opracowania ostatniego rozdziału będą homilie Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego Stanisława Gądeckiego wygłoszone w latach 2010-2018 w Archidiecezji Poznańskiej oraz innych biskupów głoszących słowo Boże na zaproszenie Arcybiskupa Metropolity. Wszystkie wypowiedzi były sukcesywnie publikowane na łamach *Miesięcznika kościelnego Archidiecezji Poznańskiej* (Poznań 2010-2018).

Dysertacja została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy, zatytułowany *Historia i natura liturgii stacyjnej* będzie zawierał wyjaśnienie terminu *statio* i kontekst jego użycia w liturgii. Przyjmował on różne znaczenia, początkowo nie związane z terminologią religijną. Z czasem słowo *statio* stało się podstawą takich wyrażen jak: „liturgia stacyjna”, „system stacyjny”. Również w języku chrześcijan słowo to ewoluowało, przechodząc od piątkowego postu do liturgii sprawowanej pod przewodnictwem biskupa Rzymu. W dalszej części pracy zostanie przedstawiona historia liturgii stacyjnej w Rzymie na przestrzeni wieków. Autor rozpocznie od najstarszych jej śladów sięgających kultu męczenników i liturgii w kościołach tytularnych. Później omówiony zostanie system stacyjny z wieku VIII, czyli jego najpełniejszej formy.

Przedstawiona będzie również organizacja stacyjna w okresie jej regresu, całkowitego zaniku w czasie niewoli awiniońskiej i późniejszych prób powrotu do niej. Organizacja stacyjna przybierała wówczas najczęściej różne formy pobożności indywidualnej wiernych. Przegląd historyczny zakończy się w czasach współczesnych, kiedy nastąpił powrót do liturgii stacyjnej w Rzymie, a za nim także w innych diecezjach. Mając tak nakreśloną historię, zostaną opisane obrzędy liturgii stacyjnej. Jej przebieg, oparty na *Ordo Romanus I*, zawiera opis liturgii z Niedzieli Wielkanocnej celebrowanej przez papieża w Bazylice Matki Bożej Większej. Zostanie również zasygnalizowany drugi, bardziej uroczysty sposób celebracji stacji, rozpoczynający się w kościele *collecta*, skąd papież w asyście duchowieństwa i wiernych przechodził do kościoła stacyjnego.

Rozdział drugi zatytułowany *Missa stationalis w Ceremoniale Liturgicznej posługi biskupów* będzie poświęcony rozważaniu o jednoczącej roli biskupa w zgromadzeniu liturgicznym. Biskup jako pasterz Kościoła lokalnego jest gwarantem jedności i znakiem komunii. Jest on zarazem powołany do nieustannego budowania komunii pomiędzy wszystkimi członkami Kościoła partykularnego i komunii wszystkich z Kościołem powszechnym. Znajduje to wyraz w posłudze głoszenia, uświęcania i kierowania powierzona sobie wspólnotą. Ujawnienie się Kościoła lokalnego najpełniej dokonuje się w sprawowanej liturgii, dlatego kolejna część rozdziału zostanie poświęcona wyjaśnieniu, jakie znaczenie ma liturgia pod przewodnictwem biskupa. Przepisy liturgiczne domagają się, by z pieczołowitością przygotować przestrzeń, w której będzie sprawowana liturgia pod przewodnictwem biskupa. W tym kontekście zostanie zdefiniowana i opisana msza stacyjna. Msza wspólnotowa biskupa diecezjalnego okazuje się nie tylko bogatą zewnętrzną oprawą, ale także ma wielką siłę jednoczącą wiernych. Szczegółowe przepisy pomagają zrozumieć rangę takiej Mszy, która jest ukierunkowana na zmanifestowanie i osiągnięcie jedności z biskupem. Liturgia stacyjna pomaga zatem wiernym odnaleźć wspólnotę.

Rozdział trzeci przedstawi *Obowiązki i posługi biskupa w sakramentalnej liturgii stacyjnej*. Na biskupie spoczywa obowiązek określania zasad udzielania sakramentów oraz troska o to, aby wierni mieli do nich dostęp. Ma również czuwać nad właściwym sprawowaniem sakramentów w jego diecezji. Biskup otoczony swoim ludem powinien często przewodniczyć celebracjom liturgicznym, bo w ten sposób wyraża się jedność Kościoła partykularnego. Ponadto obrzędy sprawowane pod jego przewodnictwem stają się przykładem dla innych wspólnot na terenie diecezji. Wskazane jest, aby biskup

osobiście udzielał sakramentu chrztu dorosłym oraz sakramentu bierzmowania. Jego przywilejem jest również osobiste udzielanie święceń diakonatu i prezbiteratu swoim kandydatom. Celebry te mają odbywać się przy licznym udziale wiernych, dla ich duchowego zbudowania.

Ostatni, czwarty rozdział zajmuje się *Missa stationalis w Archidiecezji Poznańskiej*. w tej części dysertacji zostanie ukazane, w jaki sposób zadanie umacniania jedności lokalnej wspólnoty realizowane jest na terenie Archidiecezji Poznańskiej. Od 2002 roku na czele tego Kościoła stoi Arcybiskup Metropolita Stanisław Gądecki. W tej części pracy zostaną przytoczone wypowiedzi Arcybiskupa, które podkreślają walor jedności wspólnoty lokalnej. Ze względu na obszerność zgromadzonego materiału autor pracy skupi się na wybranych celebrych w latach 2010–2018, które gromadziły Kościół Poznański wokół jego pasterza. Były wśród nich zarówno coroczne Msze Krzyżma, Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi, Najświętszego Serca Pana Jezusa, jak również obchody związane z jubileuszowym świętowaniem 1050. rocznicy Chrztu Polski czy utworzenia biskupstwa w Poznaniu. Od 2017 roku w Poznaniu zainicjowano Wielkopostne kościoły stacyjne, bezpośrednio nawiązując w ten sposób do tradycji rzymskich stacji. Treści mszy stacyjnych będą przedstawione w oparciu o analizę wypowiedzi biskupów, mających miejsce, w trakcie uroczystości w sanktuariach na terenie Archidiecezji oraz Konferencji Przewodniczących Episkopatów Europy w Poznaniu w 2018 roku.

ROZDZIAŁ I

HISTORIA I NATURA LITURGII STACYJNEJ

Przy zagłębianiu się w historię liturgii bardzo szybko można natknąć się na najstarsze jej zabytki. Na pierwszym miejscu będą to starożytne miejsca celebracji, które są świadectwem wielowiekowej historii chrześcijaństwa. Niezależnie, czy będą to rzymskie katakumby, najstarsze bazyliki, czy *tituli*, były one miejscem zgromadzeń chrześcijan. W związku z tym pojawia się również jeden z najstarszych terminów liturgicznych czyli *statio*. W pierwszym punkcie tego rozdziału zostanie omówione jego pochodzenie i rozwój.

Ze względu na dynamikę ewolucji terminu *statio* oraz życia liturgicznego nim opisywanego w punkcie drugim będzie przedstawiony rozwój liturgii stacyjnej w Rzymie na przestrzeni wieków. Proces ten ukazany będzie od czasów starożytnych, przez okres pełnego rozwoju przypadającego na pontyfikat Grzegorza Wielkiego, aż do stopniowego jej regresu w wieku IX i zaniechania wraz z rozpoczęciem tzw. niewoli awiniońskiej. Należy także ukazać pomysły zmierzające do odnowy duchowości stacyjnej po zakończeniu kryzysu w Kościele, kiedy upowszechniała się praktyka pielgrzymowania do miejsc kultu męczenników i zyskiwania odpustów. Po krótko zostaną również omówione współczesne idee powrotu do liturgii stacyjnej.

W trzeciej części tego rozdziału zostaną opisane obrzędy liturgii stacyjnej. Jako źródło posłuży najstarszy opis liturgii zawarty w *Ordo Romanus I* z ok. 700 roku.

1. Znaczenie terminu *statio* w liturgii

Statio jest jednym z najstarszych pojęć w chrześcijańskiej łacinie¹ i ma wiele znaczeń. Oznacza m.in.: miejsce pobytu; stanowisko; postój; gospodę; przystań; port, strażnicę; posterunek wojskowy; kwaterę; stację pocztową; miejsce zebrań chrześcijan; zgromadzenie oraz post². Od początku można zauważyć, że zakres znaczeniowy tego terminu nie ogranicza się tylko do liturgii. Ma pochodzenie militarne, a literatura

¹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*, Tyniec 2015, s. 54.

² Por. Sondel J. (red.) *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2005, s. 879.

antyczna pozostawiła nam na to wiele świadectw m.in. u Juliusza Cezara³, Seneki⁴, Platona⁵. *Statio* oznaczała posterunek, miejsce warty, straż, służbę. Dla chrześcijan bliskie stały się odniesienia militarne i te, które wskazywały na służbę. Pierwsze niesie skojarzenie walki duchowej. Post stacyjny był trzymaniem straży, czujnością wobec szatana i pokus tego świata. *Statio* oznaczała dzień, w którym chrześcijanie czuwali, biorąc udział w liturgii i zachowując post⁶. Taka postawa miała służyć zachowywaniu przykazań Bożych, a udział w nabożeństwie miał wspierać chrześcijan w duchowym zmaganiu.

Terminy wojskowe odnajdujemy listach Nowego Testamentu. Św. Paweł w 1. liście do Tesaloniczan 5,6 wzywa do czujności, a w Liście do Efezjan 6,11n zachęca chrześcijan, aby oblekli pełną zbroję Bożą. Natomiast św. Piotr w 1. Liście 5,8 ostrzega czytelników: *Czuwajcie! Przeciwnik wasz, diabeł, jak lew ryczący krąży szukając kogo pożreć*. Św. Paweł szczególnie chętnie korzystał z metafor potocznych; zauważymy to np. w 2 Kor 10,3n *Chociaż bowiem w ciele pozostajemy, nie prowadzimy walki według ciała, gdyż oręż bojowania naszego nie jest z ciała, lecz posiada moc burzenia, dla Boga twierdz warownych*.

Oczywiście nie były one przyjmowane bezkrytycznie. Wiadomo, że dla chrześcijan służba wojskowa była przyczyną dylematów⁷. Tertulian (160–220) wobec tych wątpliwości nazwał chrześcijan *militia Christi*. Żołnierzami Chrystusa byli nie tylko męczennicy, ale też od momentu przyjęcia chrztu chrześcijanie w ogóle⁸. Ich modlitwa była murem wiary, bronią i pociskami przeciw nieprzyjacielowi⁹. Dla św. Ambrożego (339–397) *statio* pozostawała w ścisłym związku z obroną i unikaniem zasadzek od nieprzyjaciół. Laktancjusz (250–330) w zakończeniu *Bożych rozporządzeń* pisał, aby chrześcijanie stawiali opór pokusom świata i podążali drogą sprawiedliwości. Ks. Mieczkowski, porównując wypowiedź św. Ambrożego i Laktancjusza, zauważa, że pojęcie *statio* pojawia się w kontekście celebracji (*stationes uigiliasque celebramus*),

³ Zob. Corpus Caesarium, *Wojna Hiszpańska*, tł. E. Konik, W. Nowosielska, Wrocław 2006, s. 450.

⁴ Zob. L.A. Seneka, *Dialogi*, tł. L. Joachimowicz, Warszawa 2001, s. 404-405.

⁵ Zob. Platon, *Fedon*, tł. W. Witnicki, Kęty 1999, s. 24.

⁶ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Warszawa 1955, s. 134.

⁷ Zob. Tertulian, *O wieńcu*, w: Tertulian, *Wybór pism*, t. III, red. S. Kalinowski i in., tł. T. Skibiński, Warszawa 2007, s. 118.

⁸ Zob. Tertulian, *O modlitwie*, tł. W. Kania, w: Tertulian, *Wybór pism*, opr. W. Myszor, E. Stanula, Warszawa 1970, s. 125.

⁹ Zob. tamże, s. 274.

która wspiera wierzących w walce z wrogiem i pomaga im osiągnąć nagrodę nieba¹⁰. Wśród autorów posługujących się terminem *statio* jest także Jan Kasjan (360–435), który wiąże go z postem w środy i piątki. Tym dniom towarzyszyła modlitwa – zarówno osobista, jak i wspólnotowa, dlatego ze środowym i piątkowym *statio* związane były nabożeństwa¹¹. Bazując na nauce Tertuliana, post *statio* miał chronić przed zakusami nieprzyjaciół. Z czasem rozumienie *statio* związane z postem ustępowało technicznemu określeniom postu: *ieiunium*, *ieiunare*¹².

Drugą z możliwości przeniknięcia terminu *statio* do chrześcijańskiej liturgii jest powiązanie go ze zgromadzeniem liturgicznym. Bogusław Nadolski w *Leksykonie liturgii*, powołując się na opinię Christine Mohrmann, tłumaczy, że przeniknięcie *statio* do liturgii dokonało się pod wpływem hebrajskiego terminu *ma'amad*, który oznacza służbę Bożą¹³. W Biblii to słowo występuje pięciokrotnie i oznacza: stać, służyć do stołu oraz modlitwę połączoną z zebraniem w świątyni, a także dni modlitwy i pokuty, które niosą ze sobą post, powstrzymanie się od pracy i zgromadzenia w synagodze¹⁴. Następnie ewoluowało ono do stanowiska, funkcji służącego, by w ostateczności nabrać znaczenia liturgicznego, a dokładniej wskazywać na funkcję liturgiczną¹⁵. Badający ten problem Joseph Bonsirven odnalazł synonimy *statio* w źródłach hebrajskich z II wieku po Chrystusie. Przez *statio* określano wartość każdego z 24 oddziałów straży przy świątyni jerozolimskiej, w skład którego wchodził kapłani, lewici oraz inni Izraelici. *Statio* odnosiło również do czasu liturgicznego, świąt czy dni błagalnych. Z tymi dniami zawsze były powiązane modlitwa i post¹⁶. Możemy zatem powiedzieć, że w sposób naturalny *statio* przeniknęła do wspólnoty chrześcijańskiej.

Również w samej wspólnocie Kościoła możemy zaobserwować ewolucję terminu *statio*. Na początku oznaczała post w środy i piątki. Później pojawia się w znaczeniu liturgicznym jako miejsce zgromadzenia. W końcu rozumie się ją jako liturgię sprawowaną przez papieża¹⁷.

¹⁰ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 41.

¹¹ Zob. Jan Kasjan, *Rozmowy z Ojcami*, t. I, tł. A. Nocoń, Kraków, 2002, s. 139.

¹² Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1474.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, w: „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXV (2012), nr 1, s. 30.

¹⁵ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 50.

¹⁶ Por. tamże, s. 52.

¹⁷ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 30.

W chrześcijańskiej literaturze łacińskiej *statio* oznaczała najpierw post i w znaczeniu tym pojawiła się po raz pierwszy w greckim tekście *Pasterza* Hermasa z połowy II wieku. Z rozmowy Pasterza z Hermasem dowiadujemy się, że Hermas przeżywa stację, czyli post. Chociaż z praktyką *statio* związana była modlitwa osobista, to główną rolę odgrywał tutaj post. Aby post podobał się Bogu, nie mógł polegać tylko na powstrzymaniu się od jedzenia, ale miała jemu towarzyszyć także odnowa moralna¹⁸.

W starożytności poszczono przed ważniejszymi świętami, przed przyjęciem sakramentów, czy jako przebłaganie za grzechy. Post w rozumieniu *statio* obejmowała dobrowolne umartwienie, które podejmowano w środę lub w piątek każdego tygodnia. Z tymi dniami tradycja wiązała uwięzienie Chrystusa (środa) i Jego śmierć (piątek)¹⁹. Przez post chrześcijanie starali się wykazać postawę czujności przeciw pokusom i grzechowi. Po niewątpliwym wysiłku związanym ze wstrzemięźliwością, w określonej porze dnia kończyli swoje czuwanie „schodząc z warty”. Post stacyjny kończono przed końcem dnia, z reguły po nonie, kiedy spożywano główny posiłek dnia. Z czasem post *statio* zmieniła swoje znaczenie na zgromadzenie wiernych, a na określenie postu chrześcijanie zaczęli używać słowa *ieiunium*²⁰.

Wtedy też *statio* zaczęto używać na określenie zgromadzenia liturgicznego lub Nieliturgicznego. W takim kontekście posłużył się nim Tertulian w traktacie *Apologetyk*²¹. Można ją rozumieć nie tylko jako miejsce zebrania, lecz również jako samo spotkanie. Z czasem *statio* zaczęła oznaczać „miejsce zatrzymania”, „zebranie”, „zgromadzenie poza Mszą św.”, „spotkanie biskupa i ludzi”. Tak *statio* rozumiał św. Cyprian z Kartaginy w korespondencji z papieżem św. Korneliuszem w Rzymie²². W *Bożych rozporządzeniach* Laktancjusza pojawiło się określenie *celebrować stację*, zatem rozumiano ją już jako formę liturgiczną. Wciąż pozostało powiązanie *statio* z czuwaniem jako obroną przed zasadzkami wroga²³.

Ostatecznie termin *statio* został zarezerwowany dla liturgii sprawowanej przez papieża w Rzymie. Można wyróżnić jej cztery istotne elementy. Pierwszym była osoba celebrowającego ją osobiście papieża lub jego reprezentanta. Liturgia ta była mobilna, gdyż

¹⁸ Zob. Hermas, *Le Pasteur*, tł. R. Joly, Paris 1968, s. 224.

¹⁹ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, s. 1206.

²⁰ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 64.

²¹ Zob. Tertulian, *Apologetyk*, tł. J. Sajdak, Poznań 1947, s. 17-18.

²² Zob. Św. Cyprian, *Listy*, tł. W. Szoldrski, Warszawa 1969, s. 125.

²³ Zob. Lactance, *Institutions Divines*, livre VI, tł. C. Ingremeau, Paris 2007, s. 148.

sprawowano ją w różnych kościołach tytularnych w mieście lub w bazylikach poza murami miasta. Wybór miejsca celebracji był podawany wcześniej wiernym w nawiązaniu do okoliczności liturgicznej. Taka liturgia była centralną liturgią dnia w całym mieście²⁴. W IV wieku słowo *statio* zaczęto jednoznacznie kojarzyć z liturgią papieską. *Statio* była w tym kościele, w którym biskup Rzymu celebrował Mszę św. wraz z duchowieństwem i mieszkańcami miasta²⁵.

Rzym jako stolica cesarstwa nie był miastem jednorodnym. Jako datę jego założenia przez legendarnych braci Romulusa i Remusa przyjmuje się rok 753 przed Chrystusem²⁶. Od powstania Rzym rozrastał się i bogacił. Liczba jego mieszkańców nieustannie się zwiększała zarówno naturalnie, jak i poprzez zdolność wchłaniania do swojej społeczności cudzoziemców przybywających praktycznie ze wszystkich zakątków cesarstwa²⁷. Pierwsi chrześcijanie w Wiecznym Mieście mogli wywodzić się najprawdopodobniej ze społeczności żydowskiej. Jej wielkość szacuje się na liczbę rzędu około 50 tysięcy²⁸. Fundament kościoła rzymskiego stanowili apostołowie św. Piotr i Paweł, którzy tutaj prowadzili pracę misyjną. Wiarę w Chrystusa przyjmowali także poganie, którzy najczęściej byli niewolnikami. Podaje się, że chrześcijanie zamieszkiwali głównie ubogie dzielnice miasta położone wzdłuż Tybru oraz Zatybrze²⁹. Duży wpływ na kształt Kościoła w Rzymie miał czas prześladowań ze strony cesarzy, czego świadectwem jest martyrologium oraz kult męczenników. Okresy względnego spokoju sprzyjały rozwojowi lokalnej wspólnoty. W połowie III wieku jej liczebność mogła wynosić około 30 tysięcy³⁰. Przełomowym był rok 313 i edykt tolerancyjny cesarza Konstantyna wydany w Mediolanie. Czas wolności chrześcijaństwa, a z czasem jego prymatu w cesarstwie nie był sielanką. Mimo iż wrogowie zewnętrzni teoretycznie nie zagrażali Kościołowi, to przyszło mu zmagać się z napięciami wewnętrznymi, którymi były m.in. schizmy czy herezje. Zmieniała się także sama pozycja biskupa Rzymu. Jego ranga znacznie wzrosła wtedy, kiedy cesarze przestali rezydować w mieście. Liturgia

²⁴ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 30.

²⁵ Trzeba pamiętać, że jest tu mowa o pewnym terminie odnoszącym się do konkretnego „desygnatu”, mającego swoje cechy charakterystyczne, wyróżniające i odróżniające od pozostałych. Wcześniejsze odniesienia pokazują tak naprawdę, że jest to czas budowania znaczenia terminu *statio*.

²⁶ Por. A. Goldsworthy, *Pax Romana*, Poznań 2018, s. 36.

²⁷ Por. tamże, s. 37.

²⁸ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 79.

²⁹ Por. F. Mancinelli, *Katakumby rzymskie*, tł. P. Gazda, A. Boniecki, Firenze 1991, s. 5-6.

³⁰ Por. T. Zieliński, *Chrześcijaństwo antyczne*, Toruń 1999, s. 41-42.

stacyjna stała się wobec tego najskuteczniejszym narzędziem umacniania jedności Kościoła, ponieważ zbierała na modlitwie przedstawicieli miejskiej wspólnoty³¹.

Na tym tle należy wskazać na jednoczący charakter liturgii stacyjnej. Dokonywało się to w dwóch wymiarach. Pierwszy z nich jednoczył biskupa z duchowieństwem. Wraz z przyrostem liczebnym chrześcijan przybywało tych, którzy byli współpracownikami w dziele uświęcania. Początkowo biskupowi towarzyszył diakon. Razem kierowali Kościołem, dbając o liturgię i zaspakajając potrzeby wspólnoty. Do nich dołączali prezbiterzy, czyli „starsi”. Celem utrzymania jedności wspólnoty biskup kierował całym duszpasterstwem. W pierwszej kolejności udzielał chrztu, włączając katechumenów do Kościoła oraz nauczał ich prawd wiary. Decydował o wyłączeniu grzeszników ze wspólnoty, a po odbyciu pokuty włączał ich na powrót do gminy. Udzielał święceń kapłańskich i dbał o subordynację kleru. Pozycję biskupa podkreślała również sama liturgia. Biskup, przewodnicząc świętym obrzędom, otoczony był przez prezbiterów i diakonów³².

Znamiennym zwyczajem mającym na celu podkreślenie jedności lokalnej wspólnoty był zwyczaj *fermentum*. Była to mała cząstka konsekrowanej przez papieża Hostii, którą przez akolitów przesyłano do prezbiterów nieobecnych na liturgii stacyjnej. Miała ona łączyć biskupa z prezbiterami, tak jak zaczyn łączy się z ciastem. Zwyczaj ten zachował się w Rzymie do przełomu VIII i IX wieku³³.

Liturgia stacyjna miała również jednoczyć wiernych ze swym biskupem. Zadanie to było trudniejsze niż wcześniej opisane jednoczenie biskupa z duchowieństwem. Wynikało przede wszystkim z wielkości samego Rzymu i różnorodności etnicznej jego mieszkańców. Celebrowanie przez papieża w różnych kościołach miasta było metodą na scalanie wielotysięcznej wspólnoty. Eucharystia, która od początku stanowiła centrum życia chrześcijan, podkreślała jedność wierzących i była znamieniem powszechności Kościoła. Biskupi dbali też o to, aby w danym mieście była celebrowana tylko jedna liturgia, na którą gromadzili się duchowni i wierni. Istnieją na to świadectwa u św. Cypriana³⁴, św. Augustyna³⁵ czy biskupa Dioskura z Aleksandrii³⁶. Kościół w Rzymie,

³¹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 96.

³² Por. E. Wipszycka, *Kościół w świecie*, s. 20–21.

³³ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 434.

³⁴ Zob. Św. Cyprian, *Listy*, s. 122.

³⁵ Por. P. Nautin, *Le rite du „fermentum” dans les Eglises urbaines de Rome*, EL 96 (1982), s. 514.

³⁶ Zob. S. Leo I Magnus, *Ad Dioscurum Alexandrium Episcopi*, PL 54, kol. 626-627.

już na początku III wieku, był na tyle dużą wspólnotą, że nie było możliwe, aby odprawiać Eucharystię tylko w jednym miejscu. W mieście było też już wiele *tituli* (domów, które podarowali Kościołowi bogaci wierni), gdzie chrześcijanie gromadzili się na celebracje. Jednoczącą rolę zaczęła odgrywać liturgia sprawowana przez papieża w różnych kościołach. Powstały w ten sposób system duszpasterski dawał poczucie wspólnoty poszczególnym wiernym. Papież, celebrując w kościołach różnych wspólnot, podkreślał swoją bliskość z nimi. Stwarzało to także okazję do integracji chrześcijan zamieszkujących różne części rozległego miasta. Celebracje stacyjne pomagały również w chrystianizacji stolicy Cesarstwa, a publiczne procesje stawały się świadectwem wiary chrześcijan³⁷. Możemy powiedzieć, że miasto było zjednoczone na liturgii. Uczestniczył w niej bowiem cały Kościół rzymski: papież, biskupi, prezbiterzy, diakoni, subdiakoni, urzędnicy papiescy oraz wierni Rzymu udający się na zgromadzenie ze swoimi krzyżami regionalnymi. Taka liturgia była centralnym wydarzeniem dnia³⁸.

Termin *statio*, który w literaturze antycznej oznaczał „stać”, „stać nieruchomo”, „pozostawać w danym miejscu”, pochodzi od łacińskiego czasownika „stać” – *stare*. Dla Rzymian miał skojarzenia militarne związane ze strażą, służbą czy wartą. Oznaczał także „służbę”, którą pełnił cesarz na rzecz państwa. Obecny był również w judaizmie, gdzie oznaczał „służbę Bożą”, szczególnie w świątyni jerozolimskiej. Przeniknąwszy do języka chrześcijan, dalej ewaluował. Na początku oznaczał post w środy i piątki połączony z modlitwami. *Statio* rozumiano jako ćwiczenie, stałą praktykę religijną czy nawet sprawowanie samej liturgii. Następnie termin ten pojawił się w rozumieniu zgromadzeń kościelnych odbywających się w dni postne. Ostatecznie w IV wieku przez *statio* rozumiano uroczyste zgromadzenie liturgiczne, któremu przewodniczył biskup Rzymu z udziałem kleru i wiernych w jednym z rzymskich kościołów³⁹. Służyły one umacnianiu jedności biskupa ze swoim duchowieństwem oraz wiernych Rzymu ze swoim biskupem⁴⁰.

³⁷ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 466.

³⁸ Por. tamże, s. 473.

³⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 69.

⁴⁰ Por. tamże, s. 434.

2. Liturgia stacyjna w Rzymie na przestrzeni wieków

Na początku IV stulecia możemy wyróżnić dwa rodzaje liturgii ze względu na miejsce jej sprawowania. Jednym z nich była liturgia odprawiana na grobach rzymskich męczenników, a drugim liturgia celebrowana w kościołach tytularnych przez wyznaczonych w tym celu prezbiterów⁴¹.

Początkowo kult świętych nie był rozbudowany. Przy ich grobach gromadziła się rodzina i miejscowa wspólnota. Na skutek trwających jeszcze w III wieku prześladowań nie było możliwe wznoszenie w tych miejscach budowli upamiętniających męczenników, budowano jedynie małe pomniki tzw. *celle* lub *memorie* (*Martyrum*). Po edykcie mediolańskim chrześcijanie zaczęli upamiętniać miejsca pochówku męczenników, wznosząc nad ich grobami bazyliki, niektóre bardzo okazałe. Zresztą sam cesarz Konstantyn ufundował bazylikę św. Piotra na Watykanie, św. Pawła przy drodze ostyjskiej czy świętych Piotra i Marcelina⁴². Cmentarze zgodnie z prawem rzymskim były zlokalizowane poza murami miasta, zatem również bazyliki wznoszono na peryferiach. Powstanie wielu kościołów dedykowanych męczennikom spowodowało wzrost liczby dni świątecznych. Josef Jungmann w swoim dziele *Liturgia pierwotnego Kościoła* zaznaczył, że w tym czasie, aż 22 dni świątecznych było dedykowanych pamięci świętych, a na przestrzeni lat przybyło wiele następnych. Celebracja nad grobami polegała na odprawieniu Mszy św., którą często poprzedzała praktyka wigilii. Podczas nocnego czuwania czytano krótkie fragmenty Pisma Świętego i *passio* męczennika, przeplatając je pieśniami i modlitwami⁴³. W święto ku czci męczennika Mszy św. przewodniczył papież wraz a asystującym mu duchowieństwem Rzymu⁴⁴.

Za czasów papieża Damazego (366–384) przeniesiono wiele ciał męczenników z katakumb do nowo budowanych kościołów w mieście. Spowodowało to przeniesienie ich kultu z cmentarzy do miasta. Rocznicą śmierci męczennika zbierała wokół jego grobu miejscową wspólnotę. Te cykliczne zgromadzenia mogły stanowić początek liturgii stacyjnej. Mogą jednak istnieć wątpliwości co do tego, czy były to centralne liturgie danego dnia i czy zawsze przewodniczył im biskup. Wynikało to chociażby z tego, że bywały dni w których obchodzono święto kilku męczenników, których kościoły były

⁴¹ Por. tamże, s. 153.

⁴² Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 281-282.

⁴³ Por. tamże, s. 283.

⁴⁴ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 156.

znacznie oddalone od siebie⁴⁵. Dla przykładu *Kalendarz Filokala* podaje cztery miejsca, w których czczono Siedmiu Braci (synów św. Felicyty). Były to: katakumby Pryscylli, cmentarz Jordanów i cmentarz Maksyma leżące na północy miasta oraz cmentarz Maksyma zlokalizowany przy Via Appia na jego południu. Dla uznania danej liturgii jako stacyjnej badacze przyjęli fakt uprzedniego poinformowania wiernych o czasie i miejscu jej odprawienia. Czynił to sam biskup na wcześniejszej celebrze. Zwyczaj ten mógł być podyktowany względami bezpieczeństwa, ponieważ chrześcijanom wciąż jeszcze groziły prześladowania⁴⁶. Liturgia stacyjna upowszechniała się wraz z rozwojem kalendarza liturgicznego. Na początku V wieku dołączono do niego święta ku czci świętych i męczenników spoza Rzymu, kiedy wpisano do niego m.in. świętych Kosmę i Damiana męczenników ze Wschodu.

Źródła pochodzenia liturgii stacyjnej w Rzymie próbowano doszukiwać się także w naśladowaniu liturgii jerozolimskiej. Miało o tym świadczyć m.in. ufundowanie bazyliki św. Krzyża Jerozolimskiego (odpowiadającej Bazylice Grobu Pańskiego) i Bazyliki Matki Bożej Większej (nawiązującej do Bazyliki Narodzenia w Betlejem). Nawiedzenie tych miejsc miało symbolizować pielgrzymkę do Ziemi Świętej, praktycznie nieosiągalną dla ogółu wiernych⁴⁷. W Jerozolimie liturgia opierała się głównie na czytaniu Pisma Świętego oraz pielgrzymowaniu do miejsc związanych z misterium zbawienia. Taki styl jej sprawowania wynikał bardziej z liczby miejsc świętych upamiętniających obecność w nich Jezusa niż z liczebności chrześcijan w Świętym Mieście. Do Rzymu nie pielgrzymowano jednak po to, aby naśladować pielgrzymkę do Jerozolimy. Tam wędrowano do grobów świętych Piotra i Pawła, na groby męczenników, a także w celach ekspiacyjnych. Rzym bowiem stawał się miastem Apostołów⁴⁸.

Ksiądz Mieczkowski w swoim pionierskim dziele przywołał również opinie badaczy, którzy widzieli pochodzenie liturgii stacyjnej od tworzących i rozwijających się kościołów tytularnych. W nich prezbiterzy sprawowali Msze św. niedzielne i w dni powszednie. Sam zaś biskup Rzymu, nie mając jeszcze swojej katedry, celebrował w poszczególnych *tituli*. Z pewnością takie zgromadzenie miało uroczystszy charakter,

⁴⁵ Por. tamże, s. 157.

⁴⁶ Por. J.F. Baldovin, *The Urban Charakter of Christian Worship. The Orgins, Development and Meaning of Stational Liturgy*, Roma 1987, s. 119-120.

⁴⁷ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 32.

⁴⁸ Por. G. Weigel, E. Lev, S. Weigel, *Rzymskie pielgrzymowanie. Kościoły stacyjne Rzymu* tł. G. Gomola, A. Gomola, Kraków 2014, s. 14.

gromadziło dużą liczbę duchownych i wiernych z okolicznych terenów. Dopiero po zakończonej stacji prezbiterzy udawali się do swoich *tituli*, by tam celebrować dla wiernych nieobecnych na wcześniejszej liturgii stacyjnej. Na początku V wieku wszystkie dzielnice Rzymu miały już swoje kościoły, ponad to w mieście funkcjonowały bazyliki, które były zdolne pomieścić większą liczbę wiernych. Samo zaś rozmieszczenie bazylik św. Jana na Lateranie, Matki Bożej Większej, Świętych Apostołów, św. Krzyża Jerozolimskiego, św. Piotra czy św. Szczepana sprzyjało zaspokojeniu potrzeb duszpasterskich miejskiej wspólnoty.

Jeden i drugi sposób wyjaśnienia początków celebracji stacyjnych podkreśla obecność papieża przewodniczącego liturgii danej *statio*⁴⁹.

Na ukształtowanie się liturgii stacyjnej w V i VI wieku ogromny wpływ miała sytuacja polityczna miasta. Po opuszczeniu miasta przez Cesarza Rzym znalazł się w trudnym położeniu. Oddalenie prowincji zachodnich od Konstantynopola doprowadziło do tego, że prowincje zachodnie wydane były na zakusy ludów germańskich. Pierwszym, który poważnie zagrażał Rzymowi, był król Wizygotów Alaryk. W roku 410 Rzym był splądrowany przez jego żołnierzy, którzy na szczęście oszczędzili budynki kościelne. Jednak już w 488 Wandalowie, wdarłszy się do Rzymu, nie ominęli nawet tych budowli. Dramatyczną sytuację miasta i jego mieszkańców ratował papież Leon, podejmując się pertraktacji z władcą Wandalów. Trzeciego splądrowania Rzymu dokonali Burgundowie⁵⁰. Cesarstwo na Zachodzie upadło wraz ze złożeniem z tronu cesarza Romulusa Augustulusa⁵¹. Upadło również i samo miasto, a jego populacja spadła, wskutek najazdów i epidemii, z niemal 1 miliona do 100 tysięcy pod koniec V stulecia⁵².

Wówczas zrodziła się nowa idea odnowienia Rzymu. Poganie chcieli powrotu do pogaństwa, a chrześcijanie wręcz przeciwnie jego chrystianizacji. Z miasta Romulusa i Remusa Rzym powoli przekształcał się w miasto św. Piotra. Stawał się duchową stolicą świata, ostoją wiary chrześcijańskiej. Kluczową rolę odegrał tutaj św. papież Leon Wielki (440–461).

⁴⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 159.

⁵⁰ Por. M. Mączyńska, *Europa w okresie wędrówek ludów*, opr. L. Mrozewicz, Poznań 2001, s. 17.

⁵¹ Por. A. Goldsworthy, *Pax Romana*, Poznań 2018, s. 479.

⁵² Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 162.

Z czasów tego pontyfikatu pochodzą wyraźne wskazówki o organizacji liturgii papieskich na sposób stacyjny⁵³. Dowody na to znajdujemy w *Kazaniach* św. Leona (*Sermo* 12, 17, 19, 22, 27, 75, 85, 96). To z nich dowiadujemy się, że celebra papieska w Uroczystość Narodzenia Pańskiego oraz w święto Świętych Apostołów Piotra i Pawła odbywała się w bazylice św. Piotra na Watykanie. Uzasadnienia takiego wyboru można doszukiwać się w chęci utożsamienia osoby papieża i Rzymu ze św. Piotrem Apostołem⁵⁴. Z innych kazań dowiedzieć się można, że w tych czasach obchodzi się już Suche Dni po Zesłaniu Ducha Świętego, we wrześniu oraz w grudniu. W soboty tych dni papież również celebrował u św. Piotra. Badający ten temat Geoffrey Grimshaw Willis nazywa tę liturgię stacyjną⁵⁵. Jednak J.F. Baldovin widział w niej raczej okazjonalne odprawianie Mszy św. przez papieża z wiernymi miasta⁵⁶.

Regularny system stacyjny stworzył papież Hilary (461–468), który poszczególnym tytułom⁵⁷ podarował naczynia liturgiczne służące do liturgii stacyjnych. W krótkim czasie wykonano 50 kielichów (po dwa na każdy z 25 *tituli*), z których oddzielnie udzielano Komunii św. mężczyznom i kobietom. Sam system mógł nie być jeszcze ściśle określony. Kolejne *statio* były ogłaszane wcześniej, a ich wyboru dokonywał papież wraz z duchowieństwem⁵⁸. Za czasów papieża Symplicjusza (468–483) utrwaliła się praktyka liturgii w 26 dni wielkiego postu w różnych kościołach *extra muros*. Próbując wytłumaczyć taką praktykę biskupów Rzymu, można wskazać na zbytne oddalenie bazyliki na Lateranie, która mogła pomieścić znaczną liczbę wiernych, od zamieszkałych terenów miasta na zachodzie i północy. Była to zatem inicjatywa papieża, aby być ze swoimi wiernymi w większej bliskości, aby Kościół lokalny mógł się jednoczyć wokół swego pasterza⁵⁹.

Kolejnym trudnym dla Rzymu okresem był wiek VI, a z nim najazdy Ostrogotów, Almanów, Franków i Longobardów oraz dziesiątkująca ludność zaraza, która wyludniła miasto. Już tylko 30-tysięczna populacja zamieszkiwała okolice Pola Marsowego i Zatybrze. W ruinę popadały kościoły zlokalizowane na niezamieszkałych obszarach

⁵³ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 32.

⁵⁴ Wybrane kazania zostały przetłumaczone na język polski, zob. Leon Wielki, *Kazania wybrane*, tł. J. Czuj, Poznań 1936, Tenże, *Mowy*, tł. K. Tomczak, Poznań 1958.

⁵⁵ Por. G.G. Willis, *Further Essays in Early Roman Liturgy*, London 1964, s. 34.

⁵⁶ Por. J.F. Baldovin, *The Urban Character...*, s. 147.

⁵⁷ To polski odnośnik łacińskiego terminu *tituli*.

⁵⁸ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 32.

⁵⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 166.

miejskich. Niemniej jednak kolejni papieże oraz cesarze wykazywali swoją troskę o wyposażenie w naczynia i sprzęty liturgiczne ograbionych kościołów w celu sprawowania tam liturgii stacyjnej. Troszczono się również o restaurację cmentarzy na których spoczywali męczennicy. Te działania miały przyczynić się do utrwalenia i nadania uroczystego charakteru liturgii stacyjnej⁶⁰.

W tym czasie liturgii rzymskiej towarzyszyła bogata oprawa liturgiczna. Rozwijał się również kalendarz liturgiczny. Możemy mówić już o świętach upamiętniających misteria Chrystusa: Adwentu, Bożego Narodzenia, Epifanii, Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego, Wniebowstąpienia i Zesłania Ducha Świętego. Wiadomo też, że Msza św. była odprawiana już prawie we wszystkie niedziele, w ważniejsze święta czy przy udzielaniu sakramentu święceń. W dni powszednie nie zawsze sprawowano Eucharystię, chociaż odbywały się *synaksy*⁶¹, ale miały one charakter aliturgiczny i kończyły się *Oratio fidelium*. Ocenia się, że do 530. roku dni powszednie wielkiego postu miały już charakter eucharystyczny. W ciągu tygodnia zaczęto odprawiać msze św. najpierw w środy i piątki. Za czasów Leona Wielkiego dodano poniedziałki, (z wyjątkiem Wielkiego Tygodnia). Na początku VI w. celebrowano także we wtorki (oraz w poniedziałek Wielkiego Tygodnia, II i III sobotę wielkiego postu)⁶².

Aby się duchowo odnowić i lepiej przygotować do Wielkanocy chrześcijanie, częściej gromadzili się na wspólnych modlitwach, które przyjmowały formę nabożeństw stacyjnych. Zatem o ile wówczas Eucharystię sprawowano zwykle w niedziele⁶³, o tyle w wielkim poście starano się uczestniczyć w niej codziennie. Taka sytuacja była zasadniczym impulsem do rozwoju liturgii stacyjnej⁶⁴.

Układ stacyjny Wielkiego Postu w VI w. przedstawiał się następująco:

Dzień	Stacja
Środa Popielcowa	św. Sabiny
Piątek	śś. Jana i Pawła
Poniedziałek I tygodnia	św. Piotra <i>in Vincoli</i>

⁶⁰ Por. tamże, s. 167–169.

⁶¹ Z gr. *synaxis*; początkowo tym terminem chrześcijanie określali zgromadzenia odbywające się głównie w niedzielę. Dla św. Cyryla Jerozolimskiego spotkania te miały charakter katechetyczny. Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, s. 1496.

⁶² Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 170.

⁶³ Istniały również aliturgiczne niedziele, np. w niedzielę Wielkiego Postu po Suchych Dniach nie odprawiano Mszy św. ze względu na udzielane w poprzedzającą ją sobotnią noc święcenia kapłańskie. Por. tamże, s. 171.

⁶⁴ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 395–396.

Wtorek	św. Anastazji
Poniedziałek II tygodnia	św. Klemensa
Wtorek	św. Balbiny
Środa	św. Cecylii
Piątek	św. Witalisa
Sobota	śś. Marcelina i Piotra
Poniedziałek III tygodnia	św. Marka
Wtorek	św. Pudencjanny
Środa	św. Sykstusa
Piątek	św. Wawrzyńca <i>in Lucina</i>
Sobota	św. Zuzanny
Poniedziałek IV tygodnia	Czterech Świętych Koronowanych
Wtorek	św. Wawrzyńca <i>in Damasso</i>
Piątek	św. Euzebiusza
Poniedziałek V tygodnia	św. Chryzogona
Wtorek	św. Cyriaka
Środa	św. Marcellusa
Piątek	św. Szczepana na wzgórzu Celio
Wielki poniedziałek	śś. Nereusza i Achillesa
Wielki Wtorek	św. Pryska

Tabela 1. Układ stacyjny Wielkiego Postu w VI w. – podano za: G.G. Willis, *Further Essays...*, s. 47.

Analizując powyższy schemat, możemy zauważyć, że żaden z wykorzystanych *tituli* nie powtarzał się. Pominięte kościoły św. Sylwestra, Matki Bożej na Zatybrzu i św. Praksedy wejdą do niego później⁶⁵. Miasto Rzym w tym czasie było podzielone na siedem regionów kościelnych tzw. *regio*. W przedstawionym układzie została zachowana równowaga pomiędzy poszczególnymi regionami, a następujące po sobie stacje rotowały między regionami. Zapewne twórcom systemu chodziło o zintegrowanie miejskiej wspólnoty i zapewnienie jej jedności. Każdego tygodnia papież i wierni gromadzili się w różnych częściach miasta, a to budowało poczucie jedności. Wielkopostna wędrówka do kolejnych wspólnot sprawiała, że liturgia było objęte całe kościelne terytorium⁶⁶.

Do dalszego rozwoju i ugruntowania systemu stacyjnego przyczynił się papież Grzegorz Wielki (590–604). Zasłynął jako wybitny dyplomata i sprawny rządca, a poprzez swoje pisma i świątobliwe życie zyskał ogromny szacunek⁶⁷. Jego zasługi na polu liturgii są również ogromne. Sprawował liturgie w różnych rzymskich kościołach,

⁶⁵ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 172.

⁶⁶ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 34.

⁶⁷ Por. N. Tanner, *Krótką historia Kościoła katolickiego*, Kraków 2015, s. 95.

głównie z okazji świąt upamiętniających męczenników czy wyznawców. Św. Grzegorz, wizytując przy tej okazji różne regiony kościelne, wygłaszał homilie, których część związana była z celebracjami stacyjnymi. Dzięki ich skatalogowaniu możemy dowiedzieć się, gdzie i przy jakiej okazji były wygłoszone. Wiele z nich ma tę samą lokalizację, jaką notowały sakramentarze VIII–X wieku⁶⁸.

Wielu informacji na temat liturgii stacyjnej zostawiają księgi liturgiczne z okresu VII i VIII wieku. W użytku były wówczas *ordines* zawierające wskazania liturgiczne dla przygotowujących celebrację, antyfonarze dla użytku scholii i kantorów, epistolarze dla wykonujących czytanie lekcji, ewangeliarze dla diakona oraz sakramentarze dla przewodniczącego liturgii. Zawierają one przede wszystkim teksty, które wykonywano podczas liturgii, jej opis zostanie przedstawiony w następnym punkcie. Cały system obejmował już wtedy 12 niedziel oraz 54 dni powszednie⁶⁹.

Organizacja stacyjna w tym okresie obejmowała liczne święta i uroczystości roku liturgicznego. Kościół rzymski gromadził się na wspólnej liturgii kilkadziesiąt razy w roku. Szczyt tych zgromadzeń przypadał na okres Wielkiego Postu oraz Oktawy Wielkiej Nocy, kiedy to wierni i duchowieństwo spotykali się codziennie pod przewodnictwem Biskupa. Liturgie stacyjne odbywały się też we wszystkie niedziele Adwentu, w wiele niedziel i świąt Okresu Wielkanocnego, Bożego Narodzenia. W czasie zwykłym liturgie stacyjne odbywały się w najważniejsze uroczystości ku czci świętych, w Suche Dni i kwartalne dni modlitw i postów⁷⁰.

Adwent jako okres liturgiczny rozwinął się później niż Wielki Post. W liturgii gallikańskiej trzytygodniowy Adwent pojawił się na początku IV wieku. W liturgii rzymskiej najstarszym świadectwem istnienia Adwentu są kazania Grzegorza Wielkiego. Wówczas to grudniowe Suche Dni, wypadające w tygodniu przed Bożym Narodzeniem, rozciągnięto na czterotygodniowe przygotowanie do świąt⁷¹.

Stacja w I Niedzielę Adwentu przypisana została do Bazyliki Matki Bożej Większej. Ks. Mieczkowski w swojej książce podkreśla, że za czasów papieża Grzegorza Wielkiego liturgia stacyjna odbywała się w kościele św. Andrzeja *post praesepe* w pobliżu

⁶⁸ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 175.

⁶⁹ Por. tamże, s. 178.

⁷⁰ Por. tamże, s. 195.

⁷¹ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 416–417.

wspomnianej bazyliki. Miało to być związane ze szczególnym nabożeństwem papieża do tego świętego, jak również do święta św. Andrzeja przypadającego w bliskości I Niedzieli Adwentu⁷².

Liturgia stacyjna na II Niedzielę Adwentu wyznaczona została w Bazylice Świętego Krzyża Jerozolimskiego. Na zakończenie Suchych Dni stacja zwyczajowo celebrowana była w Bazylice Św. Piotra, zatem w III Niedzielę Adwentu tam się odbywała. W ostatnią adwentową niedzielę stację organizowano w Bazylice Świętych Apostołów, miało się to wiązać z kolei ze wspomnieniem św. Eugenii (25 grudnia), której relikwie czczono w tym kościele⁷³.

Boże Narodzenie obchodzono na wschodzie, podobnie jak w liturgiach gallikańskich, już około 400 roku świętem *Epifanii*. Impulsem do jego rozwoju było ogłoszenie dogmatu o *Theotokos* w 431 roku na Soborze Efeskim. W Rzymie zaczęto je świętować w V wieku, utożsamiając je z ideą *Sol Invictus* – Chrystusa, który jest nowym Słońcem zwyciężającym ciemności tego świata⁷⁴.

Od wieków na ten dzień Mszały podają trzy formularze mszalne, z czym możemy skojarzyć trzy stacje tego święta. Najstarszą była stacja u Świętego Piotra na Watykanie celebrowana przez papieża w ciągu dnia. Drugą Mszę w Rzymie, zlokalizowano w Bazylice Matki Bożej Większej, gdzie wybudowano specjalną kaplicę *ad praesepe* za pontyfikatu Sykstusa III (432–440). O północy papież odprawiał Mszę św. jedynie dla mieszkańców miasta, gdyż bramy miejskie były w nocy zamknięte. Starano się w ten sposób utożsamić z Bazyliką Konstantyna w Betlejem, dokąd biskup Jerozolimy pielgrzymował i celebrował ze swoimi wiernymi⁷⁵. Trzecia Msza (obecny formularz Mszy o świcie) związana była z bazyliką św. Anastazji przy Palatynie. J. Jungmann zauważa, że blisko kościoła mieściła się siedziba władz cesarskich. Bizantyjczycy 25 grudnia czcili św. Anastazję męczennicę, dlatego z szacunku dla władz cesarskich celebrowano tam liturgię stacyjną, która z czasem przybrała formę drugiej Mszy Bożego Narodzenia⁷⁶.

⁷² Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 196.

⁷³ Por. tamże, s. 196.

⁷⁴ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 412.

⁷⁵ Por. A. Pleskaczewska, *Itinerarium liturgiczne po Rzymie*, w: „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXV (2012), nr 1, s. 23.

⁷⁶ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 413.

Wraz z rozwojem oktawy Narodzenia Pańskiego, które były wcześniejsze niż czas przygotowania czyli Adwentu⁷⁷, pojawiły się kolejne stacje. W drugi dzień po Bożym Narodzeniu stację celebrowano w kościele św. Szczepana na wzgórzu Celio. W święto św. Jana Ewangelisty odprawiano u Matki Bożej Większej, a w Świętych Młodzianków u św. Pawła za Murami⁷⁸. Osiem dni po Bożym Narodzeniu obchodzono w Rzymie święto Matki Bożej, najstarsze ze świąt maryjnych w Kościele rzymskim. Po uczczeniu misterium Wcielenia przez to święto czczono Matkę Jezusa. Stacja tego dnia początkowo celebrowana była w Bazylice Matki Bożej *ad Martyres* (VII w.), skąd w połowie IX wieku przeniesiono ją do bazyliki Matki Bożej na Zatybrzu⁷⁹.

Dwanaście dni po Bożym Narodzeniu Kościół obchodzi święto Objawienia Pańskiego, które podobnie jak Boże Narodzenie związane jest z zimowym przesileniem słońca. Objawienie się Chrystusa wszystkim narodom świętowano na wschodzie już w II wieku (Aleksandria). W IV wieku obchodziło je już wiele Kościołów. Do liturgii zachodniej *Epifania* przeniknęła później. Świadectwem rzymskiej celebracji jest kazanie św. Leona Wielkiego z połowy V wieku. Stacja miała wtedy miejsce u św. Piotra na Watykanie⁸⁰.

Niedziele po tej uroczystości nazywano niedzielami po Objawieniu i trwały do Siedemdziesiątnicy czyli przedpościa⁸¹. Stacja na pierwszą z nich przypadała w kościele św. Jana i Pawła na wzgórzu Celius.

Czterdziestodniowy okres Bożego Narodzenia kończyło święto Matki Boskiej Gromnicznej⁸². Celebrację tego dnia poprzedzała procesja pokutna z kościoła św. Hadriana (*collecta*) do Bazyliki Matki Bożej Większej (*statio*). Wprowadził ją papież Sergiusz (687–701), zastępując tym samym pogańską procesję organizowaną co pięć lat na początku lutego. Procesja wychodziła o świcie, papież i diakoni ubrani byli w szaty koloru czarnego, a w rękach nieśli świece, nawiązując w ten sposób do starca Symeona, który nazwał Jezusa przyniesionego do świątyni jerozolimskiej *Światłem na oświecenie pogan* (Łk 2,32)⁸³.

⁷⁷ Por. tamże, s. 413.

⁷⁸ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 198.

⁷⁹ Por. tamże, s. 198.

⁸⁰ Por. tamże, s. 198.

⁸¹ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 125.

⁸² Por. tamże, s. 125.

⁸³ Por. A. Pleskaczewska, *Itinerarium liturgiczne po Rzymie*, s. 23.

U podstaw wiary Kościoła leży wiara w Zmartwychwstanie Chrystusa. Na jego pamiątkę, już w I i II wieku, chrześcijanie obchodzili Święta Wielkanocne⁸⁴. Od początku świętowanie to rozciągało się na Triduum⁸⁵. Przyjął się również okres przygotowania do Paschy, który określano za św. Leonem jako *quadraginta dierum exercitatio* (czas czterdziestodniowych duchowych ćwiczeń). Stąd też była to dobra okazja do porządkowania własnego życia oraz odnowy duchowej⁸⁶. Okres ten miał trwać czterdzieści dni.

Od samego początku istniały różne sposoby obliczania dni wielkiego postu. W rezultacie w Kościele rzymskim, przyjął się wschodni zwyczaj przedpościa, który poprzedzał właściwy okres *quadregesima*. Działo się to stopniowo, aż w końcu post został przedłużony na trzy niedziele. Każda z tych niedziel była wprowadzana w różnym czasie na przestrzeni VI i VII wieku⁸⁷. Z jednej strony przedpoście wyrażało pragnienie głębszego przygotowania do Wielkanocy, z drugiej natomiast było odpowiedzią na ówczesną sytuację historyczną. Wiązało się to z plagami, trzęsieniami ziemi i zagrożeniem najazdu Longobardów na Italię za pontyfikatu Grzegorza Wielkiego⁸⁸. Dlatego też stacje tego okresu zostały zlokalizowane w bazylikach wielkich męczenników i patronów miasta. W ich wstawiennictwie Rzymianie upatrywali ratunku i wspomżenia. W niedzielę *Septuagesima* (Siedemdziesiątnicy) stacja była u św. Wawrzyńca, w *Sexagesima* (Sześćdziesiątnicy) u św. Pawła, natomiast w *Quinquagesima* (Pięćdziesiątnicy) u św. Piotra⁸⁹. W języku polskim przyjęły się tradycyjne nazwy tych niedziel: Starozapustna, Mięsozapustna i Zapustna. Na ich charakter pokutno-błagalny wskazywały: fioletowy kolor szat, zawieszenie śpiewu *Alleluja* oraz teksty mszalne i brewiarzowe. Wyrażały smutek związany z upadkiem człowieka, skutkami grzechu pierwotnego ale także nadzieję płynącą z Eucharystii i zaufania łasce Bożej mającej podnieść człowieka⁹⁰.

⁸⁴ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 391.

⁸⁵ Należy zauważyć, że różnie liczono te dni. Początkowo od Wielkiego Piątku do Niedzieli Wielkanocnej. W liturgii rzymskiej wliczano Wielki Czwartek, Wielki Piątek i Wielką Sobotę. Aktualnie rozpoczyna się Mszą Wieczerzy Pańskiej, a kończy nieszporami chrzcielnymi w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego. Por. tamże, s. 391.

⁸⁶ Por. tamże, s. 392.

⁸⁷ Por. A. Pleskaczewska, *Itinerarium liturgiczne po Rzymie*, s. 21.

⁸⁸ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 129.

⁸⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 201.

⁹⁰ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 129–130.

System stacyjny w szczytowym okresie swego rozwoju przypadął na okres Wielkiego Postu oraz Okres Wielkanocny, a w nim Oktawę Wielkanocy, Wniebowstąpienie i Zesłanie Ducha Świętego⁹¹.

Przez pierwsze trzy wieki chrześcijaństwa nie poprzedzano świąt paschalnych szczególniejszym okresem przygotowawczym, zachowując jedynie cotygodniowy post w środy, piątki i sobotę⁹². Pod koniec IV wieku, kiedy do chrześcijan przyłączały się coraz większe rzesze wiernych, zaczęto dostrzegać potrzebę ustanowienia czasu dla pogłębienia i odnowienia gorliwości wierzących. Czyniono to najpierw w ciągu postu trzytygodniowego. Były to Tydzień Suchy czyli po III niedzieli, czwarty tydzień przed Wielkanocą oraz Wielki Tydzień⁹³. W końcu, idąc za praktyką Wschodu, 40-dniowy post stał się powszechny także i na Zachodzie. W IV w. Wielki Post zaczynał się w I Niedzielę Wielkiego Postu, a kończył w czwartek przed Wielkanocą, wyłączając niedziele kiedy nie poszczono. Tak liczony post trwał jednak ledwie 34 dni. Aby je uzupełnić, przesunięto jego początek na Środę Popielcową⁹⁴. Doliczono również Wielki Piątek i Wielką Sobotę, osiągając liczbę czterdziestu⁹⁵.

W starożytnym Kościele Wielki Post był czasem przygotowania kandydatów do chrztu. Liturgia tego okresu w dużej mierze była dedykowana katechumenom. Dlatego w celu ich lepszego przygotowania starannie dobierano teksty liturgiczne, szczególnie czytania biblijne, oraz miejsca celebracji. Treść katechezy katechumenalnej koncentrowała się wokół tematów prawd wiary, wtajemniczenia chrześcijańskiego oraz bezpośredniego przygotowania do chrztu. Formularze wielkopostne stały się swego rodzaju katechezą biblijną ilustrującą katechumenom treść wiary katolickiej⁹⁶. Kandydaci w liturgiach stacyjnych uczestniczyli w wyznaczonych dniach, kiedy po raz pierwszy przedstawiano im *symbolum*, kiedy przekazywano tekst *Ojciec nasz* oraz po raz pierwszy otwierano przed nimi Ewangelię. Obrzędy te odbywały się w trzecią, czwartą i piątą niedzielę Wielkiego Postu⁹⁷. Kandydaci do chrztu uczestniczyli tylko w części obrzędów

⁹¹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 199.

⁹² Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 393.

⁹³ Por. tamże, s. 394.

⁹⁴ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 134.

⁹⁵ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 202.

⁹⁶ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 132–133.

⁹⁷ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 398.

mszalnych. Po liturgii słowa, odesłani przed diakona (*admissio*), opuszczali miejsce celebracji⁹⁸.

Wielki Post dotyczył również osób już ochrzczonych. Z początkiem postu związany był obrzęd nakładania pokuty na penitentów. Posypywano ich głowy popiołem, nakładano szaty pokutne i odsyłano do klasztoru bądź w inne miejsce, aby przygotowali się do pojednania z Kościołem w Wielki Czwartek⁹⁹.

Uważa się, że system stacyjny opracowano w okresie, kiedy Wielki Post rozpoczynano w Środę Popielcową. Stacje w dni zwykłe tego okresu były w *tituli*, równomiernie rozmieszczonych na terenie miasta. *Statio* niedziel, Suchych Dni, środy i piątku IV tygodnia Wielkiego Postu oraz w środę Wielkiego Tygodnia były w dużych bazylikach. Liturgia stacyjna była odprawiana codziennie w innym kościele, żaden z tytułów nie powtarzał się w Wielkim Poście¹⁰⁰.

Przyjmuje się, że pierwsze stacje przypisano do najbardziej uroczystych dni Wielkiego Postu, czyli do: sześciu niedziel (w trzy z nich odbywały się skrutynia chrzcielne), Triduum Paschalnego, śród i piątków. Później dołączono 22 stacje w kościołach tytularnych miasta bądź w bazylikach cmentarnych na grobach męczenników. W ostatnim do systemu włączono wielkopostne czwartki, II Niedzielę Wielkiego Postu oraz sobotę przed Niedzielą Palmową¹⁰¹.

Na niedziele Wielkiego Postu stacje wyznaczono w wielkich rzymskich bazylikach. W I Niedzielę *statio* była na Lateranie. Do VIII w. w II Niedziele był *vacat* ze względu na późnowieczorną sobotnią celebrację kończącą Suche Dni. Po ustaleniu stacji odprawiano u Matki Bożej *in Domnica*. W kolejne niedziele odbywały się skrutynia katechumenów, a stacje wyznaczono odpowiednio: w III Niedzielę bazylikę św. Wawrzyńca za Murami, w IV Niedzielę Wielkiego Postu Świętego Krzyża Jerozolimskiego, a w Piątą św. Piotra na Watykanie. W VI Niedzielę ponownie zapisano stację u św. Jana na Lateranie¹⁰².

⁹⁸ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, s. 636.

⁹⁹ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 136.

¹⁰⁰ Por. J.F. Baldovin, *The Urban Character...*, s. 153.

¹⁰¹ Por. M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, t. II, Milano 1988, s. 149-150.

¹⁰² Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 204.

Ważną pozycję w okresie *Quadragesima* pełniła IV Niedziela Laetare. Stacja tego dnia umiejscowiona była w Bazylice św. Krzyża Jerozolimskiego. Tamtejszy krzyż papież ozdabiał różami¹⁰³. Po IV Niedzieli następował ważny dla rzymskiej liturgii Tydzień *Mediana*. W sobotę tego tygodnia zwyczajowo udzielano święceń kapłańskich¹⁰⁴. Stacje w tym tygodniu wyznaczono w bazylikach św. Pawła, św. Wawrzyńca i św. Piotra, czyli, jak wspomniano wcześniej, w kościołach dedykowanych głównym patronom miasta. Wyznaczenie takich stacji podkreśla rangę okresu *Mediana*¹⁰⁵.

Liturgia Wielkiego Tygodnia koncentrowała chrześcijan na ostatnich dniach życia Chrystusa. Ukształtowała się w Kościele jerozolimskim, a stamtąd rozpowszechniała się na całe chrześcijaństwo¹⁰⁶. Centralnymi liturgiami były liturgie Triduum Paschalnego. W Wielki Poniedziałek stacje celebrowano początkowo u św. Nereusza i Achillesa, a później u św. Praksedy. We wtorek zgromadzenie odbywało się w kościele św. Pryski. Stacje środy i czwartku były ustalone stosunkowo wcześniej, a odprawiano je w głównych bazylikach Matki Bożej Większej w środę, a u św. Jana na Lateranie w czwartek. Wielki Piątek Kościół rzymski gromadził się w Bazylice Świętego Krzyża Jerozolimskiego. Stacja Wigilii Paschalnej znajdowała się na Lateranie¹⁰⁷.

Brakuje pewnych źródeł wskazujących jednego pomysłodawcę wielkopostnego systemu stacyjnego w Rzymie, który utrwalony w VII/VIII wieku przetrwał przez kolejne wieki. Większość historyków liturgii uznaje, że kształtował się równoległe z rozwojem Wielkiego Postu¹⁰⁸.

Przed końcem VIII stulecia mamy kompletny schemat całego systemu obejmujący wszystkie dni Wielkiego Postu.

Dzień	Stacja	Region kościelny
Środa Popielcowa	św. Sabiny	I
Czwartek	św. Jerzego in Valebro	II
Piątek	św. Jana i Pawła	II
Sobota	św. Tryfona	VI

¹⁰³ Por. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgia i czas*, t. II, Poznań 2013, s. 138.

¹⁰⁴ Por. M. Righetti, *Manuale di storia...*, s. 132.

¹⁰⁵ Por. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgia i czas*, s. 138.

¹⁰⁶ Por. P.F. Bradshaw, *The Search for the Origins of Christian Worship. Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*, New York, Oxford 1992, s. 200.

¹⁰⁷ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 206.

¹⁰⁸ Por. tamże, s. 203.

I Niedziela Wielkiego Postu	św. Jana na Lateranie	II
Poniedziałek	św. Piotra <i>in Vincoli</i>	III
Wtorek	św. Anastazji	VI
Środa	Matki Bożej Większej	IV
Czwartek	św. Wawrzyńca <i>in Formosum</i>	IV
Piątek	świętych Apostołów	V
Sobota	św. Piotra na Watykanie	VII
II Niedziela Wielkiego Postu	Matki Bożej <i>in Dominica</i>	II
Poniedziałek	św. Klemensa	III
Wtorek	św. Balbiny	I
Środa	św. Cecylii	VII
Czwartek	Matki Bożej na Zatybrzu	VII
Piątek	św. Witalisa	IV
Sobota	śś. Marcelina i Piotra	III
III Niedziela Wielkiego Postu	św. Wawrzyńca za Murami	III
Poniedziałek	św. Marka	VI
Wtorek	św. Pudencjany	IV
Środa	św. Sykstusa	II
Czwartek	śś. Kosmy i Damiana	VI
Piątek	św. Wawrzyńca <i>in Lucina</i>	V
Sobota	św. Zuzanny	IV
IV Niedziela Wielkiego Postu	Świętego Krzyża Jerozolimskiego	IV
Poniedziałek	Czterech Świętych Koronowanych	II
Wtorek	św. Wawrzyńca <i>in Damaso</i>	VI
Środa	św. Pawła za Murami	I
Czwartek	śś. Sylwestra i Marcina	III
Piątek	św. Euzebiusza	III
Sobota	św. Wawrzyńca za Murami	III
V Niedziela Wielkiego Postu	św. Piotra na Watykanie	VII
Poniedziałek	św. Chryzogona	VII
Wtorek	św. Cyriaka	IV
Środa	św. Marcellusa	VI
Czwartek	św. Apolinarego	VII
Piątek	św. Szczepana na wzgórzu Celio	II
Sobota	św. Jana <i>ante Portam Latam</i>	I
Niedziela Palmowa	św. Jana na Laterania	II
Wielki Poniedziałek	śś. Nereusza i Achillesa	I
Wielki Wtorek	św. Pryska	I
Wielka Środa	Matki Bożej Większej	IV
Wielki Czwartek	św. Jana na Lateranie	II
Wielki Piątek	Świętego Krzyża Jerozolimskiego	III
Wielka Sobota	św. Jana na Lateranie	II

Niedziela Zmartwychwstania	Matki Bożej Większej	IV
----------------------------	----------------------	----

Tabela 2. Schemat wielkopostnego systemu stacyjnego w Rzymie pod koniec VIII w. – podano za: G.G. Willis, *Further Essays*, s. 24-29, 47-48; S. de Blaauw, *Cultus et decor*, II, s. 805-806; H. Geertman, *Hic fecit basilicum*, s. 20.

Zwielokrotnienie spotkań stacyjnych w Wielkim Poście miało szczególne znaczenie duszpasterskie. Czas ten zawsze służył duchowemu odrodzeniu wiernych poprzez pokutę i skruchę serca¹⁰⁹. Stąd też wielkopostny system stacyjny był programem wielkiej modlitwy, w której uczestniczyli Rzymianie, podejmując swego rodzaju pielgrzymowanie. George Weigel określił nawiedzanie kościołów stacyjnych w Wielkim Poście wędrówką nawrócenia, która przyjęła formę rozciągniętych w czasie rekolekcji. Codzienne refleksje, będące syntezą wiary chrześcijańskiej, stwarzały okazję do przemyślenia, jak daleko prawdy wiary zakorzeniły się życiu poszczególnych osób¹¹⁰.

Równie dynamicznemu rozwojowi podlegał system stacyjny po Wielkiej Nocy. W znacznej mierze był powiązany z nowo ochrzczoneymi, którzy w pierwszych dniach po Wielkanocy byli wprowadzani w chrześcijaństwo. Sam Okres Wielkanocny należy do najstarszych okresów liturgicznych w Kościele. Na soborze w Nicei podkreślono, że okres pięćdziesięciu dni po Wielkanocy chrześcijanie mają przeżywać jak jeden dzień¹¹¹. Kończyła go Pięćdziesiątnica, jednak w istocie cały okres nosił nazwę *Pentecoste*. Z czasem ów pięćdziesiąty dzień skojarzono z Zesłaniem Ducha Świętego. Od IV wieku obchodzono również święto Wniebowstąpienia¹¹².

Wyjątkowego znaczenia nabrał tydzień pierwszy. W jego liturgiach szczególne miejsce zajmowali neofici. Po przyjęciu chrztu ubierani byli w białe szaty, które nosili przez cały tydzień. Popołudniu gromadzili się w baptysterium, gdzie odbywał się specjalny obrzęd. W czasie Mszy św. zajmowali honorowe miejsca, a czytania i pieśni podkreślały znaczenie przyjętego sakramentu¹¹³. W ten sposób byli uroczystie wprowadzani, nie tylko do bazylik gdzie celebrowano stację, ale też wtajemniczani we wspólnotę ludzi wierzących. Tradycyjnie stacją Wielkiej Soboty oraz Soboty w Oktawie była bazylika św. Jana na Lateranie. Przyjmujący chrzest tam zakładali i zdejmowali białe szaty. Stacjami poniedziałku, wtorku i środy po Wielkanocy były bazyliki świętych

¹⁰⁹ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 130.

¹¹⁰ Por. G. Weigel, E. Lev, S. Weigel, *Rzymskie pielgrzymowanie. Kościoły stacyjne Rzymu*, Kraków 2014, s. 20.

¹¹¹ Por. A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła*, tł. K. Kubis, Kraków 2003, s. 276-278.

¹¹² Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 407.

¹¹³ Por. tamże, s. 407.

Piotra, Pawła i Wawrzyńca dedykowane wielkim patronom miasta. Stacja czwartku przypadała na kościół Świętych Apostołów a w piątek u Matki Bożej *ad martyres*¹¹⁴. Zakończeniem tego tygodnia była *Dominica in albis* – „niedziela białych szat”, kiedy neofici ostatni raz zakładali szaty chrzcielne¹¹⁵.

Ponadto w Oktawie Wielkanocy każdy z VII regionów miasta był odpowiedzialny za poszczególne stacje. Duchowni z tych regionów przygotowywali procesję (*collecta*) oraz liturgię papieską.

Dzień	Stacja	Region odpowiedzialny
Niedziela Wielkanocna	Matki Bożej Większej	III
Poniedziałek	św. Piotra na Watykanie	IV
Wtorek	św. Pawła za Murami	V
Środa	św. Wawrzyńca za Murami	VI
Czwartek	Świętych Apostołów	VII
Piątek	Matki Bożej <i>ad martyres</i>	I
Sobota	św. Jana na Lateranie	II ¹¹⁶

Tabela 3. Stacje Oktawy Wielkanocy. – podano za: G.G. Willis, *Further Essays...*, s. 29; S. de Blaauw, *Cultus et decor*, II, s. 806; H. Geertman, *Hic fecit basilicum*, s. 28.

Kolejne stacje okresu wielkanocnego podawano w najważniejsze dni. Za czasów św. Grzegorza Wielkiego dla II Niedzieli Wielkanocnej była to bazylika św. Piotra na Watykanie. Wcześniej jednak lokalizowano ją w kościele świętych Kosmy i Damiana. W uroczystość Wniebowstąpienia stację, podobnie jak w inne wielkie święta, celebrowano u św. Piotra na Watykanie.

W połowie VI wieku przyjął się zwyczaj uroczystego świętowania Zesłania Ducha Świętego. Święto nazywane „mniejszą Wielkanocą” miało swoją wigilię, w czasie której również udzielano chrztu świętego. Wigilia ta celebrowana była na Lateranie. Mszę w dzień odprawiano w bazylice św. Piotra na Watykanie¹¹⁷.

Na okres wielkanocny przypadały stacje związane z litanią mniejszą i większą. Procesję wypadającą 25. kwietnia nazwano *Litanią wielką*, która była chrześcijańską odpowiedzią na pogańskie *robigalia*. Wówczas to Rzymianie prosili bożka Robigus

¹¹⁴ Por. J.P. Kirsch, *Die Stazionskirchen des Missale Romanum*, Freiburg 1962. s. 219; G.G. Willis, *Fruther Essays...*, s. 49.

¹¹⁵ Por. J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła...*, s. 408.

¹¹⁶ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 209.

¹¹⁷ Por. J.P. Kirsch, *Die Stazionskirchen...*, s. 225.

o ochronę plonów przed zarazą¹¹⁸. Kościołem *collecta* był *titulus* św. Wawrzyńca *in Lucina*. Procesja wychodziła poza mury miasta przez *Porta del Popolo* do kościoła św. Walentego. Następnie przez most wracała do miasta i szła do Bazyliki św. Piotra na Watykan¹¹⁹.

Litanie minores były pochodzenia galijskiego zainicjowane tam przez biskupa Vienne św. Mamerta w 470 r. Obchodzono je w poniedziałek, wtorek i środę przed Wniebowstąpieniem wśród modlitw i postów. Związane były z uproszeniem łaski i ochrony przed klęską nieurodzaju, trzęsienia ziemi czy wojen¹²⁰. Synod w Orleanie (511 r.) polecił ich odprawianie na terenie całej Francji. W Rzymie wprowadził je papież Leon III (795–816). *Liber Pontificalis* (ok 802/803 r.) podaje przebieg stacji w te dni. W poniedziałek *collecta* była u Matki Bożej Większej, a procesja kierowała się do Bazyliki św. Jana na Lateran. We wtorek udawano się z Bazyliki św. Sabiny do św. Pawła za Murami. W środę *collecta* była w Bazylice Świętego Krzyża Jerozolimskiego, a procesja wiodła do św. Wawrzyńca za Murami¹²¹.

W okresie zwykłym stacje odbywały się zasadniczo w związku z Suchymi Dniami oraz świętami ku czci świętych męczenników. Suche dni były praktyką typowo rzymską mającą na celu uświęcenie zwyczajów pogańskich. Związane były z uroczystymi rolniczymi świętami żniw, winobrania i zasiewów. Przypadały odpowiednio latem, jesienią oraz zimą. Wzmiankował już o nich św. Leon Wielki w swoich mowach¹²². Ostatecznie ich regułę ustalił papież Grzegorz VII w XI wieku. Nakazywała ona obchodzenie kwartalnych dni postu na wiosnę (pierwszy tydzień Wielkiego Postu), latem (po Zielonych Świątkach), jesienią (w trzecim tygodniu września) oraz zimą (w trzecim tygodniu Adwentu). W każdą środę i piątek tych dni zachowywano post ścisły. Podobnie postną regułę zachowywano w soboty, kiedy odbywały się uroczyste wigilie¹²³.

Stacja w niedzielę przed suchymi dniami odbywała się w bazylice św. Piotra na Watykanie. W środę u Matki Bożej Większej, w piątek w Bazylice Świętych

¹¹⁸ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 163.

¹¹⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 212.

¹²⁰ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 163.

¹²¹ Por. M. Ożóg, H. Pietras (opr.), *Liber Pontificalis I-XCVI (usque ad annum 772)*, tł. P. Szewczyk, M. Jesiotr, Kraków 2014., s. 12.

¹²² Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 112.

¹²³ Por. M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, tł. L. Balter, Poznań 1999, s. 631.

Apostołów, w sobotę ponownie na Watykanie w Bazylice św. Piotra¹²⁴. Zwyczajowo niedziele po suchych dniach występowały jako *vacat*.

Ważne miejsce w systemie stacyjnym odgrywał kult rzymskich męczenników i ich roczne wspomnienie. Wśród nich pierwszeństwo należy do św. Piotra i Pawła. Kościół jedną uroczystością oddaje im wspólną cześć 29 czerwca. Ten dzień uznano za datę złożenia (*depositio*) ich relikwii w katakumbach św. Sebastiana za panowania cesarza Waleriana w 258 r., który zabronił kultu na cmentarzach¹²⁵. Miejszem celebracji była bazylika św. Piotra na Watykanie. Dla uczczenia grobu św. Pawła celebrowano w jego bazylice 30 czerwca¹²⁶. Św. Piotra na Watykanie czczono również Świętem Katedry, które przypadało na 22 lutego. Ponadto 1 sierpnia celebrowano stację w kościele św. Piotra *in Vincoli*, gdzie złożono relikwie łańcucha, którym miał być spętany Księżę Apostołów¹²⁷.

Liturgie stacyjne odbywały się również 1 listopada we wspomnienie św. Cezarego. *Collecta* była w bazylice św. Kosmy i Damiana, *statio* w kościele św. Cezarego. Stacyjnie obchodzono również uroczystości świętych Janów w Bazylice Laterańskiej. Odpowiednio były to dni 27 grudnia dla uczczenia św. Jana Ewangelisty oraz 24 czerwca dla św. Jana Chrzciciela¹²⁸.

Na podstawie *Liber Pontificalis*, rzymskich sakramentarzy i homilii św. Grzegorza Wielkiego można stwierdzić, że około 800 r. w Rzymie było 37 kościołów, które tworzyły system stacyjny. Najczęściej stacje odbywały się w bazylikach: św. Piotra na Watykanie i Matki Bożej Większej – 13 razy. Ośmiokrotnie celebrowano u św. Jana na Lateranie, pięciokrotnie u św. Wawrzyńca za Murami, czterokrotnie u św. Pawła za Murami. Ponadto były to także kościoły: św. Anastazji, św. Piotra w Okowach, św. Kosmy i Damiana, św. Jana i Pawła, św. Euzebiusza, św. Krzyża Jerozolimskiego, św. Wawrzyńca *in Lucina*, św. Sabiny, św. Jerzego *in Valabro*, św. Klemensa, św. Balbiny, Matki Bożej *ad Martyres*, św. Cecylii, Matki Bożej *in Trastevere*, św. Witalisa, św. Wawrzyńca *in Damaso*, św. Marcelina i Piotra, św. Marka, św. Pudencjany, św. Sykstusa, św. Zuzanny, Świętych Koronatów, św. Sylwestra,

¹²⁴ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 216.

¹²⁵ Por. A. Pleskaczewska, *Itinerarium liturgiczne po Rzymie*, s. 26.

¹²⁶ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 177.

¹²⁷ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 218.

¹²⁸ Por. tamże, s. 218.

św. Chryzogona, św. Cyriaka, św. Marcellusa, św. Apolinarego, św. Szczepana *Rotondo*, św. Nareusza i Achillesa, św. Pryska, św. Cezarego, św. Praksedu¹²⁹. Do tej liczby badający temat dodają też kościoły, gdzie celebrowano stacje związane z rocznicą śmierci fundatorów, obchodami świętych patronów, czy rocznicą dedykacji kościoła. Podsumowując, należy stwierdzić, że na przestrzeni VIII–IX w. systemem stacyjnym w Rzymie objęto 52 kościoły¹³⁰.

Niestety wiek IX przyniósł powolny regres liturgii stacyjnej w Rzymie. Na zaistniałą sytuację miały wpływ czynniki polityczne i społeczne. Społeczeństwo rzymskie było nękane kolejnymi najazdami barbarzyńców, wojnami, a nawet plądrowaniem Rzymu czy bazylik św. Piotra i św. Pawła przez muzułmanów w 846 roku. Ciągłe zagrożenie najazdami i zamieszkami wojennymi powodowało utrudnienia w sprawowaniu kultu w kościołach cmentarnych. Relikwie spoczywających tam świętych męczenników zaczęto przenosić do kościołów zlokalizowanych w murach miasta. W użytku pozostały jedynie najważniejsze z nich tj. bazyliki św. Piotra na Watykanie, św. Pawła za Murami, Świętych Apostołów, św. Wawrzyńca za Murami, św. Agnieszki oraz św. Pankracego¹³¹.

W tym samym czasie zaczęły zachodzić zmiany w samej strukturze duchowieństwa. Do końca IX wieku przestały praktycznie istnieć regiony kościelne, zastąpione nowym podziałem terytorialnym. Tytuły notariusza, subdiakona czy diakona były coraz częściej związane z ważnymi urzędami kościelnymi i kojarzone z dworem papieskim. Na znaczeniu zyskiwali również biskupi podmiejscy, którzy jako wikariusze papiescy zajmowali rolę wcześniejszych diakonów regionalnych. Ponadto styl życia wielu papieży i sposób sprawowania przez nich władzy powodowały upadek autorytetu papieża¹³². Miało to wpływ na życie liturgiczne w X wieku. Oburzenie biskupów Galii wywołał fakt, że papież Jan XII (955–963) miał udzielić święceń diakonatu w stajni¹³³.

Sytuacja zaczęła się zmieniać w XI wieku. Za pontyfikatu Leona IX rozpoczęła się reforma Kościoła, a Rzym stał się liturgicznym centrum dla świata zachodniego. Odnowa kościelna osiągnęła swój szczyt za czasów Grzegorza VII (1073–1085). Papież ten popierał umacnianie jedności Europy, a jej wyrazem była konsolidacja życia

¹²⁹ Por. V. Saxer, *Le stazioni romane*, s. 470-471

¹³⁰ Por. tamże, s. 471.

¹³¹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 223–224.

¹³² Por. T. di Carpegna Falconieri, *Il clero di Roma nel medioevo. Istituzioni e politica cittadina (secoli VIII-XIII)*, Roma 2002, s. 204-206.

¹³³ Por. tamże, s. 237.

liturgicznego. Reforma zasadniczo polegała na przeniesieniu liturgii rzymskiej do innych prowincji kościelnych¹³⁴.

Pochodzenie kolejnych papieży miało również duży wpływ na liturgię stacyjną. Wielu z nich pochodziło spoza Rzymu, a nawet spoza Lacjum. Nie znając ducha miasta i jego zwyczajów, nie przywiązywali wagi do celebrowanej tam liturgii. Ponadto kuria papieska często rezydowała poza Miastem, podążając za papieżem. Wskutek chaosu związanego z wyborem kolejnych papieży w XII wieku upadła pozycja moralna papieża. W rezultacie w społeczeństwie rzymskim nastąpiła zmiana patrzenia na rolę biskupa Rzymu. Papież stał się bardziej wikariuszem Chrystusa na ziemi, aniżeli biskupem troszczącym się o swoich wiernych w Rzymie. Pomimo takiej sytuacji życie liturgiczne w Rzymie było na wysokim poziomie¹³⁵. Niewątpliwą zasługę należy tu przypisać bractwu kapłańskiemu *Romana fraternitas*, które z czasem miało coraz większy wpływ na liturgię stacyjną. Stowarzyszenie powstało w XI wieku i gromadziło miejskich duchownych, którzy nie byli członkami dworu papieskiego. Jego zadaniem była troska duszpasterska o wiernych Rzymu¹³⁶.

Coraz częściej papież celebrował liturgie w kaplicy papieskiej. W związku z tym uroczyste ceremonie nie były dostępne dla ogółu wiernych. Uczestniczyli w nich kardynałowie, urzędnicy kurialni czy kanonicy bazylik większych w Rzymie. Ponadto ograniczył się do celebrowania tylko w najważniejszych bazylikach czy kościołach. Przewodniczył liturgiom stacyjnym jedynie w Środę Popielcową, Niedzielę *Laetare*, Niedzielę Palmową czy Triduum Paschalne. Orszak papieski nie podążał już do *tituli* czy rzymskich diakonii. Coraz częściej papieża reprezentował kardynał lub któryś z przedstawicieli Kurii rzymskiej. Wszystko to powodowało, że liturgia papieska zaczęła się różnić od tej sprawowanej w kościołach tytularnych czy bazylikach. Ponadto i bazylikę Laterańską postrzegano bardziej jako matkę wszystkich Kościołów świata aniżeli kościół mieszkańców i duchowieństwa Rzymu. Idea liturgii stacyjnej jednoczącej biskupa Rzymu z jego mieszkańcami stawała się bardzo odległa. To doprowadziło do jej stopniowego osłabienia i zaniku¹³⁷.

¹³⁴ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. I, s. 111.

¹³⁵ Por. T. di Carpegna Falconieri, *Il clero di Roma...*, s. 84-85.

¹³⁶ Por. tamże, s. 241-243.

¹³⁷ Por. tamże, s. 241.

Książd Mieczkowski podjął się analizy źródeł liturgicznych z XII wieku dotyczących liturgii stacyjnej. W tym czasie Rzym otrzymał nowy impuls do rozwoju życia liturgicznego. Jego przyczyną było m.in. zreformowanie struktur kościelnych miasta. Informacje o liturgii stacyjnej można znaleźć w kilku materiałach źródłowych. Pierwszym z nich jest *Liber Polliticus* Benedykta, kantora *Ecclesia Romana*, który był członkiem dworu papieskiego Innocentego II i kanonikiem bazyliki św. Piotra. Dzieło z lat 1140–1143 ma charakter liturgiczno-administracyjny¹³⁸. Kolejnym dokumentem jest *Ordo* kard. Albinusa z lat 1183–1188. Zawartym m.in. w *Liber censum* Cencio Savellego. W tym samym dziele znajduje się też zostało też kolejne źródło autorstwa papieża Honoriusza III (C. Savelliego, 1216-1227): *Romanus ordo de consuetudinibus et obserwantiis presbytero vel scholari, et aliis ecclesie in praecipuis sollempnitatibus (Ordo XII)*. Najobszerniejszy materiał dotyczący systemu stacyjnego odnaleźć można w *Descriptio basilicae Vaticanae aucta atque emendata a Romano presbitero*, którego autorem jest Pietro Mallio (2 połowa XII w.)¹³⁹.

Na podstawie tych źródeł można skompilować dwunastowieczny system stacyjny:

Dzień stacji	Miejsce stacji	Autorzy			
		Benedykt	Albinus	Cencio Savelli	Piotr Mallio
I Niedziela Adwentu	Matki Bożej Większej	tak		tak	tak
II Niedziela Adwentu	Św. Krzyża Jerozolimskiego	tak		tak	tak
III Niedziela Adwentu	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Środa Suchych Dni	Matki Bożej Większej	tak			tak
Piątek Suchych Dni	Świętych Apostołów	tak			tak
Sobota Suchych Dni	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Wigilia Bożego Narodzenia	Matki Bożej Większej	tak	tak	tak	tak
Ranek Bożego Narodzenia	Św. Anastazji	tak	tak	tak	tak

¹³⁸ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 232-235.

¹³⁹ Por. tamże s. 235-239.

Dzień Bożego Narodzenia	Matki Bożej Większej	tak	tak	tak	tak
Św. Szczepana	Św. Szczepana <i>Rotondo</i>	tak	tak	tak	tak
Św. Jana Ewangelisty	Św. Jana na Lateranie				tak
Świętych Młodzianków	Św. Pawła za Murami				tak
Oktawa Bożego Narodzenia	Matki Bożej <i>Rotonda</i>				tak
Epifania	Św. Piotra na Watykanie				tak
Niedziela <i>Septuagesima</i>	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Niedziela <i>Sexagesima</i>	Św. Pawła za Murami				tak
Niedziela <i>Quinquagesima</i>	Św. Piotra na Watykanie				tak
Środa Popielcowa	Św. Sabiny	tak		tak	tak
I Niedziela W. Postu	Św. Jana na Lateranie				tak
II Niedziela W. Postu	Matki Bożej <i>in Dominica</i>				tak
III Niedziela W. Postu	Św. Wawrzyńca za Murami				tak
IV Niedziela W. Postu	Św. Krzyża Jerozolimskiego	tak			tak
V Niedziela W. Postu	Św. Piotra na Watykanie				tak
Niedziela Palmowa	Św. Jana na Lateranie	tak			tak
Wielki Czwartek	Św. Jana na Lateranie		tak		tak
Wielki Piątek	Św. Krzyża Jerozolimskiego	tak	tak		tak
Wigilia Paschalna	Św. Jana na Lateranie	tak	tak		tak
Zmartwychwstanie	Matki Bożej Większej	tak	tak	tak	tak
Poniedziałek Wielkanocny	Św. Piotra na Watykanie	tak	tak	tak	tak
Sobota w Oktawie Wielkanocy	Św. Jana na Lateranie	tak		tak	tak

Niedziela <i>in Albis</i>	Św. Pankracego	tak			tak
Wielka Litania (25.04)	Św. Piotra na Watykanie			tak	tak
Poniedziałek (Litania mniejsza)	Św. Jana na Lateranie				tak
Wtorek (Litania mniejsza)	Św. Pawła za Murami				tak
Środa (Litania mniejsza)	Św. Wawrzyńca za Murami				tak
Wniebowstąpienie	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Niedziela <i>de Rosa</i>	Matki Bożej <i>Rotonda</i>	tak			tak
Zesłanie Ducha Świętego	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Oczyszczenie NMP (2.02)	Matki Bożej Większej	tak	tak	tak	tak
Katedry św. Piotra (22.02)	Św. Piotra na Watykanie	tak			tak
Zwiastowanie (25.05)	Matki Bożej Większej	tak	tak	tak	
Św. Jana Chrzciciela (24.06)	Św. Jana na Lateranie	tak			
Św. Piotra (29.06)	Św. Piotra na Watykanie	tak			
Wniebowzięcie NMP (15.08)	Matki Bożej Większej	tak	tak		
Narodzenie NMP (8.09)	Matki Bożej Większej	tak	tak		
Podwyższenie Krzyża Świętego (14.09)	Św. Jana na Lateranie	tak		tak	tak

Tabela 4. XII-wieczny system stacyjny w Rzymie – podano za: J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*, s. 240-241.

Mimo iż źródła mówią o powrocie czy dalszym rozwoju liturgii stacyjnej, zmienił się jednak jej charakter. Zgromadzenia stacyjne nie były już manifestacją jedności ludu Rzymu z jego biskupem, gdyż ten był na nich nieobecny. Liturgie stacyjne stały się okazją do manifestacji wiary osobistej, w jakimś sensie oddającej ogólną tendencję upowszechnienia się pobożności prywatnej w okresie XII wieku. Wierni coraz częściej

wyrażali swoją uczuciowość religijną czy osobiste przeżycia w dramatach liturgicznych i misteryjnych¹⁴⁰.

Liturgia stacyjna była sprawowana w Rzymie do czasu wyboru papieża Klemensa V (1305–1314). Przyjmuje się, że niewola awiniońska przyczyniła się do porzucenia starożytnej tradycji kościoła rzymskiego. Pomimo tego pierwszy drukowany mszał z roku 1474 zachował nazwy stacji na poszczególne dni. Podobne ślady znajdujemy w innych mszałach spoza Rzymu oraz w *Mszale rzymskim* z roku 1570¹⁴¹.

W 1377 roku do Rzymu powrócił papież Grzegorz XI, który ostatecznie zamieszkał w Pałacu Watykańskim i tam podjął obowiązki liturgiczne. Nie związał jednak swojego pasterzowania ze starożytnym kalendarzem liturgii stacyjnych. Liturgiczna idea *statio* zaczęła przekształcać się w nową formę pobożności pielgrzymów przybywających do Rzymu. Od tej pory system stacyjny prowadził pątników do kolejnych kościołów, gdzie w wyznaczonych dniach zyskiwali liczne odpusty. Pielgrzymki do Rzymu od X w. budziły coraz większe zainteresowanie. Prawdziwy ich rozkwit związany był z ogłoszeniem kolejnych lat jubileuszowych. Historycznie pierwszym Rokiem Jubileuszowym był rok 1300 ogłoszony przez papieża Bonifacego VIII¹⁴².

Owoce pielgrzymek do Rzymu były relacje pisane, które służyły kolejnym pielgrzymom jako przewodniki. Powstające w ten sposób dzieła zawierały opisy miasta, starożytnych zabytków i budynków chrześcijańskich. Późnośredniowieczne *Mirabilia Urbis Romae* oprócz opisów topograficzno-historycznych zawierały także spisy kościołów stacyjnych wraz z listami odpustów, które można było w nich uzyskać. Uporządkowane były według kalendarza cywilnego (od stycznia do grudnia) albo liturgicznego (tzn. wg okresów liturgicznych). Dzięki temu przybywający do Rzymu zyskiwali kalendarz stacyjny oraz mogli poznać historię nawiedzanego kościoła¹⁴³. Trzeba jednak zauważyć, że kolejne przewodniki nie koncentrowały się na liturgii stacyjnej, lecz na odpustach. Istotną nie była już liturgia sprawowana w *statio*, ale przechowywane w nich relikwie świętych. Stacje pomagały jedynie systematyzować opowiadania i legendy związane z poszczególnymi kościołami i ich patronami¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Por. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, t. I, Poznań 2014, s. 114.

¹⁴¹ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 43.

¹⁴² Por. B. Nadolski, *Liturgika. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, t. III, Poznań 2012, s. 383.

¹⁴³ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 333.

¹⁴⁴ Por. tamże, s. 339.

Świadectwem tego, jak wyglądała liturgia papieska pod koniec XV wieku, są papieskie księgi liturgiczne: ceremoniał i pontyfikał papieski. Papież Innocenty VIII (1484–1492) polecił rewizję *Pontyfikału G. Duranda*. Pracą tą zajęli się mistrzowie ceremonii papieskich Agostino Patrizi de Piccolomini oraz Johannes Burchardi. Wydany pod koniec XV w. pontyfikał zawierał jedynie kilka wzmianek o liturgii stacyjnej, której przewodniczył papież w Środę Popielcową i Triduum Sacrum. Trzeba zatem stwierdzić, że liturgia stacyjna praktycznie w tym okresie nie istniała¹⁴⁵.

Z kolei opracowane przez tych samych autorów *De ceremonii Curie Romanae libri tres* zostało wdrukowane w roku 1516 w Wenecji. Nowy ceremoniał dzielił rytuały papieskie na trzy rodzaje. Pierwszy opisywał te, którym przewodniczył sam papież. Drugim rodzajem były celebracje z uczestnictwem, lecz nie przewodnictwem papieża. Trzeci z kolei rodzaj opisywał uroczystości, na których papież był nieobecny. Chociaż autorzy dzieła wymienili tam 36 uroczystości w ciągu roku, którym przewodniczył biskup Rzymu, to zapisali również, że czyniono tak w czasach starożytnych. Na przełomie XV i XVI wieku papieże publicznie celebrowali jedynie w uroczystości Bożego Narodzenia, Wielkanocy, Zesłania Ducha Świętego, Świętych Piotra i Pawła oraz Wszystkich Świętych¹⁴⁶.

Jeszcze jednym źródłem informacji o celebracjach papieskich z tego okresu jest *Dziennik Jana Burckarda*, mistrza ceremonii papieskich, pisany na przestrzeni 24 lat w ciągu pięciu kolejnych pontyfikatów: Sykstusa IV (1471–1484), Innocentego VIII (1484–1492), Aleksandra VI (1492–1503), Piusa III (1503) oraz Juliusza II (1503–1513). Większość celebracji odbywała się w Wielkiej Kaplicy Pałacu papieskiego na Watykanie lub w Kaplicy Sykstyńskiej. Mimo iż te Msze nazywano „publicznymi”, uczestniczyli w nich jedynie wyżsi duchowni i dygnitarze świeccy¹⁴⁷. Na podstawie dziennika można obliczyć, że papież brał udział w liturgiach od pięciu do piętnastu razy w ciągu roku. U Burckarda nie ma też wzmianek o celebracji stacyjnej, a jedynie o odpustach stacyjnych, których papież udzielał za nawiedzenie wielkiego ołtarza w Bazylice Św.

¹⁴⁵ Por. J. Stefański, *Ceremoniale Episcoporum. Konspekt historyczny*, w: *Ku liturgii nadziei*, red. R. Biel, Tarnów 2005, s. 396-397. Ceremoniał został wydany współcześnie przez M. Dykmansa. Zob. Dykmans M., *L'Oeuvre de Patrizi Piccolomini ou le Cérémonial Papal de la Première Renaissance*, t. I-II, Città del Vaticano 1985.

¹⁴⁶ Por. Dykmans M., *L'Oeuvre de Patrizi Piccolomini...*, t. I, s. 527-528 (nr 1678).

¹⁴⁷ Zob. J. Burchardi, *Diarium sive rerum urbanarum commentarii (1483-1506)*, t. I-III, wyd. L. Thuasne, Paris 1883-1885. Dziennik ten dostępny jest również w Internecie na stronie: <https://archive.org/details/diariumsiwererum03burcuoft/page/n7/mode/2up>

Piotra lub kościołów stacyjnych. W dniu przypadającym na poszczególne stacje odświętnie przystrajano dany kościół, wystawiano cenne relikwie, a lokalne bractwa organizowały swoje skupienia, w których uczestniczyli także inni wierni. Pielgrzymów spoza Rzymu zachęcano zaś do codziennego nawiedzania kościołów stacyjnych w okresie Wielkiego Postu¹⁴⁸.

Trudno jednak nazwać te inicjatywy duszpasterskie próbą restauracji liturgii stacyjnej. Były raczej związane z pobożnością prywatną mieszkańców miasta oraz pielgrzymów spoza niego. Trwająca kilkadziesiąt lat niewola awiniońska i późniejsze dystansowanie się papieży do wiernych prowadziły do zaniku starożytnej idei jednoczenia Biskupa ze swoim ludem. Na regres miała też wpływ topografia miasta i zmieniająca się liczba jego mieszkańców. Wiele kościołów popadało w zniszczenie a nawet ruinę. Papież Mikołaj V planował, co prawda, odbudowę kościołów stacyjnych, jednak nie przywrócił w nich papieskiej liturgii. System stacyjny stał się indywidualną pielgrzymką do poszczególnych kościołów i przechowywanych w nich relikwii¹⁴⁹.

Trwający w latach 1545–1563 sobór trydencki nie zajmował się w szczególniejszy sposób liturgią. Dlatego też w *Mszale rzymskim* (1570 r.) wydanym po soborze zachowano listę stacji taką jak w czasach wcześniejszych. Informacje na temat kościołów stacyjnych przyporządkowano do kolejnych dni roku liturgicznego. Warto zauważyć, że ich katalog zasadniczo odpowiadał liście kościołów stacyjnych końca VIII wieku. Poniższa tabela przedstawia pełną listę stacyjną zawartą w *Missale Romanum* św. Piusa V (1570 r.).

Dzień stacji	Miejsce stacji
I Niedziela Adwentu	Matki Bożej Większej
II Niedziela Adwentu	św. Krzyża Jerozolimskiego
III Niedziela Adwentu	św. Piotra na Watykanie
Środa Suchych Dni	Matki Bożej Większej
Piątek Suchych Dni	Świętych Apostołów
Sobota Suchych Dni	św. Piotra na Watykanie
IV Niedziela Adwentu	Świętych Apostołów
Wigilia Bożego Narodzenia	Matki Bożej Większej
I Msza Bożego Narodzenia	Matki Bożej Większej
II Msza Bożego Narodzenia	św. Anastazji

¹⁴⁸ Por. J.P. Kirsch, *Die Stazionskirchen...*, s. 20-21.

¹⁴⁹ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 357.

III Msza Bożego Narodzenia	Matki Bożej Większej
Św. Szczepana	św. Szczepana na wzgórzu Celio
Św. Jana Apostoła	Matki Bożej Większej
Świętych Młodzianków	św. Pawła za Murami
Oktawa Bożego Narodzenia	Matki Bożej na Zatybrzu
Epifania	św. Piotra na Watykanie
Niedziela <i>Septuagesima</i>	św. Wawrzyńca za Murami
Niedziela <i>Sexagesima</i>	św. Pawła za Murami
Niedziela <i>Quinquagesima</i>	św. Piotra na Watykanie
Środa Popielcowa	św. Sabiny
Czwartek	św. Jerzego <i>in Valebro</i>
Piątek	śś. Jana i Pawła
Sobota	św. Tryfona
I Niedziela W. Postu	św. Jana na Lateranie
Poniedziałek	św. Piotra <i>in Vincoli</i>
Wtorek	św. Anastazji
Środa	Matki Bożej Większej
Czwartek	św. Wawrzyńca <i>in Panisperna</i>
Piątek	Świętych Apostołów
Sobota	św. Piotra na Watykanie
II Niedziela W. Postu	Matki Bożej <i>in Dominica</i>
Poniedziałek	św. Klemensa
Wtorek	św. Balbiny
Środa	św. Cecylii na Zatybrzu
Czwartek	Matki Bożej na Zatybrzu
Piątek	św. Witalisa
Sobota	śś. Marcelina i Piotra
III Niedziela W. Postu	św. Wawrzyńca za Murami
Poniedziałek	św. Marka
Wtorek	św. Pudencjany
Środa	św. Sykstusa
Czwartek	ŚŚ. Kosmy i Damiana
Piątek	św. Wawrzyńca <i>in Lucina</i>
Sobota	św. Zuzanny
IV Niedziela W. Postu	Świętego Krzyża Jerozolimskiego
Poniedziałek	Czterech Świętych Męczenników
Wtorek	św. Wawrzyńca <i>in Damaso</i>
Środa	św. Pawła za Murami
Czwartek	śś. Sylwestra i Marcina na Wzgórzu
Piątek	św. Euzebiusza
Sobota	św. Mikołaja <i>in Carcere</i>
V Niedziela W. Postu	św. Piotra na Watykanie

Poniedziałek	św. Chryzogona
Wtorek	św. Cyriaka
Środa	św. Marcelego
Czwartek	św. Apolinarego
Piątek	św. Szczepana na wzgórzu Celio
Sobota	św. Jana <i>ante Portam Latam</i>
Niedziela Męki Pańskiej	św. Jana na Lateranie
Poniedziałek	św. Praksedy
Wtorek	św. Pryski
Środa	Matki Bożej Większej
Czwartek	św. Jana na Lateranie
Piątek	Świętego Krzyża Jerozolimskiego
Sobota	św. Jana na Lateranie
Niedziela Zmartwychwstania	Matki Bożej Większej
Poniedziałek	św. Piotra na Watykanie
Wtorek	św. Pawła za Murami
Środa	św. Wawrzyńca za Murami
Czwartek	Świętych Apostołów
Piątek	Matki Bożej Męczenników (<i>Rotonda</i>)
Sobota	św. Jana na Lateranie
Niedziela <i>in Albis</i>	św. Pankracego
Poniedziałek (Litania mniejsza)	Matki Bożej Większej
Wtorek (Litania mniejsza)	św. Jana na Lateranie
Środa (Litania mniejsza)	św. Piotra na Watykanie
Wniebowstąpienie Pańskie	św. Piotra na Watykanie
Wielka Litania (25.04)	św. Piotra na Watykanie
Wigilia Zesłania Ducha Świętego	św. Jana na Lateranie
Zesłanie Ducha Świętego	św. Piotra na Watykanie
Poniedziałek	św. Piotra <i>in Vincoli</i>
Wtorek	św. Anastazji
Środa	Matki Bożej Większej
Czwartek	św. Wawrzyńca za Murami
Piątek	Świętych Apostołów
Sobota	św. Piotra na Watykanie
Środa Suchych Dni Wrześniowych	Matki Bożej Większej
Piątek	św. Piotra na Watykanie
Sobota	Matki Bożej Większej

Tabela 5. Lista stacyjna w *Mszale rzymskim* św. Piusa V. – opracowanie własne za: *Missale Romanum: Editio princeps (1570). Latin edition*, wyd. M. Sodi, A.M. Triacca, Città del Vaticano 1998.

W sumie w tym mszale 89 dniom przypisano *statio ad...* oraz informację o nadaniach odpustowych za pobożne nawiedzenie tych kościołów¹⁵⁰.

Pod koniec lat trzydziestych XVI wieku św. Filip Nereusz upowszechnił pielgrzymowanie do siedmiu najczcigodniejszych kościołów Rzymu. Nawiązał w ten sposób do średniowiecznej tradycji nawiedzania głównych kościołów miasta. Były wśród nich bazyliki stacyjne: św. Piotra na Watykanie, św. Pawła za Murami, św. Jana na Lateranie, Matki Bożej Większej, św. Wawrzyńca za Murami, św. Sebastiana i Świętego Krzyża Jerozolimskiego¹⁵¹.

Pielgrzymka miała charakter pokutny, i stanowiła odpowiedź św. Filipa na hucznie obchodzony w Rzymie karnawał. Stacje w poszczególnych kościołach poświęcano modlitwie i medytacji, a uczestnicy zyskiwali tam liczne odpusty. Również drogę, którą przemierzali pątnicy, przeznaczano na modlitwę, słuchanie kazań i śpiew pieśni. Nawiedzenie siedmiu kościołów Rzymu stało się nawet warunkiem koniecznym do uzyskania odpustu jubileuszowego roku 1575. Na przestrzeni lat podejmowało ją wiele znanych osób jak: św. Brygida Szwedzka, św. Katarzyna Sieneńska, św. Franciszka Rzymska, św. Bernardyn ze Sieny, św. Ignacy Loyola czy św. Karol Boromeusz. W pielgrzymce uczestniczyli nawet biskupi rzymscy, a pierwszym z nich był Pius V (1556–1572). Z biegiem lat pielgrzymka stała się na tyle popularna, że gromadziła kilka tysięcy wiernych. W związku z rosnącym zainteresowaniem tą praktyką zaczęto bardziej dbać o otoczenie samych bazylik i o drogi do nich prowadzące. Przebudowywano i budowano nowe drogi, mosty oraz miejsca noclegowe dla pątników. Procesje miały pobudzać życie religijne, eksponować piękno starożytnego Rzymu oraz pozytywnie wpływać na psychikę człowieka¹⁵².

Pielgrzymki trwające w niektórych edycjach więcej niż jeden dzień przypominały starożytne procesje, podczas których wspólna modlitwa odbywała się nie tylko w *statio*, lecz trwała już w drodze do niej. Chociaż bywało też, że w pielgrzymkach uczestniczyli papieże, nie był to powrót do celebracji stacyjnych jednoczących wiernych i duchowieństwo¹⁵³.

¹⁵⁰ Por. tamże, s. 363.

¹⁵¹ Por. tamże, s. 364.

¹⁵² Por. tamże, s. 363-366.

¹⁵³ Por. tamże.

Ciekawą inicjatywą mogącą ożywić ducha stacyjnego był projekt liturgiczny papieża Sykstusa V (1585–1590). Papież dostrzegł w liturgii siłę zdolną wzmocnić jedność religijną, polityczną i społeczną Rzymu. Swego rodzaju rewolucję ogłosił bullą *Egregia populi* z 1586 r., postulując odnowę celebracji papieskich przez przeniesienie ich do wybranych kościołów Rzymu. Zaczynając w Środę Popielcową 1586 r., wraz z towarzyszącymi jemu kardynałami i kurialistami, udawał się do wyznaczonej rzymskiej bazyliki, gdzie wobec wiernych celebrował Mszę świętą. Papieski projekt intensyfikował obecność Biskupa Rzymu w jego mieście, a sama liturgia miała być swoistym narzędziem wykonawczym. Dodatkowo liturgia miała rozciągać się na całe miasto, przenosząc się z kaplicy papieskiej do miejskich kościołów. Jednak nie zawsze za przyjętym planem szła praktyka. Papież bezpośrednio przewodniczył liturgii jedynie trzy razy do roku. W inne dni stacyjne najpierw odprawiał sam, a uroczystą liturgię z ludem celebrował jeden z kardynałów¹⁵⁴.

System stacyjny od XVII w. do soboru watykańskiego był związany z prywatną praktyką wiernych, którzy nawiedzając wyznaczone kościoły zyskiwali w nich kolejne odpusty. Publikowane w tym czasie prace najczęściej oprócz wykazu stacji podają przypisane im odpusty. W 1777 roku papież Pius VI reskrytem Świętej Kongregacji Odpustów ogłosił warunki do uzyskania odpustów. Odpust zupełny można było uzyskać w Boże Narodzenie, Wielki Czwartek, Wielkanoc i Wniebowstąpienie. Odpusty częściowe można było uzyskać w następujące dni:

- 1) 30 lat i 30 postów 40-dniowych: w święta św. Szczepana, św. Jana Ewangelisty, Świętych Młodzianków, Obrzezania Pańskiego, Epifanii, w niedziele Przedpościa, Wielki Piątek i Sobotę, w czasie Oktawy Wielkiejnocy do Niedzieli Białej, św. Marka Ewangelisty, w Dni Krzyżowe oraz w Zesłanie Ducha Świętego i przez oktawę.
- 2) 15 lat i 15 postów 40-dniowych w Niedzielę Palmową.
- 3) 10 lat i 10 postów 40-dniowych w: I, II, IV Niedzielę Adwentu; w inne dni Wielkiego Postu (nie wymienione wcześniej), w Wigilię Zesłania Ducha Świętego, Suche Dni (oprócz tych po Pięćdziesiątnicy).

¹⁵⁴ Zob. Sixtus V, *Egregia populi Romani pietas*, w: *Bullarium diplomatum et privilegium Sanctorum Romanorum Pontificum*, t. VIII, Taurinensis editio 1863, s. 663-666.

Dla uzyskania odpustów stacyjnych należało spełnić następujące warunki: dla odpustów zupełnych spowiedź i Komunia Święta, a dla częściowych stan łaski uświęcającej lub skrucha. Należało również nawiedzić kościół stacyjny wskazany na dany dzień przez *Mszal rzymski* z modlitwą w intencjach papieskich, Kościoła, o zgodę i pokój między narodami katolickimi¹⁵⁵.

Samo nawiedzenie kościołów miało raczej wspominać poszczególnych męczenników i ich męstwo aniżeli być okazją do zgromadzenia wspólnoty i celebracji przy relikwiach świętych¹⁵⁶. Pewne jednak elementy tej formy pobożności przypominały dawne stacje. Pielgrzymowanie stacyjne rozpoczynało się w innym kościele (*collecta*), dalszej drodze towarzyszyła modlitwa (procesja), w kościele stacyjnym odmawiano wyznaczone modlitwy dla uzyskania odpustu (Eucharystia). Stację kończono modlitwą przy odejściu (dawniejsze rozesłanie)¹⁵⁷. Listy stacyjne zasadniczo pokrywały się ze stacjami średniowiecznymi.

Zachęty i popieranie przez papieży zyskiwania odpustów stacyjnych nie przyniosły jednak spodziewanych efektów. Dodatkowo sytuacja polityczna Półwyspu Apenińskiego w XIX wieku zaczęła się dynamizować. Po zajęciu Rzymu przez wojska Zjednoczonego Królestwa papież ogłosił się „więźniem Watykanu”. Stacyjne pielgrzymowanie bardzo osłabło. Podpisanie traktatów laterańskich (1929 r.) i utworzenie Państwa Watykańskiego określiło rolę Biskupa Rzymu i jego władzy doczesnej. Ówczesni papieże Pius XI (1922–1939) i Pius XII (1939–1958) aktywnie popierali odnowę życia liturgicznego, potwierdzając przy tym odpusty stacyjne¹⁵⁸. Autorzy kościelni zaangażowani w ruch liturgiczny, domagając się odnowienia życia liturgicznego, często odwoływali się do antycznej liturgii rzymskiej¹⁵⁹. Dzieła kard. Alfreda Ildefonsa Schustera o stacjach wielkopostnych zainspirowały niektórych biskupów do przeniesienia idei stacyjnej na teren swoich diecezji. Tak było np. w Wenecji¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 376–377.

¹⁵⁶ Por. tamże, s. 378.

¹⁵⁷ Por. tamże, s. 379.

¹⁵⁸ Por. G. Weigel, E. Lev, S. Weigel, *Rzymskie pielgrzymowanie*, s. 18.

¹⁵⁹ Zob. więcej I. Schuster, *Liber sacramentorum. Note storiche e liturgiche sul Messale Romano*, t. I., Torino 1941, t. III, Torino 1931.

¹⁶⁰ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 385.

Natomiast zainteresowanie tematem stacji ze strony liturgistów zaowocowało nie tylko rozważaniami o tej antycznej tradycji, ale przyczyniło się do powrotu do rzymskiej liturgii stacyjnej w dobie soboru watykańskiego II.

Widocznym impulsem nawiązującym do starożytnej liturgii była decyzja Jana XXIII. Już w pierwszym roku pontyfikatu (1959 r.), w Środę Popielcową, udał się on do kościoła św. Sabiny, by tam uroczystie rozpocząć Wielki Post. Również kolejni papieże: Paweł VI, Jan Paweł II, Benedykt XVI kontynuowali ten zwyczaj. Obecnie papież Franciszek również w ten sposób inauguruje Wielki Post. Uroczyste wielkopostne pielgrzymowanie rozpoczyna procesja z pobliskiego kościoła św. Anzelma¹⁶¹. Wzywając wstawiennictwa świętych Kościoł, pod przewodem biskupa Rzymu, wkracza w ten sposób na drogę nawrócenia i pokuty.

Nawiązaniem do liturgii stacyjnej były częste odwiedziny papieża Pawła VI w rzymskich parafiach. Do udziału w tych liturgiach papież zapraszał całą lokalną wspólnotę. W 1967 r. udając się do rzymskiej stacji u św. Euzebiusza pokazał, że przygotowywana reforma liturgiczna nie zniosła tradycji nawiedzania kościołów stacyjnych. Jednak jak się okazało, rada opracowująca reformę w nowym mszale rzymskim (1970 r.) nie powiązała już kolejnych dni Wielkiego Postu ze starożytnymi *statio*, jak było to zaznaczone w *Mszale rzymskim* Piusa V¹⁶².

Chociaż współczesne dokumenty liturgiczne zachęcają do stacyjnego pielgrzymowania¹⁶³, to praktyczne ożywienie tematu stacji zawdzięcza się seminarzystom i księżom skupionym wokół Papieskiego Północnoamerykańskiego Kolegium w Rzymie. Rozpoczęli wielkopostną wędrówkę, by o 7 rano uczestniczyć w celebracji stacyjnej. Pielgrzymowanie stacyjne stało się na tyle popularne, że współcześnie uczestniczy w nim grupa studentów rzymskich uczelni, przedstawiciele dyplomacji, seminarzyści i watykańscy kurialiści¹⁶⁴.

W tym czasie wspomniane Kolegium wydało również kilka przewodników po kościołach stacyjnych. Wydane zostały zarówno w języku angielskim jak

¹⁶¹ Por. J. Mieczkowski, *Rzymska liturgia stacyjna*, s. 43.

¹⁶² Por. G. Weigel, E. Lev, S. Weigel, *Rzymskie pielgrzymowanie*, s. 18.

¹⁶³ Por. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*, Katowice 2013, nr 260 [dalej: *Ceremoniał*].

¹⁶⁴ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 388.

i włoskim¹⁶⁵. Współcześnie lista stacji obejmuje zasadniczo okres Wielkiego Postu oraz Oktawy Wielkanocnej i wymienia poniższe kościoły:

Dzień stacji	Miejsce stacji
Środa Popielcowa	św. Sabiny
Czwartek	św. Jerzego <i>in Valebro</i>
Piątek	św. Jana i Pawła
Sobota	św. Augustyna
I Niedziela W. Postu	św. Jana na Lateranie
Poniedziałek	św. Piotra <i>in Vincoli</i>
Wtorek	św. Anastazji
Środa	Matki Bożej Większej
Czwartek	św. Wawrzyńca <i>in Panisperna</i>
Piątek	Świętych Apostołów
Sobota	św. Piotra na Watykanie
II Niedziela W. Postu	Matki Bożej <i>in Dominica</i>
Poniedziałek	św. Klemensa
Wtorek	św. Barbary
Środa	św. Cecylii na Zatybrzu
Czwartek	Matki Bożej na Zatybrzu
Piątek	św. Witalisa
Sobota	śś. Marcelina i Piotra
III Niedziela W. Postu	Św. Wawrzyńca za Murami
Poniedziałek	św. Marka
Wtorek	św. Pudencjany
Środa	św. Sykstusa
Czwartek	śś. Kosmy i Damiana
Piątek	św. Wawrzyńca <i>in Lucina</i>
Sobota	św. Zuzanny
IV Niedziela W. Postu	Świętego Krzyża Jerozolimskiego
Poniedziałek	Świętych Czterech Koronowanych
Wtorek	św. Wawrzyńca <i>in Damaso</i>
Środa	św. Pawła za Murami
Czwartek	śś. Sylwestra i Marcina na Wzgórzu
Piątek	św. Euzebiusza
Sobota	św. Mikołaja <i>in Carcere</i>
V Niedziela W. Postu	św. Piotra na Watykanie
Poniedziałek	św. Chryzogona

¹⁶⁵ Por. tamże.

Wtorek	Matki Bożej <i>in Via Lata</i>
Środa	św. Marcelego
Czwartek	św. Apolinarego
Piątek	św. Szczepana na wzgórzu Celio
Sobota	św. Jana <i>ante Portam Latam</i>
Niedziela Męki Pańskiej	św. Jana na Lateranie
Poniedziałek	św. Praksedy
Wtorek	św. Pryska
Środa	Matki Bożej Większej
Czwartek	św. Jana na Lateranie
Piątek	Świętego Krzyża Jerozolimskiego
Sobota	św. Jana na Lateranie
Niedziela Zmartwychwstania	Matki Bożej Większej
Poniedziałek	św. Piotra na Watykanie
Wtorek	św. Pawła za Murami
Środa	św. Wawrzyńca za Murami
Czwartek	Świętych Apostołów
Piątek	Matki Bożej od Męczenników (Panteon)
Sobota	św. Jana na Lateranie
II Niedziela Wielkanocna	św. Pankracego

Tabela 6. Współczesna lista kościołów stacyjnych – opracowanie własne za: G. Weigel, E. Lev, S. Weigel, *Rzymskie pielgrzymowanie*, Kraków 2014, s. 497-504.

3. Obrzędy liturgii stacyjnej

W tym punkcie zostaną opisane obrzędy liturgiczne związane z liturgią stacyjną. Należy zaznaczyć, że w Rzymie liturgię stacyjną celebrowano w dwóch formach. W pierwszej z nich duchowieństwo i wierni gromadzili się na Mszy św. pod przewodnictwem papieża w danym kościele stacyjnym. Uroczystszą formą była liturgia rozpoczynająca się w kościele *collecta*, skąd procesyjnie przechodzono do kościoła *statio*.

Podstawą opisu liturgii będzie *Ordo Romans I (Ordo ecclesiasticus Romanae Ecclesiae qualiter Missa celebratur)*¹⁶⁶. Powstanie jego datuje się na I połowę VIII wieku.

¹⁶⁶ Tekst *Ordo Romanus I* znajduje się w: F. Atchley, E.G. Cuthbert, *Ordo Romanus Primus*, London 1905 [dalej OR]; M. Andrieu (wyd), *Les 'Ordines Romani' du Haut Moyen-Age*, t. II, Louvain 1960, s. 67-108. Można go także znaleźć w: R. Stapper (wyd), *Ordo Romanus Primus de Missa Papali*, Monasterii 1933, s. 9-33.

Jest ono dokładnym opisem Mszy papieskiej odprawianej w Bazylice Matki Bożej Większej w Wielkanoc około roku 700. W celu opisu tej celebracji autor niniejszej pracy posłużył się również tłumaczeniem *Ordo* zawartym w podręczniku *Liturgika* J. Wierusz-Kowalskiego¹⁶⁷.

Ordo w pierwszej kolejności wyróżnia uczestników liturgii. W obszernej świątyni zebrani byli wierni z Rzymu i przedmieść oraz pielgrzymi przybyli na święto. Kobiety zajmowały miejsce po jednej stronie kościoła, a mężczyźni po drugiej. W prezbiterium z prawej strony tronu papieskiego miejsce zajmowało siedmiu biskupów podmiejskich oraz biskupi obecni w tym czasie w mieście. Po lewej stronie miejsca zajmowali prezbiterzy kościołów tytularnych¹⁶⁸.

Wczesnym rankiem na Lateran przybywali odpowiedzialni za przygotowanie liturgii. W uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego byli nimi akolici, diakon i subdiakon oraz inni duchowni z regionu III¹⁶⁹.

Na czele procesji do kościoła stacyjnego szli akolici i urzędnicy papiescy. Za nimi konno jechało siedmiu diakonów i subdiakonów z poszczególnych okręgów. Bezpośrednio przed papieżem pieszo szedł akolita niosący w naczyniu krzyżmo. Papież jechał konno, prowadzony po bokach przez koniuszych. Za nim dostojnicy dworscy oraz służba niosąca naczynia, sprzęty i szaty potrzebne do celebracji¹⁷⁰.

Po przybyciu na miejsce papież był wprowadzany do *Sacrarium* (zakrystii). Podczas gdy siedział on na krześle uroczyście ubierano go w szaty liturgiczne. W przedsionku ubierali się diakoni. Diakon, który miał śpiewać Ewangelię, brał od akolity ewangeliarz, zaznaczał odpowiedni fragment. Następnie oddawał go akolicie, który poprzedzany przez subdiakona zanosił ewangeliarz na ołtarz w prezbiterium¹⁷¹.

Kiedy wszystko było przygotowane, subdiakon danego okręgu wychodził z zakrystii i stojąc w drzwiach bazyliki, pytał: „Schola”, wezwani odpowiadali „Jestem”. Następnie: „Kto będzie śpiewał?”, a prowadzący scholę podawał imiona. Subdiakon udawał się do papieża i klęcząc przed nim, informował go, który z subdiakonów regionalnych będzie

¹⁶⁷ Zob. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 344-348.

¹⁶⁸ Zob. OR, nr 4.

¹⁶⁹ Tamże, nr 2.

¹⁷⁰ Tamże, nry 7-9.

¹⁷¹ Tamże, nry 5-6.

czytał epistołę, a który chórzysta zaśpiewa psalm. Następnie po znaku danym przez papieża drugi subdiakon zwracał się ku drzwiom z poleceniem „Zapalać”. Akolici niosący siedem świeczników zapalali świece. Subdiakon nakładał kadzidło do kadzielnicy niesionej przed papieżem. Na podobny znak *schola cantorum* ustawiała się przed ołtarzem w dwóch szeregach¹⁷². Na czele procesji szedł subdiakon niosący dymiącą kadzielnicę. Za nim siedmiu akolitów z zapalonymi świecami, dalej pięciu diakonów oraz papież w asyście archidiacona i diakona wsparty o ich ręce. Kiedy procesja zbliżała się do ołtarza schola wykonywała *Introit* – psalm z antyfoną, zakończony doksologią *Gloria Patri*¹⁷³.

Po dojściu do ołtarza diakoni zdejmowali *planety*, przekazując je subdiakonowi regionalnemu, a tenże akolitom. Wówczas do papieża podchodzili akolici z otwartą skrzynią (*pyxes*), w której przechowywano cząstkę chleba konsekrowanego przez papieża na poprzedniej Mszy. Papież oceniał, czy cząstka *Sancta* jest wystarczająca do użycia w czasie Mszy.

Następnie akolici niosący świece rozdzielali się na dwa szeregi (po prawej stronie czterech, po lewej trzech). Papież przechodził pomiędzy nimi a scholą stojącą blisko ołtarza. Skłoniwszy głowę przed ołtarzem, modlił się w ciszy, następnie czynił znak krzyża na czole. Biskupowi hebdomariuszowi, archiprezbiterowi oraz diakonom przekazywał znak pokoju, a kierownikowi chóru znak do zakończenia psalmu *Introitu* z *Gloria Patri*. Podczas słów *Sicut ertat* diakoni dwójkami podchodzili do ołtarza, kłaniali się i wracali do papieża, który modlił się na klęczniku. W czasie antyfony po *Introicie* papież podnosił się, całował księgę Ewangelii, ołtarz i przechodził do tronu znajdującego się w głębi absydy. Tron był ustawiony na środku absydy na podniesieniu. Papież, zajmując miejsce na katedrze, zwracał się ku wschodowi¹⁷⁴.

Chór rozpoczynał śpiew *Kyrie eleison*, który trwał do momentu kiedy celebrans dał znak, aby skończyć. Następnie papież, zwrócony w stronę ludu, rozpoczynał *Gloria in excelsis Deo* i ponownie zwracał się ku wschodowi. Po zakończeniu śpiewu, ponownie zwrócony do ludu, pozdrawiał wiernych słowami *Pax vobis*. Znow zwracał się we

¹⁷² Tamże, nr 7.

¹⁷³ Tamże, nr 8.

¹⁷⁴ Tamże.

wschodnią stronę, odmawiając *Oremus* i kolektę. Po jej zakończeniu siadał na tronie i dawał znak biskupom i prezbiterom, aby również usiedli¹⁷⁵.

Rozpoczynała się liturgia słowa. *Ordo* przewidywało jedno czytanie epistoły, które czytał subdiakon, stając na stopniu ambony. Na ambonę wchodziło się schodami z jednej strony, a schodziło drugimi. Kiedy więc subdiakon zakończył czytanie i opuszczał ambonę, na stopniu stawał kantor śpiewający *graduale* (psalm) będący odpowiedzią na czytanie oraz ewentualnie *Alleluja* lub *tractus*. Należy pamiętać, że subdiakon i kantor stawali poniżej platformy ambony, która była zarezerwowana do czytania Ewangelii¹⁷⁶.

Po zakończonym śpiewie diakon, który miał czytać Ewangelię, zwracał się do papieża i w milczeniu całował jego stopę. Papież wypowiadał formułę błogosławieństwa: *Pan niech będzie w sercu twoim i na ustach twoich*. Następnie diakon wstawał, całował księgę Ewangelii, brał ją i udawał się na ambonę. Przed nim szli subdiakon z dymiącą kadzielnicą oraz dwóch akolitów ze świecami. Przed wejściem na ambonę usługujący przepuszczali diakona. Ten kładł Ewangeliarz na lewym ramieniu subdiakona (nie niósł on trybularza), który wskazywał fragment Ewangelii do odśpiewania. Wszedłszy na ambonę, diakon, zwrócony w stronę południową, bez żadnych wstępów proklamował Ewangelię. Po jej zakończeniu papież zwracał się do diakona słowami: *Pokój niech będzie z tobą*. Po zejściu z ambony diakon przekazywał księgę subdiakonowi, który wcześniej wskazywał czytany fragment. Tenże podawał ją subdiakonowi regionalnemu, który zanosił księgę do ucałowania otoczeniu papieża. Po tym akcie czci księgę odbierał wskazany akolita, wkładał ją do futerału, przypieczętowywał, by później odnieść ją na Lateran¹⁷⁷.

Papież mówił: *Dominus vobiscum*, lud odpowiadał: *Et cum spiritu tuo*. Papież mówił: *Oremus* i następowało ofiarowanie. W tym opisie nie wspomina się o homilii, chociaż była to Wielkanoc, ani o modlitwie wiernych. O ile trudno historykom wyjaśnić brak homilii, co do modlitwy wiernych przypuszcza się, że wyszła ona z użycia około wieku VI¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Tamże, nr 9.

¹⁷⁶ Tamże, nr 10.

¹⁷⁷ Tamże, nr 11.

¹⁷⁸ Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 346; M. Zachara, *Msza święta. Liturgiczne ABC*, Warszawa 2006, s. 53.

Diakon czytający Ewangelię udawał się do ołtarza. Akolita podawał jemu kielich i duży korporał, który rozkładano na ołtarzu. *Schola cantorum* zajmowała miejsce w prezbiterium po lewej stronie. Papież po umyciu rąk, wsparty o posługujących, udawał się w kierunku *senatorium* (znajdującego się po prawej stronie nawy), gdzie swoje miejsca zajmowali dygnitarze, by od obecnych tam odebrać wino w ampułkach oraz chleb. Archidiakon tym winem napełniał wielki kielich niesiony przez regionalnego subdiakona. Za nim stał akolita z dzbankiem, do którego przelewano wino z kielicha. Zebrany chleb papież przekazywał diakonowi regionalnemu, a ten subdiakonowi, który kładł chleb na obrus trzymany przez akolitów. Kiedy papież przechodził na stronę kobiet jeden z asystujących biskupów udawał się w stronę ludu, by od nich przyjmować dary ofiarne. Jeśli uczestników liturgii było wielu w przyjmowaniu darów ofiarnych pomagali również kapłani. W czasie przyjmowania darów śpiewano psalm ofiarowania¹⁷⁹.

Po przyjęciu darów papież wracał do prezbiterium, tam mył ręce. Ręce umywali również inni przyjmujący dary. Po znaku danym przez papieża archidiakon udawał się do ołtarza, aby uporządkować złożone dary. Do kielicha nalewał wino ofiarowane przez papieża i najbliższych z jego otoczenia. Subdiakon otrzymywał od scholii wodę, której odrobinę archidiakon wlewał do kielicha. Papież, powstawszy z tronu, podchodził do ołtarza i oddawał mu pokłon. Archidiakon przyjmował od subdiakona trzy chleby ofiarowane przez papieża i podawał mu, aby je dołączyć do pozostałych chlebów. Archidiakon ustawiał kielich po prawej stronie chleba papieskiego. Po zakończonym przygotowaniu ołtarza, papież, stojąc twarzą do wiernych, dawał znak scholi, aby zakończyć psalm ofiarowania i po cichu odmawiał modlitwę nad darami. Kończył ją, głośno śpiewając: *Per omnia saecula saeculorum*. Subdiakoni odpowiadali: *Amen*. Po tym biskupi i prezbiterzy zajmowali miejsce za papieżem. Diakoni ustawiali się po prawej i lewej stronie ołtarza. Subdiakoni natomiast pomiędzy ołtarzem a nawą, a za nimi akolici trzymający chusty na chleb lub kielichy z winem, które były rozdawane później wiernym¹⁸⁰.

Papież rozpoczynał kanon Mszy śpiewem prefacji, w czasie której wszyscy stali. W dialogu przed prefacją odpowiadali papieżowi subdiakoni, oni też razem z celebransem odmawiali *Sanctus*. Po nim biskupi, prezbiterzy, diakoni i subdiakoni, stając na swoich miejscach, pochylali się ze czcią, a papież sam odmawiał Kanon

¹⁷⁹ Zob. OR, nry 12-13.

¹⁸⁰ Tamże, nry 14-15.

po cichu, także słowa konsekracji mogli usłyszeć najbliżej stojący. Dalsze czynności nie są szczegółowo opisane w *Ordo*. W czasie odmawiania *Per ipsum* papież dotykał konsekrowanym chlebem zewnętrznej strony kielicha. Następnie kładł chleb na ołtarzu, a obok niego archidiakon stawiał kielich¹⁸¹.

Zakończywszy modlitwę eucharystyczną, papież sam odmawiał *Modlitwę Pańską* oraz kończący ją embolizm *Libera nos*. Akolita trzymający patenę oddawał ją subdiakonowi regionalnemu. Archidiakon w czasie embolizmu na słowa *et ab omni perturbatione securi* brał od subdiakona patenę, całował ją oddawał drugiemu diakonowi, który stał po lewej stronie papieża. Papież czynił trzykrotny znak krzyża nad kielichem i *Sancta*, a następnie wpuszczał tę Częstkę do kielicha wypowiadając słowa: *Pax Domini sit semper vobiscum*. Formułą tą poprzedzano pocałunek pokoju. Archidiakon przekazywał znak pokoju pierwszemu z asystujących biskupów, po czym inni go sobie udzielali¹⁸².

W tym czasie papież przystępował do łamania chleba. Łamiąc jeden z chlebów, zostawiał część na ołtarzu, inne kładł na patenie, którą trzymał diakon. Pozostawioną część zachowywano do następnej Mszy jako *Sancta*. Następnie odchodził od ołtarza i przechodził do swojego tronu. Archidiakon zabierał kielich z konsekrowanym winem i podawał go regionalnemu subdiakonowi, który zajmował miejsce po prawej stronie ołtarza. Do ołtarza zbliżali się pozostali subdiakoni i akolici trzymający mieszki do których archidiakon nakładał część konsekrowanych chlebów. Trzymający chleb w woreczkach rozchodzili się na obie strony, aby biskupi oraz prezbiterzy dokończyli łamanie chleba. Do papieża wówczas podchodzili okręgowi subdiakoni, niosąc z ołtarza papieską patenę z chlebem. Na znak dany przez papieża diakoni łamali chleb. Kiedy na ołtarzu nie było darów ofiarnych, poza pozostawioną częścią *Sancta*, archidiakon dawał kierownikowi chóru znak do rozpoczęcia trzykrotnego śpiewu *Agnus Dei*. *Ordo* zaznacza również, że w czasie, kiedy prezbiterzy i biskupi łamali chleb, do papieża przystępował mistrz dworu oraz notariusz i prosili o wskazanie osób, które papież zapraszał na poranny posiłek¹⁸³.

Po zakończeniu łamania chleba do papieża podchodził archidiakon z kielichem oraz drugi diakon z pateną niosąc konsekrowane dary. Papież, zwrócony ku wschodowi,

¹⁸¹ Tamże, nr 16.

¹⁸² Tamże, nry 17-18.

¹⁸³ Tamże, nr 19.

przyjmował Komunię pod postacią Chleba. Odłamawszy cząstkę Chleba, czynił nią trzykrotnie znak krzyża i wpuszczał do kielicha. Wypowiadał przy tym słowa: *Fiat commixto et consecratio Corporis et Sanginibus Domini nostri Jesu Christi accipientibus nobis in vitam aeternam. Amen. Pax tecum. Et cum spiritu tuo.* Następnie przyjmował Krew Pańską. Po papieskiej Komunii archidiakon odnosił kielich na ołtarz¹⁸⁴.

Potem archidiakon nalewał nieco Krwi Pańskiej z kielicha papieskiego do drugiego kielicha trzymanego przez akolitę. Następnie do tronu papieża podchodzili biskupi, by z jego rąk przyjąć Komunię pod postacią Chleba. Prezbiterzy przyjmowali Komunię przy ołtarzu. Pierwszy z biskupów po przyjęciu Ciała Pańskiego stawał z prawej strony ołtarza, gdzie podawał Krew Pańską tym, którzy przyjęli Komunię z rąk papieża. Po Komunii duchownych archidiakon brał kielich, a subdiakon podawał rurkę przy pomocy której rozdzielano Krew Pańską wiernym. Papież powstawszy z tronu, podtrzymywany przez notariusza i defensora, udawał się w stronę *senatorium* i rozdelał Ciała Pańskie szlachcie. Za nim archidiakon postępował z kielichem, udzielając Komunii pod postacią Wina. Później udzielali Komunii po stronie kobiet. Inni wierni przyjmowali Komunię pod postacią Chleba z rąk biskupów i prezbiterów oraz diakonów pod postacią Wina. Po rozpoczęciu przyjmowania Komunii przez szlachtę *schola* oraz subdiakoni wykonywali antyfonę i psalm na Komunię. Śpiew kończyli na znak dany przez papieża. Po udzieleniu Komunii po stronie kobiet papież udzielał jeszcze Komunii subdiakonom, akolitom regionalnym i scholi. Archidiakon podawał im Krew Pańską. Należy zauważyć, że Komunię pod postacią Chleba przyjmowano stojąc i na rękę¹⁸⁵.

Po zakończeniu Komunii papież siadał na tronie i umywał ręce. Po zakończonym śpiewie papież podchodził do ołtarza i zwrócony ku wschodowi mówił: *Dominus vobiscum*, odpowiadano: *Et cum spiritu tuo*. Dalej odmawiał modlitwę *postcomunio*. Na znak dany przez papieża archidiakon wypowiadał formułę: *Ite missa est*. Wszyscy odpowiadali: *Deo gratias*¹⁸⁶.

Formowała się procesja wyjścia. Na początku szło siedmiu akolitów z kandelabrami oraz subdiakon regionalny z kadzielnicą. Biskupi oraz kapłani pozostawali w prezbiterium, zatem papieżowi asystowali tylko diakoni. Kiedy papież schodził po stopniach apsydy, biskupi prosili go o błogosławieństwo słowami: *Jube, domne*,

¹⁸⁴ Tamże.

¹⁸⁵ Tamże, nr 20.

¹⁸⁶ Tamże, nr 21.

benedicere. Następnie błogosławił prezbiterów, mnichów i mniszki, akolitów, niosących krzyże regionalne i innych. Subdiakon i akolici prowadzący papieża do zakrystii zatrzymywali się przed jej drzwiami. Do wnętrza wchodził jedynie papież, by tam zdjąć szaty liturgiczne¹⁸⁷.

W VI wieku pojawiła się także druga forma celebracji stacyjnej rozpoczynająca się w kościele *collecta*. Pierwszą taką wzmiankę datuje się na okres pontyfikatu Grzegorza Wielkiego. Ustanowił w 590 r. *letania septiformis* w obliczu zagrażającej miastu epidemii. Kościołem *collecta* był zazwyczaj kościół leżący niezbyt daleko od kościoła *statio*. Tam gromadzili się duchowni oraz wierni, oczekując na przybycie papieża. Po modlitwie wstępnej formowała się procesja, która ruszała na miejsce stacji. Z czasem procesje te nabrały charakteru pokutnego. W jej trakcie śpiewano psalmy oraz litanie, papież szedł pieszo¹⁸⁸.

Powstanie procesji stacyjnych przypisuje się papieżowi Pelagiuszowi (556–561), który zorganizował procesję z kościoła św. Pankracego do Bazyliki św. Piotra jako swoje usprawiedliwienie, że nie wyrządził krzywdy swojemu poprzednikowi papieżowi Wigiliuszowi¹⁸⁹.

W końcu VII wieku podaje się jedynie trzy procesje: w Środę Popielcową, Wielką Litanie (25 kwietnia) i św. Cezarego (1 listopada). Z czasem ich liczba rosła. Papieżowi Sergiuszowi przypisuje się wprowadzenie procesji w święta maryjne: Oczyszczenia NMP (2 lutego), Zwiastowania (25 marca), Zaśnięcia Dziewicy (15 sierpnia) i Narodzenia Dziewicy (8 września). Kolektą był kościół św. Hadriana, a stacja u Matki Bożej Większej. Następnie dodano procesje w środy Suchych Dni, Tygodnia *Mediana* oraz Wielkiego Tygodnia. Procesje te wyruszały z centrum miasta w kierunku głównych bazylik, gdzie przypadały stacje. W końcu VIII wieku kolejne poniedziałki, środy, piątki oraz soboty Wielkiego Postu miały już swoje procesje. Z kolei papieżowi Leonowi III przypisuje się wprowadzenie do Rzymu litanii mniejszych przed Wniebowstąpieniem (pochodzących z Galii litanii rogacyjnych)¹⁹⁰.

W swoim przebiegu procesje miały kilka elementów wspólnych: pokutny charakter, stosunkowo krótką trasę procesji oraz początek w kościele, przed którym był plac. Wierni

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Por. J. Mieczkowski, *Jednoczący charakter liturgii...*, s. 283–284.

¹⁸⁹ Por. tamże, s. 289.

¹⁹⁰ Por. tamże, s. 290–291.

gromadzili się w kościele *collecta* o siódmej godzinie dnia (godz. 13:00). Kiedy do kościoła przybył papież, ubierał się i rozpoczynał procesję do ołtarza. W tym czasie śpiewano *Introit*. Uważa się, że w tym celu, jak również do oracji, posługiwano się tekstami podawanymi na Środę Popielcową. Zatem antyfoną mogła być jedna z trzech antyfon z tego właśnie dnia¹⁹¹.

Kiedy papież podszedł do ołtarza, po wstępie, na klęcząco odmawiał orację. Po niej rozpoczynała się procesja. W jej trakcie śpiewano antyfony, psalmy oraz trzykrotnie litanię, którą nawet stosunkowo duża grupa wiernych mogła swobodnie wykonywać. Litania przejęta ze Wschodu stała się w Rzymie dość popularna, gdyż wśród około 100 inwokacji do świętych wielu było z pochodzenia rzymianami. Porządek procesji można przedstawić następująco (dla procesji Wielkiej Litani 25 kwietnia):

- ubodzy niosący malowany drewniany krzyż,
- *stauroforos* niosący siedem krzyży stacyjnych z potrójnymi świecami,
- biskupi, prezbiterzy i subdiakoni,
- dwa krzyże srebrne oraz kadzidło,
- papież z diakonami,
- śpiewacy ze scholi.

W czasie procesji papieża niesiono na katedrze lub jechał konno. Duchowni oraz wierni z poszczególnych siedmiu regionów szli za swoimi krzyżami. Procesja kierowała się do kościoła *statio*, gdzie była celebrowana Msza święta¹⁹².

Po dojściu do stacji śpiewacy kończyli litanię. Papież wchodził do zakrystii i następnie procesją wejścia i śpiewem *Introitu* rozpoczynała się Eucharystia. Papież, doszedłszy do ołtarza, odmawiał orację. Należy zauważyć, że w Mszy następującej po procesji opuszczano *Kyrie*, które śpiewano już wcześniej w trakcie procesji¹⁹³.

Najważniejszymi procesjami stacyjnymi w Rzymie były procesje: w Środę Popielcową, w Święto Oczyszczenia NMP (2 lutego), Litania Wielka, Litania siedmioraka, Litania mniejsza, we Wniebowzięcie NMP oraz w środy Suchych Dni¹⁹⁴.

¹⁹¹ Por. tamże, s. 294.

¹⁹² Por. tamże, s. 294–298.

¹⁹³ Por. tamże, s. 298.

¹⁹⁴ Por. tamże, s. 299.

Liturgię Środy Popielcowej rozpoczynała procesja z kościoła św. Anastazji. Był on położony niezbyt daleko od Bazyliki św. Sabiny, przed nim znajdował się duży plac, Forum Boarium, ku któremu zbiegały się ulice od morza i od wsi. Stanowił zatem dogodnie miejsce dla zgromadzenia się tam wiernych. Zgromadzenie rozpoczynało się, jak wspomniano wcześniej, około godziny trzynastej. Papież, przybywszy na miejsce, udawał się do zakrystii i zakładał szaty liturgiczne. Schola intonowała psalm *Introit*, rozpoczynało się wejście. Papież, stojąc po prawej stronie ołtarza, pozdrawiał wiernych słowami: *Dominus vobiscum* i będąc skierowanym ku wschodowi wzywał do modlitwy słowami: *Oremus*. Diakon wówczas polecał wiernym *Flectamus genua*, a później *Levate*, a papież odmawiał modlitwę. Schola rozpoczynała śpiew antyfony procesyjnej. Kiedy procesja była blisko kościoła stacyjnego, śpiewano litanie¹⁹⁵.

Po dojściu do kościoła papież zakładał w zakrystii szaty mszalne. W tym czasie kończono śpiew litanii i rozpoczynano *Introit*. Opuszczano *Kyrie*. Msza stacyjna rozpoczynała się między godziną 14.00 a 15.00. W podobnej porze celebrowano w środy Suchych Dni oraz w środę Wielkiego Tygodnia. Kiedy papież doszedł do miejsca przewodniczenia ponownie wzywał do modlitwy, mówiąc: *Oremus*. Diakon ponownie wypowiadał słowa *Flectamus genua* oraz *Levate*. Dalej Msza św. przebiegała jak zwykle¹⁹⁶.

Z biegiem czasu pojawił się także obrzęd posypania głów popiołem. Jak podaje *ordo* kanonika Benedykta, papież po przybyciu do kościoła *collecta* zakładał szaty liturgiczne i udawał się do ołtarza. Tam następowało posypanie popiołem, po nim formowała się procesja w kierunku Awentynu¹⁹⁷.

Procesję w święto Oczyszczenia NMP wprowadził papież Sergiusz I. Przypuszcza się, że chciał w ten sposób zastąpić starożytną procesję poświęconą bożkowi Luperkusowi (15 lutego). *Collecta* tego dnia była w kościele św. Hadriana. Wierni o świcie przychodzili z różnych kościołów, śpiewając antyfony i litanie. W rękach niesiono zapalone świece, które miały nawiązywać do starca Symeona. Procesja tego dnia miała charakter pokutny. Po przybyciu na Forum, gdzie znajdowała się bazylika, papież i diakoni zakładali szaty liturgiczne koloru czarnego¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Por. tamże, s. 300.

¹⁹⁶ Por. tamże.

¹⁹⁷ Por. tamże, s. 301.

¹⁹⁸ Por. tamże, s. 302–303.

Na introit śpiewano antyfonę *Exurge, Domine, adiuva nos*. Po dojściu do ołtarza papież modlił się pochylony, następnie wraz z diakonami całował ołtarz, pozdrowiał wiernych słowami: *Dominus vobiscum* oraz wzywał do modlitwy: *Oremus*. Diakon: *Flectamus genua*, następnie modlono się na kolanach w ciszy, po czym diakon mówił: *Levante* i papież odmawiał orację¹⁹⁹.

Następnie formowała się procesja. Na początku szli *staurofori* niosący krzyże stacyjne, dalej lud, prezbiterzy, diakoni, w końcu papież z asystującymi mu diakonami. Bezpośrednio przed nimi niesiono dwa krzyże, dwie zapalone świece, a subdiakon niósł kadzielnicę. Stacja tego dnia była u Matki Bożej Większej. W pobliżu kościoła na znak papieża intonowano litanie. W zakrystii bazyliki papież zakładał białe szaty mszalne i przy śpiewie introitu ruszał do ołtarza. W tym dniu nie śpiewało się hymnu *Gloria*²⁰⁰.

W dniu 25. kwietnia odbywała się z kolei Litania Wielka. Ocenia się, że powstała ona jako odpowiedź chrześcijan na pogańską procesję *Robigalia*. Ponadto tego dnia Kościół rzymski czcił św. Marka. Wierni w tym dniu prosili Boga o błogosławieństwo dla plonów ziemi oraz kwitnących na wiosnę kwiatów. Chociaż są do tego wątpliwości, wprowadzenie tej procesji przypisuje się papieżowi Liberiuszowi (352–366). Poświadcza się natomiast, że w czasach Grzegorza Wielkiego ta procesja była już dobrze znana²⁰¹.

Kościółem *collecta* tego dnia był kościół św. Wawrzyńca *in Lucina*. Papież w kościele ubierał szaty liturgiczne koloru czarnego. Podobnie jak w opisaney wcześniej, procesję rozpoczynał psalm Introitu. Przed ołtarzem papież modlił się w pokłonie. Następnie wraz z diakonami całował ołtarz, pozdrowiał wiernych i wzywał do modlitwy (*Dominus vobiscum, Oremus*). Diakon wzywał do uklęknienia (*Flectamus genua*) i modlono się w ciszy. Po słowach *Levante* papież odmawiał orację, schola rozpoczynała śpiew i formowano procesję²⁰².

Procesja miała charakter pokutny i przechodziła w rejonie *Corso*, dalej przez *Via Lata*, *Via Flaminia* i przez bramę *Flaminia* wychodziła poza mury miasta. Pierwsza stacja tej procesji była w Bazylice św. Walentego, dalej kierowano się do mostu *Mulwijskiego*, gdzie była stacja druga. Uczestnicy po przejściu *Tybru*, zatrzymywali się przy krzyżu i kończyli pochód w Bazylice *Watykańskiej*. Mszę stacyjną celebrowano w tejsze

¹⁹⁹ Por. tamże.

²⁰⁰ Por. tamże.

²⁰¹ Por. tamże, s. 305.

²⁰² Por. tamże, s. 306.

bazylice. Trasa procesji wynosiła około 10–12 km. Mimo dystansu papież szedł w niej pieszo. Na czele ubodzy z ksenodonchiów nieśli malowany krzyż, a z nim siedem krzyży regionalnych z zapalonymi na nich trzema świecami. Kolejno szli biskupi, prezbiterzy, subdiakoni, dwaj subdiakoni z krzyżami i mansjonarze z kadzidłem. Na końcu papież w asyście diakonów. Schola idąca za papieżem w pobliżu Watykanu rozpoczynała śpiew litanii, który kończono po wejściu do bazyliki. Podobnie jak 2. lutego w *statio* powtarzano obrzędy z kościoła *collecta* (pozdrowienie wiernych, wezwanie do modlitwy, modlitwa w ciszy na klęczkach, powstanie i oracja. W czasie Mszy nie śpiewano *Kyrie eleison* ani *Gloria*²⁰³.

Zupełnie inny charakter miała procesja w święto Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia). Najwcześniejsze zmianki o niej pochodzą z VII w. Za czasów papieża Leona IV (847–855) procesja wiodła z Lateranu (z kościoła św. Hadriana) do Bazyliki Matki Bożej Większej. W jej czasie śpiewano hymny i pieśni duchowe. Papież i duchowni szli boso, prowadząc pochód. W czasach późniejszych (X w.) procesja wyruszała w nocy z Lateranu do Bazyliki Matki Bożej *Nova*. Przy świetle pochodni niesiono ikonę Chrystusa, która na koniec spotykała ikonę Matki Bożej. Na przestrzeni wieków procesja ta zmieniła swój charakter ze stacyjnej na bardziej ludowy. W jej organizację i przebieg angażowały się różne bractwa²⁰⁴.

Papież Grzegorz Wielki zainicjował procesję *Litanii siedmiorakiej* (*Laetania septiformis*). Jej powstanie wiąże się z trudną sytuacją Rzymu zagrożonego najazdami Longobardów oraz klęskami żywiołowymi, powodzią i epidemią dżumy. Przez wstawiennictwo Matki Bożej proszono o ustanie tych klęsk. Dla umożliwienia powszechnego udziału w niej wiernych w 590 r. zapewniono nawet dzień wolny od pracy. Był to dzień postu, dlatego i sama procesja miała charakter pokutny. Lud rzymski podzielono na siedem kategorii: kler, mnichów, mniszki, młodzież, świeckich, wdowy i małżonków. Każda z grup zbierała się w wyznaczonym kościele. Wszyscy procesyjnie udawali się do Bazyliki Matki Bożej Większej, aby wspólnie prosić Boga o zmiłowanie²⁰⁵.

Papież Leon III wprowadził natomiast procesje w dni krzyżowe (*Laetania minor*). W poniedziałek przed Wniebowstąpieniem trasa wiodła od Matki Bożej Większej

²⁰³ Por. tamże, s. 305–308.

²⁰⁴ Por. tamże, s. 309–311.

²⁰⁵ Por. tamże, s. 311–313.

na Lateran. We wtorek ze św. Sabiny do św. Pawła za Murami. W środę od św. Krzyża Jerozolimskiego do św. Wawrzyńca za Murami.

Jednakże w centralnym i późnym średniowieczu papież coraz rzadziej przewodniczył procesjom. Początkowo starał się jeszcze odprawiać Msze w *statio*. Z czasem jednak pod jego nieobecność czynił to *substitut*, którym był najczęściej biskup, a nawet któryś z prezbiterów. Na wypadek takiego zastępstwa przygotowano stosowne przepisy liturgiczne zawarte w *Ordo II*, które było rozszerzeniem *Ordo I*. W ten sposób liturgia stacyjna była celebrowana także wtedy, kiedy nie uczestniczył w niej osobiście papież²⁰⁶.

Na przestrzeni wieków możemy zaobserwować rozwój życia liturgicznego Rzymu. Właściwie od samego początku koncentrowało się ono wokół kultu męczenników. Wspólnota gromadziła się najpierw na cmentarzach, by tam obchodzić wspomnienie danego świętego. Po edyktie konstantyńskim kult świętych zaczął nabierać oficjalnych form. Miejscem zgromadzeń stały się nowo budowane bazyliki oraz *titulli* w mieście. Biskup Rzymu w tym czasie nie miał jeszcze swojej katedry, dlatego dla podtrzymania jedności lokalnej wspólnoty chętnie udawał się na celebracje w różnych częściach miasta. Z czasem wykształciła się praktyka mająca charakter regularnego systemu. Św. Leon Wielki był papieżem, który usystematyzował dotychczasową praktykę liturgiczną. W tym dziele widział szansę na odbudowę zrujnowanego barbarzyńskimi najazdami miasta oraz umocnienie jedności mieszkańców.

Do ugruntowania i rozwoju systemu stacyjnego przyczynił się św. Grzegorz Wielki. Regularnie sprawował liturgie w różnych rzymskich kościołach i wygłaszał tam homilie. Wiele z nich zachowało się do czasów współczesnych. Można w ten sposób stworzyć katalog stacji, których układ zachowany został w kolejnych wiekach. Ocenia się, że na początku IX wieku w Rzymie było 37 kościołów, w których odbywały się stacje. Najczęściej celebrowano u św. Piotra na Watykanie oraz u Matki Bożej Większej. Ponadto bazyliki św. Jana na Lateranie, św. Wawrzyńca za Murami oraz św. Pawła za Murami również często pojawiały się na listach stacyjnych.

²⁰⁶ Por. tamże, s. 321.

Pełnia rozkwitu systemu stacyjnego przypadła około XI wieku. W tym czasie najważniejsze celebracje stacyjne odbywały się Wielkim Poście i Okresie Wielkanocnym. Miało to swoje ogromne znaczenie duszpasterskie. Można powiedzieć, że wielkopostny system stacyjny służył odnowie moralnej chrześcijan. Z kolei Okres Wielkanocny był powiązany z wprowadzeniem neofitów w chrześcijaństwo. Ważnymi liturgiami były również te, które celebrowano w dzień litanii większej (25. kwietnia) oraz litanii mniejszej (poniedziałek, wtorek i środa przed Wniebowstąpieniem). Ponadto stacje odprawiano w Adwencie, Okresie Bożego Narodzenia. W okresie zwykłym były to zasadniczo Suche Dni oraz uroczystości związane z kultem świętych męczenników.

Regres systemu stacyjnego trzeba powiązać ze zmianami zachodzącymi wewnątrz instytucji papieżstwa. Nieprzywiązywanie wagi do duchowej pozycji biskupa Rzymu, częste rezydowanie poza Wiecznym Miastem, zamieszanie związane z wyborem średniowiecznych papieży osłabiały liturgicznego ducha tego czasu. Miejscem papieskich celebracji była coraz częściej kaplica papieska, a dostęp szerokiej rzeszy wiernych był to niej zwyczajnie ograniczony. W najważniejszych bazylikach papież odprawiał tylko kilka razy w roku. Uznaje się, że czas niewoli awiniońskiej zakończył wielowiekową tradycję liturgiczną Kościoła rzymskiego.

Po powrocie papieży do Rzymu idea *statio* nie odrodziła się w pierwotnej formie. Stała się ona raczej nową formą pobożności indywidualnej. Liturgia stacyjna przybrała charakter pielgrzymek stacyjnych, którym papieże nadali stosowne odpusty. W XVI wieku św. Filip Nereusz pielgrzymował ze znaczną grupą wiernych do siedmiu kościołów Rzymu. Zdarzyło się nawet, że w tych pielgrzymkach uczestniczyli papieże, jednak zwyczaj ten nie utrzymał się w kolejnych latach. Samo popieranie stacyjnych pielgrzymek odpustami nie przyniosło odnowy w dziedzinie liturgii. Ważnym śladem liturgicznym obecnym w Mszału Piusa V pozostało jedynie przypisanie 89-u dniom poszczególnych kościołów stacyjnych.

Kolejną inicjatywą dającą szansę na przywrócenie liturgii stacyjnej były publikacje związane z propagatorami Ruchu Liturgicznego początku XX wieku. Autorzy tego okresu, analizując dostępne źródła, opisali starożytny system i postulowali powrót do takiego sposobu celebracji.

Tradycja pielgrzymowania zaczęła się odradzać w XX wieku, kiedy papieże rozpoczynali Wielki Post w kościele św. Sabiny na Awentynie od posypania głów

popiołem. Ten kościół w starożytności był pierwszą stacją. Jako pierwszy swe kroki na to rzymskie wzgórze skierował papież Jan XXIII w 1959 roku. Ten zwyczaj podejmowali również kolejni biskupi Rzymu: Paweł VI, Jan Paweł II i Benedykt XVI.

Do ożywienia liturgii stacyjnej w Rzymie najbardziej przyczynili się przedstawiciele Papieskiego Północnoamerykańskiego Kolegium w Rzymie. Od połowy lat 70. XX wieku zaczęli oni pielgrzymować każdego ranka do rzymskich stacji. Z czasem dołączyli do nich studenci innych kolegiów, dyplomaci i kurialiści watykańscy. Wśród pielgrzymów była również Ambasador Rzeczypospolitej Polski przy Stolicy Apostolskiej Hanna Suchocka, która swoje doświadczenie opisała w książce *Rzymskie pasje*. W godzinach porannych uczestniczyli w celebracji Mszy św. stacyjnej odprawianej w języku angielskim. Natomiast na początku XXI wieku udało się zainicjować praktykę popołudniowej celebry stacyjnej w języku włoskim lub po łacinie.

ROZDZIAŁ II

MISSA STATIONALIS W CEREMONIALE LITURGICZNEJ POSŁUGI BISKUPÓW

W preambule *Konstytucji o liturgii świętej* ojcowie soborowi postulowali pogłębianie życia chrześcijańskiego m.in. przez odnowienie i rozwój liturgii¹. Celem odnowy liturgii miał być pełny, świadomy i czynny udział wszystkich wiernych². Podejmując się tego dzieła, starano zachować się to, co w liturgii niezienne i pochodzi z ustanowienia Bożego. To natomiast, co miało pomóc w dostosowaniu liturgii do tradycji i mentalności różnych narodów, postanowiono poddać rewizji³.

Przez ponad dwadzieścia lat od uchwalenia *Konstytucji o liturgii świętej*, czyli od 4 grudnia 1963 roku, wydawano kolejno odnowione księgi liturgiczne. 14 września 1984 roku zostało ogłoszone wzorcowe wydanie *Ceremoniału biskupów*, które przedstawiało odnowiony kształt liturgii biskupiej. Miała ona odznaczać się poprawnością, prostotą i przejrzystością, godnością oraz duszpasterską skutecznością⁴. W liturgii bowiem, szczególnie w celebracji eucharystycznej, pod przewodnictwem biskupa dokonuje się ujawnienie Kościoła przez pełne i czynne uczestnictwo ludu Bożego⁵.

Pod koniec 2010 roku, został zatwierdzony polski przekład *Ceremoniału biskupów*, który otrzymał nazwę *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*. Normy prawno-liturgiczne obowiązujące w księgach liturgicznych zostały dostosowane do zwyczajów diecezji polskich⁶. Miały na to wpływ zwyczaje liturgiczne stosowane w Polsce, a nieopisane w *Ceremoniale biskupów*. Jako najważniejsze warto wymienić procesję z Najświętszym Sakramentem do Grobu Pańskiego w Liturgii ku czci Męki Pańskiej, a także procesję rezurekcyjną, która w Polsce odbywa się bezpośrednio po Wigilii Paschalnej lub przed pierwszą Mszą Świętą w poranek Niedzieli Zmartwychwstania. Dodano również wzmiankę o okresowych dniach modlitw błagalnych w różnych społecznych potrzebach, opisano procesję eucharystyczną w uroczystość Najświętszego

¹ Por. KL 1.

² Por. tamże 14.

³ Por. tamże 21.

⁴ Por. *Ceremoniał*, s. 12.

⁵ Por. KL 41.

⁶ Zob. *Ceremoniał*, s. 12.

Ciała i Krwi Chrystusa, a także procesje błagalne za zmarłych organizowane 1 i 2 listopada⁷.

W tym rozdziale zostanie omówiona rola, jaką biskup pełni jako pasterz Kościoła lokalnego. Biskup bowiem, poprzez łaskę udzieloną w konsekracji biskupiej, staje się widzialnym źródłem i zarazem fundamentem jedności i komunii. Realizuje się ona w posłudze biskupiej przez wypełnianie misji głoszenia Ewangelii, uświęcania oraz pasterską troskę o powierzony jemu lud. Omówieniu tego zagadnienia zostanie poświęcona pierwsza część tego rozdziału.

W drugim paragrafie autor przyjrzy się znaczeniu liturgii biskupiej. Konstytucja o liturgii zaznacza, że wszyscy powinni cenić życie liturgiczne skupione wokół swojego pasterza. W jej trakcie dokonuje się bowiem szczególne ujawnienie się Kościoła partykularnego⁸. Dokumenty kościelne domagają się, aby dołożyć szczególnej troski w przygotowanie miejsca oraz okoliczności celebracji pod przewodnictwem biskupa.

Naturalne miejsce jej sprawowania to kościół katedralny. Jest on swoistym sercem, które ożywia życie liturgiczne całej diecezji. Opisując zatem jego wyposażenie, autor będzie miał na celu podkreślenie znaczenia tego kościoła dla umacniania jedności całej lokalnej wspólnoty. Katedra jest świadkiem najważniejszych celebracji w ciągu roku, tzn. liturgii z udzieleniem święceń i Mszy krzyżma. Te liturgie, jak żadne inne, gromadzą większą liczbę kapłanów, posługujących oraz przedstawicieli wspólnot całej diecezji. Podczas omawiania przebiegu tych liturgii zostanie zaakcentowana ich jednocząca rola dla życia całej kościelnej wspólnoty. Ponadto zaznaczyć trzeba, że katedra jest również miejscem udzielania sakramentów wtajemniczenia oraz pokuty. Jeśli przewodniczy im biskup, zyskują najczęściej uroczystą oprawę i nabierają wymiaru powszechnego, mającego zdolność umocnić Kościół w całej diecezji.

W trzeciej części tego rozdziału zostanie omówiona Msza wspólnotowa biskupa diecezjalnego. Wyjaśnienie definicji *Mszy stacyjnej* pomoże nam zrozumieć, że każda Msza sprawowana przez biskupa ma siłę jednoczącą. Odnosi się to zarówno do uczestników liturgii jak i do całej wspólnoty diecezjalnej. Przepisy zawarte w *Ceremoniale liturgicznej posługi biskupa* szczegółowo określają sposób przygotowania i sprawowania liturgii, której przewodniczy biskup diecezjalny. Pokróćce

⁷ Por. *Ceremoniał*, s. 12–13.

⁸ Por. KL 41.

omówione zostaną również Msze, którym biskup przewodniczy, lecz nie celebryje Eucharystii.

1. Biskup jako fundament i znak komunii w Kościele Partykularnym

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów omawia przymioty i znaczenie liturgii biskupiej, a także określa biskupa fundamentem i znakiem komunii w Kościele partykularnym. Podkreśla również, że kieruje on Kościołem partykularnym jako zastępca i wysłannik Chrystusa. Biskup posiada pełnię sakramentu święceń i pozostaje w komunii z Biskupem Rzymu i pod jego władzą⁹. Misja biskupa realizuje się przez wypełnianie funkcji: nauczania (*munus docendi*), uświęcania (*munus sanctificandi*) oraz rządzenia (*munus regendi*)¹⁰. Głównym jego obowiązkiem jest głoszenie Ewangelii. Mając pełnię sakramentu kapłaństwa, sam sprawuje Eucharystię i troszczy się o jej sprawowanie. Stanowiąc prawo dla powierzonego sobie ludu, wypełnia misję pasterską, do niego należy codzienna troska o powierzone sobie owce¹¹.

Grecki termin *ἐπίσκοπος* oznacza tyle co ‘spoglądający na coś’, ‘uwzględniający na coś’, ‘troszczący się o coś’ lub ‘strzegący czegoś’. Można go odnieść do Chrystusa w znaczeniu ‘strażnik’, ‘opiekun’ (1P 2,25). W znaczeniu kościelnym będzie oznaczał osoby sprawujące opiekę nad lokalnymi społecznościami ochrzczonych¹².

Na podstawie tekstów biblijnych należy stwierdzić, że posługa biskupów w Kościele jest ściśle związana z ustanowieniem przez Chrystusa grona Apostołów (por. Mk 3,3-19) oraz ich uroczystym rozesłaniem na cały świat, aby wypełniali jego posłannictwo nauczając wszystkie narody (por. Mt 28,16-20). Następnym etapem kładzenia fundamentów pod posługiwanie biskupów była działalność apostołów. Zakładali oni pierwsze gminy chrześcijańskie wśród ludzi, którym głosili Chrystusa. W powstających w ten sposób lokalnych wspólnotach tworzyli grupy osób gotowych do współpracy w dziele ewangelizacji. O takim kierunku rozwoju Kościoła świadczą listy św. Pawła do Tymoteusza i Tytusa, których, jako swoich uczniów, Apostoł ustanawia

⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 5.

¹⁰ Por. KD 20.

¹¹ Por. tamże 25-27.

¹² Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 2012, s. 225.

przełożonymi poszczególnych wspólnot. Apostołowie przygotowywali świadomie kandydatów do przyjęcia godności apostoelskiej trwającej w Kościele po dziś dzień¹³.

Na początku II wieku, w okresie przejściowym od czasów apostoelskich do czasów poapostoelskich ukształtowała się funkcja kierownicza biskupa względem Kościoła lokalnego i nadrzędna w relacji do kolegium prezbiterów. Słowo *biskup* oznaczało ‘następcę apostołów, który stoi na czele Kościoła lokalnego’. Natomiast słowo *prezbiter* odnoszono do kapłanów współpracujących z biskupem w jego posłudze nauczyciela, kapłana i pasterza¹⁴.

Kościółem partykularnym w rozumieniu dokumentów soborowych jest diecezja. To ta część ludu Bożego jest powierzona pasterskiej trosce biskupa, który współpracuje z prezbiterium. Jest to wspólnota zjednoczona w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię. W niej uwidacznia się i działa jeden, święty, katolicki i apostoelski Kościół Chrystusa¹⁵.

Misterium Chrystusa i Kościoła uwidaczniające się przez diecezję nie wiąże się jedynie z podziałem terytorialnym, który bierze pod uwagę jakieś cechy szczególne (historię, język, kulturę, położenie geograficzne czy wspólne dziedzictwo duchowe) lub też funkcje administracyjne (zbieżne bardzo często z granicami państw). Główne cechy Kościoła partykularnego mają przede wszystkim charakter teologiczny. *Dyrektorium o pasterskich zadaniach biskupów* określa Kościół partykularny jako wspólnotę wiary karmiącą się Słowem Bożym. Jest to wspólnota łaski, w której sprawuje się Eucharystię i inne sakramenty, pielęgnując życie modlitwy. Kościół partykularny jest wspólnotą miłości duchowej, jak i materialnej, która czerpie natchnienie z Eucharystii oraz z apostołatu, czyli powszechnego powołania do dzielenia się bogactwem Chrystusa¹⁶.

Pomiędzy Kościołami partykularnymi a Kościołem powszechnym zachodzi bardzo ścisły związek. Rodząc się bowiem ‘w’ i ‘z’ Kościoła powszechnego, są w nim zakorzenione i z niego czerpią swoją eklezjalność. Związek ten ma charakter misteryjny;

¹³ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym Kościele*, „Studia gdańskie”, XXV(2009), s. 37.

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. DB nr 11.

¹⁶ Kongregacja ds. biskupów, *Dyrektorium o apostoelskich zadaniach biskupów *Apostolorum successores**, Kielce 2005, nr 118 [dalej: *Apostolorum successores*].

jest *komunią Kościołów*¹⁷. Biskup, któremu powierzono konkretny Kościół partykularny, może wypełniać swoje pasterskie posługiwanie tylko względem tej części ludu Bożego. Nie ma władzy rządzenia innymi Kościołami, ale ma zadanie troszczenia się o cały Kościół. Jako człowiek Kościoła ma zadanie budowania go, rządzenia nim, służenia mu jak dobry ojciec¹⁸.

Biskup jako następca apostołów trwa we wspólnocie z innymi biskupami złączonymi więzami sukcesji apostoelskiej. Biskup Rzymu, następca Piotra i biskupi, następcy Apostołów pozostają złączeni węzłem jedności, miłości i pokoju. Kolegium biskupie, którego członkiem staje się na mocy sakramentu święceń i hierarchicznej komunii, wyraża różnorodność i powszechność ludu Bożego¹⁹.

Należy pamiętać, że Biskup Rzymu posiada wobec Kościoła pełną, najwyższą i powszechną władzę, którą zawsze może sprawować w sposób nieskrępowany. Kolegium Biskupie posiada najwyższą i pełną władzę w stosunku do Kościoła powszechnego, może ją jednak wykonywać tylko za zgodą papieża. W sposób uroczysty sprawuje ją natomiast na soborze powszechnym²⁰.

Biskupi są zatem narzędziami Bożej łaski i wypełniają zlecenie Chrystusa wobec Kościoła. Sprawując pieczę nad Kościołem partykularnym, w imieniu Chrystusa, czynią to w jedności z Biskupem Rzymu. Szczególne znaczenie ma też związek, jaki zachodzi między biskupami a apostołami²¹. Biskupi są następcami Apostołów. Chrystus Apostołom i ich następcom dał nakaz i władzę nauczania wszystkich narodów, uświęcania ich w prawdzie oraz otaczania troską pasterską. Dlatego też biskupi, przez Ducha Świętego, który został im udzielony, są prawdziwymi i autentycznymi nauczycielami wiary, kapłanami i pasterzami²².

¹⁷ Por. *List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია*, nr 9; w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_28051992_communionis-notio_pl.html [dostęp z dnia 18.03.2020 r.].

¹⁸ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 38.

¹⁹ Por. KD nr 22.

²⁰ Por. DB, nr 4.

²¹ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 36.

²² Por. DB nr 2.

1.1. Przepowiadanie Ewangelii

Biskup, złączony ze Stolicą Apostolską, jest dla diecezji znakiem jedności i szafarzem rzeczywistości nadprzyrodzonych. W łączności z nim i w jego imieniu prezbiterzy głoszą słowo Boże, udzielają sakramentów i sprawują pieczę nad parafiami²³. Dokumenty soborowe podkreślają, że głoszenie Ewangelii jest pierwszym i podstawowym zadaniem biskupa. Biskup, będąc członkiem kolegium biskupów, powinien poczuwać się do obowiązku przekazywania nauki w całym Kościele²⁴. Przede wszystkim jednak przedmiotem troski biskupa powinno być podawanie doktryny chrześcijańskiej na terenie jego diecezji. W posynodalnej adhortacji *Catechesi Tradendae* Jan Paweł II zwrócił uwagę, że na biskupach w pierwszym rzędzie ciąży obowiązek nauczania, są zatem pierwszymi katechetami²⁵. Mają troszczyć się, aby nauczanie katechetyczne było starannie przekazywane dzieciom, młodzieży oraz ludziom dorosłym. Szczególne miejsce mają poświęcić katechezie przygotowującej do przyjęcia sakramentów. Powinni starać się o przywrócenie bądź lepsze dostosowanie instytucji katechumenatu²⁶.

Biskup, jako pierwszy nauczyciel wiary, ma przyprowadzać do Chrystusa nowych uczniów. Misja ta ma na celu autentyczne i odpowiedzialne przekazywanie wspólnocie wierzących słowa Bożego. W ten sposób biskup wypełnia wobec swojej diecezji nakaz ewangelizacyjny i naśladuje Chrystusa, który jak Dobry Pasterz troszczy się o swoją owczarnię. Takie zaangażowanie winno cechować działalność całej wspólnoty diecezjalnej, jest bowiem źródłem jej duchowego wzrostu. Fundamentalnym zadaniem biskupa jest podtrzymywanie więzi ze wspólnotami lokalnymi za pośrednictwem parafii, duszpasterzy i ich współpracowników²⁷.

Szczególną troską biskupi mają otaczać kapłanów, traktując ich jak synów i przyjaciół. Kapłani, którzy podejmują po części zadania i troskę pasterską zleconą biskupom, mają mieć możliwość rozmowy z biskupem nie tylko w dziedzinie

²³ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 41.

²⁴ Por. KD nr 25.

²⁵ Por. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, Kraków 2008, nr 63.

²⁶ Por. DB, nr 14.

²⁷ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 41.

duszpastersko-administracyjnej, lecz także na tematy duchowe i osobiste. Biskupi mają troszczyć się o sytuację duchową, intelektualną i materialną prezbiterów²⁸.

Do głównych obowiązków biskupa jako nauczyciela wiary należą osobiste zaangażowanie w przepowiadanie, opracowanie ogólnego planu przepowiadania, troska o autentyczne głoszenie i wykład słowa Bożego. Ponadto wśród nich wyróżnić można także przygotowanie do przyjęcia sakramentów świętych. Zadaniem biskupa jest inspirowanie, kierowanie i koordynowanie wszelkich inicjatyw diecezjalnych tak, aby zacyzn słowa Bożego docierał do wszystkich chrześcijan²⁹.

Dyrektorium *Apostolorum successores* wskazuje na różne formy przepowiadania przez biskupa, do których jest zobowiązany. Ma ono być systematyczne i osobiste, ponieważ będzie przedstawiać wiernym to, w co należy wierzyć i czynić dla Bożej chwały i zbawienia ludzi. Biskup jest także zobowiązany przekazywać zasady moralne dotyczące porządku społecznego, a szczególnie: wartości życia, trwałości i jedności rodziny, przekazywania życia i wychowania dzieci³⁰. Odnosząc się do stylu przepowiadania, dokument Kongregacji ds. Biskupów zaznacza, że nauczanie biskupa ma się odznaczać trzema cechami. Ma być:

- a. nauczaniem z autorytetem,
- b. bez ustępstw odnośnie do tego, co po ludzku wydawać by się mogło stosowne,
- c. w sposób atrakcyjny. Atrakcyjność ma polegać na takim przekazie doktryny, która została wcześniej wprowadzona w życie³¹.

Biskup jest „autentycznym nauczycielem, to znaczy posiada autorytet Chrystusa” wtedy, kiedy naucza indywidualnie, jak i wtedy, kiedy naucza z innymi biskupami. Kongregacja dodaje jednak, że istnieje ścisła zależność pomiędzy nauczycielską posługą biskupa a świadectwem jego życia. To właśnie świadectwo jest nowym źródłem autorytetu dopełniającym źródło obiektywne, które wynika ze święceń biskupich. W taki sposób autorytetowi władzy towarzyszy wiarygodność. Zrozumiała jest zatem zachęta

²⁸ Por. DB, nr 16.

²⁹ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym ...*, s. 41.

³⁰ Por. M. Oroń, *Biskup głosicielem słowa i nauczycielem wiary w myśl kan. 386 KPK/83*, w: „Kortowski przegląd prawniczy”, 1(2015), s. 66

³¹ Por. *Apostolorum successores*, nr 121.

dokumentu, by biskup medytował Słowo Boże i wielkodusznie wypełniał posługę głoszenia Słowa³².

Pierwszą i najważniejszą formą przepowiadania jest homilia. Zadanie biskupa polega na tym, aby homilia przekazywała katolicką prawdę w sposób integralny, językiem łatwym i dostosowanym do możliwości słuchających. Treść homilii ma też nawiązywać do tekstów liturgicznych z danego dnia. Ustalając roczny plan głoszenia, biskup ma go tak ułożyć, by pouczyć o wszystkich prawdach wiary katolickiej³³. Winien zabiegać o to, aby poznawać mentalność, zwyczaje oraz warunki, w jakich żyją ci, do których kieruje słowo Boże. Własne rozeznanie ma pomóc biskupowi wskazywać prezbiterom i diakonom odpowiednie formy przepowiadania. Przewodnicząc Mszy św., liturgii słowa Bożego czy też innym celebracjom, biskup powinien sam wygłaszać homilię³⁴. Czyni to, siedząc na katedrze bądź stojąc przy ambonie. Na głowie ma założoną mitrę i trzyma pastorał, chyba że uzna za słuszne, by czynić inaczej³⁵. Homilii nie można pominąć w czasie Mszy św. z udziałem ludu w niedziele i święta nakazane, w czasie Mszy z udzieleniem sakramentu małżeństwa i innych Mszy rytualnych³⁶.

Następną formę przepowiadania stanowią listy pasterskie oraz przesłania skierowane do całej wspólnoty. Wydaje się je przy okazji ważniejszych wydarzeń w diecezji. W ten sposób biskup powinien również przekazywać doktrynę Kościoła. Listy należy odczytywać we wszystkich kościołach, kaplicach oraz oratoriach. Powinny być krótkie, ale wydawane na tyle często, aby biskup nie milczał, kiedy sytuacje życiowe domagają się jego głosu. Można je nazwać dialogiem pomiędzy biskupem i powierzoną jego pieczy częścią ludu Bożego³⁷. Mają być zatem wynikiem współpracy Kościoła diecezjalnego. Przy redagowaniu listów pasterskich biskup może zwrócić się o pomoc do Rady Kapłańskiej czy też do Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej, o przedstawienie propozycji tematów zasługujących na szczególną troskę czy problemów, wobec których biskup powinien zająć stanowisko lub rozwiązać wątpliwości³⁸.

³² Por. tamże nr 119.

³³ Por. tamże nr 122a.

³⁴ Por. Por. M. Oroń, *Biskup głosi słowo...*, s. 66.

³⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 142.

³⁶ Por. KL, nry 52, 78.

³⁷ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 42.

³⁸ Por. M. Oroń, *Biskup głosi słowo...*, s. 67.

Za trzecią formę, nazywaną też specjalną formą przepowiadania, uznaje się rekolekcje oraz misje parafialne. Ich częstotliwość jest pozostawiona ustaleniom biskupa diecezjalnego, a inicjowana przez poszczególnych proboszczów. Rekolekcje odbywają się zazwyczaj w Adwencie i Wielkim Poście, trwają z reguły cztery dni i obejmują też niedziele. Z kolei misje parafialne są czasem odnowy wspólnoty parafialnej. Przeprowadza się je przeważnie co 10 lat, mając na celu umocnienie i odnowę życia z wiary. Misje trwają z reguły cały tydzień, w odpowiednich porach głosi się wiernym nauki o fundamentalnych prawdach wiary i moralności. W tym czasie sprawuje się też okazjonalne nabożeństwa. Misje przez głoszone nauki, sakramentalną spowiedź i Komunię św. prowadzą do uroczystości poświęcenia krzyża misyjnego. Są okresami szczególnego rozbudzania parafii, budzenia sumień wierzących, pobudzania ich gorliwości. Mają być czasem szczególnej łaski dla parafii, czasem przechodzenia Boga przez wspólnotę, głoszenia orędzia misyjnego, pojednania z Bogiem i ludźmi oraz umacniania więzi braterskich³⁹.

Pomimo wskazanych powyżej form przepowiadania słowa Bożego biskup powinien skorzystać z każdej okoliczności do nauczania, które może przyjąć formę przemówień, wykładów, a nawet osobistych rozmów. Warto, żeby zwrócił on szczególną uwagę na tych, którzy współcześnie związani są z przekazywaniem informacji, wychowywaniem, rozpowszechnianiem opinii. Wśród tych osób są nauczyciele, wychowawcy, dziennikarze, pisarze czy ludzie sprawujący władzę. Na biskupie spoczywa odpowiedzialność za to, by wiarę przekazywano w sposób nieskażony, zgodny z doktryną katolicką. Ma zatem zadanie upominania tych, którzy przepowiadają wiarę w sposób niezgodny z nauczaniem Kościoła. Powinien apelować o poprawę, a gdy tej nie będzie, ma prawo pozbawić ich mandatu nauczania⁴⁰.

1.2. Uświęcanie wierzących

Misję uświęcania wierzących w Chrystusa biskupi wypełniają przez sprawowanie sakramentów. Są głównymi szafarzami misterii Bożych, jak również zarządcami i krzewicielami życia liturgicznego w swojej diecezji⁴¹. Dyrektorium *Apostolorum*

³⁹ Por. tamże, s. 67.

⁴⁰ Por. tamże, s. 67.

⁴¹ Por. DB nr 15.

successores wskazuje, że posługa uświęcania jest podstawowym obowiązkiem biskupa, a zadania nauczania i pasterzowania są przyporządkowane do tej posługi. Posługa uświęcania jest bowiem w sposób szczególny pełniona *in persona Christi*, stanowiąc szczyt i źródło życia chrześcijańskiego. *Dyrektorium* zaznacza, że posługi nauczania i rządzenia są ściśle związane z posługą uświęcania⁴².

Biskup jest obdarzony pełnią sakramentu kapłaństwa i jako narzędzie Chrystusa udziela łaski Bożej innym członkom Kościoła. *Dyrektorium* stwierdza, że życie duchowe wierzących ma swój początek w biskupie i od niego zależy. Dlatego też troską biskupa jest religijne odniesienie do Boga u siebie samego i u innych wiernych⁴³. W celebracji, szczególnie pod przewodnictwem biskupa, dokonuje się ujawnienie Kościoła⁴⁴. Jan Paweł II podkreślił, że posługa uświęcania jest podstawą głoszenia chrześcijańskiej nadziei. Celebacje liturgiczne mają być *objawieniem tajemnicy*, jasno wyrażając naturę kultu Bożego i odzwierciedlać istotę Kościoła⁴⁵. Kodeks Prawa Kanonicznego nakłada na biskupa obowiązek ofiarowania Najświętszej Ofiary Mszy świętej w intencji swoich wiernych, szczególnie w niedziele i święta nakazane⁴⁶.

Szczególnego znaczenia nabierają zgromadzenia liturgiczne pod przewodnictwem biskupa. Otoczony swoim ludem wyraża jedność Mistycznego Ciała Chrystusa. Dlatego powinien chętnie i często przewodniczyć celebracjom liturgicznym, zwłaszcza w uroczystości i święta nakazane. Obrzędy sprawowane pod przewodnictwem biskupa mają być przykładem dla wierzących⁴⁷.

Wyjątkowym miejscem spełniania posługi uświęcania dla biskupa jest kościół katedralny. Jest on Kościołem-matką, centrum diecezji⁴⁸. Katedra jest znakiem jedności Kościoła partykularnego i miejscem, gdzie dokonują się najbardziej doniosłe momenty życia każdej diecezji. To w tym miejscu dokonuje się najwznioślejszy moment życia Kościoła – święty akt *munus sanctificandi* biskupa i wspólnoty, w której posługuje⁴⁹. Katedra jest widocznym znakiem władzy nauczania i rządzenia w diecezji. Zadaniem

⁴² Por. *Apostolorum successores*, nr 143.

⁴³ Por. tamże, nr 144.

⁴⁴ Por. KL, nr 41.

⁴⁵ Por. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores gregis*, Wrocław 2003, nry 33, 35.

⁴⁶ Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984, kan. 388.

⁴⁷ Por. *Apostolorum successores*, nr 145.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Pastores gregis*, nr 34.

⁴⁹ Por tamże.

biskupa jest troska o to, aby liturgie katedralne odznaczały się godnym charakterem, poszanowaniem rubryk i gorliwym zaangażowaniem wiernych⁵⁰.

Szczególną liturgią ukazującą pełnię kapłaństwa biskupa i ścisłą jedność między kapłanami jest coroczna liturgia Mszy św. Krzyżma. Podczas niej poświęcane są: olej chorych, olej katechumenów oraz Krzyżmo święte, które jest sakramentalnym znakiem zbawienia i doskonałości chrześcijan odrodzonych z wody i Ducha Świętego. Oprócz tej liturgii wierni gromadzą się w katedrze także przy innych okolicznościach. Należą do nich m.in. świętowanie rocznicy poświęcenia katedry czy święta patronów diecezji⁵¹.

Ważnym wydarzeniem w życiu diecezji jest dzień udzielania sakramentu święceń diakonatu i prezbiteratu. Przywilejem biskupa jest udzielanie go osobiście przy licznych udziale wiernych, dla ich zbudowania, umocnienia szacunku względem powołania kapłańskiego oraz modlitwy w intencji powołanych do tego stanu⁵².

Biskup powinien sprawować liturgie także w innych kościołach na terenie swojej diecezji. Sposobnością ku temu są wizyty duszpasterskie, udzielanie sakramentu chrztu dorosłym oraz sakramentu bierzmowania, spotkania kapłańskie, jak również inne zgromadzenia licznie gromadzące wiernych⁵³.

Biskup jest właściwym szafarzem sakramentu bierzmowania, dlatego powinien udzielać go osobiście⁵⁴. Uwidacznia się w ten sposób duchowe owocowanie tego sakramentu, który ściślej wiąże wiernych z Kościołem. Zadaniem biskupa jest czuwanie, by kandydaci do przyjęcia bierzmowania byli właściwie przygotowywani. Udzielanie tego sakramentu powinno odbywać się w sposób uroczysty przy udziale wspólnoty chrześcijańskiej. By ukazać związek bierzmowania z Eucharystią, zaleca się, by biskup sprawował ją w wraz z prezbiterami. W ten sposób podkreślony zostaje związek tego sakramentu z misterium Kościoła i posługi biskupiej⁵⁵.

Wymienione wyżej liturgie oraz inne, które wynikają z kalendarza liturgicznego, są ważnymi okazjami służącymi do umocnienia więzi komunii z kapłanami, osobami

⁵⁰ Por. *Apostolorum successores*, nr 156.

⁵¹ Por. Jan Paweł II, *Pastores gregis*, nr 34.

⁵² Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 882 i 884 § 1.

⁵³ Por. *Apostolorum successores*, nr 145.

⁵⁴ Por. *Ceremoniał*, nr 7.

⁵⁵ Por. K. Drews, *Posługa biskupa we współczesnym...*, s. 44.

zakonnymi i świeckimi. Przyczyniają się również do wzbudzenia zapału misyjnego wśród członków Kościoła partykularnego⁵⁶.

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów słusznie przypomina, że zadaniem biskupa jest zachęcanie i pouczanie ludu, aby z wiarą i szacunkiem uczestniczył w liturgii, szczególnie w ofierze Mszy świętej⁵⁷. Pełnia sakramentu kapłaństwa odnosi się szczególnie do Eucharystii, którą biskup sam sprawuje i troszczy się o jej sprawowanie. To w Eucharystii najpełniej objawia się Kościół. Dzięki łasce Ducha Świętego, we wszystkich prawowitych zgromadzeniach wiernych, prawdziwie obecny jest Chrystus. Jak zaznaczyli ojcowie soborowi, w każdej wspólnocie ołtarza, szczególnie przy świętej posłudze biskupa, uwidacznia się jedność Mistycznego Ciała Chrystusa. Nawet w niewielkiej wspólnocie wiernych objawiają się także cechy Kościoła, jego jedność, świętość, powszechność i apostołskość. Każdą celebracją eucharystyczną, prawomocnie sprawowaną, kieruje biskup. Jemu powierzono bowiem zadanie sprawowania kultu chrześcijańskiego zgodnie z przykazaniami Pana i prawem Kościoła. Biskupi, modląc się z ludem i pracując dla niego, przyczyniają się do jego uświęcenia⁵⁸.

Jan Paweł II zauważył, że kiedy wspólnota diecezjalna gromadzi się ze swoim pasterzem na modlitwie, wówczas objawia się Kościół. Dokonuje się to przy pełnym i czynnym uczestnictwie ludu Bożego, a więc przy tych samych obchodach liturgicznych, w modlitwie przy jednym ołtarzu, pod przewodnictwem biskupa, w otoczeniu kapłanów i posługujących. Wspólnota podtrzymuje więź jedności ze swoim biskupem w każdej liturgii eucharystycznej, niezależnie od tego, czy przewodniczy jej biskup i w jakim dniu tygodnia jest sprawowana. Wyrazem tego jest wspomnienie imienia biskupa w modlitwie eucharystycznej⁵⁹.

Niedzielna Msza św., z którą wiąże się obowiązek uczestnictwa całej wspólnoty, ponieważ sprawowana jest w dniu Zmartwychwstania Chrystusa, podkreśla wymiar eklezjalny i jest pierwowzorem innych liturgii eucharystycznych. Jednocześnie każda wspólnota, gromadząc się na „łamaniu chleba”, staje się miejscem urzeczywistnienia

⁵⁶ Por. Jan Paweł II, *Pastores gregis*, nr 34.

⁵⁷ Por. *Ceremoniał*, nr 7.

⁵⁸ Por. KK 26.

⁵⁹ Por. Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini*, Poznań 1998, nr 34.

Kościoła. Jest też miejscem umacniania komunii z Kościołem powszechnym⁶⁰. Modli się przeciw do Boga: *Utwierdź w wierze i miłości Twój Kościół pielgrzymujący na ziemi; a więc Twojego sługę, naszego Papieża (...), wszystkich biskupów świata, duchowieństwo i cały lud odkupiony*⁶¹.

W rozdziale VI *Dyktorium Apostolorum Successores* uświęceniu niedzieli omówione zostało we fragmencie numer 149. Przypomniano w nim, że niedziela jest dniem liturgicznym w pełnym tego słowa znaczeniu. W tym bowiem dniu wierni gromadzą się, by słuchać słowa Bożego i uczestniczyć w Eucharystii. Wspominają mękę, zmartwychwstanie i uwielbienie Jezusa Chrystusa oraz składają uwielbienie Bogu. Biskup powinien zatem zabiegać, aby wierni świętowali niedzielę, obchodząc ją jako „dzień Pański” przez uczestnictwo w ofierze Mszy świętej, spełnianie uczynków chrześcijańskiej miłości oraz konieczny odpoczynek. Niedzielną Msza święta ma być starannie przygotowana, ponieważ wielu wierzących łączy ożywienie wiary ściśle z uczestnictwem w liturgii. Kongregacja ds. Biskupów zwróciła uwagę, że godziny Mszy świętych na danym terenie powinny być powszechnie znane i tak dostosowane, aby ułatwić wiernym w nich uczestnictwo. Należy unikać niepotrzebnego mnożenia celebracji. Należy również zorganizować kult Boży dla osób, które wyjeżdżają poza miejsce zamieszkania na niedzielny odpoczynek lub też wykonują pracę zawodową. Służyć temu mają Msze w sobotę wieczorem, czy wcześniej rano w pobliżu dworców, lotnisk lub zakładów pracy. W dużych ośrodkach należy szczególnie zadbać o posługę religijną dla obcokrajowców. Warto stwarzać im możliwość uczestnictwa we Mszy św. odprawianej w ich języku lub po łacinie⁶².

1.3. Posługiwanie pasterskie

⁶⁰ Zob. również: D. Kwiatkowski, *Eucharystia źródłem zbawienia człowieka w encyklice Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”*, w: *Laudate Dominum*, Gaudentinum, K. Konecki red., Gniezno 2005, 201-216 oraz D. Kwiatkowski, *Eucharystia darem dla Kościoła i dla świata w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI „Sacramentum Caritatis”*, „Teologia i Człowiek”, 45(2019), z. 1, s. 11-29.

⁶¹ MR, III modlitwa eucharystyczna. Zobacz również: D. Kwiatkowski, *Udział wiernych w Modlitwie eucharystycznej*, w: *Modlitwy eucharystyczne Mszału Rzymskiego*, J. H. Sobeczko, red., Opole 2005, s. 93-112.

⁶² Por. *Apostolorum successores*, nr 149.

Trzecią funkcją (*munus*) biskupa jest wykonywanie władzy rządzenia. Dokumenty Kościoła bardzo jasno odnoszą ten wymiar do obrazu Jezusa Dobrego Pasterza, który przyszedł, aby służyć (por. Mt 20,28; Mk 10,45) i dać swoje życie za owce (por. J 10,11)⁶³. Zatem biskup jest ojcem i pasterzem diecezji. Dobry pasterz ma znać swoje owce, natomiast one mają znać pasterza. Jako prawdziwy ojciec ma okazywać troskliwą miłość tym wszystkim, którzy stanowią rodzinę Kościoła⁶⁴. Jako pasterz posłany w imię Chrystusa ma troszczyć się, poprzez Ewangelię i Eucharystię, o powierzony sobie Kościół tak, aby ta wspólnota mogła wzrastać w Duchu Świętym. Posługę pasterską (*munus pastorale*), którą otrzymał w konsekracji sakramentalnej i misji Chrystusa, biskup sprawuje poprzez rady, zachęty i osobisty przykład oraz na mocy autorytetu i świętej władzy. Czyni tak dla zbudowania i umocnienia swej trzody w prawdzie i świętości, pamiętając jednak zawsze, że przełożenie jest służbą (por. Łk 22,26–27). Równie ważną posługą biskupa względem swojej wspólnoty jest funkcja sędziego. Wymierzanie sprawiedliwości dokonuje się na ogół poprzez wikariusza sądowego i sąd. Z tytułu sprawowania urzędu Pasterza powierzonego sobie Kościoła biskup ma święty obowiązek stanowić prawo, sądzić i kierować wszystkim, co odnosi się do spraw kultu i apostołatu⁶⁵.

Kongregacja ds. Biskupów przypomina, że biskup jest przewodnikiem swojego ludu, podąża z nim i prowadzi go drogą, którą należy przebyć. Kierunek pielgrzymowania bardziej ma określać słowem i świadectwem życia, aniżeli przez pośrednictwo otrzymanej od Chrystusa władzy. Jako wzór postępowania stawia się Mojżesza, który był konsekwentnym i odważnym przewodnikiem duchowym. Biskup powinien dokładać starań, aby wśród diecezjan jego decyzje i inicjatywy były dobrze przyjmowane, jednak najważniejszym dla biskupa musi być zawsze sąd Boga⁶⁶.

Powołaniem biskupa jest wspieranie zaangażowania wiernych w życie Kościoła i zachęta do współpracy między nimi. W celu rozwiązywania problemów na poziomie ludzkim, społecznym czy prawnym ma wspierać się radą osób kompetentnych,

⁶³ Por. KD nr 27.

⁶⁴ Por. DB nr 16.

⁶⁵ Por. *Apostolorum successores*, nr 159.

⁶⁶ Por. tamże, nr 160.

wysłuchiwać opinii różnych organów diecezjalnych. Są to jednak zawsze organa doradcze, bowiem odpowiedzialność za rządzenie diecezją spoczywa na biskupie⁶⁷.

Troską biskupa jest dołożenie starań, aby Słowo Boże docierało do różnych środowisk i osób. Dlatego pod jego kierownictwem należy tak skoordynować działania apostolskie, aby instytucje zmierzające ku celom duszpasterskim współdziałały ze sobą i dzięki temu wyraźniej ukazały jedność diecezji. Ma zatem włączać w apostolstwo diecezjalne wszystkich wiernych. Powinien też uszanować wolność osób i stowarzyszeń do zajmowania się właściwym dla nich rodzajem apostolstwa, aby wszelka inicjatywa przyczyniała się do wspólnego dobra Kościoła⁶⁸.

Działalność apostolska, jak wskazuje *Dyrektorium Apostolorum Successores*, ma być odpowiednio zorganizowana zgodnie z programem duszpasterskim, mającym przewidzieć właściwą koordynację różnorodnych obszarów duszpasterstwa (to jest: liturgicznego, katechetycznego, misyjnego, społecznego, kulturalnego, rodzinnego i szkolnego). Dokument kongregacji wyznacza ścieżkę przygotowania takiego planu, a także warunki, które należy uwzględnić przy jego opracowaniu. Celem tak przemyślanego działania jest pobudzenie świadomości, że wszystkie te inicjatywy zmierzają do zjednoczenia każdego z Chrystusem, który jest Drogą, Prawdą i Życiem (por. J 14,6)⁶⁹.

Biskupi, posiadając pełnię sakramentu kapłaństwa, mają pamiętać, że od ich władzy zależą ci, którzy zostali im przewidziani jako współpracownicy, czyli prezbiterzy oraz diakoni. Biskupi powinni starać się o to, aby wspólnota prezbiterium trwała jednomyślnie na modlitwie, a przez przyjmowanie sakramentów wzrastała w łasce i stawała się autentycznym świadkiem Pana. Mają starać się, aby duchowni, zakonnicy i osoby świeckie doskonaliły się ku świętości, zgodnie z właściwym sobie powołaniem. Znakiem tej troski będzie popieranie powołań kapłańskich, zakonnych, a szczególnie misyjnych⁷⁰.

Należy zaznaczyć, że kapłani diecezjalni oraz zakonnicy, uczestniczą wspólnie z biskupem w jednym kapłaństwie Chrystusowym i spełniają je razem z nim, stanowią więc grono współpracowników biskupa. Największy udział w działalności

⁶⁷ Por. tamże, nr 161.

⁶⁸ Por. tamże, nr 165.

⁶⁹ Por. tamże.

⁷⁰ Por. DB, nr 15.

duszpasterskiej mają kapłani diecezjalni. Na mocy inkardynacji lub przydzielenia do Kościoła partykularnego powinni poświęcić się całkowicie tej właśnie służbie. Relacje między biskupem a kapłanami diecezjalnymi mają opierać się na więzach nadprzyrodzonej miłości. Biskup dla udoskonalenia posługi duszpasterskiej ma zapraszać kapłanów do rozmowy, udziału w radach czy zespołach ds. duszpasterskich⁷¹.

Wypełniając właściwe sobie zadanie uświęcania, biskupi mają być pośród swoich owiec jako dobrzy pasterze, jako ci, którzy służą. Szczególną miłością mają otaczać kapłanów, uważając ich za synów i przyjaciół⁷². Kongregacja ds. Biskupów podkreśla, że biskup taką przyjacielską troską powinien darzyć każdego kapłana⁷³. W takiej perspektywie istotną jest formacja przyszłych kapłanów. Biskup, spośród wszystkich instytucji diecezjalnych, powinien uważać Seminarium jako instytucję najważniejszą. Ma ona być dla niego przedmiotem stałej troski i opieki, od Seminarium bowiem zależy ciągłość i jakość posługi kapłańskiej w diecezji. Dlatego też biskup powinien często wizytować Seminarium⁷⁴. Szczególnie uważnie ma dobierać rektora, kierownika duchowego, przełożonych i spowiedników spośród najlepszych kapłanów diecezji, którzy wyróżniają się pobożnością, są wierni doktrynie katolickiej, charakteryzują się gorliwością duszpasterską oraz zdolnościami pedagogicznymi i formacyjnymi⁷⁵.

Dyrektorium zwraca również uwagę, że biskup powinien odpowiedzialnie organizować posługę duszpasterską prezbiterium. Ważnym jej elementem jest przydzielanie urzędów. Biskup powinien unikać wszelkich podejrzeń o arbitralność, protekcję czy uleganie wpływom. Ma sprawiedliwie oceniać zdolności każdego, aby nie obciążyć nadmiernie obowiązkami, co zaszkodziłoby życiu wewnętrznemu kapłana. Przydzielając zadania ma działać roztropnie, tak by wyznaczać posługi prezbiterom odpowiednio uformowanym i przygotowanym. Młodych kapłanów należy przydzielać odpowiednim proboszczom, aby pod ich kierunkiem mogli się rozwijać i roztropnie wzmacniać swoją tożsamość⁷⁶.

Biskupi mają troszczyć się o sytuację duchową, intelektualną i materialną kapłanów. Ma to przyczyniać się do świętego, pobożnego i owocnego wypełniania

⁷¹ Por. tamże, nr 28.

⁷² Por. tamże, nr 16.

⁷³ Por. *Apostolorum successores*, nr 76.

⁷⁴ Por. tamże, nr 88.

⁷⁵ Por. tamże, nr 89.

⁷⁶ Por. tamże, nr 78.

posługi kapłańskiej. Oznaką tej troski jest organizacja okresowych spotkań formacyjnych, takich jak np. rekolekcje. Jest to sposobny czas, by odnowić własne życie duchowe, pogłębić wiedzę teologiczną, szczególnie z dziedziny Pisma Świętego, teologii, nauk społecznych oraz nowych metod pracy duszpasterskiej. Z kolei do przejawów troski o dobro wiernych *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów* zalicza badania socjologiczne, mające pomóc w lepszym rozpoznaniu potrzeb lokalnych społeczności⁷⁷.

Cennymi współpracownikami pasterzy są katolicy świeccy, bez ich pomocy trudno bowiem mówić o pełnej skuteczności apostołstwa hierarchicznego. Wraz ze zmieniającymi się czasami coraz wyraźniejszy jest ich wkład w dzieło apostołatu. Świeccy mogą być zapraszani do współpracy zgodnie z własnym stanem i duchowością w różnych dziedzinach:

- do pełnienia funkcji liturgicznych;
- włączani w diecezjalne struktury i działalność duszpasterską;
- do stowarzyszeń ustanowionych przez władze kościelne;
- szczególnie natomiast w diecezjalnej i parafialnej pracy katechetycznej⁷⁸.

Różne regiony świata borykają się często z brakiem kapłanów i diakonów. Wówczas biskup może poprosić, odpowiednio przygotowanych świeckich, aby na zasadzie zastępstwa podjęli się zadań właściwych wyświęconym szafarzom. Mogą to być: posługa przepowiadania słowa (jednakże nigdy głoszenia homilii), przewodniczenie niedzielnych celebracjom w przypadku nieobecności kapłana, posługa nadzwyczajnego szafarza komunii świętej, asystowanie przy zawieraniu małżeństwa, udzielanie sakramentu chrztu, prowadzenie pogrzebów i.in.. Co do ich wypełniania podkreślono, że należy je realizować zgodnie z obowiązującym rytym i normami prawa tak uniwersalnego, jak i partykularnego⁷⁹.

Kongregacja ds. Biskupów wyraźnie podkreśla, że powierzanie wymienionych wyżej zadań osobom świeckim jest funkcją czasową i wymaga nadzwyczajnego mandatu, który jest przyznawany na czas określony przepisami prawa. Dlatego formacja tych osób powinna być szczególnie staranna, aby powierzane im funkcje wypełniały w oparciu o kompetentną wiedzę i z właściwą starannością. Należy również unikać przypisywania

⁷⁷ Por. DB, nr 16.

⁷⁸ Por. *Apostolorum successores*, nr 111.

⁷⁹ Por. tamże nr 112.

takim osobom pojęć odnoszonych włącznie do osób duchownych takich jak: „kapelan”, „pasterz” czy „szafarz”. Ma to uchronić wiernych od dezorientacji co do natury takiego posługiwania. Kapłaństwo urzędowe bowiem zasadniczo odróżnia się od powszechnego kapłaństwa wiernych⁸⁰.

Szczególne miejsce w liturgii od samego początku Kościoła zajmowały posługi lektora i akolity. Konstytucja *Sacrosanctum concilium* postulowała obfitsze zastawienie wiernym stołu słowa Bożego i jednocześnie podkreśliła, że lektorzy spełniają prawdziwą posługę liturgiczną⁸¹. Papież Paweł VI w 1972 roku ogłosił motu proprio *Ministeria quaedam*, które znosiło istniejące do tej pory cztery święcenia niższe i subdiakonatu, a wprowadzało dwie posługi: lektorat i akolitat. Obowiązek udzielania tych posług nałożono na kandydatów do kapłaństwa. Wiernym świeckim, którzy nie zamierzają przyjmować święceń diakonatu i prezbiteratu, również umożliwiono przyjęcie tej posługi⁸².

Motu proprio wskazuje na funkcje lektora w zgromadzeniu liturgicznym. Spełnia ważne zadania związane z przekazywaniem wiernym słowa Bożego. Zatem do niego należy czytanie słowa Bożego (oprócz Ewangelii), wykonywanie psalmu responsoryjnego, jeśli nie ma psalterzysty, wygłaszanie wezwań modlitwy powszechnej, gdy nie ma diakona, kierowanie śpiewem oraz czynnym uczestnictwem wiernych w czasie celebracji. Zadania jego sięgają także poza zgromadzenie liturgiczne. Może bowiem prowadzić przygotowanie wiernych do godnego przyjęcia sakramentów. Można też jemu powierzyć przygotowanie innych do czytania Pisma Świętego podczas czynności liturgicznych⁸³.

Zadaniem akolity jest służba przy ołtarzu oraz wspomaganie diakona i celebransa w ich funkcjach liturgicznych, szczególnie w czasie Mszy świętej. Jako szafarz nadzwyczajny może udzielać Komunii świętej. W tym przypadku zostały zastrzeżone następujące sytuacje tj. nieobecność szafarzy zwyczajnych, podeszły wiek lub choroba uniemożliwiająca wykonanie funkcji przez obecnego szafarza zwyczajnego czy też

⁸⁰ Por. tamże.

⁸¹ Por. KL, nry 29, 35, 51.

⁸² Por. J. Dyduch, *Posługa lektora i akolity w świetle obowiązujących przepisów kościelnych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, rok XL (1987), nr 2, s. 134–135.

⁸³ Paweł VI, List „motu proprio” *Ministeria quaedam*, „Wiadomości Diecezjalne”, Katowice 42(1974), s. 225 - 229.

znaczna liczba wiernych, co mogłoby niepotrzebnie wydłużyć celebrację. W tych samych okolicznościach można jemu zlecić wystawienie Najświętszego Sakramentu do publicznej adoracji oraz schowanie Go bez błogosławieństwa⁸⁴. Do niego należy również przygotowanie innych wiernych do wypełnienia funkcji pomocniczych w czasie liturgii, a więc służących przy mszale, niosących krzyż, świece czy trybularz. Jest zobowiązany do dokładnego zapoznania się z duchowym sensem i znaczeniem tego, co składa się na publiczny kult Boży⁸⁵.

Dyrektorium *Apostolorum successores* zachęca biskupów, aby wspierali posługę lektorów i akolitów. Przypomina jednocześnie, że mogą być do niej dopuszczeni mężczyźni poprzez odpowiedni obrzęd liturgiczny. Przez włączenie osób świeckich w posługiwanie wyraża się świadome i aktywne uczestnictwo w obrzędach liturgicznych, a jednocześnie ukazuje Kościół jako zgromadzenie cechujące się różnorodnością święceń i posług⁸⁶. Zadaniem biskupa jest umożliwienie odpowiedniej formacji kandydatom na lektorów i akolitów⁸⁷.

2. Znaczenie liturgii biskupiej

Szczególne znaczenie dla liturgii ma Msza święta sprawowana przez biskupa. W niej bowiem w najpełniejszy sposób objawia się wspólnotowy charakter Kościoła. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupa* niemal w całości przytacza 41. numer *Konstytucji o liturgii świętej*. Podkreślone w nim zostało, że wszyscy powinni cenić życie liturgiczne diecezji, które skupia się wokół biskupa, szczególnie w kościele katedralnym⁸⁸. W tym punkcie chcemy przyjrzeć się liturgii sprawowanej przez biskupa w jego katedrze.

Życie religijne już w czasach starożytnych koncentrowało się wokół biskupa. On przewodniczył Eucharystii, sprawował sakramenty i był głosicielem Dobrej Nowiny. Troszczył się o ubogich oraz wdowy. Wokół biskupa gromadzili się też jego współpracownicy, czyli prezbiterzy, diakoni i diakonise, występujący zawsze w imieniu

⁸⁴ Por. tamże, nr 6.

⁸⁵ Por. J. Dyduch, *Posługa lektora i akolity...*, s. 139.

⁸⁶ Por. *Apostolorum successores*, nr 113.

⁸⁷ Dokumentem określającym cele oraz program formacyjny kandydatów do posługi lektora i akolity jest *Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej*, Kraków 2009, s. 41–50.

⁸⁸ Por. *Ceremoniał*, nr 11.

biskupa. W taki sposób w pierwszych wiekach zaczęło powstawać centrum posługi biskupa, czyli zespół katedralny. W jego obrębie nierzadko znajdowały się dwa kościoły. Jeden przydzielano katechumenom, a drugi ochrzczonym. W ich pobliżu sytuowano także baptysterium, w którym chrzczono dorosłych. Z czasem do istniejących zespołów dołączały również inne budynki. Był wśród nich dom biskupa, dom wspólnoty kapłanów posługujących przy biskupie, szkoła katedralna czy leprozorium⁸⁹.

Na przestrzeni wieków zmianom ulegały także obrzędy Mszy sprawowanej przez biskupa. Zawsze jednak miała ona wyjątkową rangę. W pierwszym tysiącleciu wyrażała to liturgia stacyjna. Jej omówieniu został poświęcony rozdział pierwszy. Wraz z powstaniem *Pontyfikału Rzymsko-Germańskiego* (ok. 950. roku) pojawiły się szczegółowe opisy Mszy świętej odprawianej przez biskupa. Z czasem średniowieczne życie liturgiczne zaczęło coraz bardziej koncentrować się wokół samego biskupa. Powoli zanikał jego wspólnotowy charakter jak to miało miejsce wcześniej. Od X do XII wieku kształtowała się uroczysta Msza odprawiana z diakonem i subdiakonem, nazywana Mszą pontyfikalną. Chociaż zmieniało się postrzeganie liturgii przez wiernych, traktujących ją jako rzecz kleru, wciąż duże znaczenie przypisywano Mszy biskupa. Był głową miejscowego Kościoła, również w znaczeniu świeckim był wielkim panem, a Msza pontyfikalna podkreślała jego rolę w sprawowaniu liturgii. Wyrażało się to przez rozbudowane ceremonie, asystujący kler, okazałość szat i oznak biskupiej godności. Dodatkowo śpiew i większa niż zazwyczaj obecność wiernych, podkreślały uroczystszy charakter Mszy pontyfikalnej⁹⁰.

2.1. Kościół katedralny

Zgodnie z *Ceremonialem*, kościół katedralny bierze swoją nazwę od katedry, która jest znakiem nie tylko władzy nauczycielskiej i pasterskiej biskupa danego Kościoła partykularnego, lecz także jedności wiernych. W tym kościele biskup celebrował liturgie w dni uroczyste, poświęca olej krzyżma oraz zazwyczaj udziela święceń⁹¹.

⁸⁹ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum liturgii diecezjalnej*, „Veritati et Caritati” 4(2015), s. 233.

⁹⁰ Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna biskupa diecezjalnego*, „Warszawskie studia teologiczne”, 2(2010), rok XXIII, s. 150.

⁹¹ Por. *Ceremoniał*, nr 42.

W taki oto sposób ten kościół ma być uważany za ośrodek życia liturgicznego diecezji. Dlatego też przepisy liturgiczne dotyczące sposobu urzędowania i ozdabiania kościołów w szczególny sposób powinny być zachowywane w katedrze. Jest ona bowiem przykładem dla innych kościołów diecezjalnych⁹².

Specjalnym miejscem w prezbiterium, z którego biskup nauczał swoich wiernych, była *katedra*⁹³. Od tego miejsca kościół biskupi zwykle się nazywać katedrą. W absydzie prezbiterium na specjalnym podwyższeniu ustawiano ozdobne krzesło, czyli katedrę biskupa. Z tego miejsca przewodniczył i nauczał w czasie liturgii. Z biegiem lat krzesło to zaczęto przyozdabiać, nakrywać płótnem czy umieszczać nad nim baldachim. W taki sposób powstał tron biskupi. W okresie reformy liturgicznej z 1968 roku powrócono do pierwotnej nazwy i zniesiono umieszczanie nad katedrą baldachimu⁹⁴. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupa* zaznacza jednak, że powinno się zachować cenne dzieła sztuki odziedziczone z wcześniejszych wieków.

Katedra powinna być jedna i stała, tak umieszczona, aby biskup na niej zasiadający był dobrze widziany przez wiernych. Nie określono liczby stopni, na których się ją ustawia, polecono jedynie, aby wierni dobrze widzieli biskupa. Prawo do zasiadania na katedrze posiada biskup diecezjalny oraz biskup, któremu on na to zezwoli. Innym biskupom czy prałatom obecnym na liturgii należy przygotować krzesła w innym miejscu. Nie mają jednak przypominać katedry. Krzesło dla celebrującego prezbitera należy przygotować w jeszcze innym miejscu⁹⁵.

Ołtarz należy zbudować i ozdobić zgodnie z obowiązującymi normami tak, by zajmował centrale miejsce, a uwaga wiernych spontanicznie kierowała się ku niemu. Zasadniczo ma to być ołtarz stały i dedykowany, odsunięty od ściany, aby można było go obchodzić i celebrować przy nim twarzą do ludu. Jeśliby zaistniała sytuacja, że nie jest możliwe przeniesienie ołtarza bez naruszenia jego waloru artystycznego, poleca się,

⁹² Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna...*, s. 144.

⁹³ Słowo *cathedra* pochodzi z j. greckiego, oznacza: 1. krzesło poręczowe, 2. katedrę uczelnianą, tron biskupi, 3. urząd nauczycielski „ex cathedra loqui (definire)” – ogłosić nieomyłne orzeczenia w sprawach wiary i obyczajów obowiązujące w całym Kościele. Por. A. Jougan, *Cathedra*, w: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Miejsce Piastowe 1948, s. 95.

⁹⁴ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 234.

⁹⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 47.

aby wzniesić nowy ołtarz stały, artystycznie wykonany i poświęcić. Odtąd też tylko na tym ołtarzu należy celebrować.

Ceremonial instruuje także, w jaki sposób można dekorować ołtarz kwiatami. W okresie Adwentu należy ołtarz zdobić z umiarem cechującym ten okres, tak by nie uprzedzać radości okresu Narodzenia Pańskiego. W okresie Wielkiego Postu zakazuje się zdobienia, z wyjątkiem niedzieli *Laetare*, uroczystości oraz świąt. Dekorując ołtarz, zawsze należy zachować umiar, ustawiając kwiaty raczej obok ołtarza, a nie na jego mense⁹⁶.

Do starej tradycji należało umieszczanie tabernakulum w bocznej kaplicy, oddzielonej od nawy głównej. Ten zwyczaj przepisy podtrzymują. Gdyby jednak tabernakulum znajdowało się na ołtarzu, przy którym ma celebrować biskup, wówczas należy przenieść Najświętszy Sakrament w inne godne miejsce⁹⁷.

Szczególną rolę w przestrzeni kościoła stanowi prezbiterium. Tam bowiem biskup, prezbiterzy i inni posługujący pełnią swoje funkcje. Ma ono być odpowiednio wyodrębnione z wnętrza katedry przez stosowne podwyższenie albo przez odmienną formę i wystrój. Ma być na tyle przestronne, by swobodnie można w nim było sprawować święte obrzędy i jednocześnie zapewnić dobrą widoczność. Prezbiterium swoim układem powinno akcentować hierarchiczny urząd posługi szafarzy.

W prezbiterium należy ustawić krzesła lub ławy dla koncelebransów, kanoników i niekoncelebrujących kapłanów oraz posługujących, aby mieli odpowiednie dla siebie miejsca, tak aby każdy mógł swobodnie wypełniać swoją funkcję. Do prezbiterium podczas liturgii mogą wchodzić tylko posługujący ubrani w przewidziany dla nich strój liturgiczny. Osoby pełniące posługę lektora jednorazowo lub na stałe mogą wchodzić na ambonę w stroju zwykłym, zachowując jednak miejscowe zwyczaje⁹⁸.

Właściwym miejscem, z którego powinien nauczać biskup jest katedra. Ma tak czynić, o ile warunki na to pozwalają. Ponadto w kościele katedralnym powinna być ambona zbudowana zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zaznaczono, że co do zasady

⁹⁶ Por. tamże, nr 48.

⁹⁷ Por. tamże, nr 49.

⁹⁸ Por. tamże, nr 50.

kantor, komentator oraz dyrygent nie pełnią swej funkcji z ambony, lecz korzystają z innego stosownego miejsca⁹⁹. Zgodnie z *Rytuałem rzymskim* w katedrze należy umieścić chrzcielnicę, nawet jeśli ta nie była kościołem parafialnym. Czyni się to ze względu na fakt udzielania chrztu przynajmniej w Wigilię Paschalną¹⁰⁰.

Ważnym miejscem w kościele katedralnym jest również zakrystia. *Ceremoniał* zaleca, aby była to odpowiednia duża sala, o ile to możliwe blisko wejścia do środka, tak by biskup i koncelebransi mogli tam założyć szaty liturgiczne. Stamtąd też wyrusza procesja wejścia. *Sacristia* to inne pomieszczenie, gdzie przechowuje się sprzęt i szaty liturgiczne. Z niej najczęściej korzystają celebransi i posługujący w dni powszednie i tam przygotowują się do celebracji¹⁰¹. O ile możliwości na to pozwalają w pobliżu kościoła katedralnego należy przewidzieć inny kościół, odpowiednią salę, plac lub krążganek. W tym miejscu ma się odbyć zgromadzenie ludu (*collecta*) przed liturgią. Tam odbywać się będą błogosławieństwa: świec, gałązek palmowych, ognia czy inne obrzędy wprowadzające. Stąd mają wyruszać procesje do kościoła katedralnego¹⁰².

Kościół katedralny zwykle się nazywa Matką kościołów w diecezji, podobnie jak bazylikę św. Jana na Lateranie, katedrę Biskupa Rzymu, słusznie określa się Matką wszystkich kościołów¹⁰³. Dlatego zrozumiałe jest, że Kongregacja Kultu Bożego wskazuje, aby kościół katedralny był dla innych kościołów w diecezji przykładem zachowania przepisów podanych zarówno w dokumentach, jak i księgach liturgicznych, które odnoszą się do wystroju kościoła¹⁰⁴. W kalendarzu liturgicznym ważne miejsce zajmuje rocznica poświęcenia kościoła obchodzona *ipsa die* dedykacji lub w ostatnią niedzielę października, jeśli data konsekracji nie jest znana. Szczególne znaczenie dla diecezji ma rocznica poświęcenia kościoła katedralnego. Dzień ten, obchodzony na terenie danej jednostki administracyjnej w randze święta, ma podkreślać szczególną rolę

⁹⁹ Por. tamże, nr 51.

¹⁰⁰ Por. tamże, nr 52.

¹⁰¹ Por. tamże, nr 53.

¹⁰² Por. tamże, nr 54.

¹⁰³ *Rocznica Poświęcenia Bazyliki Laterańskiej*, w: *Liturgia Godzin*, t. 4, Poznań 1988, s. 1331: „Od XII wieku w tym dniu (9 listopada – A.P.) obchodzi się rocznicę poświęcenia bazyliki, którą cesarz Konstantyn Wielki wznosił na Lateranie. Święto obchodzono początkowo tylko w Rzymie. Ponieważ bazylika na Lateranie jest «matką i głową wszystkich kościołów Miasta i Świata», święto rozszerzono na cały obrządek rzymski, jako znak miłości i jedności ze Stolicą Piotrową, która «przewodniczy związkowi miłości» (św. Ignacy Antiocheński, *List do Rzymian*)”.

¹⁰⁴ Por. *Ceremoniał*, nr 46.

katedry wobec innych kościołów¹⁰⁵. *Ceremoniał* przypomina natomiast, że kościół katedralny jest widocznym obrazem Kościoła Chrystusa. Tę duchową świątynię, zjednoczoną w wierze i miłości swego Zbawiciela, tworzą wierzący na całym świecie przez modlitwę, śpiew i uwielbienie Boga¹⁰⁶.

2.2. Liturgia biskupia w kościele katedralnym

Posługa biskupa nierozłącznie związana jest z kościołem katedralnym. W niej bowiem ją rozpoczyna i zasadniczo sprawuje. Podkreślają to przepisy liturgiczne opisujące wybór, święcenia oraz przyjęcie biskupa w jego kościele katedralnym.

Po otrzymaniu urzędowego powiadomienia o kanonicznej nominacji biskupiej, administrator diecezji ma zaprosić do katedry lokalną wspólnotę na obrzęd dziękczynienia i modlitwę w intencji elekta. On sam winien niezwłocznie, złożyłwszy wcześniej wyznanie wiary i przysięgę wierności Stolicy Apostolskiej, ustalić z metropolitą lub najstarszym biskupem danej prowincji dzień święceń. Święcenia biskupie powinny odbyć się przed upływem trzech miesięcy od otrzymania listu apostolskiego i przed objęciem diecezji¹⁰⁷. Zgodnie z przepisami podanymi w *Pontyfikale rzymskim* święcenia biskupie odbywają się podczas Mszy świętej. Wypada, by był to kościół katedralny elekta. W czasie święceń uroczyście odczytuje się akt nominacyjny Stolicy Apostolskiej, sprawuje się obrzęd święceń oraz dokonuje się objęcie przez biskupa diecezji, który po raz pierwszy zasiada na swojej katedrze. Jeśli nominowany jest już wyświęconym biskupem, odbywa się przyjęcie biskupa w jego kościele katedralnym¹⁰⁸.

Liturgia święceń biskupa jest bardzo wymowna. Podczas niej przypominane są obowiązki biskupa związane z posługiwaniem nauczycielskim, kapłańskim i pasterskim

¹⁰⁵ *Rocznica Poświęcenia Bazyliki Metropolitalnej w Poznaniu*, w: *Liturgia Godzin*, t. 4, Poznań 1988, s. 1260–1261: „Ów dom Boży (...) wyróżnia się spośród innych kościołów Poznania swoją okazałością i rozmiarami. Dlatego przyciąga uwagę nie tylko mieszkańców miasta, ale i przybyłych z daleka wędrowców. (...) Kapituła katedralna, której powierzona jest także miejscowa parafia, troszczy się o to, aby służbę Bożą sprawowano starannie i z godnością, jak przystoi tak świętej wierze i dobru wiernych” (*Pismo apostolskie papieża Jana XXIII*)

¹⁰⁶ Por. *Ceremoniał*, nr 43.

¹⁰⁷ Por. tamże, nry 1145–1149.

¹⁰⁸ Por. tamże, nr 1157.

oraz składane publicznie przyrzeczenia gorliwej posługi w diecezji, strzeżenia depozytu wiary, zabiegania o umacnianie jedności z kolegium biskupów, posłuszeństwa papieżowi, troski o ubogich i potrzebujących, zaangażowania w poszukiwanie błądzących¹⁰⁹. Dla jaśniejszego ukazania kolegialności biskupów święceń nowemu biskupowi powinno udzielać nie mniej niż trzech koncelebrujących biskupów. Głównym szafarzem dla biskupa diecezjalnego powinien być, co do zasady, jego metropolita, a święceń biskupa pomocniczego głównym szafarzem natomiast biskup miejscowy¹¹⁰. Zachęca się również do uczestnictwa w udzielaniu święceń wszystkich obecnych biskupów, by przy udzielaniu święceń uczestniczyli wszyscy obecni biskupi, by wspólnie też koncelebrowali. Jeśli święcenia udzielane są we własnym kościele nominata, Mszę świętą powinni koncelebrować również niektórzy spośród prezbiterów. W tym przypadku należy zadbać o zachowanie różnicy między biskupami i prezbiterami w układzie miejsc¹¹¹. *Ceremoniał* koncentruje obrzęd święceń wokół katedry, jednak często podkreśla, że wszelkie obrzędy należy sprawować tak, aby były dobrze widoczne dla uczestniczących w nich wiernych. Stąd jest możliwe przeniesienie obrzędów przed ołtarz lub inne stosowne miejsce¹¹². W śpiew *Litanii do Wszystkich Świętych* można włączyć imię patrona przyjmującego święcenia dla podkreślenia jego osoby oraz patrona miejscowego Kościoła, co przypomina o jedności lokalnej wspólnoty. Najważniejszą czynnością sakramentalną jest nałożenie rąk na głowę elekta przez głównego szafarza święceń oraz pozostałych biskupów. Ten gest dokonuje się w ciszy. Po nałożeniu księgi Ewangelii na głowę elekta następuje modlitwa święceń¹¹³. Odmawia ją biskup, główny szafarz święceń. W części epikletycznej, wypowiedzianej przez wszystkich biskupów, wybrzmiewa prośba o wylanie Ducha Świętego na wybranego do apostolskiej godności. To modlitwa o charyzmat przewodniczenia dla nowego biskupa, aby autorytetem Ewangelii paś powierzoną mu owczarnię¹¹⁴.

Czynności uzupełniające podkreślają rolę biskupa w Kościele partykularnym. Po modlitwie święceń następuje namaszczenie olejem krzyżma świętego. Biskup główny szafarz, namaszczając głowę nowego biskupa, mówi: *Niech Bóg, który uczynił cię*

¹⁰⁹ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 235.

¹¹⁰ Por. *Ceremoniał*, nr 1153.

¹¹¹ Por. tamże, nr 502.

¹¹² Por. tamże, nr 507.

¹¹³ Por. tamże, nr 517–521.

¹¹⁴ Por. J. Szczych, *Modlitwa święceń biskupa (studium liturgiczno-teologiczne)*, „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok LXIII (2010), nr 3, s. 203.

uczestnikiem najwyższego kapłaństwa Chrystusa, przeniknie cię olejem mistycznego namaszczenia i przez hojne błogosławieństwo duchowe zapewni owocność twojej posłudze. Następnie wręcza wyświęconemu Ewangelię ze słowami: *Przyjmij Ewangelię i głoś słowo Boże z całą cierpliwością i umiejętnością*¹¹⁵.

Symbolem biskupiej godności, a także wiary i oblubieńczej więzi z Kościołem jest pierścień. Nałożeniu tej oznaki towarzyszą słowa: *Przyjmij pierścień, znak wierności i zachowaj nienaruszoną wiarę. Strzeż od skażenia Bożą Oblubienicę, to jest Kościół święty*¹¹⁶. *Również mitra podkreśla biskupią godność i przypomina o powołaniu do świętości: „Przyjmij mitrę i niech jaśnieje w tobie blask świętości, a gdy ukaże się Najwyższy Pasterz, niech ci da w nagrodę niewiędnący wieniec chwały*¹¹⁷.

Potem zostaje wręczony pastorał: *Przyjmij pastorał, znak urzędu pasterskiego posługiwania i czuwaj nad całą owczarnią, nad którą Duch Święty ustanowił cię biskupem, abys kierował Kościołem Bożym*¹¹⁸. Jak wynika z przytoczonego tekstu, pastorał jest znakiem posługi pasterskiej. Biskup używa go na terenie swojej diecezji: gdy idzie w procesji, słucha czytania Ewangelii, kiedy głosi homilię, przyjmuje śluby lub przyrzeczenia, wypowiada wyznanie wiary oraz w czasie błogosławieństwa, o ile nie ma gestu nałożenia rąk¹¹⁹. Symbolika pastorału jest bogata. Według Izydora z Sewilli (560–636) był wręczany biskupowi, aby kierował ludem, korygował jego postępowanie. Uwidaczniał się w nim symbol władzy i obowiązków. Papież Innocenty III (1198–1216) zauważył, że oznacza on duszpasterzowanie lub działanie prewencyjne w celu kierowania słabymi, gromadzenia włóczęgów czy niepokojenia leniwych¹²⁰.

Przytoczone tutaj obrzędy wyjaśniające święceń podkreślają, że biskup jest przede wszystkim sługą Bożych misterii, głosicielem Dobrej Nowiny, stoi na straży prawowierności i oblubieńczej miłości Boga do Kościoła. Ma być wzorem świętości, pasterzem z gorliwością troszczącym się o zbawienie swojej owczarni. Odpowiada za ład moralny i poziom wiary swoich diecezjan. Jest ojcem i pasterzem diecezji. Bardzo wyraźnie ukazuje to cała liturgia święceń biskupa.

¹¹⁵ *Obrzędy święceń*, nry 49, 50.

¹¹⁶ Por. *Ceremoniał*, nr 58.

¹¹⁷ *Obrzędy święceń*, nr 53.

¹¹⁸ Tamże, nr 54.

¹¹⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 59.

¹²⁰ B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, s. 1156.

Kościół katedralny jest właściwym miejscem sprawowania święceń prezbiteratu i diakonatu. Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do pontyfikatu wskazuje, że święcenia winny odbywać się w kościele katedralnym, a jeśli kandydaci pochodzą ze wspólnot zakonnych, święceń można udzielić w kościele tejże wspólnoty. Święcenia mają odbywać się z jak najliczniejszym udziałem wiernych, najlepiej w niedzielę lub święto, kiedy wszyscy zbierają się „przy jednym ołtarzu pod przewodnictwem biskupa, otoczonego przez prezbiterów i usługujących”¹²¹. Zatem w wyznaczonym dniu lokalna wspólnota gromadzi się w kościele katedralnym, otacza serdeczną modlitwą kandydatów i prosi o dar nowych i świętych powołań do stanu kapłańskiego.

Właściwy obrzęd święceń rozpoczyna się po Ewangelii. Po homilii biskup zwraca się do wybranych na prezbiterów, którzy składają przyrzeczenia: *Drodzy synowie, zanim przystąpicie do święceń prezbiteratu, musicie wobec ludu wyrazić wolę ich przyjęcia*¹²². Widzimy, że podkreślona jest tutaj dobrowolność przyjęcia święceń. Jednocześnie akt dokonujący się wobec zgromadzonej wspólnoty czyni obecnych świadkami i powiernikami tego wydarzenia. Wierni zjednoczeni ze swoim biskupem uczestniczą w ważnym wydarzeniu dla życia religijnego całej diecezji. Na zakończenie dialogu między biskupem i upoważnionym do tego kapłanem, dotyczącym prośby o wyświęcenie prezentowanych kandydatów, wszyscy odpowiadają: „Bogu niech będą dzięki”. Zatem to wierni potwierdzają przydatność kandydatów, ciesząc się z podjęcia posługi w Kościele i zarazem modlą się o nowe powołania¹²³.

Kandydaci do święceń przed śpiewem *Litanii do Świętych* odpowiadają na pytania biskupa. W ich treści szczególnie wybrzmiewa wspólnotowy charakter posługi kapłańskiej. Biskup pyta wybranych: *Czy chcesz razem z nami wypraszać Boże miłosierdzie dla powierzonego ci ludu, modląc się nieustannie według nakazu Chrystusa?* oraz: *Czy chcesz coraz ściślej jednoczyć się z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem, który z samego siebie złożył Ojcu za nas nieskalaną Ofiarę, i razem z Nim poświęcać się Bogu za zbawienie ludzi?*¹²⁴. Z kolei w czasie święceń diakonatu biskup przyjmuje przyrzeczenie wybranych gotowych zachowywać celibat *ze względu na królestwo*

¹²¹ *Obrzędy święceń*, nry 9, 108. Por. tamże, nr 182.

¹²² Por. *Obrzędy święceń*, nr 124.

¹²³ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 238.

¹²⁴ Por. *Obrzędy święceń*, nr 124.

*niebieskie, służąc Bogu i ludziom*¹²⁵. Zobowiązanie do codziennej modlitwy *Liturgią Godzin* za Kościół i świat obligują diakona do nieustannego formowania swego życia na wzór Chrystusa¹²⁶.

Wierni licznie zgromadzeni wraz biskupem w katedrze, by celebrować sakrament święceń, uczą się odróżniać kapłaństwo powszechne od służebnego, wynikającego z przyjętych sakramentów chrztu i bierzmowania. Podczas celebracji święceń, ordynowanych uroczyscie wprowadza się w posługę pastoralną lokalnego Kościoła. Szczególnie jednak liturgie te ukazują kapłaństwo Chrystusa i umacniają łączność miejscowej wspólnoty ze swoim pasterzem¹²⁷.

Kościół katedralny jest właściwym miejscem sprawowania Mszy Krzyżma, ze względu na jej symbolikę i znaczenie w życiu diecezji¹²⁸. Mszę św. Krzyżma, którą biskup koncelebrować wraz ze swoim prezbiterium, należy uważać za dowód jedności prezbiterium z własnym biskupem. Podczas niej konsekruje się krzyżmo oraz błogosławi olej chorych i katechumenów. Rubryki *Mszału rzymskiego* podkreślają, że tę Mszę uważa się za jeden z głównych przejawów pełni kapłaństwa biskupa i znak łączności kapłanów z jego osobą¹²⁹. Olejem krzyżma namaszcza się nowo ochrzczonego, naznacza się ich w sakramencie bierzmowania, w sakramencie święceń namaszcza się nim dłonie prezbiterów i głowy biskupów, a także ołtarz i kościół w obrzędzie jego poświęcenia. Olejem katechumenów namaszcza się przygotowujących się do przyjęcia tego sakramentu, a olejem chorych pokrzepia tych, którzy zapadli na zdrowiu. Wspomniane oleje następnie rozprowadza się do wszystkich parafii w diecezji, gdzie używane są przy liturgii sakramentów świętych. Prezbiterzy biorący udział w poświęceniu olejów, będąc współpracownikami swojego biskupa, stają się świadkami i uczestnikami posługi budowania, uświęcania i kierowania ludem Bożym. Zostaje w ten sposób podkreślona jedność kapłaństwa i Ofiary Chrystusa, która trwa w Kościele¹³⁰.

Wypada, by w tej Mszy uczestniczyli wszyscy kapłani, o ile to możliwe, najlepiej koncelebrować. Ci z kolei, którzy nie koncelebrować, mogą w tej liturgii przyjąć Komunię Świętą pod obiema postaciami. Mszę Krzyżma najczęściej sprawuje się w godzinach

¹²⁵ Tamże, nr 200.

¹²⁶ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 239.

¹²⁷ Por. tamże.

¹²⁸ Por. *Ceremoniał*, nr 276.

¹²⁹ MR, s. 117.

¹³⁰ Por. *Ceremoniał*, nr 274.

przedpołudniowych w Wielki Czwartek. Gdyby jednak kapłani nie mogli się na nią zebrać, można ją odprawić w innym dogodnym dniu, ale w pobliżu Paschy. Formularz mszalny do tej Mszy zawsze jest własny. W homilii biskup ma zachęcić duchowieństwo do zachowania wierności powołaniu. Po homilii odbywa się odnowienie przyrzeczeń kapłańskich¹³¹. Zwyczaj ten został wprowadzony do liturgii posoborowej w 1970 roku przez Kongregację Kultu Bożego¹³². Pytania zadawane przez biskupa treściowo bezpośrednio nawiązują do przyrzeczeń z dnia święceń i dotyczą gorliwości w kapłańskim posługiwaniu, pobożnego sprawowania kultu i posługi słowa, naśladowania Chrystusa Dobrego Pasterza, ściślejszego zjednoczenia z Chrystusem Najwyższym Kapłanem. Biskup zwraca się również do wiernych świeckich, często spośród grona służby liturgicznej, by modlili się za niego samego i za kapłanów¹³³.

Po modlitwie za kapłanów posługujący wraz z diakonami przynoszą do ołtarza oleje i inne dary ofiarne. Pierwszy idzie posługujący niosący naczynie z balsamem lub wonnymi olejkami, jeśli biskup sam przyrządza krzyżmo. Następnie przynoszone jest naczynie z olejem katechumenów, jeśli się będzie pobłogosławione. Dalej niesie się naczynie z olejem chorych. Jako ostatni idzie diakon niosący olej na krzyżmo, a wraz z nim wierni niosący wino i wodę do sprawowania Eucharystii¹³⁴. W czasie procesji śpiewa się przypisaną pieśń. Kiedy biskup odbiera dary przy katedrze, kolejni posługujący głośno prezentują przynoszone oleje np.: *Olej na święte krzyżmo* itd. Następuje Liturgia eucharystyczna. Przed doksolgią¹³⁵ do ołtarza zanoszą olej chorych, który w tym momencie biskup błogosławi. Po modlitwie po Komunii biskup poświęca olej katechumenów.

Szczególnej dostojności nabiera konsekracja krzyżma. Biskup wlewa przygotowane wonności do oleju nic nie mówiąc. Wygłasza następnie zachętę do modlitwy. Może tchnąć nad otwartym naczyniem z krzyżmem i rozłożywszy ręce wypowiada modlitwę konsekracyjną. W części modlitwy wszyscy koncelebranci wyciągają prawą rękę nad krzyżmem i stoją tak do końca modlitwy. Mając na uwadze względy duszpasterskie, obrzęd błogosławieństwa olejów można odprawić po liturgii

¹³¹ Por. tamże, nry 275, 280.

¹³² Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 254.

¹³³ Por. MR, s. 118–119.

¹³⁴ Por. *Ceremoniał*, nr 282.

¹³⁵ W I. modlitwie eucharystycznej przed słowami: „Przez Chrystusa naszego Pana, przez którego, Boże, wszystkie dobra ustawicznie stwarzasz”.

słowa. W takiej sytuacji posługujący diakoni ustawiają naczynia z olejami na stole pośrodku prezbiterium, a obrzęd odbywa się zgodnie z przepisami. Dalej następuje przygotowanie darów, aż do modlitwy po Komunii¹³⁶.

Na zakończenie Mszy świętej po błogosławieństwie, biskup zasypuje kadzidło do kadzielnicy. W procesji wyjścia turyfer niesie dymiącą kadzielnicę, za nim posługujący niosą krzyż i zapalone świece. Za nimi diakoni niosą poświęcone oleje, dalej idą koncelebransi i biskup z asystą¹³⁷.

2.3. Wspólnotowy charakter liturgii biskupich

Oprócz Mszy Krzyżma oraz Mszy z udzieleniem sakramentu święceń kościół katedralny jest miejscem odprawiania szeregu liturgii w ciągu roku. Tym, którym przewodniczy biskup, nadaje się szczególnie uroczystą oprawę. Biskup, sprawując służbę Bożą, wraz z wiernymi uzewnętrznia jedność i miłość Mistycznego Ciała Chrystusa. Z tego względu celebracje pod jego przewodnictwem mają być przykładem, oznaczać się wskazanym pięknem i dostojnością obrzędów¹³⁸.

Od najdawniejszych czasów z kościołem katedralnym ściśle związane było *baptysterium*, w którym udzielano chrztu świętego dorosłym. W pierwszym tysiącleciu były to osobne miejsca, kościoły, zróżnicowane pod względem architektonicznym. Centralnym miejscem była *piscina*, basen chrzcielny, która dodatkowo podkreślała znaczenie udzielanego tam sakramentu. W ornamentyce baptysteriów często pojawiały się motywy biblijne nawiązujące do chrztu. Odejście od praktyki chrztu przez zanurzenie przy równoczesnym upowszechnieniu się chrztu dzieci, z upływem czasu, przyczyniło się do zaniechania budowy baptysteriów. W kościołach coraz częściej ustawiano chrzcielnice¹³⁹. Papież Leon IV (847–855) polecił umieszczać je w kościołach parafialnych, które też stopniowo zaczęły przejmować obowiązek chrztu. Po soborze Watykańskim II podjęto tematykę baptysterium, szczególnie w kontekście katechumenatu dorosłych. Przepisy liturgiczne podkreślają, że chrztu dorosłym należy

¹³⁶ Por. *Ceremonial*, nr 291.

¹³⁷ Por. tamże, nr 292-293.

¹³⁸ Por. *Apostolorum successores*, nr 145.

¹³⁹ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, s. 135–136.

udzielać w kościele katedralnym, a szafarzem ma być biskup. Należy to czynić w trakcie Wigilii Paschalnej¹⁴⁰.

Obrzędy bierzmowania winien sprawować biskup jako zwyczajny szafarz tego sakramentu. Osoba szafarza i użycie świętego krzyżma umacniają więź łączącą bierzmowanych z Kościołem¹⁴¹. Ze względów organizacyjnych powszechnym zwyczajem jest, że tego sakramentu udziela się w kościołach parafialnych. Bazylika Archikatedralna w Poznaniu jest miejscem udzielania sakramentu bierzmowania wierzącym z terenu całej archidiecezji. Liturgia ta jest odprawiana kilka razy w ciągu roku oraz w czasie Wigilii Paschalnej¹⁴².

Kościół katedralny pełnił ważną rolę w sprawowaniu pokuty chrześcijańskiej, szczególnie jeśli idzie o tych, którzy popełnili grzechy ciężkie, z których nie mogli otrzymać rozgrzeszenia w kościołach parafialnych. Jak podaje pontyfikał rzymsko-germański, dniem rozpoczęcia pokuty była Środa Popielcowa. W tym dniu biskup sprawował obrzęd wprowadzenia w odprawianie pokuty. Wprowadziwszy pokutników do kościoła, odmawiał siedem psalmów pokutnych i *Litanie do Świętych*. Następnie nakładał na każdego ręce i posypywał głowę popiołem. Kropił pokutników wodą błogosławioną i przekazywał włosienicę. Dniem rekoncylacji był Wielki Czwartek. Liturgia pojednania, która odbywała się w Rzymie, miała szczególnie uroczysty charakter. W czasie specjalnej Mszy św. *in reconciliatione peccatorum* oprawionej specjalnymi antyfonami i psalmami, przy udziale biskupa wraz z diakonami, subdiakonami, archidiakonem i duchowieństwem, przywracano pokutników na łono Kościoła¹⁴³.

Współcześnie rozgrzeszanie z grzechów zastrzeżonych biskupowi reguluje Kodeks Prawa Kanonicznego. Jednym z nich jest grzech zabójstwa dzieci poczętych i nie narodzonych¹⁴⁴. Zgodnie z dekretem Metropolity Poznańskiego abpa Stanisława Gądeckiego (z dn. 10. marca 2008 r.) upoważnieni do zwalniania z ekskomuniki *latae sententiae* zostali m.in. Kanonicy Kapituły Archikatedralnej i pozostałych kapituł czy też

¹⁴⁰ Por. Z. Wit, *Kościół katedralny – centrum...*, s. 247–248.

¹⁴¹ Por. *Ceremoniał*, nr 472.

¹⁴² Por. Kuria Metropolitalna w Poznaniu, *Bierzmowanie dorosłych w katedrze poznańskiej*, MKAP, 12(2019), rok LXX, s. 707.

¹⁴³ Por. B. Nadolski, *Liturgika. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, s. 146–148.

¹⁴⁴ Por. KPK kan. 1398.

kapłani spowiadający w Bazylice Archikatedralnej i w wyznaczonych sanktuariach¹⁴⁵. Władza zwyczajna rozgrzeszania w zakresie sakramentalnym od cenzur wiążących mocą samego prawa, na terenie Archidiecezji Poznańskiej, przysługuje penitencjarzowi katedralnemu. Może on korzystać z tego prawa wobec diecezjan również poza granicami Archidiecezji Poznańskiej. Do obowiązków penitencjarza należy także słuchanie spowiedzi świętej w katedrze w określonych i publicznie podanych do wiadomości terminach¹⁴⁶.

Z kolei *Ceremoniał* podkreśla, że Kościół spełnia posługę sakramentu pokuty przez biskupów i prezbiterów głoszących słowo Boże, wzywając wiernych do nawrócenia i udzielając im odpuszczenia grzechów. Czynią to w imieniu Chrystusa mocą Ducha Świętego. Dokument zaleca również, aby biskup uczestniczył w obrzędach pokuty przynajmniej wtedy, kiedy są sprawowane w formie uroczystszej, w Wielkim Poście, z okazji wizytacji duszpasterskiej czy szczególnych okoliczności życia ludu Bożego¹⁴⁷.

Do sakramentów pokuty chrześcijańskiej zalicza się sakrament namaszczenia chorych. *Dyrektorium* Kongregacji ds. Biskupów poleca, aby biskup naśladował *miłosiernego Samarytanina*, okazując troskę i miłosierdzie względem każdego cierpiącego człowieka. Zadaniem biskupa jest dostosowanie do obecnych czasów duszpasterstwa chorych i cierpiących¹⁴⁸. Sakrament chorych najczęściej udzielany jest przez duszpasterzy w domach, szpitalach, domach opieki czy hospicjach. Wspólnotowo udziela się go przy okazji pielgrzymek, spotkań diecezjalnych czy odpustów szczególnie przy sanktuariach. Wypada wówczas, aby obrzędowi przewodniczył biskup¹⁴⁹.

Kościół katedralny, będąc kościołem biskupa, zwykle pełni też funkcję kościoła parafialnego, służąc okolicznym wiernym. Z tej racji odprawiane są w nim nie tylko liturgie biskupie, ale także te, które wynikają z normalnego życia parafii. Oczywistym jest, że wpływa to na liturgię katedralną zwykłych niedziel czy dni powszednich. Obecność biskupa podkreśla szczególne charakter zgromadzenia, wierni obecni na takiej

¹⁴⁵ Por. Synod Archidiecezji Poznańskiej, t. 2 *Statuty, Dekret upoważniający do zwalniania z ekskomuniki „latae sententiae”*, Poznań 2008, s. 281–282.

¹⁴⁶ Por. tamże, *Statut Kapituły Metropolitalnej Poznańskiej*, s. 450.

¹⁴⁷ Por. *Ceremoniał*, nr 638.

¹⁴⁸ Por. *Apostolorum successores*, nr 206.

¹⁴⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 662.

liturgii mają ogarniać miłością Kościół powszechny, a przez to jeszcze gorliwiej służyć Ewangelii i ludziom¹⁵⁰.

Katedry najczęściej są sytuowane w centrach miast, które w wyniku przemian społecznych coraz częściej pustoszeją ze stałych mieszkańców. Wśród uczestników liturgii należy zauważyć także grupy wiernych specjalnie przybywających na nabożeństwa do katedry. Zapewne przyciąga ich architektura, oprawa muzyczna, dostojne sprawowanie liturgii czy zajmujące homilie. Nierzadko zdarza się też, że na liturgie katedralne trafiają ludzie przyjezdni, przybysze z innych miast czy z zagranicy. Każdy z nich może w katedrze doświadczyć powszechności Kościoła¹⁵¹. Dlatego tym bardziej należy pamiętać, że katedra ma stanowić centrum życia liturgicznego, będąc przykładem sprawowania liturgii dla kościołów diecezji. Warto zatem uświadamiać i przypominać wiernym, z reguły uczestniczącym w liturgiach parafialnych, że każda parafia jest częścią Kościoła partykularnego, który tworzą i za który są odpowiedzialni. W świadomości wiernych należy pogłębiać rozumienie życia liturgicznego oraz jego związku z biskupem¹⁵². Służyć temu mogą okolicznościowe pielgrzymki do katedry, rocznice czy jubileusze, informowanie wiernych i zachęcanie ich do udziału w liturgiach pod przewodnictwem swego biskupa, szczególnie kiedy celebryje w katedrze. Udział w święceniach biskupa, prezbiterów i diakonów, celebrycja Mszy krzyżma z poświęceniem olejów i odnowieniem przyrzeczeń kapłańskich, Msze z udzielaniem sakramentów inicjacji chrześcijańskiej bardzo mocno podkreślają więź łączącą wiernych z biskupem, a przez niego z Kościołem powszechnym. Każda z tych liturgii podkreśla jednoczący charakter posługi biskupa względem swojej diecezji.

3. Definicja i opis Mszy stacyjnej

Kiedy biskup sprawuje Eucharystię, szczególnie w kościele katedralnym, w otoczeniu prezbiterów, posługujących przy pełnym i czynnym udziale Ludu Bożego, wówczas dokonuje się ujawnienie miejscowego Kościoła. Taka Msza święta jest określana przez dokumenty kościelne *Missa stationalis*. W ten sposób objawia się jedność lokalnej wspólnoty oraz różnorodność posług, które są pełnione w łączności z biskupem.

¹⁵⁰ Por. tamże, nr 14.

¹⁵¹ Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna...*, s. 145–146.

¹⁵² Por. KL, nr 42.

Dlatego mają w niej uczestniczyć licznie wierni, kapłani powinni koncelebrować z biskupem, a diakoni, akolici oraz lektorzy powinni pełnić swoją funkcję¹⁵³. Początek pierwszego rozdziału *Ceremoniału* jest bezpośrednim nawiązaniem do Konstytucji o liturgii (41), która akcentuje eklezjalny wymiar celebracji pod przewodnictwem biskupa.

Msza wspólnotowa biskupa diecezjalnego jest nazywana *Mszą stacyjną* (*Missa stationalis*). Zatem dostrzec można tutaj nawiązanie do starożytnej rzymskiej tradycji, która przez wieki była obecna i żywa w Kościele. Do czasu odnowy soborowej można powiedzieć, że pamięć o niej przetrwała bardziej w nazewnictwie formularzy mszalnych, aniżeli w stałej praktyce duszpasterskiej. Współcześnie powraca nie tylko nazwa, ale również świadomość, że *Msza stacyjna* w skuteczny sposób objawia jedność Kościoła diecezjalnego i różnorodność posług wobec biskupa i świętej liturgii. Odprawianie takiej Mszy domaga się bowiem liczniejszego udziału wiernych, współcelebrujących prezbiterów oraz posługujących, aby każdy wypełniał sobie właściwą funkcję¹⁵⁴.

Msze stacyjne należy odprawiać w uroczystsze dni roku liturgicznego. Należą do nich Msza z poświęceniem krzyżma świętego, Msza Wieczery Pańskiej w Wielki Czwartek, wspomnienie założyciela miejscowego Kościoła czy też patrona diecezji, rocznica mianowania czy święceń biskupich, przy okazji wielkich zgromadzeń chrześcijan czy wizytacja pasterska¹⁵⁵. Ponadto Mszał rzymski Pawła VI zachęca, aby szczególnie w Wielkim Poście w większych miastach organizowano zgromadzenia na wzór rzymskich stacji pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego. Zaproponowano, aby takie zgromadzenia odbywały się w niedziele lub inne dogodne dni tygodnia. Jako miejsce ich organizacji wskazano groby Świętych, główne kościoły czy też sanktuaria lub inne uczęszczane miejsca pielgrzymkowe¹⁵⁶. Również Kongregacja Kultu Bożego w 1988 roku w *Liście okólnym o przygotowaniu i obchodzeniu świąt wielkanocnych* przypominała i zachęcała do tej uświęconej tradycją praktyki.

Ceremoniał zaznacza, że Msza wspólnotowa powinna być śpiewana, odnosząc się do zasad podanych w *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego*. Wypada również, aby w celebracji *Missa stationalis* uczestniczyło przynajmniej trzech diakonów. Jeden

¹⁵³ Por. *Ceremoniał*, nr 119.

¹⁵⁴ Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna...*, s. 151.

¹⁵⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 120.

¹⁵⁶ Por. MR, s. 61.

z nich ma usługiwać przy Ewangelii i ołtarzu pozostali dwaj mają asystować biskupowi. Jeżeli diakonów jest więcej, mają podzielić między siebie funkcje, jeden z nich zaś ma czuwać nad czynnym uczestnictwem wiernych. Może się jednak zdarzyć, że nie będzie diakonów, wówczas ich funkcje mają pełnić koncelebrujący z biskupem prezbiterzy, ubrani w szaty liturgiczne wymagane do odprawiania Mszy Świętej. Wypada również, aby Mszę wspólnotową koncelebrowali kanonicy kapituły katedralnej. Z koncelebry nie powinno się wykluczać innych prezbiterów. Jeśli byłiby obecni inni biskupi lub kanonicy, którzy nie koncelebrują Mszy Świętej, powinni w niej uczestniczyć w stroju chórowym¹⁵⁷.

3.1. Przygotowanie liturgii i powitanie biskupa

Oprócz tego, co jest wymagane do sprawowania Mszy Świętej¹⁵⁸, należy w zakrystii przygotować krzyż procesyjny oraz siedem lub przynajmniej dwa świeczniki z zapalonymi świecami. Ponadto dla biskupa wszystko, co jest potrzebne, czyli szaty: humerał, albę, pasek, krzyż noszony na piersiach, stułę, dalmatykę, ornat, paliusz dla metropolity, piuskę, mitrę oraz pierścień i pastorał. Przepisy podają, że szaty liturgiczne mają być w kolorze przewidzianym dla danej Mszy lub w kolorze świątecznym¹⁵⁹.

Biskup udający się celem przewodniczenia liturgii może zostać wprowadzony lub publicznie przyjęty w wejściu do katedry przez duchowieństwo¹⁶⁰. Pierwszy idzie biskup ubrany w *strój chórowy*¹⁶¹. Jeśli jest arcybiskupem, przed nim idzie akolita niosący krzyż arcybiskupi z wizerunkiem Jezusa ukrzyżowanego zwrócony ku przodowi. Za biskupem parami idą kanonicy, prezbiterzy i alumni. W wejściu do kościoła jeden z godniejszych

¹⁵⁷ Por. *Ceremoniał*, nr 121–123.

¹⁵⁸ W prezbiterium należy przygotować: „mszał, lekcjonarz, teksty dla koncelebransów, teksty modlitwy powszechnej dla biskupa i diakona, księgę śpiewów, odpowiedniej wielkości kielich, nakryty welonem (palkę), korporał, puryfikaterze, misę, dzbanek z wodą i ręcznik, naczynie z wodą do pobłogosławienia, jeśli ma być użyta w akcie pokuty, pateny do Komunii wiernych. W stosownym miejscu chleb, wino i wodę (oraz inne dary).

W zakrystii księgę Ewangelii, kadzielnicę i łądkę z kadzidłem, krzyż procesyjny i świeczniki”. Tamże, nr 125.

¹⁵⁹ Por. OWMR, nr 347.

¹⁶⁰ Mogą to być kanonicy lub inni prezbiterzy i alumni ubrani w strój chórowy albo komże nałożone na sutannę. Por. *Ceremoniał*, nr 79.

¹⁶¹ Obejmuje on: fioletową sutannę, jedwabny pas fioletowy, rokietę, fioletowy mucet, krzyż noszony na piersiach – zawieszony na zielonym sznurze i przetykany złotem, fioletową piuskę, fioletowy biret z pomponem. Por. *Ceremoniał*, nr 63.

prezbiterów podaje biskupowi kropidło. Biskup z odkrytą głową żegna się wodą błogosławioną, następnie kropi nią zebranych. Następnie wraz z towarzyszącymi osobami udaje się do kaplicy Najświętszego Sakramentu. Po krótkiej modlitwie przechodzi do zakrystii¹⁶².

Posługujący zakładają właściwe sobie szaty przed przyjściem biskupa. W zakrystii przy pomocy asystujących diakonów biskup zdejmuje mucet i jeśli tak uzna, to także rókietę, myje ręce, po czym nakłada humerał, albę, pasek, krzyż noszony na piersiach, stułę, dalmatykę oraz ornat. Wówczas diakon nakłada biskupowi mitrę; jeśli natomiast jest arcybiskupem metropolitą, przed przyjęciem mitry otrzymuje od pierwszego diakona paliusz. Równocześnie swoje szaty zakładają prezbiterzy koncelebrujący oraz diakoni, którzy nie pełnią posługi przy biskupie¹⁶³.

Gdy wszystko jest już gotowe, do biskupa podchodzi akolita (ewentualnie ministrant) z kadzielnicą. Biskup nakłada kadzidło do kadzielnicy z łożki podawanej przez diakona i błogosławi je znakiem krzyża. Następnie jeden z diakonów bierze zamknięty Ewangeliarz i z szacunkiem niesie go w procesji wejścia.

3.2. Obrzędy wstępne

W czasie śpiewu do ołtarza przybywa z zakrystii procesja wejścia. Na początku idzie ministrant z dymiącą kadzielnicą, za nim siedmiu lub przynajmniej dwóch akolitów niosących płonące świece; pośród akolitów idzie akolita niosący krzyż z wizerunkiem Chrystusa ukrzyżowanego zwróconym ku przodowi. Następnie parami idą alumni, diakon z księgą Ewangelii, za nim inni diakoni, później koncelebrujący prezbiterzy. Za nimi idzie sam biskup, w mitrze i z pastorałem w lewym ręku, a nieco z tyłu za biskupem dwaj asystujący diakoni, dalej zaś ministranci służący do księgi, mitry i pastorału. Jeśliby wypadało przechodzić naprzeciw kaplicy z Najświętszym Sakramentem, procesja nie zatrzymuje się ani nikt nie przyklęka¹⁶⁴.

¹⁶² Biskup może przybyć bezpośrednio do zakrystii i tam być przyjęty przez duchownych. Por. *Ceremoniał*, nr 79.

¹⁶³ Por. tamże, nr 126.

¹⁶⁴ Por. OWMR, Poznań 2006, nr 274.

Krzyż z wizerunkiem Chrystusa ukrzyżowanego, który został przyniesiony w procesji, można ustawić obok ołtarza, tak aby pełnił funkcję krzyża ołtarzowego. W innym przypadku krzyż należy ustawić w godnym miejscu. Świeczniki stawia się obok ołtarza, na kredensie albo w prezbiterium. Ewangeliarz diakon kładzie na ołtarzu. Wszyscy przychodzący w procesji do prezbiterium parami oddają ukłon ołtarzowi, a diakoni i koncelebranci podchodzą do ołtarza, całują go i zajmują wyznaczone im miejsca¹⁶⁵.

Biskup, doszedłszy do ołtarza, oddaje posługującemu pastorał i zdejmuje mitrę. Wtedy wraz z asystującymi mu diakonami wykonuje głęboki ukłon przed ołtarzem. Dalej podchodzi do ołtarza i całuje go, podobnie czynią diakoni. W razie potrzeby akolita nakłada ponownie kadzidło do kadzielnicy i przekazuje ją diakonowi. Biskup bierze od diakona kadzielnicę i idąc między dwoma asystującymi diakonami, okadza krzyż i ołtarz. Po skończonym okadzeniu, krótszą drogą, w asyście posługujących, biskup wstępuje na katedrę. Po obu stronach katedry stają diakoni. Podobnie czynią dwaj koncelebrujący prezbiterzy, jeśli nie ma diakonów¹⁶⁶.

Biskup zwrócony do ludu i pozostali uczestnicy liturgii wykonują znak krzyża. Następnie rozkładając ręce, pozdrawia lud słowami: *Pokój z wami* albo inną formułą przewidzianą przez mszał. Biskup, ewentualnie diakon lub któryś z koncelebransów, może w zwięzłych słowach wprowadzić wiernych w treść Mszy świętej. Potem celebrans wzywa obecnych do aktu pokuty. Jeśli wykonuje się trzecią formę aktu pokuty, wezwania (tropy) wykonuje biskup, diakon lub inna przygotowana odpowiednio osoba. W niedzielę w miejsce zwykłego aktu pokuty można dokonać błogosławieństwa wody i pokropić nią wiernych. Czyni się tak na pamiątkę przyjętego sakramentu chrztu¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Por. *Ceremoniał*, nry 129–130.

¹⁶⁶ Por. tamże, nr 131.

¹⁶⁷ „Po pozdrowieniu wiernych biskup, stojąc przy katedrze i mając przed sobą posługującego trzymającego naczynie z wodą, która ma być pobłogosławiona, zwrócony do ludu zachęca go do modlitwy i po chwili milczenia odmawia modlitwę błogosławieństwa. Jeśli istnieje zwyczaj dodawania soli do pobłogosławionej wody, biskup błogosławi sól, po czym wrzuca ją do wody. Następnie biskup bierze od diakona kropidło, zanurza je w wodzie i żegna się nią oraz kropi koncelebransów, posługujących, duchowieństwo i lud. Jeśli trzeba, przechodzi przez kościół w asyście diakonów. W tym czasie wykonuje się śpiew towarzyszący pokropieniu. Biskup wraca do katedry i gdy śpiew się skończy, zwrócony do ludu, trzymając ręce złożone, odmawia końcową modlitwę. Po niej następuje hymn: *Chwała na wysokości Bogu*, gdy jest przewidziany”. Tamże, nr 133.

Po akcie pokuty wykonuje się aklamację *Panie, zmiłuj się nad nami*. Nie odmawia się jej wówczas, kiedy miało miejsce pokropienie wodą albo zastosowano trzecią formę aktu pokuty, lub jeżeli przepisy postanawiają coś innego¹⁶⁸.

Po *Kyrie* odmawia się, zgodnie z przepisami, hymn *Chwała na wysokości Bogu*. Intonuje go biskup bądź jeden z koncelebransów, albo sami śpiewacy. Podczas hymnu wszyscy stoją¹⁶⁹.

Po hymnie biskup, ze złożonymi rękami, wzywa lud do modlitwy, mówiąc: *Módlmy się*. Po tym posługujący podchodzi do biskupa z księgą i trzyma ją otwartą przed biskupem. Po chwili milczenia biskup rozkłada ręce i odmawia kolektę. Wypowiadając konkluzję: *Przez naszego Pana, Jezusa Chrystusa* lub inną, biskup składa ręce. Po niej lud potwierdza modlitwę aklamacją: *Amen*.

Po kolekcie wszyscy siadają. Biskup od jednego z diakonów otrzymuje mitrę. Diakoni i inni posługujący zajmują wyznaczone sobie miejsca zgodnie z układem prezbiterium. Należy jednak pamiętać, by miejsca posługujących wyraźnie odróżniały się od miejsc dla prezbiterów¹⁷⁰.

3.3. Liturgia słowa

W tym momencie lektor udaje się na ambonę i wykonuje pierwsze czytanie. Wszyscy słuchają go w postawie siedzącej. Skończywszy czytać, lektor dodaje aklamację: *Oto słowo Boże*. Wierni odpowiadają słowami: *Bogu niech będą dzięki*. Potem lektor odchodzi. Obecni na liturgii przez chwilę rozważają usłyszane czytanie. Następnie psalterzysta, kantor albo sam lektor śpiewa psalm. Czyni to zgodnie z jednym z przewidzianych sposobów podanych w lekcjonarzu¹⁷¹. W podobny sposób inny lektor odczytuje na ambonie drugie czytanie, którego wszyscy również słuchają w postawie siedzącej¹⁷².

¹⁶⁸ Tamże, nr 134.

¹⁶⁹ Tamże, nr 135.

¹⁷⁰ Tamże, nr 136.

¹⁷¹ Por. *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne*, w: *Lekcjonarz mszalny*, t. 1, Poznań 2015, nr 20.

¹⁷² Por. *Ceremoniał*, nry 138–139.

Po skończonym II czytaniu następuje *Alleluja* bądź też inny śpiew, w zależności od okresu liturgicznego. Kiedy rozpoczyna się śpiew aklamacji przed Ewangelią, wszyscy, oprócz biskupa, wstają. Wówczas do biskupa podchodzi ministrant z kadzielnicą oraz jeden z diakonów, który trzyma łądkę. Biskup w ciszy nakłada do kadzielnicy kadzidło i je błogosławi. Potem diakon, który ma czytać Ewangelię, staje przed biskupem i pochylony głęboko prosi o błogosławieństwo. Diakon mówi przyciszonym głosem: *Pobłogosław mnie, ojcze*. Biskup, udzielając mu błogosławieństwa, mówi: *Niech Pan będzie w sercu twoim* itd. Diakon prostuje się, robi znak krzyża i odpowiada: *Amen*. Następnie biskup, po zdjęciu mitry, wstaje¹⁷³.

Diakon, ministrant niosący dymiącą kadzielnicę i akolici (ministranci) z zapalonymi świecami podchodzą do ołtarza. Diakon przed ołtarzem wykonuje głęboki ukłon, zabiera księgę Ewangelii i opuszczając ponowny ukłon, kieruje się do ambony. Ewangeliarz trzyma uniesiony ku górze. Przed diakonem idą: ministrant z kadzielnicą oraz akolici z zapalonymi świecami.

Stanąwszy na ambonie, diakon otwiera księgę i trzymając złożone ręce, pozdrawia lud słowami: *Pan z wami*. Dalej mówi: *Słowa Ewangelii według świętego N.*, dużym palcem prawej ręki wykonuje znak krzyża na księdze, następnie na czole, ustach oraz piersiach. Tak samo czynią wszyscy wierni (z wyjątkiem krzyża na księdze). Wtenczas biskup otrzymuje pastorał. Diakon okadza księgę. W czasie proklamacji Ewangelii wszyscy stoją zwrócenii w kierunku ambony. Skończywszy, diakon dodaje: *Oto słowo Pańskie*, na co inni odpowiadają: *Chwała Tobie, Chryste*. Diakon podaje biskupowi księgę do ucałowania, który mówi cicho: *Niech słowa Ewangelii zglądzą nasze grzechy*. Diakon może też sam ucałować księgę, mówi wtedy po cichu te same słowa¹⁷⁴.

W czasie uroczystszych celebracji biskup, jeśli tak uzna, może pobłogosławić lud księgą Ewangelii. Ewangeliarz kładzie się na kredens lub inne stosowne i godne miejsce. Po tym diakon i towarzyszący mu posługujący wracają na swoje miejsca¹⁷⁵.

Biskupowi podaje się mitrę oraz pastorał. Teraz biskup wygłasza homilię, siedząc na katedrze lub też w innym miejscu, z którego uczestnicy liturgii będą go lepiej widzieć

¹⁷³ Por. tamże, nr 140.

¹⁷⁴ Por. tamże, nr 141.

¹⁷⁵ Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna...*, s. 152.

i słyszeć. W czasie homilii wierni siedzą. Po homilii zaleca się zachować chwilę milczenia.

Jeżeli to zostało przewidziane, zgodnie z normą Pontyfikału lub Rytuału Rzymskiego, po homilii może nastąpić obrzęd sakramentalny, konsekracja czy błogosławieństwo. Wówczas biskup zdejmuje mitrę, oddaje pastorał i wstaje. Jeżeli tak przewidują przepisy, odmawia się wyznanie wiary. Wszyscy stoją, a wypowiadając słowa: *I za sprawą Ducha Świętego* itd. pochylają się głęboko. W uroczystość Narodzenia oraz Zwiastowania Pańskiego na powyższe słowa wszyscy przyklękają¹⁷⁶.

Po wyznaniu wiary biskup stosowną krótką zachętą wprowadza wiernych do modlitwy powszechnej. W tym czasie stoi przy katedrze, trzymając złożone ręce. Diakon, kantor, lektor bądź ktoś inny podaje intencje modlitwy, na które lud odpowiada. Czyni to z ambony albo z innego wyznaczonego miejsca. Na zakończenie biskup, rozłożywszy ręce, wypowiada formułę modlitwy¹⁷⁷.

3.4. Liturgia eucharystyczna

Po modlitwie wiernych wszyscy siadają, a biskup otrzymuje mitrę. Teraz rozpoczyna się śpiew na przygotowanie darów. Trwa on aż do chwili złożenia darów na ołtarzu. W tym czasie diakoni i akolici kładą na ołtarzu korporał, puryfikaterz, kielich, palkę oraz mszał. Następnie do ołtarza przynosi się dary. *Ceremoniał* zachęca, aby podkreślić udział wiernych poprzez złożenie przez nich chleba i wina do celebracji eucharystycznej. Można również złożyć inne dary, które zostaną przeznaczone na potrzeby Kościoła i ubogich. W stosownym miejscu diakoni lub biskup mogą przyjąć składane dary. Dary chleba i wina diakoni wręczają biskupowi przy ołtarzu. Inne natomiast należy złożyć w przygotowanym wcześniej miejscu¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Por. OWMR, nr 137.

¹⁷⁷ Por. *Ceremoniał...*, nry 144.

¹⁷⁸ Por. tamże, nr 145.

Następnie do ołtarza podchodzi biskup. Zdjąwszy mitrę, odbiera patenę z chlebem od diakona, trzyma ją obiema rękami i wznosi nieco nad ołtarzem. Cicho wypowiada słowa: *Błogosławiony jesteś, Panie*. Po nich kładzie patenę z chlebem na korporale¹⁷⁹.

W tym samym czasie diakon nalewa wino i odrobinę wody do kielicha. Równocześnie cicho mówi: *Przez to misterium wody i wina*¹⁸⁰. Następnie przekazuje kielich biskupowi, który bierze go obiema rękami i trzymając nieco nad ołtarzem, cicho mówi: *Błogosławiony jesteś, Panie*. Biskup stawia kielich na ołtarzu, a diakon, w razie potrzeby, nakrywa go palką. Biskup pochyla się przed środkiem ołtarza i cicho mówi: *Przyjmij nas, Panie*¹⁸¹.

Wtenczas do biskupa podchodzi ministrant z kadzielnicą. Biskup zasypuje kadzidło i je błogosławi. Diakon przekazuje trybularz biskupowi, który wraz z asystą okadza dary ofiarne, krzyż i ołtarz. Czyni to tak jak na początku Mszy. Następnie wszyscy wstają. Diakon staje z boku ołtarza i okadza biskupa, który stoi bez mitry. Następnie okadza koncelebransów oraz lud. Przepisy zaznaczają, że biskup powinien powstrzymać się z wypowiedzeniem wezwania: *Módlcie się* i z modlitwą nad darami, aż do zakończenia okadzenia¹⁸².

Po okadzeniu biskup stoi z boku ołtarza bez mitry. Wówczas podchodzą do niego posługujący z dzbankiem wody, miską i ręcznikiem. Jest możliwe, jeżeli biskup tak uzna, że zdejmuje pierścień i podaje go diakonowi. Następnie obmywa ręce i cicho mówi: *Obmyj mnie, Panie*. Potem wyciera ręce, nakłada pierścień i przechodzi przed środek ołtarza¹⁸³.

Teraz biskup zwrócony w stronę ludu, rozkładając i składając ręce, zwraca się do wiernych z wezwaniem: *Módlcie się* itd. Po odpowiedzi ludu rozkłada ręce i odmawia modlitwę nad darami. Po niej lud odpowiada: *Amen*¹⁸⁴.

Po modlitwie nad darami diakon zdejmuje piuskę biskupowi i przekazuje ją innemu posługującemu. W tym czasie koncelebransi podchodzą do ołtarza. Ustawiają się wokół

¹⁷⁹ Por. tamże, nr 146.

¹⁸⁰ Diakon może przygotować kielich tj. wlać wino i wodę przy kredensie. Por. OWMR, nr 178.

¹⁸¹ Por. *Ceremoniał*, nry 147–148.

¹⁸² Por. tamże, nr 149.

¹⁸³ Por. tamże, nr 150.

¹⁸⁴ Por. tamże, nry 151–152.

niego tak, by wierni mogli dobrze widzieć oraz by nie przeszkadzać w spełnianiu czynności obrzędowych. Z kolei diakoni ustawiają się za koncelebransami tak, aby w odpowiednich momentach jeden z nich mógł posługiwać przy kielichu lub przy mszale. *Ceremoniał* jasno precyzuje, że między biskupem i koncelebransami, ani między koncelebransami i ołtarzem nikt nie powinien stać¹⁸⁵.

Biskup rozpoczyna Modlitwę eucharystyczną. Przepisy określają gesty, które wykonuje w czasie dialogu przed prefacją. Biskup rozkłada ręce na: *Pan z wami*. Wznosi je, gdy mówi: *W górę serca*. Następnie mając ręce rozłożone, dodaje: *Dzięki składajmy Panu, Bogu naszemu*. Dalszą część prefacji biskup wykonuje z rozłożonymi rękami. Składa ręce pod koniec prefacji i wspólnie z koncelebransami, posługującymi i ludem śpiewa: *Święty*¹⁸⁶.

Jeśli idzie o sposób odmawiania Modlitwy eucharystycznej, *Ceremoniał* odsyła czytelnika do odpowiednich numerów i przypisów *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*¹⁸⁷. Zaznacza tylko, że części modlitwy, które są przeznaczone do odmawiania wspólnego przez wszystkich koncelebransów z rękami rozłożonymi, należy wypowiadać przyciszonym głosem, tak aby było można wyraźnie słyszeć głos biskupa. Przepisy podają również, że w modlitwach eucharystycznych w formule, gdzie wymienia się imię biskupa, jeśli biskup sam odmawia tę część kanonu, dodaje odpowiednio dostosowaną gramatycznie formułę *i ze mną, niegodnym sługą Twoim*¹⁸⁸. Podobnie może dołączyć imię biskupa koadiutora, biskupów pomocniczych lub biskupa miejsca odprawiając poza własną diecezją¹⁸⁹.

Diakon odkrywa kielich i cyborium, jeśli są nakryte, przed epiklezą. Z kolei inny diakon zasypuje kadzidło do trybularza i okadza Hostię oraz kielich w czasie podniesienia. Diakoni klęczą od epiklezy aż do podniesienia kielicha. Jeśli zachodzi taka

¹⁸⁵ Por. tamże, nr 153.

¹⁸⁶ Por. tamże, nr 154.

¹⁸⁷ Por. OWMR, nry 219–236.

¹⁸⁸ „W Modlitwach eucharystycznych Pierwszej i Drugiej po słowach: *razem z Twoim sługą, naszym papieżem N.*, biskup dodaje: *i ze mną, niegodnym sługą Twoim*. W Trzeciej Modlitwie eucharystycznej po słowach: *naszego papieża N.* dodaje: *mnie, niegodnego sługę Twojego*. W Czwartej Modlitwie eucharystycznej po słowach: *o naszym papieżu N.* dodaje: *i o mnie, niegodnym słudze Twoim*”, por. *Ceremoniał*, nr 155.

¹⁸⁹ „Przewodnicząc Mszy świętej na własnym terytorium, biskup może dołączyć biskupa koadiutora lub biskupów pomocniczych, mówiąc: *ze mną niegodnym sługą Twoim, z moimi biskupami pomocniczymi*. Jeśli biskup celebrowe poza granicami swojej diecezji, może wspomnieć biskupa miejscowego: *z bratem moim N., biskupem Kościoła N., i ze mną, niegodnym sługą Twoim*”, por. tamże.

potrzeba diakon nakrywa ponownie kielich i puszkę po konsekracji. Po podniesieniu kielicha biskup intonuje: *Oto wielka tajemnica wiary* (albo inne wezwanie), a lud wykonuje aklamację, używając jednej z formuł przewidzianych przez mszał¹⁹⁰.

Kolejne modlitwy eucharystyczne przewidują specjalne modlitwy wstawiennicze, szczególnie przy okazji celebracji jakiś obrzędów sakramentalnych, konsekracji lub błogosławieństwa. Należy je wypowiadać zgodnie ze strukturą każdej z Modlitw eucharystycznych. Używa się wtedy tekstów podanych w mszale lub innych księgach liturgicznych¹⁹¹.

Na doksologię kończącą Modlitwę eucharystyczną biskup podnosi patenę z Hostią, a diakon stojący obok niego trzyma podniesiony kielich. Czynią tak, aż do zakończenia doksologii, kiedy lud odpowie: *Amen*. Doksologię *Przez Chrystusa* może wygłosić biskup sam lub wspólnie z koncelebransami¹⁹².

3.5. Obrzędy Komunii

Następnie biskup, trzymając złożone ręce, zachęca wiernych do modlitwy Pańskiej. Po wezwaniu rozkłada ręce, podobnie czynią koncelebransi i wraz z ludem odmawiają modlitwę *Ojciec nasz*. *Embolizm* odmawia sam biskup, trzymając wtedy ręce rozłożone.

¹⁹⁰ Por. tamże.

¹⁹¹ „Specjalne modlitwy wstawiennicze w *Mszale rzymskim* są następujące:

1. W Pierwszej Modlitwie eucharystycznej:
 - a. Wspomnienie żyjących: za chrestnych, we Mszy w czasie skrutyniów (MR. Msze obrzędowe 2.) i przy udzielaniu chrztu (MR. Msze obrzędowe 3).
 - b. „Boże, przyjmij łaskawie tę Ofiarę” (Hanc igitur): za nowo ochrzczonych (MR. Msze obrzędowe 2); za bierzmowanych (MR. Msze obrzędowe 4.); za nowo wyświęconych biskupów, prezbiterów i diakonów (MR. Msze obrzędowe II. 5); za nowożeńców (MR. Msze obrzędowe IV); za dziewice konsekrowane (MR. Msze obrzędowe VI); za zakonników, którzy złożyli śluby (MR. Msze obrzędowe VII); w dniu poświęcenia kościoła (MR. Msze obrzędowe VIII).
2. W innych Modlitwach eucharystycznych: za zmarłych, w Drugiej i Trzeciej Modlitwie (Obrzędy Mszy świętej); za nowo ochrzczonych (MR. Msze obrzędowe I); za dziewice konsekrowane (MR. Msze obrzędowe VI); za zakonników, którzy złożyli śluby (MR. Msze obrzędowe VII); w dniu poświęcenia kościoła (MR. Msze obrzędowe VIII).
3. We Mszy Krzyżma, zanim biskup powie: *Przez Chrystusa, naszego Pana* w Pierwszej Modlitwie eucharystycznej lub przed doksologią *Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie* w pozostałych Modlitwach eucharystycznych, odbywa się błogosławieństwo oleju do namaszczenia chorych według Pontyfikału Rzymskiego, chyba że z racji duszpasterskich odbyło się ono po liturgii słowa”. Por. tamże, nry 156–157.

¹⁹² Por. tamże, nr 158.

Kiedy go skończy, składa ręce, a koncelebransi razem z ludem wypowiadają słowa aklamacji: *Bo Twoje jest królestwo*¹⁹³.

Podczas odmawiania modlitwy *Panie, Jezu Chryste* biskup, ma ręce rozłożone. Skończywszy ją, zwrócony do ludu, rozkłada i składa ręce, wyrażając życzenie pokoju słowami: *Pokój Pański niech zawsze będzie z wami*. Na to wierni odpowiadają: *I z duchem twoim*. W tym momencie, jeżeli okoliczności za tym przemawiają, jeden z diakonów, także zwrócony do ludu dodaje: *Przekażcie sobie znak pokoju*. W tym momencie biskup przekazuje znak pokoju przynajmniej dwom najbliższym stojącym koncelebransom, a także pierwszemu z diakonów. Do Konferencji Episkopatu z kolei należy ustalenie, w jaki sposób wierni okazują sobie wzajemnie pokój i komunie miłości¹⁹⁴.

Teraz następuje łamanie Chleba. Biskupowi w tym obrzędzie mogą pomagać niektórzy z koncelebrujących prezbiterów. Podczas łamania Chleba lud śpiewa: *Baranku Boży. Wezwanie zmiłuj się nad nami* należy powtarzać tak długo, jak tego domaga się czas łamania. Przełamawszy Hostię, biskup wpuszcza jej cząstkę do kielicha. Mówi przy tym cicho: *Ciało i Krew naszego Pana*. Kiedy biskup po cichu wypowie modlitwę przed Komunią, przyklęka i bierze patenę. Do biskupa kolejno podchodzą koncelebransi i po przyklęknięciu z szacunkiem biorą od niego Ciało Chrystusa. Trzymają Hostię prawą ręką, pod nią podkładają lewą i wracają na swoje miejsca. Jest możliwy również drugi sposób, kiedy koncelebransi pozostają na miejscach, a biskup przechodzi przed nimi z pateną i wtedy biorą Ciało Chrystusa. Kiedy skończą, biskup bierze Hostię, trzyma ją podniesioną nieco nad pateną lub kielichem i zwrócony do ludu, mówi: *Oto Baranek Boży*. Słowa: *Panie, nie jestem godzien* wypowiadają wszyscy uczestnicy liturgii. Celebrans przyjmuje następnie Ciało Chrystusa, a śpiewacy rozpoczynają śpiew na Komunię¹⁹⁵.

Kiedy biskup spożyje Krew Pańską, podaje kielich diakonowi i wtedy udziela Komunii diakonom i wiernym. Koncelebransi przyjmują Najświętszą Krew, podchodząc do ołtarza. Przyklękają i spożywają z kielicha, który podają im diakoni. Zadaniem diakonów jest też otarcie brzegu kielicha puryfikaterzem po Komunii każdego z koncelebransów. Po zakończeniu Komunii świętej diakon spożywa resztę Krwi

¹⁹³ Por. tamże, nry 159–160.

¹⁹⁴ Por. tamże, nr 161.

¹⁹⁵ Por. tamże, nry 162–163.

Chrystusa, jeśliby ta pozostała w kielichu. Kielich przenosi na kredens. Z kolei inny diakon lub któryś z koncelebransów zanoszą do tabernakulum konsekrowane Hostie pozostałe po Komunii. Potem patenę lub puszkę również przenosi na kredens. Kielich, patenę oraz cyborium oczyszcza się, wyciera i porządkuje bezpośrednio po Komunii albo dopiero po Mszy¹⁹⁶.

Biskup, powróciwszy po Komunii na katedrę, otrzymuje piuskę oraz ewentualnie myje ręce. Wszyscy siadają. Zachęca się do zachowania chwili pełnego czci milczenia. Można również zaśpiewać psalm albo pieśń pochwalną¹⁹⁷.

Do biskupa podchodzi ministrant lub diakon z mszałem. Biskup, stojąc przy katedrze, mówi: *Módlmy się* i z rozłożonymi rękami odmawia modlitwę po Komunii. Może ją poprzedzić krótkie milczenie, o ile nie zachowano go wcześniej. Po modlitwie lud odpowiada: *Amen*¹⁹⁸.

3.6. Obrzędy zakończenia

Jeżeli zostało tak przewidziane, to po modlitwie po Komunii można podać ludowi krótkie ogłoszenia. Potem biskup, mając założoną mitrę, rozkłada ręce i pozdrawia lud, słowami: *Pan z wami*. Lud wtedy odpowiada: *I z duchem twoim*. Diakon może dodać: *Pochylcie głowy na błogosławieństwo*. Po pozdrowieniu biskup udziela uroczystego błogosławieństwa. Posługuje się stosowną formułą z Mszału, Pontyfikału bądź też z Rytuału Rzymskiego. Wypowiadając pierwsze wezwania lub modlitwę, ręce trzyma wyciągnięte nad ludem. Po każdym z wezwań wierni odpowiadają: *Amen*. Następnie biskup, otrzymawszy pastorał, mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego* oraz wykonuje przy tym trzykrotny znak krzyża nad ludem, dodając: *Ojca + i Syna, + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie na zawsze*. Wierni odpowiadają: *Amen*. Błogosławieństwo może również zostać udzielone przy użyciu jednej z formuł podanych przez *Ceremoniał*¹⁹⁹. Biskup ma również prawo udzielić Błogosławieństwa

¹⁹⁶ Por. tamże, nry 164–165.

¹⁹⁷ Por. tamże, nr 166.

¹⁹⁸ Por. tamże, nr 167.

¹⁹⁹ Formuła pierwsza: „Biskup przyjmuje mitrę (jeśli jej używa), rozkłada ręce i pozdrawia wiernych, mówiąc: *Pan z wami*. Wszyscy: *I z duchem twoim*. Następnie wyciąga ręce nad ludem i mówi: *Pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, + niech strzeże waszych serc i myśli * w poznaniu Boga i Jego Syna,*

Apostolskiego połączonego z odpustem zupełnym. Przepisy zaznaczają, że może go udzielić trzy razy w ciągu roku. Może tak uczynić w wyznaczone przez siebie dni uroczystych świąt, na terenie swojej diecezji, nawet jeśli był obecny tylko podczas Mszy świętej. Wówczas błogosławieństwo apostolskie zajmuje miejsce zwykłego błogosławieństwa²⁰⁰.

Kiedy biskup udzieli błogosławieństwa, jeden z diakonów odsyła lud słowami: *Idźcie w pokoju Chrystusa*. Wierni odpowiadają: *Bogu niech będą dzięki*. Potem biskup kieruje się przed ołtarz, całuje go i składa głęboki ukłon. Koncelebransi oraz pozostali znajdujący się w prezbiterium, oddają cześć ołtarzowi, także przez głęboki ukłon. Następnie procesjonalnie wracają do zakrystii w porządku takim, jak na początku Mszy. Wszedłszy do zakrystii, biskup oraz pozostali oddają ukłon krzyżowi. Potem koncelebransi ukłonem żegnają biskupa, zdejmują szaty i starannie je porządkują. Posługujący także kłaniają się wspólnie biskupowi. Następnie porządkują wykorzystywane w celebracji paramenta i zdejmują szaty. Ważnym jest, aby wszyscy zachowali w zakrystii ciszę, wewnętrzne skupienie i mieli poczucie świętości domu Bożego²⁰¹.

3.7. Inne msze celebrowane przez biskupa

Msza stacyjna biskupa, z natury rzeczy, jest czymś wyjątkowym. Często jednak biskup odprawia Mszę z mniejszą liczbą wiernych czy duchowieństwa. Wszystko należy jednak przygotować w taki sposób, aby było jasne, że biskup jest pasterzem i głową Kościoła powierzonego jego pieczy. Zaleca się więc, by przy okazji wizytacji pasterskich, w parafiach bądź we wspólnotach diecezjalnych, tamtejsi prezbiterzy koncelebrowali

naszego Pana Jezusa Chrystusa. Wszyscy: *Amen*. Biskup składa ręce, otrzymuje pastorał (jeśli go używa) i mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego*, oraz wykonując nad ludem trzykrotny znak krzyża, dodaje: *Ojca + i Syna, + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie na zawsze*. Wszyscy: *Amen*.

Formuła druga: Po pozdrowieniu wiernych biskup składa ręce i mówi: *Niech imię Pańskie będzie błogosławione*. Wszyscy: *Teraz i na wieki*. Biskup: *Wspomożenie nasze w imieniu Pana*. Wszyscy: *Który stworzył niebo i ziemię*. Biskup otrzymuje pastorał (jeśli go używa) i mówi: *Niech was błogosławi Bóg wszechmogący*, oraz wykonując nad ludem trzykrotny znak krzyża, dodaje: *Ojciec + i Syn, + i Duch + Święty*. Wszyscy: *Amen*.”, tamże, nry 1136–1137.

²⁰⁰ Por. tamże, nry 1138–1142.

²⁰¹ Por. tamże, nr 170.

Mszę z biskupem²⁰². W tym punkcie *Ceremoniału* należy widzieć zachętę do odpowiedniego przygotowania wizytacji biskupiej przez nadanie jej uroczystego charakteru. Domaga się to także przygotowania odpowiedniej oprawy liturgicznej. Podkreślić tutaj należy nie tylko samą okazałość obrzędu, któremu przewodniczy biskup, lecz bardziej dostrzegać treść teologiczną. Biskup obecny pośród swojego ludu uobecnia jedność Kościoła, co szczególnie mocno wybrzmiewa przez sprawowanie wspólnotowej Mszy świętej²⁰³. Dlatego w czasie sprawowania takiej Mszy św. powinien być obecny jeden diakon, który zakłada szaty odpowiednie dla swojego stanu. Jeśli nie ma diakona, jeden ze koncelebrujących kapłanów odczytuje Ewangelię i posługuje przy ołtarzu. Jeśliby nie koncelebrował winien ubrać albę i stulę²⁰⁴.

Ceremoniał poleca zachowanie przepisów *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*, które odnoszą się do Mszy sprawowanej z ludem²⁰⁵. Co do biskupa, jako celebransa, dokument podaje, że zakłada on szaty liturgiczne, krzyż noszony na piersiach oraz piuskę. Mitry i pastorału używa, jeśli okoliczności za tym przemawiają. Do pozdrowienia ludu na początku Msze używa formuły: *Pokój z wami* lub innej przewidzianej w księgach liturgicznych. Diakon czy też prezbiter, którzy mają czytać Ewangelię, proszą biskupa o błogosławieństwo przed jej proklamacją. Po zakończonym czytaniu Ewangeliarz zanosí się biskupowi do ucałowania. Czytający może również uczynić to samodzielnie. Przed prefacją diakon przekazuje posługującemu piuskę biskupa. Odmawiając Modlitwę eucharystyczną, biskup wymienia imię papieża i swoją osobę, podobnie jak zostało to opisane wcześniej. Również błogosławieństwa końcowego biskup udziela tak, jak czyni to w Mszy wspólnotowej. Biskup, który nie jest ordynariuszem miejsca, może zasiadać na katedrze oraz używać pastorału za zgodą biskupa diecezjalnego²⁰⁶.

3.8. Msza, której biskup przewodniczy, nie sprawując Eucharystii

Nauka i tradycja Kościoła zgodnie podkreślają, że to do biskupa należy przewodniczenie Eucharystii we wspólnotach mu powierzonych. Zatem należy

²⁰² Por. tamże, nr 171.

²⁰³ Por. J. Miazek, *Katedralna msza stacyjna...*, s. 152.

²⁰⁴ Por. *Ceremoniał*, nr 172.

²⁰⁵ Por. OWMR, nry 115–198.

²⁰⁶ Por. *Ceremoniał*, nry 173–174.

z szacunkiem przestrzegać tego prawa Kościoła. Bywają jednak okoliczności, kiedy biskup uczestniczy we Mszy, ale jej nie przewodniczy. W takiej sytuacji wypada, aby biskup przewodniczył liturgii słowa, a pod koniec Mszy świętej udzielił ludowi błogosławieństwa. Dotyczy to szczególnie celebracji, w czasie których ma być sprawowany obrzęd sakramentalny, konsekracja czy błogosławieństwo. Przebieg takiej liturgii jest wówczas zostanie omówiony poniżej²⁰⁷.

Obrzęd przyjęcia biskupa sprawuje się podobnie jak w *Missa stationalis*. W zakrystii lub w innym wyznaczonym miejscu biskup zakłada na albę krzyż noszony na piersiach, dalej stulę oraz kapę odpowiedniego koloru. Otrzymuje mitrę i pastorał jak zwykle. W asyście biskupa są dwaj diakoni, a przynajmniej jeden, ubrani w należne im szaty liturgiczne. Pod nieobecność diakonów, w asyście biskupa stają dwaj prezbiterzy ubrani w kapy²⁰⁸.

Podczas procesji do ołtarza biskup idzie za celebransami lub koncelebransami. Asystują mu wyznaczeni diakoni i posługujący. Doszedłszy przed ołtarz, koncelebransi i celebrans wykonują głęboki ukłon. Jeżeli w prezbiterium, w tabernakulum przechowuje się Najświętszy Sakrament, wszyscy przyklękają. Następnie podchodzą do ołtarza, całują go i zajmują swoje miejsca. Na końcu podchodzi biskup. Posługującemu oddaje pastorał, zdejmując mitrę. Wraz z diakonami i posługującymi wykonują ukłon lub jeśli trzeba przyklękają. Następnie biskup i diakoni całują ołtarz. Jeżeli w tej liturgii używa się kadzidła, biskup razem z asystującymi diakonami okadza krzyż i ołtarz. Potem udaje się do katedry krótszą drogą. Diakoni zajmują miejsce z obu stron w pobliżu katedry, zostając w gotowości do posługiwania biskupowi²⁰⁹.

Obrzędy wstępne i liturgia słowa są odprawiane tak, jak w Mszy wspólnotowej. Jeżeli sprawuje się obrzęd sakramentalny, konsekrację czy błogosławieństwo, należy przestrzegać przepisów zawartych w rytuałach. Zachowuje się także szczególne przepisy odnoszące się do wyznania wiary i modlitwy powszechnej²¹⁰.

Po zakończeniu obrzędu sakramentalnego, konsekracji, błogosławieństwa czy modlitwy powszechnej biskup siada i otrzymuje mitrę. Diakon z posługującymi

²⁰⁷ Por. tamże nr 175.

²⁰⁸ Por. tamże nr 176.

²⁰⁹ Por. tamże nry 177-178.

²¹⁰ Por. tamże nr 179.

przygotowują ołtarz, czyniąc to, co zwykle. Jeżeli do ołtarza przynosi się dary, odbiera je od wiernych celebrans Mszy albo sam biskup. Potem celebrans oddaje głęboki ukłon biskupowi i podchodzi do ołtarza. Rozpoczyna wtedy liturgię eucharystyczną zachowując przepisy obrzędów Mszy świętej. Kiedy używa się kadzidła, najpierw okadza się celebransa, później biskupa. Biskup zdejmuje mitrę. Na czas Modlitwy eucharystycznej stoi przy katedrze aż do epiklezy. Klęczy natomiast na klęczniku zwróconym do ołtarza od epiklezy aż do podniesienia kielicha włącznie. Klęcznik ustawia się przed katedrą albo w innym dogodnym miejscu. Po podniesieniu biskup dalej stoi przy katedrze²¹¹.

Kiedy diakon wezwie wiernych: *Przekażcie sobie znak pokoju*, biskup przekazuje pocałunek pokoju swoim diakonom. Jeżeli przystępuje do Komunii świętej, to Ciało i Krew Pańską przyjmuje przy ołtarzu po Komunii celebransa. W czasie udzielania Komunii świętej wiernym, biskup może zająć postawę siedzącą. Modlitwę po Komunii odmawia biskup, stojąc przy ołtarzu albo przy katedrze. Na koniec błogosławi lud. Czyni to na sposób opisany wcześniej. Po błogosławieństwie diakon rozsyła wiernych. Następnie biskup oraz celebrans ze czcią całują ołtarz. Pozostali obecni w prezbiterium oddają ołtarzowi głęboki ukłonu i w procesji wyjścia udają się do zakrystii zachowując porządek, taki jak na rozpoczęcie celebracji²¹².

Może mieć miejsce jeszcze jedna sytuacja, kiedy to biskup nie celebruje w sposób wyżej opisany. Wtedy uczestniczy we Mszy świętej ubrany w rakiety i mucet. W takiej sytuacji nie zasiada na katedrze, ale w innym stosownym miejscu²¹³.

Celem tego rozdziału było ukazanie roli biskupa jako gwaranta jedności Kościoła partykularnego. Dzięki łasce sakramentu święceń biskup staje się prawdziwym nauczycielem wiary, kapłanem i pasterzem. Wybrzmiewa to bardzo mocno w liturgii święceń biskupa, w modlitwie konsekracyjnej oraz w obrzędach uzupełniających: namaszczeniu głowy oraz przekazaniu księgi Ewangelii i insygniów. Duch Święty, przez nauczanie biskupa, wzywa ludzi do wiary. Celebrując misterium Chrystusa w sakramentach, biskup uświęca powierzony sobie lud. To biskup zarządza udzielaniem chrztu i dyscypliną pokutną, jest właściwym szafarzem bierzmowania i sakramentu

²¹¹ Por. tamże, nry 180–182.

²¹² Por. tamże, nry 183–185.

²¹³ Por. tamże, nr 186.

święceń. Każde prawowite sprawowanie Eucharystii jest powierzone jego pieczy. Troszcząc się o jej godne sprawowanie i uczestnictwo wiernych, przyczynia się do ożywiania Kościoła.

Wyrazem troski o zjednoczenie Kościoła lokalnego są liturgie sprawowane przez biskupa wraz z jego duchowieństwem i wiernymi. Najwłaściwszym miejscem ich celebracji jest kościół katedralny. Jego budowa, urządzenie i wyposażenie mają nie tylko podkreślać splendor miejsca, ale przede wszystkim przypominać o roli tego kościoła wobec całej diecezji. Liturgie pod przewodnictwem biskupa, odznaczając się pożądanym pięknem, starannym przygotowaniem i oprawą, mają moderować życie liturgiczne w diecezji i przyczyniać się do czynnego uczestnictwa wiernych. W ciągu roku kościół katedralny jest miejscem celebracji Mszy krzyżma oraz święceń. To najważniejsze z liturgii żywo umacniających poczucie jedności miejscowej wspólnoty. Obecność biskupa we wspólnotach parafialnych i tam sprawowanie liturgii również ma podkreślać łączność z całą diecezją.

Ukazanie przymiotów posługi biskupiej oraz znaczenia liturgii celebrowanej przez niego pomogło zrozumieć, czym w istocie jest *Missa stationalis*. Biskup, celebrując jako głowa wspólnoty, wspólnie z prezbiterami i posługującymi przy pełnym i czynnym uczestnictwie ludu Bożego, sprawuje Mszę zwaną wspólnotową. Podczas takiej celebracji najpełniej ukazuje się jedność Kościoła partykularnego oraz różnorodny charakter spełnianych w nim posług.

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów, dokładnie opisując jak należy przygotować liturgię biskupią i ją poprowadzić, ma na celu zapewnić szlachetną prostotę i skuteczność duszpasterską. W ten sposób liturgia biskupia jawi się jako wzór dla każdej innej celebracji. Opisane w tej księdze obrzędy wypełniają myśl Soboru Watykańskiego II, by wyraźniej podkreślić ujawnienie się Kościoła lokalnego.

ROZDZIAŁ III

OBOWIĄZKI I POSŁUGI BISKUPA W SAKRAMENTALNEJ LITURGII STACYJNEJ

Wyjaśnione w poprzednim rozdziale znaczenie posługi biskupa w liturgii najpełniej uwidacznia się w Eucharystii celebrowanej we wspólnocie udu Bożego. W ten sposób zostaje podkreślona pełnia sakramentu kapłaństwa, jaką cieszy się biskup, a poprzez jego posługę uwidacznia się także jedność Ciała Mistycznego. Biskupowi przynależy prawo sprawowania liturgii oraz kierowania kultem religii chrześcijańskiej. W ten sposób biskupi, ofiarnie pracując na rzecz swojej owczarni, przyczyniają się do jej zbudowania i uświęcenia przez udzielanie sakramentów. Biskup ma więc zadanie kierowania udzielaniem chrztu, jest właściwym szafarzem sakramentu bierzmowania i sakramentu święceń. Do niego należy kierowanie dyscypliną pokutną. Zaangażowanie duszpasterskie biskupa, przez zachęty i nauczanie, ma mobilizować wiernych do pobożnego uczestnictwa w liturgii, szczególnie we Mszy świętej¹.

Biskup określa zasady udzielania sakramentów. Powinien dokładać troski o to, aby jego wierni mieli do nich stały i wystarczający dostęp. Oprócz tego ma z zaangażowaniem pouczać wiernych, aby właściwie pojmowali poszczególne sakramenty oraz owocnie je przeżywali. Toteż biskupi mają czuwać nad tym, by szafarze sprawowali sakramenty i sakramentalia zgodnie z przepisami liturgicznymi Kościoła².

W poniższym rozdziale zostanie opisany sposób celebracji sakramentów przez biskupa. Zostaną one podzielone na trzy części: sakramenty wtajemniczenia (chrzest i bierzmowanie), następnie uzdrowienia (pokuta i pojednanie, namaszczenie chorych) oraz sakramenty w służbie komunii (kapłaństwo i małżeństwo). Liturgia sakramentu Eucharystii została opisana w rozdziale poprzednim. Sakrament święceń podzielony jest na stopnie diakonatu, prezbiteratu oraz episkopatu. Jako że jego materia i forma są zasadniczo takie same, celebracja tego sakramentu będzie opisana wspólnie z odpowiednim zaznaczeniem różnic zachodzących w poszczególnych święceniach.

¹ Por. KD, nr 26.

² Por. *Apostolorum successores*, nr 151.

W każdym opisie autor zwróci uwagę na rolę biskupa przy danej celebracji. Podstawą do przygotowania poniższych opisów są *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów* oraz księgi liturgiczne do sprawowania poszczególnych sakramentów.

1. Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego są narzędziami Chrystusa, poprzez które uwalnia On swoich wybranych z niewoli ciemności. Przez udział w męce, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa otrzymują Ducha Świętego, dzięki niemu, wraz z całym ludem Bożym, mogą odprawiać pamiątkę Śmierci i Zmartwychwstania Pańskiego³.

Poprzez Chrzest Święty ludzie stają się ludem Bożym. Kiedy otrzymują odpuszczenie grzechów, zostają wyniesieni do godności przybranych synów. Przez odrodzenie z wody i z Ducha Świętego zostają nazwani Synami Bożymi. Naznaczenie darem Ducha Świętego upodabnia wierzących do Pana i napęlnia tym Duchem, aby nieśli o Nim świadectwo światu. Przyjmowanie Ciała i Krwi Syna Człowieczego wyraża jedność ludu Bożego i jest zadatkiem życia wiecznego. Trzy sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego łączą się z sobą. Dzięki temu doprowadzają wierzących w Chrystusa do pełnej dojrzałości i czynią ich zdolnymi do pełnienia swego posłannictwa w Kościele i w świecie⁴.

1.1. Chrzest

Chrzest jest pierwszym sakramentem, słusznie nazywanym bramą do życia i królestwa Bożego. Jest darem Chrystusa dla ludzi, aby mogli otrzymać życie wieczne⁵. Powierzył On go Kościołowi, który poczytuje sobie jako główne zadanie pobudzać ludzi do prawdziwej i czynnej wiary, dzięki której budują i umacniają swoje przymierze

³ Szerzej na ten temat pisze: C. Krakowiak, *Z teologii wtajemniczenia chrześcijańskiego*. „Ruch biblijny i liturgiczny”, rok XLV (1992), nr 2-6, s. 65-74.

⁴ Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Warszawa 1988, nr 2.

⁵ Na ten temat pisze również: D. Kwiatkowski, *Chrzest sakramentem wprowadzającym człowieka w „podwoje wiary” w świetle „Katechizmu Kościoła katolickiego”*, w: *Wierzę w Boga. Interdyscyplinarne spojrzenie na wiarę*, B. Kochaniewicz red., Poznań 2013, s. 157-168.

z Chrystusem. Do tak wyrażonego celu zmierza przygotowanie rodziców, nauczanie katechumenów, liturgia słowa Bożego oraz wyznanie wiary towarzyszące obrzędowi chrztu⁶.

Chrzest jest ponadto sakramentem wprowadzającym ludzi do wspólnoty Kościoła. Dzięki niemu tworzą oni budowlę na mieszkanie dla Ducha Świętego, są narodem świętym, królewskim kapłaństwem. Jednocześnie chrzest jest sakramentalnym węzłem jedności ludu Bożego, który w liturgii łacińskiej wyrażony jest przez namaszczenie krzyżmem⁷.

Chrzcielne obmycie wodą oraz towarzyszące mu słowo oczyszcza ludzi z grzechu pierwotnego i osobistego, a także sprawia, że stają się uczestnikami boskiej natury i przybranymi dziećmi Bożymi. W liturgii sakramentu chrztu podkreśla to modlitwa poświęcenia wody. Wezwanie Trójcy Przenajświętszej nad przystępującym do chrztu sprawia, że staje się on naznaczonym tym imieniem oraz poświęcony Jej na własność. Do wejścia we wspólnotę z Ojcem i Synem, i Duchem Świętym prowadzą czytania biblijne, modlitwa wspólnoty i trzykrotne wyznanie wiary. Chrzest święty jest ściśle związany z celebracją misterium paschalnego, w którym ludzie przechodzą ze śmierci grzechu do życia, dlatego też radość zmartwychwstania szczególnie powinna jaśnieć przy udzielaniu chrztu w Wigilię Paschalną lub w niedzielę⁸.

Starodawnym zwyczajem Kościoła jest, że człowiek nie może być dopuszczony do chrztu bez chrzestnego, wybieranego spośród wspólnoty chrześcijańskiej. Chrzestny ma pomagać chrześniakowi przynajmniej w końcowym etapie przygotowania do przyjęcia sakramentu. Jego zadaniem jest także wsparcie i troska o wytrwanie w wierze chrześcijańskiej. Podobną rolę spełnia chrzestny obecny przy chrzcie dziecka. Uwidacznia się ona jednak bardziej w późniejszym okresie życia dziecka. Chrzestny wspiera rodziców w doprowadzeniu ich dziecka do wyznawanej wiary co potwierdza własnym postępowaniem. Przy chrzcie dorosłego chrzestny uczestniczy w końcowych obrzędach katechumenatu, tak aby w obrzędzie chrztu poświadczyć jego wiarę.

⁶ Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia*, nr 3.

⁷ Por. tamże, nr 4.

⁸ Por. tamże, nry 5-6. Zob. również: Z. Cieślak, K. Kowalik, D. Kwiatkowski, *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha Świętego. Pismo święte-liturgia-prawo kanoniczne*, Materiały i studia 172, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny, Poznań 2014.

W przypadku chrztu dziecka chrzestny razem z rodzicami wyznaje wiarę Kościoła, w której dziecko zostaje ochrzczone⁹.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych zaznaczają, że zwyczajnymi szafarzami chrztu są biskupi, kapłani oraz diakoni. Na mocy tego prawa szafarze działają w Kościele w imieniu Chrystusa mocą Ducha Świętego. Dokument jednak podkreśla, że biskupi jako główni szafarze tajemnic Bożych oraz kierujący życiem liturgicznym swojej diecezji nie mają zwalniać się z obowiązku osobistego udzielania chrztu, szczególnie w Wigilię Paschalną. Im jako rządzącym udzielaniem chrztu poleca się udzielać chrztu dorosłym oraz troszczyć o przygotowanie do przyjęcia sakramentu¹⁰.

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupa podaje, że biskup ma sprawować sakrament chrztu w kościele katedralnym lub parafialnym. Aby umożliwić uczestnictwo wiernych w obrzędach, biskup nie powinien sprawować sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego w kaplicach lub domach prywatnych, poza sytuacjami, w których zachodzi taka konieczność. Pożądane natomiast jest udzielanie chrztu podczas uroczystej Wigilii Paschalnej oraz jeśli to możliwe w czasie wizytacji pasterskiej¹¹.

1.1.1. Chrześcijańskie wtajemniczenie dorosłych

Postulatem soborowej *Konstytucji o liturgii* było przywrócenie wielostopniowego katechumenatu dorosłych. Miało to pozwolić na odpowiednią formację kandydatów oraz uświęcenie tego czasu przez kolejne obrzędy liturgiczne¹². Przygotowane następnie *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* opisują poszczególne stopnie wtajemniczenia w społeczność wiernych oraz uwzględniają stopień duchowego rozwoju kandydatów.

Pierwszy etap ma miejsce, kiedy człowiek zaczyna się nawracać i pragnie zostać chrześcijaninem. Wówczas Kościół przyjmuje go jako katechumena. Drugi rozpoczyna się pod koniec katechumenatu, kiedy kandydat, pogłębiwszy wiarę, rozpoczyna bliższe

⁹ Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia*, nr 8.

¹⁰ Por. tamże, nr 11.

¹¹ Por. *Ceremoniał*, nry 421–422.

¹² Por. KL, nr 64. Zob. także: Cz. Krakowiak, *Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*, Lublin 2003.

przygotowanie do sakramentów. Trzecim jest przyjęcie sakramentów, przez co dany człowiek staje się chrześcijaninem. Tak przygotowanym stopniom odpowiadają trzy obrzędy liturgiczne. Pierwszym jest przyjęcie do katechumenatu, drugim obrzęd wybrania do chrztu, trzecim natomiast liturgia sakramentów¹³.

Dokument Kongregacji kultu Bożego poleca, żeby biskup osobiście lub poprzez delegata, zorganizował formację katechumenów, aby ją wspierał, kierował oraz dokonywał „wybrania” kandydatów¹⁴ i dopuszczał ich do sakramentów. Wskazane jest również, aby osobiście przewodniczył obrzędowi „wybrania” w okresie wielkiego postu (zazwyczaj w I Niedzielę Wielkiego Postu) oraz udzielał sakramentów wtajemniczenia w czasie Wigilii Paschalnej. Zadaniem biskupa jest także wybranie i upoważnienie katechetów, którzy będą sprawować egzorcyzmy mniejsze¹⁵.

Ceremoniał przypomina biskupowi, aby osobiście przekazywał katechumenom wyznanie wiary i modlitwę Pańską, jak również sprawował sakramenty wtajemniczenia, od litanii aż do końca. Pomocą mogą mu służyć prezbiterzy i diakoni. Jeśli woła biskupa jest przewodniczenie również innym obrzędom, ma je odprawić zgodnie z *Rytuałem rzymskim*¹⁶.

1.1.2. Obrzęd wybrania, czyli wpisania imienia

Wielki Post jest okresem bezpośrednio przygotowującym do sakramentalnego wtajemniczenia, dlatego na jego początku odbywa się obrzęd „wybrania”, czyli „wpisania imienia”. Wówczas to Kościół przyjmuje opinię chrzestnych i katechetów nt. zdolności kandydatów do przyjęcia sakramentów. W czasie obrzędu katechumeni wyrażają swoją wolę, a biskup bądź też jego delegat decyduje o tym, czy jest możliwe udzielenie im sakramentów paschalnych¹⁷.

W homilii biskup ma wyjaśnić teologiczne i eklesjalne znaczenie „wybrania”. Ponadto winien wobec uczestników obrzędu wyrazić opinię Kościoła, a jeśli zajdzie taka

¹³ Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nr 6.

¹⁴ Mowa tutaj o obrzędzie „wybrania”, czyli „wpisania imienia” kandydatów do chrztu, który będzie opisany poniżej.

¹⁵ Por. tamże, s. 33.

¹⁶ Por. *Ceremoniał...*, nr 424.

¹⁷ Por. tamże, nry 425–426.

potrzeba wysłuchać zdania wiernych. Biskup ma również zażądać od katechumenów tego, aby osobiście wyrazili swoją decyzję. Następnie, działając w imię Chrystusa i Kościoła, biskup przeprowadza dopuszczenie „wybranych”. Wypada, aby obrzęd „wybrania” sprawowany był w kościele katedralnym, jeśli jednak przemawiają za tym okoliczności duszpasterskie, może odbyć się w innym kościele. Czasem właściwym jest pierwsza Niedziela Wielkiego Postu. W Mszy świętej należy posłużyć się formularzem mszalnym tej niedzieli. Dokument dopuszcza wybór innego formularza, o ile będzie wydawał się bardziej odpowiedni. W sytuacji, w której obrzęd sprawuje się w innym dniu niż 1. Niedziela Wielkiego Postu, rozpoczyna się go od liturgii słowa. Należy wówczas wybrać czytania z perykop przypisanych 1. Niedzieli Wielkiego Postu lub inne stosowne perykopy¹⁸. *Ceremoniał* zaznacza, że mszę z obrzędem wybrania lub wpisania imienia można dowolnie sprawować, oprócz dni wyliczonych w *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych* w numerach 1–4. Kolorem szat jest kolor fioletowy.

Przygotowanie liturgii, biskupa, koncelebransów oraz posługujących odbywa się jak zwykle. Podobnie sprawuje się procesję wejścia, obrzędy wstępne i liturgię słowa wraz z Ewangelią. W trakcie homilii biskup powinien zwrócić się do katechumenów i wszystkich wiernych, by podkreślić Boże misterium obecne w powołaniu Kościoła oraz jego obrzędach liturgicznych. Ma również skierować zachętę do wiernych, aby dobrym przykładem zbudowali wybranych i w ten sposób gorliwiej wspólnie przygotowali się do uroczystości paschalnych¹⁹.

Po homilii biskup siada na katedrze i zakłada mitrę, opuszcza się wyznanie wiary. Kapłan, który kieruje wtajemniczeniem katechumenów, diakon, katecheta albo delegat wspólnoty zwraca się do biskupa, przedstawiając tych, którzy mają zostać wybrani. Posługuje przy tym się słowami z *Rytuału rzymskiego* lub podobnymi. Następnie biskup poleca, aby wezwano kandydatów. Każdego z katechumenów wzywa się po imieniu. Wraz z towarzyszącym im ojcem lub matką chrzestną podchodzą do biskupa. Następnie biskup, siedząc w mitrze na katedrze, zwraca się do chrzestnych z pytaniem odnoszącym się do świadectwa o katechumenach. Pyta również kandydatów o gotowość przystąpienia do sakramentów wtajemniczenia. Po tych pytaniach celebrans wzywa katechumenów do podania swoich imion. Katechumeni z chrzestnymi zbliżają się do biskupa i podają

¹⁸ Por. tamże, nr 427.

¹⁹ Por. tamże, nry 428–429.

swoje imiona. W czasie wpisywania imion kandydatów zaleca się odpowiedni śpiew, np. Psalm 16 [15]²⁰.

Po podaniu i zapisaniu imion biskup otrzymuje pastorał. Zwraca się do kandydatów, ogłaszając, iż zostali wybrani do przyjęcia sakramentów w najbliższą Wigilię Paschalną. Zwraca się także do rodziców chrzestnych, polecając, aby położyli rękę na ramieniu wybranych. Mogą również uczynić inny gest mający podobne znaczenie.

Biskup, oddawszy pastorał i zdjawszy mitrę, wstaje. Wypowiada zachętę do modlitwy za wybranych. Diakon lub lektor podaje intencje modlitwy. Na zakończenie biskup wyciąga ręce nad wybranymi i konkluduje wezwania jedną z dwóch podanych modlitw²¹. Następnie odsyła wybranych, a oni odchodzą. Potem sprawuje się Eucharystię z udziałem wiernych. Jeżeli jednak, z powodu ważnych przyczyn, wybrani nie mogą odejść, należy uważać, by nie uczestniczyli w Eucharystii, tak jak czynią to ochrzczeni²².

W sytuacji, kiedy obrzęd ten odbywa się poza Mszą świętą, biskup zakłada albę, krzyż noszony na piersiach, stułę, zakłada mitrę prostą i otrzymuje pastorał. Według uznania może założyć fioletową kapę. Asystuje mu diakon, który ubiera swoje szaty, oraz inni posługujący ubierający alby lub właściwe dla nich stroje liturgiczne. W kościele lub w innym odpowiednim miejscu, gdzie obrzęd będzie sprawowany, odprawia się liturgię słowa Bożego. Korzysta się przy tym z czytań mszalnych lub innych stosownych perykop. Obrzęd wybrania sprawuje się tak, jak opisano powyżej. Kończy się odesłaniem wiernych i katechumenów.

1.1.3. Obrzędy „przekazania”

Na zakończenie okresu katechumenatu Kościół przekazuje katechumenom święte formuły. Symbol wiary i Modlitwę Pańską już od starożytności uważa się za kompendium wiary oraz modlitwy. Oba „obrzędy przechodzenia” można zakończyć

²⁰ Por. tamże, nry 430–433.

²¹ Por. tamże, nr 434.

²² Por. tamże, nr 435.

„obrzędem Effeta”²³. Rubryki podają, że „przekazanie” Symbolu wiary, którego wybrani uczą się na pamięć, odbywa się w tygodniu po pierwszym skrutynium²⁴. Jasno również wybrzmiewa zachęta, aby te obrzędy celebrowano przy udziale wiernych w czasie Mszy świętej sprawowanej w dzień powszedni. Obrzęd odbywa się po liturgii słowa, w której należy posłużyć się czytaniem przypisanymi do danego obrzędu „przekazania”. Wypada również, z uwagi na ich znaczenie, aby tym obrzędem przewodniczył biskup. Warunkiem koniecznym jest także to, aby „przekazanie” odbywało się po „wybraniu”²⁵.

Mszę świętą odprawia się jak zwykle, używając szat koloru fioletowego. W czasie przekazania Modlitwy Pańskiej, jeszcze przed proklamacją Ewangelii diakon wzywa wybranych. Zbliżają się wtedy do biskupa, który po oddaniu mitry wstaje, zwraca się do nich z zachętą: *Posłuchajcie teraz*, może przemówić również innymi słowami, a następnie odczytuje słowa Ewangelii według św. Mateusza (6,9–13) zawierające modlitwę Pańską. Przy przekazaniu wyznania wiary Ewangelię odczytuje się w zwykły sposób. Rytuał poleca, aby w homilii celebrans wyjaśnił znaczenie i ważność wyznania wiary czy modlitwy Pańskiej, odnosząc je do życia chrześcijanina. W tym celu winien posłużyć się czytaniem wcześniej fragmentami biblijnymi²⁶.

Obrzęd przekazania symbolu wiary odbywa się po homilii. Diakon wzywa wybranych, którzy podchodzą do biskupa. Ten, zdjęwszy mitrę, kieruje do nich zachętę słowami z rytuału: *Drodzy bracia i siostry* lub podobnymi, a następnie wraz z obecną wspólnotą odmawia wyznanie wiary. Wybrani ze szczerym sercem słuchają wyznania. Potem biskup, stojąc bez mitry, wyciąga nad wybranych ręce, odmawia modlitwę i odsyła ich. Dalej sprawuje się liturgię Eucharystii z udziałem wiernych. Podobnie jak przy obrzędzie wybrania, tak i w tym przypadku w sytuacji, gdy z jakiegoś powodu wybrani muszą zostać z wiernymi, należy zadbać, aby przy sprawowaniu Eucharystii, nie uczestniczyli w taki sposób, jak uczestniczą ochrzczeni. Przy odmawianiu modlitwy eucharystycznej należy wspomnieć wybranych i chrestnych²⁷.

²³ Stosuje się go wówczas, jeżeli w czasie obrzędów „przechodzenia” nie odbywa się „oddanie Symbolu wiary”, który zaczyna się od obrzędu „Effeta”. Należy wówczas pamiętać, aby w wypowiedzianych formułach nie używać terminu „wybrani”, a „katechumeni”. Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nr 126.

²⁴ Dozwolone jest również przekazanie Symbolu wiary w czasie trwania katechumenatu. Por. tamże nr 184.

²⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 438.

²⁶ Por. tamże, nr 439.

²⁷ Por. tamże, nry 440–441.

1.1.4. Sprawowanie sakramentów wtajemniczenia

Czasem stosownym do sprawowania liturgii wtajemniczenia dorosłych jest Wigilia Paschalna. Dlatego przy przygotowaniu tej liturgii należy uwzględnić przepisy związane z celebracją Świętej Nocy Zmartwychwstania. Nawet jeśliby wtajemniczenie odbywało się poza Wigilią Paschalną ma ono mieć wymiar paschalny. Jeżeli odbywa się w dniu, w którym liturgicznie dozwala się sprawowanie *Mszy obrzędowych*, można posłużyć się formularzem *Mszy przy udzielaniu chrztu*, jak również wykorzystać czytania własne i szaty koloru białego. Przy odprawianiu innej Mszy niż obrzędowa, można posłużyć się jednym z czytań dla *Mszy obrzędowych*. W dni, o których mowa w *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych*, w numerach 1–4, Mszę odprawia się z własnymi czytaniem²⁸.

Do liturgii należy przygotować to, co jest konieczne do odprawiania Mszy wspólnotowej, oraz naczynie z wodą, olej katechumenów (w sytuacji, kiedy się go używa), krzyżmo święte, świecę chrzcielną, paschał, Rytuał Rzymski, odpowiedniej wielkości kielich do udzielania Komunii świętej pod obiema postaciami, dzbanek z wodą i miskę do mycia rąk oraz ręcznik²⁹.

Liturgię chrzcielną odprawia się przy chrzcielnicy bądź w prezbiterium. Jeśli, zgodnie ze starożytną tradycją, chrzcielnica usytuowana jest poza budynkiem kościoła (baptysterium), należy się tam udać celem sprawowania liturgii chrzcielnej³⁰.

Liturgia chrzcielna rozpoczyna się po liturgii słowa. Najpierw zostają wezwani katechumeni, których przyprowadzają rodzice chrzestni. Jeśli jest na to miejsce, to następuje procesja do baptysterium lub chrzcielnicy. Ustawia się procesja, na czele której idzie akolita z paschałem, następnie katechumeni z chrzestnymi, dalej diakoni, koncelebranci oraz biskup w mitrze i z pastorałem. W trakcie procesji śpiewa się *Litanie do Świętych*. Po jej skończeniu biskup oddaje pastorał i mitrę. Zwraca się z zachętą: *Najmilsi, wspólną modlitwą wspierajmy*. W przypadku, kiedy liturgia chrzcielna odbywa się w prezbiterium, biskup, oddawszy pastorał i mitrę, wypowiada słowa wprowadzenia: *Najmilsi, wspólną modlitwą wspierajmy*; dopiero po nim kantorzy rozpoczynają śpiew litanii. W czasie litanii wierni stoją, rozpoczął się bowiem Okres Wielkanocny³¹.

²⁸ Por. tamże, nr 443.

²⁹ Por. tamże, nr 442.

³⁰ Por. tamże, nr 363.

³¹ Por. tamże, nry 363–366.

Po zakończonym śpiewie litanii i przewidzianej w Mszałe zachęcie, biskup, stojąc obok chrzcielnicy, błogosławi wodę. Rozkłada ręce i odmawia modlitwę: *Boże, Ty niewidzialną mocą*. Jak podano w Mszałe, wypowiadając słowa: *Prosimy Cię, Panie, niech przez Twojego Syna*, może raz lub trzykrotnie wstawiać paschał do wody. Po błogosławieństwie lud odpowiada: *Amen*, a następnie wykonuje się aklamację: *Chwała Ojcu i Synowi*.

Teraz biskup siada i otrzymuje mitrę oraz pastorał. Następnie wybrani wyrzekają się szatana i składają wyznanie wiary. Biskup prowadzi dialog z dorosłymi według rytuału *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*³². Po wyznaniu wiary chrzestni kolejno wymieniają imiona dorosłych kandydatów do chrztu. Biskup przyjmuje od każdego z nich wyznanie wiary, posługując się rytuałem³³. Następnie biskup, oddawszy pastorał, wstaje i udziela chrztu wybranym. Jeśli zachodzi taka konieczność wspomagają go prezbiterzy i diakoni³⁴.

Zasadą jest, że po chrzcie następują obrzędy wyjaśniające, po nich z reguły udziela się sakramentu bierzmowania. Stąd też opuszcza się namaszczenie po chrzcie. Biskup następnie nakłada białą szatę. Mówi przy tym: *N. i N. staliście się nowym stworzeniem*. Potem biskup albo diakon bierze od akolity paschał, mówiąc: *Podejdźcie, ojcowie i matki chrzestne*. Chrzestni zbliżają się zapalają świecę od świecy paschalnej i przekazują ją nowo ochrzczonym. Następnie biskup mówi: *Staliście się światłem w Chrystusie*³⁵.

Jeśli obrzędy chrzcielne odbywały się poza prezbiterium, następuje teraz procesjonalne przejście do ołtarza. Płonący paschał niosą nowo ochrzczeni lub chrzestni. W czasie procesji wykonuje się pieśń chrzcielną, np. *Wy wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni* lub inny odpowiednio dobrany śpiew³⁶. Sakrament bierzmowania zostaje

³² Rytuał informuje, że pomiędzy wyrzeczeniem się zła a wyznaniem wiary może odbyć się namaszczenie katechumenów olejem. Decyzją Konferencji Episkopatu Polski obrzęd ten się jednak opuszcza. Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nry 206–207, 212.

³³ Por. tamże, nry 218–219.

³⁴ Gdyby chrztu dokonywano przez zanurzenie całego ciała lub głowy, należy zachować zasady przyzwoitości i wstydlivości. Biskup trzykrotnie zanurza i wynurza wybranego, ale tylko raz wzywa Tróję Przenajświętszą. Por. tamże, nry 220–222.

³⁵ Por. tamże, nr 226.

³⁶ Por. *Ceremoniał*, nr 373.

udzielony w prezbiterium, a biskup posługuje się dalej *Obrzędami chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*³⁷.

Po udzieleniu chrztu i bierzmowania opuszcza się wyznanie wiary, odmawia się natomiast modlitwę powszechną, w której pierwszy raz uczestniczą nowo ochrzczeni. Dalej Mszę świętą sprawuje się jak zwykle. Wypada, aby w trakcie śpiewu na przygotowanie darów wyznaczeni spośród nowo ochrzczonych przynieśli do ołtarza chleb, wino oraz wodę do celebracji Eucharystii. Przy Modlitwie eucharystycznej należy uwzględnić formułę wspomnienia ochrzczonych i chrzestnych podaną w Mszale. Wypada również, aby nowo ochrzczone osoby przyjęły Komunię świętą pod obiema postaciami. Można to również umożliwić ich rodzicom, chrzestnym, katechetom czy bliskim³⁸.

1.1.5. Okres mistagogii

Okres pogłębionego wtajemniczenia ma na celu umocnienie nowo ochrzczonych w przyjętej wierze oraz pełne i serdeczne przyjęcie ich przez wspólnotę Kościoła. Dlatego należy zadbać, aby dla neofitów w czasie Mszy niedzielnych przygotowane były specjalne miejsca. Niech starają się uczestniczyć we Mszy wraz ze swoimi chrzestnymi. Wypada wówczas uwzględnić ich obecność w homilii oraz w modlitwie powszechnej. Zwieńczeniem okresu mistagogii jest Uroczystość Zesłania Ducha Świętego. W tym też czasie należy uroczyście celebrować okolicznościowe nabożeństwo³⁹.

Jeśli obrzędowi wtajemniczenia dorosłych nie mógłby przewodniczyć biskup, należy przygotować celebrację eucharystyczną z nowo ochrzczonymi przynajmniej przy okazji rocznicy chrztu czy też w jedną z niedziel wielkanocnych. Podczas niej neofitom można udzielić Komunii świętej pod obiema postaciami⁴⁰.

³⁷ Biskup zwraca się do nowo ochrzczonych, pouczając ich o znaczeniu bierzmowania. Następnie, z rękami złożonymi, prosi pozostałych zebranych o modlitwę o Ducha Świętego. Po chwili ciszy, wraz z pomagającymi mu kapłanami, wyciąga nad wszystkich ręce i odmawia modlitwę *Boże wszechmogący*. Po niej następuje namaszczenie krzyżmem świętym. Bierzmowanemu towarzyszy osoba chrzestna, która kładzie prawą rękę na ramieniu bierzmowanego. Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nry 227–231.

³⁸ Por. *Ceremoniał*, nr 445.

³⁹ Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nry 234–239.

⁴⁰ Por. *Ceremoniał*, nr 446.

1.1.6. Prostszy obrzęd wtajemniczenia

Ceremoniał przewidział również prostszy obrzęd wtajemniczenia. Możliwe jest posłużenie się nim w sytuacjach nadzwyczajnych⁴¹. Wówczas obrzędy poprzedzające błogosławieństwo wody odprawia prezbiter. Biskup natomiast osobiście błogosławi wodę chrzcielną, przyjmuje wyrzeczenie się zła i wyznanie wiary. Udziela również chrztu i bierzmowania. Sakramentów wtajemniczenia udziela się wówczas przy zachowaniu przepisów dotyczących tychże sakramentów celebrowanych w Wigilię Paschalną. Obrzędy wyjaśniające sprawuje później sam prezbiter⁴².

1.1.7. Chrzest dzieci

Kościół już od pierwszych wieków udzielał zbawczego obmycia wodą chrztu niemowlętom. Czyni tak na podstawie otrzymanej misji głoszenia Ewangelii i udzielania chrztu. Dzieciom udziela się tego sakramentu w wierze Kościoła, którą publicznie wyznają ich rodzice, chrzestni oraz inni uczestnicy obrzędu. Oni są reprezentantami Kościoła lokalnego, jak również całej społeczności Świętych i wierzących, czyli Matki Kościoła. Dopełnieniem łaski sakramentalnej jest późniejsze wychowanie dzieci w wierze, w której je ochrzczono. Ich prawem jest poznanie Bożego planu zbawienia wszystkich ludzi⁴³.

Chrztu świętego dzieciom można udzielać w ciągu całego roku, zaleca się jednak udzielać go Wigilię Paschalną lub w niedzielę. Ma to na celu podkreślanie paschalnego charakteru chrztu. W niedzielę tego sakramentu można udzielać także podczas Mszy św., tak by podkreślić związek chrztu i Eucharystii oraz umożliwić lokalnej wspólnotie uczestnictwo w obrzędzie. Miejscem właściwym do udzielania chrztu jest kościół parafialny. Uwidacznia to charakter eklezjalny chrztu, który wszczepia nowo ochrzczonych w Kościół. Podobnie jak przy chrześcijańskim wtajemniczeniu dorosłych,

⁴¹ Rytuał wtajemniczenia dorosłych doprecyzowuje, że może tak się zdarzyć, jeśli kandydat nie może przejść przez wszystkie stopnie wtajemniczenia. Inną sytuacją może być również stwierdzona przez ordynariusza miejsca szczerłość nawrócenia i dojrzałość kandydata. Obrzęd wówczas sprawuje się jednym ciągiem. Por. *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia...*, nr 240.

⁴² Por. *Ceremoniał*, nr 447.

⁴³ Por. *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2018, nry 1–2.

dla dzieci wybiera się ojca i matkę chrzestnych, którzy wraz z rodzicami, we własnym imieniu, składają wyznanie wiary⁴⁴.

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów poleca, żeby do sprawowania chrztu przygotować: naczynie z wodą, olej katechumenów (w przypadku kiedy się go używa), krzyżmo święte, świecę chrzcielną, paschał oraz Rytuał Rzymski. Dodatkowo dla biskupa: mitrę, pastorał, dzbanek z wodą i miskę do umycia rąk oraz ręcznik. Dobrze, jeżeli biskupowi będzie asystował co najmniej jeden prezbiter, zwykle proboszcz, oraz diakon i inni posługujący. W tej sytuacji prezbiter prowadzi obrzędy poprzedzające liturgię słowa, odmawia modlitwę z egzorcyzmem, namaszcza ochrzczone dzieci krzyżmem, nakłada białą szatę i podaje zapaloną świecę⁴⁵.

1.1.8. Sprawowanie chrztu w czasie Mszy świętej

W zakrystii biskup, koncelebransi i diakoni zakładają szaty mszalne koloru białego lub świątecznego. Jeśliby zamierzano udzielać Komunii świętej pod obiema postaciami, należy przygotować odpowiedniej wielkości kielich. Jeżeli przepisy na to pozwalają, można posłużyć się formularzem *Mszy przy udzielaniu chrztu* łącznie z czytaniem własnymi. Jednak kiedy nie używa się formularza *Mszy obrzędowej*, można wybrać jedno czytanie dla takich Mszy. W dni, o których mowa w numerach 1-4 *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych*, Mszę świętą odprawia się z dnia, korzystając przy tym też z czytań własnych. W każdym jednak przypadku można posłużyć się formułą błogosławieństwa końcowego, którą podają *Obrzędy chrztu*⁴⁶.

Przyjście do kościoła i procesja wejścia odbywa się jak zwykle. Kiedy biskup wraz koncelebransami i asystą wejdzie do prezbiterium, oddaje pastorał i mitrę, następnie oddaje cześć ołtarzowi i okadza go. Potem wstępuje na katedrę, pozdrawia wiernych, siada i zakłada mitrę. Potem proboszcz bądź inny prezbiter, w towarzystwie posługujących, udaje się do wejścia do kościoła. Tam prowadzi obrzęd przyjęcia dzieci, zgodnie z przepisami *Obrzędów chrztu dzieci*⁴⁷. Po nakreśleniu znaku krzyża na czole

⁴⁴ Por. tamże, nry 6–10.

⁴⁵ Por. *Ceremoniał*, nry 448–449.

⁴⁶ Por. tamże, nry 450–451.

⁴⁷ Por. tamże nry 452–454.

dziecka przez kapłana, rodziców i chrzestnych wszyscy udają się na miejsce przewidziane dla nich przed ołtarzem⁴⁸. Kiedy wszyscy zajmą swoje miejsce, biskup zdejmuje mitrę, wstaje i opuściwszy akt pokuty oraz *Panie, zmiłuj się nad nami*, intonuje hymn: *Chwała na wysokości Bogu*. Po nim odmawia kolektę⁴⁹.

Liturgia słowa odbywa się zgodnie z przepisami, biskup wygłasza homilię. Po niej opuszcza się wyznanie wiary, które w czasie obrzędu chrztu złożą rodzice i chrzestni. Do niego, wraz z biskupem, przyłączy się obecna wspólnota. Biskup rozpoczyna modlitwę wiernych, po której prezbiter odmawia modlitwę z egzorcyzmem. W jej trakcie biskup stoi przy katedrze⁵⁰.

Biskup zakłada mitrę i otrzymuje pastorał. Jeśli chrzcielnica ustawiona jest na widoku zgromadzenia, biskup, rodzice i chrzestni z dziećmi podchodzą do niej. Pozostali znajdują się na swoich miejscach. W sytuacji, kiedy kaplica chrzcielna usytuowana jest poza kościołem lub poza zasięgiem wzroku wiernych, rozpoczyna się procesja do baptysterium. Można zaintonować stosowny śpiew, np. Psalm 22. W procesji do chrzcielnicy rodzice z dziećmi oraz chrzestni idą za biskupem. Dotarłszy do kaplicy chrzcielnej, lub na miejsce, gdzie ma być on udzielony, biskup wprowadza obecnych do liturgii sakramentu. Rytuał zawiera dwie propozycje takiego wprowadzenia⁵¹. To powiedziawszy biskup oddaje pastorał oraz mitrę, zwraca się w stronę chrzcielnicy i odmawia modlitwę błogosławieństwa wody, dostosowując jej treść do okresu liturgicznego. Po tej modlitwie biskup siada. Otrzymuje mitrę i pastorał, a następnie przyjmuje od rodziców i chrzestnych wyrzeczenie się szatana oraz wyznanie wiary⁵².

Kiedy rodzice i chrzestni złożą wyznanie wiary, biskup oddaje pastorał, wstaje i udziela dzieciom chrztu. W przypadku większej liczby dzieci do chrztu, biskupa wspierają prezbiterzy oraz diakoni. Następnie proboszcz lub wyznaczony kapłan odprawia obrzędy wyjaśniające tj. namaszcza ochrzczonych krzyżmem świętym, nakłada białą szatę oraz wręcza zapaloną świecę. Biskup natomiast, siedząc w mitrze, wypowiada przypisane tym obrzędom formuły⁵³.

⁴⁸ Por. *Obrzędy chrztu dzieci...*, nr 118.

⁴⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 454.

⁵⁰ Por. tamże, nry 455–456.

⁵¹ Por. *Obrzędy chrztu dzieci...*, nr 131.

⁵² Por. *Ceremoniał*, nry 457–459.

⁵³ Por. tamże, nr 460.

Jeżeli chrzest odbywał się poza prezbiterium, po wymienionych obrzędach odbywa się procesja do ołtarza. Na jej początku idzie biskup w mitrze i z pastorałem. Za nim idą rodzice oraz chrzestni niosący palące się świece nowo ochrzczone. Następnie Mszę świętą celebrować się jak zwykle. Jeśli zostało tak przygotowane, wybrani rodzice i chrzestni mogą w procesji z darami przynieść do ołtarza chleb, wino i wodę na Eucharystię. W modlitwie eucharystycznej należy zastosować odpowiednie formuły wspomnienia ochrzczonego i chrzestnych, które są podane w mszale. Rodzicom, chrzestnym oraz ich bliskim można udzielić Komunii świętej pod obiema postaciami.

Szczególnego charakteru można nadać również błogosławieństwu na zakończenie Mszy świętej. *Obrzędy chrztu dzieci* przewidują na tę okazję cztery formuły. Przed biskupa podchodzą matki, trzymając na rękach swoje dzieci oraz towarzyszący im ojcowie. Biskup zakłada mitrę. Następnie pozdrawia wiernych mówiąc: *Pan z wami*. Diakon może polecić ludowi: *Pochylcie głowy na błogosławieństwo*. Teraz biskup wyciąga ręce nad lud i odmawia formułę uroczystego błogosławieństwa. Po nim składa ręce, otrzymuje pastorał i mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego*, a przy wykonywaniu nad wiernymi trzykrotnego znaku krzyża dodaje: *Ojca + i Syna, + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie na zawsze*. Wierni odpowiadają: *Amen*. Można również posłużyć się formułami błogosławieństwa zwyczajnego⁵⁴. Po błogosławieństwie diakon poleca wiernym: *Idźcie w pokoju Chrystusa*. Wszyscy odpowiadają: *Bogu niech będą dzięki*⁵⁵.

1.1.9. Sprawowanie chrztu poza Mszą świętą

W sytuacji, kiedy biskup udziela sakramentu chrztu, ale poza Mszą świętą, zakłada albę, krzyż noszony na piersiach, stułę oraz kapę koloru białego. Prezbiterzy natomiast na sutannę ubierają komżę bądź albę oraz stułę. Diakoni mogą użyć dalmatyki, którą nakładają na albę i stułę⁵⁶.

Wejście do kościoła odbywa się w zwykły sposób. Po oddaniu czci ołtarzowi biskup staje przy katedrze. Stąd pozdrawia lud, a potem siada. Prezbiter z kolei udaje się

⁵⁴ Por. tamże, nry 1136–137.

⁵⁵ Por. tamże, nr 464.

⁵⁶ Por. tamże, nr 466.

do wejścia do kościoła, gdzie dokonuje obrzędu przyjęcia dzieci, co czyni zgodnie z *Obrzędem chrztu dzieci*. Kiedy rodzice z dziećmi oraz chrzestni zajmą swoje miejsca, rozpoczyna się liturgia słowa, w czasie której biskup wygłasza homilię. Po homilii odmawia się modlitwę powszechną i następują obrzędy chrzcielne. Czyni się tak, jak zostało to opisane powyżej.

Po udzieleniu sakramentu oraz obrzędach wyjaśniających wszyscy wracają do ołtarza. Wtedy biskup zdejmuje mitrę i wprowadza do modlitwy Pańskiej, którą odmawiają wszyscy wspólnie. Po niej biskup otrzymuje mitrę i udziela błogosławieństwa. Podobnie jak wyżej, czyni to na jeden z opisanych w rytuałach sposobów. Obrzęd kończy się śpiewem np. *Wielbi dusza moja Pana*⁵⁷.

1.2. Bierzmowanie

Przystępując do sakramentu bierzmowania, wierni ochrzczeni postępują dalej na drodze wtajemniczenia chrześcijańskiego. Duch Święty w sposób doskonalszy upodabnia ich do Chrystusa, uzdalnia do świadczenia o Nim oraz do umacniania wspólnoty Kościoła przez wiarę i miłość. Znamię Pańskie, otrzymane w tym sakramencie, ma charakter niezniszczalny, dlatego bierzmowania nie można powtarzać⁵⁸.

Bierzmowanie w szczególniejszy sposób łączy człowieka z Kościołem i czyni za niego odpowiedzialnym. Dlatego też jest koniecznością, aby celebrowanie tego sakramentu odbywała się w sposób uroczysty. Duże znaczenie ma zatem wspólnotowa celebrowanie obrzędów przy udziale ludu Bożego, szczególnie rodziny i bliskich kandydatów do bierzmowania. Warto również zadbać, aby w uroczystości uczestniczyli przedstawiciele lokalnej wspólnoty, co będzie dla nich sposobnością złożenia świadectwa wiary oraz działania Ducha Świętego w ich życiu. Taką rolę spełnia także świadek bierzmowania. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do obrzędów zaleca, aby był to jeden z chrzestnych, rodzic lub osoba wybrana przez samego kandydata⁵⁹.

⁵⁷ Por. tamże, nr 470–471.

⁵⁸ Por. *Obrzędy bierzmowania. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2019, nr 1–2.

⁵⁹ Por. tamże, nry 4–5. Szerzej o wpływie sakramentu bierzmowania na osobiste życie chrześcijan piszą: D. Kwiatkowski, *Bierzmowanie sakramentem umacniającym żywą wiarę, która prowadzi do świadectwa i apostołstwa*, w: *Głoszenie i celebrowanie wiary. Wokół wyzwań Ewangelizacji*, Colloquia disputationes 25, K. Lijka, S. Wiśniewski, red., Poznań 2014, s. 109-122; B. Wolański, *Wpływ sakramentu bierzmowania na osobiste życie chrześcijan*, „Legnickie studia teologiczno-historyczne”, 18(2011), nr 1, s. 279-292.

Biskupowi przynależy prawo bierzmowania. Kiedy jako szafarz zwyczajny udziela tego sakramentu, wyraźniej zostaje ukazany związek ze zstąpieniem Ducha Świętego w dniu Pięćdziesiątnicy. Po napełnieniu Duchem Świętym sami Apostołowie przez nałożenie rąk przekazywali Go wiernym. Ponadto posługa biskupa przy bierzmowaniu akcentuje więź łączącą bierzmowanych z Kościołem oraz zleczone im zadanie dawania świadectwa o Jezusie Chrystusie w świecie⁶⁰.

Istnieją jednak i takie sytuacje, kiedy biskup nie jest w stanie osobiście udzielać bierzmowania. Powinien wtedy zatroszczyć się, aby bierzmował inny biskup. Jeżeli zajdzie taka konieczność, np. wielka liczba kandydatów do bierzmowania, wtedy biskup może zaprosić do pomocy wybranych prezbiterów⁶¹.

Znakiem sakramentalnym bierzmowania jest namaszczenie krzyżmem na czole kandydata. Dokonuje się przez nałożenie ręki i wypowiedzenie słów *Przyjmij znamię Daru Ducha Świętego*. Przed namaszczeniem biskup, trzymając wyciągnięte ręce, odmawia modlitwę nad bierzmowanymi: *Boże wszechmogący*. Podobnie wyciągają ręce towarzyszący biskupowi prezbiterzy, nic jednak wtedy nie mówią. W ten sposób zostaje ukazany gest biblijny, przez którego wzywa się daru Ducha Świętego. W namaszczeniu krzyżmem i towarzyszących mu słowach wyraża się natomiast skutek daru Ducha Świętego. Krzyżmo, którym biskup posługuje się przy bierzmowaniu konsekruje się w Wielki Czwartek⁶².

Bierzmowania zazwyczaj udziela się podczas Mszy świętej dla jaśniejszego ukazania związku tego sakramentu z wtajemniczeniem chrześcijańskim. W tej sytuacji wypada również, aby Mszę celebrował sam szafarz bierzmowania, a koncelebrowali przede wszystkim ci prezbiterzy, którzy zostali delegowani do udzielania tego sakramentu. Gdyby Mszy przewodniczył inny kapłan, wówczas biskup ma przewodniczyć liturgii słowa, a na końcu udzielić błogosławieństwa. W trakcie samej celebracji należy zwrócić szczególną uwagę na liturgię słowa, bowiem to ze słuchania słowa Bożego wypływa wielorakie działanie Ducha Świętego w Kościele czy też w życiu

⁶⁰ Por. tamże, nr 7.

⁶¹ Dokumenty sugerują kapłanów, którzy pełnią urząd lub specjalne zadanie w diecezji. Może to być urząd wikariusza generalnego, wikariusza biskupiego lub dziekana. Można również zaprosić miejscowych proboszczów, z parafii, z których pochodzą kandydaci, lub kapłanów, którzy włożyli specjalny trud w przygotowanie katechetyczne kandydatów do bierzmowania. Por. tamże, nr 8.

⁶² Por. tamże, nr 9–10.

poszczególnych chrześcijan. Doniosłym momentem jest również wspólne odmówienie modlitwy Pańskiej, kiedy wierzący mówi w mocy Ducha Świętego *Abba, Ojczy*⁶³.

Przed udzieleniem bierzmowania należy przygotować: szaty liturgiczne potrzebne do celebracji, krzesła dla biskupa oraz pomagających mu prezbiterów, naczynie (względnie naczynia) z krzyżem świętym, *Pontyfikał rzymski*, dzbanek z wodą i miskę do umycia rąk oraz ręcznik do wytarcia rąk po namaszczeniu bierzmowanych. Dla biskupa również mitrę i pastorał. Poleca się również przygotować kielich odpowiedniej wielkości do udzielania Komunii świętej pod obiema postaciami⁶⁴. Namaszczenie krzyżem winno odbywać się przy katedrze. Aby jednak umożliwić wiernym uczestnictwo w obrzędzie, należy przed ołtarzem lub w innym odpowiednim miejscu, przygotować dla biskupa krzesło⁶⁵.

1.2.1. Bierzmowanie w czasie Mszy świętej

Ceremoniał przypomina, że biskup powinien sprawować Mszę świętą przy okazji bierzmowania. Jeśli byliby prezbiterzy wyznaczeni do pomocy przy udzielaniu bierzmowania, mają koncelebrować z biskupem. Wszyscy zatem przywdziewają szaty mszalne. O ile możliwe jest odprawianie *Mszy obrzędowych*, można skorzystać z formularza *Mszy przy udzielaniu bierzmowania*. Wybiera się wtedy czytania własne, używa się szat liturgicznych czerwonych lub białych. Przy sprawowaniu innej Mszy niż obrzędowa można z lekcjonarza wybrać jedno z czytań przygotowanych na tę Mszę. Jeśli bierzmowanie wypada w dzień oznaczony numerami 1-4 *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych*, Mszę świętą odprawia się z formularza z dnia. Czytania są wówczas własne. W każdej okoliczności można skorzystać z uroczystego błogosławieństwa przeznaczonego dla *Mszy obrzędowej*⁶⁶.

⁶³ Por. tamże, nr 13.

⁶⁴ W adaptacjach wprowadzonych do obrzędów bierzmowania biskupi polscy zdecydowali, aby przywilej Komunii pod obiema postaciami dotyczył nie tylko kandydatów dorosłych, ale również i młodszych. Por. tamże, s. 20.

⁶⁵ *Ceremoniał*, nr 474.

⁶⁶ Por. tamże, nry 475–476.

Jeżeli biskup nie przewodniczy Mszy świętej, sprawuje ją inny kapłan, on sam natomiast ma przewodniczyć liturgii słowa. Postępuje tak jak zwykle w czasie Mszy świętej, na koniec zaś udziela błogosławieństwa⁶⁷.

Wejście do kościoła i powitanie biskupa odbywa się zwyczajowo. Podobnie obrzędy wstępne oraz liturgia słowa celebrowane są jak w innych Mszach stacyjnych. Po proklamacji Ewangelii biskup siada na katedrze, ewentualnie na innym przygotowanym miejscu, zakłada mitrę. W jego pobliżu siadają prezbiterzy wybrani do pomocy przy bierzmowaniu. Następuje prezentacja kandydatów do bierzmowania. Jeżeli są oni wzywani imiennie, proboszcz, inny prezbiter, diakon lub katecheta przywołuje kandydatów. Każdy wezwany z imienia i nazwiska odpowiada: *Jestem*. Kandydaci wchodzi do prezbiterium i stają przed biskupem. Jeżeli bierzmowane są dzieci, prowadzi je świadek lub jeden z rodziców. Przy większej liczbie kandydatów, kiedy nie jest możliwa imienna prezentacja kandydatów, proboszcz lub inna upoważniona osoba zwraca się do biskupa z prośbą o udzielenie bierzmowania. Kandydaci wówczas ustawiają się w odpowiednim miejscu przed biskupem⁶⁸.

Następuje krótka homilia. Biskup, wyjaśniając w niej znaczenie czytań biblijnych, wprowadza kandydatów, a także tych, którzy im towarzyszą oraz wszystkich obecnych w duchowy sens sakramentu bierzmowania. W tym celu pontyfikał podaje przykładowy tekst homilii⁶⁹. Skończywszy homilię, biskup siada, zachowując mitrę i pastorał. Kieruje do stojących przed sobą kandydatów zachętę do odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych. Wyznanie wiary uroczyście podsumowuje biskup słowami: *Taka jest nasza wiara*. Zgromadzona wspólnota wyraża swoją zgodę mówiąc: *Amen*. Powyższą formułę mogą zastąpić inne słowa lub odpowiedni śpiew. Biskup oddaje pastorał i zdejmuje mitrę, po czym wstaje. Pomagający w obrzędzie prezbiterzy, stają przy nim. Biskup słowami z rytuału zachęca wiernych: *Najmilsi, prosimy Boga Ojca wszechmogącego*, w tym czasie ręce trzyma złożone. Obecni w kościele w milczeniu modlą się przez chwilę. Następnie biskup oraz kapłani wybrani do pomocy w bierzmowaniu wyciągają ręce nad kandydatów. Modlitwę: *Boże wszechmogący, Ojciec naszego Pana, Jezusa Chrystusa* biskup odmawia sam. Kiedy wierni odpowiedzą: *Amen*, biskup siada i zakłada mitrę.

⁶⁷ Por. *Obrzędy bierzmowania*, nr 13.

⁶⁸ Por. *Ceremoniał*, nr 478.

⁶⁹ Por. tamże, nr 479.

Podchodzi do niego diakon, który podaje naczynie z krzyżem świętym. W przypadku, kiedy w obrzędzie uczestniczą prezbiterzy pomagający, diakon przynosi wszystkie naczynia z krzyżem, które biskup osobiście im wręcza⁷⁰.

Kandydaci do bierzmowania podchodzą pojedynczo do biskupa i do prezbiterów. Jeśli organizacyjnie jest to uzasadnione, szafarze bierzmowania mogą kolejno podchodzić do kandydatów. W takiej sytuacji biskup idzie w mitrze i z pastorałem. Świadek kładzie prawą rękę na ramieniu kandydata i podaje jego imię, może to uczynić także i sam bierzmowany⁷¹.

Po zwilżeniu krzyżem wielkiego palca prawej ręki, biskup kreśli nim na czole kandydata znak krzyża, wypowiadając sakramentalną formułę: *N., przyjmij znamię Daru Ducha Świętego*. Bierzmowany na to odpowiada: *Amen*. Następnie biskup dodaje: *Pokój z tobą*, a bierzmowany mówi: *I z duchem twoim*. Podobnie czynią pomagający w obrzędzie prezbiterzy. Podczas namaszczania zaleca się śpiew odpowiednich pieśni. Skończywszy namaszczenie, szafarze myją ręce⁷².

Nie odmawia się wyznania wiary, które zawarte było w dialogu biskupa z kandydatami. Biskup więc, stojąc bez mitry, rozpoczyna modlitwę wiernych. W tym przypadku rytuał podaje trzy formy modlitwy powszechnej, zostawiając jednak dowolność ich użycia lub posłużenia się inną zatwierdzoną przez kompetentną władzę⁷³.

Cała liturgia eucharystyczna przebiega następnie w zwykły sposób. Rubryki rytuału oraz *Ceremoniał* umożliwiają reprezentantom bierzmowanych czy świadkom przyniesienie do ołtarza chleba, wina i wody w czasie przygotowania darów. Odmawiając Modlitwę eucharystyczną, należy zastosować formułę wspomnienia bierzmowanych, którą podaje Mszał. Bierzmowanym, świadkom oraz ich bliskim można udzielić Komunii pod obiema postaciami⁷⁴.

Przy udzielaniu błogosławieństwa końcowego można posłużyć się formułą błogosławieństwa uroczystego albo modlitwą nad ludem, wskazaną przez Pontyfikał

⁷⁰ Por tamże, nry 480–482.

⁷¹ Por tamże, nr 483.

⁷² Por. tamże, nry 484–485.

⁷³ Por. *Obrzędy bierzmowania*, nr 30.

⁷⁴ Por. tamże, nr 31–32.

Rzymski⁷⁵. Na czas błogosławieństwa nowo bierzmowani ustawiają się przed biskupem. Biskup otrzymuje mitrę i mówi: *Pan z wami*. Wierni odpowiadają: *I z duchem twoim*. Diakon może skierować do wszystkich wezwanie: *Pochylcie głowy na błogosławieństwo*. Następnie biskup wyciąga ręce nad ludem odmawiając przy tym formułę błogosławieństwa. Skończywszy, składa ręce i przyjmuje pastorał. Potem mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego*, w tym czasie wykonuje potrójny znak krzyża nad ludem dodając: *Ojca + i Syna , + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie na zawsze*. Wierni odpowiadają: *Amen*. Istnieje także możliwość udzielenia błogosławieństwa na sposób omówiony w *Ceremoniale* w numerach 1136–1137. Po błogosławieństwie diakon rozsyła wiernych w zwykły sposób⁷⁶.

1.2.2. Bierzmowanie poza Mszą świętą

Biskup zakłada albę, krzyż noszony na piersiach, białą lub czerwoną stułę oraz kapę. Jeżeli biskupowi mają pomagać wyznaczeni prezbiterzy, ubierają komżę na sutannę lub albę oraz stułę w kolorze, którego używa biskup. Biskup ponadto zakłada mitrę i przyjmuje pastorał. Posługujący w liturgii diakoni zakładają albę i stułę, a pozostali posługujący właściwe sobie szaty⁷⁷.

Kiedy zbierze się wspólnota, pośród której są obecni kandydaci do bierzmowania oraz towarzyszący im rodzice i świadkowie, biskup wraz asystującymi udaje się do ołtarza. W czasie procesji wejścia śpiewa się odpowiednią pieśń. Biskup oraz asystujący oddają cześć ołtarzowi. Przechodzi następnie do katedry, oddaje pastorał i mitrę. Stamtąd pozdrawia wiernych i rozpoczyna modlitwę: *Spraw, prosimy Cię, wszechmogący i miłosierny Boże*⁷⁸.

Następuje teraz liturgia słowa, którą sprawuje się jak w czasie Mszy świętej z udzieleniem bierzmowania. Po Ewangelii biskup oraz kapłani wyznaczeni do pomocy w obrzędzie siadają, a proboszcz (lub inny wyznaczony kapłan, diakon czy katecheta)

⁷⁵ Por. tamże, nr 33.

⁷⁶ Por. *Ceremoniał*, nry 488–489.

⁷⁷ Por. tamże, nr 490.

⁷⁸ Por. tamże, nr 491.

prezentują kandydatów do bierzmowania. Po prezentacji biskup wygłasza krótką homilię. W sposób podobny jak opisany wyżej odbywa się liturgia sakramentu⁷⁹.

Po skończonym namaszczeniu biskup rozpoczyna modlitwę powszechną. Kończąc ją, dodaje modlitwę: *Boże, który swoim Apostołom*. Potem wszyscy odmawiają modlitwę Pańską. W tym przypadku biskup może posłużyć się stosownym wprowadzeniem. Na zakończenie biskup udziela błogosławieństwa, stosując formułę uroczystą lub modlitwę nad ludem. Po błogosławieństwie diakon rozsyła wiernych⁸⁰.

2. Sakramenty uzdrowienia

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego wprowadzają człowieka w życie dziecka Bożego i czynią go zdolnym do naśladowania Chrystusa. Dzięki szczególnej łasce Ducha Świętego są zobowiązani do dawania świadectwa wiary. Jednak mając również życie z ciała, człowiek jest poddany cierpieniu, chorobie i śmierci. Nadto przez grzech, może osłabić życie Boże lub nawet je utracić. Jezus Chrystus, który odpuścił grzechy paralytykowi i przywrócił jemu zdrowie, chciał, aby Kościół kontynuował to dzieło uzdrawiania i zbawiania. Taki cel mają sakramenty pokuty i pojednania oraz namaszczenia chorych⁸¹.

W tych sakramentach człowiek najgłębiej doświadcza daru miłosierdzia. Przez wyznanie i odpuszczenie grzechów przystępujący do sakramentu pokuty otrzymuje od Boga łaskę przebaczenia winy oraz pojednania z Kościołem, któremu zadał ranę. Przykład miłości i modlitwa Kościoła przyczynia się do nawrócenia grzeszników. Jest również wyrazem troski o chorych i cierpiących swoich członków. Przez święte namaszczenie i modlitwę prezbiterów Kościół jednoczy ich z cierpiącym i uwielbionym Panem⁸².

⁷⁹ Por. tamże, nr 492.

⁸⁰ Por. *Obrzędy bierzmowania*, nry 47–49.

⁸¹ Por. KKK, nry 1420–1421.

⁸² Por. KD, nr 11. O wymiarze formacyjnym i mistagogii sakramentu pokuty i pojednania można przeczytać u: E. Mateja, *Sakrament pokuty i pojednania w mistagogii liturgicznej*, w: „Teologia i człowiek”, 48(2019), nr 4, s. 35–50; J. Miazek, *Formacyjny wymiar sakramentu pokuty*, w: „Teologia i moralność”, 6(2011), nr 2, s. 185–200.

2.1. Pokuta i pojednanie

Zwycięstwo nad grzechem dobitnie uwidacznia się w chrzcie, w którym dawny człowiek jednoczy się z ukrzyżowanym Chrystusem celem zniszczenia natury skażonej grzechem. Dlatego Kościół wyznaje i głosi *jeden chrzest na odpuszczenie grzechów*. Od dnia Pięćdziesiątnicy wzywa ludzi do nawrócenia z grzechów przez sprawowanie pokuty⁸³. Kościół staje się więc dla świata autentycznym znakiem nawrócenia ku Bogu. Dokonuje się to w pokutnych elementach Mszy świętej, kiedy wierni uznają, że są grzesznikami i proszą o przebaczenie Boga i braci. Wybrzmiewa to również w celebracjach pokutnych czy głoszonym słowie⁸⁴.

Posługę sakramentu pokuty pełnią w Kościele biskupi oraz prezbiterzy. W imieniu Chrystusa i w mocy Ducha Świętego głoszą słowo Boże, wzywają chrześcijan do nawrócenia oraz udzielają im odpuszczenia grzechów. Prezbiterzy, spełniając posługę pojednania, uczestniczą we władzy biskupa i działają w łączności z jego urzędem. Kierowanie dyscypliną pokutną jest bowiem własnym zadaniem biskupa⁸⁵.

Zatem biskup, działając zgodnie z normami Kościoła, powinien określić zasady, na podstawie których udziela prezbiterom władzy rozgrzeszania. Warunkiem nie może być tylko odpowiednie przygotowanie teologiczne i pastoralne, ale również całkowita zgodność z nauką Magisterium Kościoła w dziedzinie moralnej. Szczególną troską duchową powinni być objęci wierni w parafiach, sanktuariach czy innych miejscach świętych poprzez ułatwienie im dostępu do spowiedzi. Wychodząc naprzeciw potrzebom wiernych, należy wyznaczyć odpowiedni czas zarówno przed Mszą świętą, ale także w jej trakcie. Dyrektorium *Apostolorum successores* wyraźnie podkreśla, że należy bezwzględnie przestrzegać norm dotyczących *absolucji wielu penitentów jednocześnie*. Można to czynić w sytuacjach naprawdę wyjątkowych⁸⁶.

Ogólne normy kościelne przewidują trzy formy sprawowania sakramentu pokuty, dla których opracowano osobne rytuały⁸⁷. Celem rozwijania ducha pokuty wśród

⁸³ Por. *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2019, nry 1–2.

⁸⁴ Zobacz więcej: D. Kwiatkowski, *Obrzędy pojednania jednego penitenta*, w: *Wezwani do nawrócenia*, E. Mateja, R. Pierskała red., Opole 2009, s. 373–387.

⁸⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 638.

⁸⁶ Por. *Apostolorum successores*, nr 151.

⁸⁷ Obrzęd pojednania jednego penitenta; obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem oraz obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem. Por. *Obrzędy pokuty*, nry 15, 22, 31.

wiernych Kongregacja zaproponowała również celebrację nabożeństw pokutnych, których przebieg zasadniczo wzorowany jest na nabożeństwach słowa Bożego. Mają one służyć dorosłym wiernym w przygotowaniu do spowiedzi, odbywanej później indywidualnie. Dzięki nim dzieci mają uświadomić sobie czym jest grzech w życiu człowieka i wyzwolenie z niego przez Chrystusa, a katechumenom pomóc w nawróceniu⁸⁸. *Ceremoniał* zauważa z kolei, że wypada, aby biskup uczestniczył w liturgii pokutnej szczególnie wtedy, kiedy sprawowana jest w formie uroczystszej w Wielkim Poście, przy okazji wizytacji duszpasterskiej czy w szczególnie ważnych sytuacjach duszpasterskich⁸⁹.

2.1.1. Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem

Przygotowując się do obrzędu, biskup wkłada albę, krzyż noszony na piersiach, stułę i fioletową kapę; używa również prostej mitry oraz pastorału. Mając na uwadze liczbę penitentów, należy również zadbać o stosowną liczbę prezbiterów, którzy będą towarzyszyć biskupowi ubrani w komżę lub albę oraz stułę. Przy biskupie asystuje diakon oraz inni posługujący ubrani we właściwe sobie szaty liturgiczne⁹⁰.

W czasie śpiewu na wejście biskup, prezbiterzy oraz asysta udają się w kierunku ołtarza. Po oddaniu czci ołtarzowi biskup wstępuje na katedrę, prezbiterzy na przygotowane dla nich miejsca. Biskup oddaje mitrę i po skończonym śpiewie pozdrawia wiernych. Potem on sam lub jeden z towarzyszących kapłanów wygłasza krótkie wprowadzenie do obrzędu, pouczając w nim wiernych o jego znaczeniu oraz porządku, jaki należy zachować⁹¹.

Biskup wzywa zebranych do modlitwy, którzy przez chwilę modlą się w milczeniu. Następnie biskup odmawia modlitwę. Wszyscy siadają i rozpoczyna się liturgia słowa. Zaleca się wykonanie jednego lub kilku czytań z lekcjonarza. W sytuacji, kiedy jest tylko

⁸⁸ Szerzej o tym pisze: P. Greger, *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Bielsko-Biała 2000.

⁸⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 638.

⁹⁰ Por. tamże, nr 639.

⁹¹ Por. tamże, nry 640–641.

jedno czytanie, wypada, aby była to Ewangelia. Przy kilku czytaniach można wykonać psalm, odpowiednią pieśń lub zachować chwilę milczenia⁹². W czasie homilii biskup, jeśli tak uzna, może przyjąć mitrę i pastorał. Głosząc kazanie, nawiązuje do czytanych tekstów i przegotowuje penitentów do rachunku sumienia i odnowy życia. Dlatego po homilii należy zachować stosowne milczenie, w czasie którego wierni będą mogli uczynić rachunek sumienia i wzbudzić szczery żal za grzechy. Stosowną refleksją, wezwaniami lub modlitwą litanijną jeden z kapłanów lub diakon mogą pomóc ludowi w akcie skruchy⁹³.

Biskup wstaje, oddaje mitrę i pastorał. Równocześnie wstają wszyscy zgromadzeni i rozpoczynają się obrzędy pokutne. Poza okresem wielkanocnym, diakon zwraca się do wiernych z wezwaniem: *Klęknijmy*. Wierni klękają, ewentualnie pochylają się i wspólnie odmawiają jedną z formuł spowiedzi powszechnej (np. *Spowiadam się...*). Po niej diakon mówi: *Powstańmy*. Teraz diakon lub jeden z posługujących inicjuje modlitwę litanijną, zamiast modlitwy litanijnej można również zaśpiewać stosowną pieśń. Po niej odmawia się modlitwę Pańską, której nigdy nie wolno pomijać. Potem biskup odmawia odpowiednią modlitwę⁹⁴.

Następnie biskup i prezbiterzy udają się do konfesjonałów, penitenci do nich podchodzą i każdy z osobna wyznaje swoje grzechy. W razie potrzeby kapłan udziela penitentowi pouczenia, zachęty i nadaje sakramentalną pokutę. Potem wyciąga rękę, a przynajmniej prawą rękę w kierunku penitenta i wypowiada formułę sakramentalnego rozgrzeszenia⁹⁵.

Kiedy spowiedź się skończy biskup wraca do katedry, staje tam bez mitry w otoczeniu prezbiterów. Zgromadzeni wstają. Teraz biskup wzywa do modlitwy dziękczynnej i pełnienia dobrych uczynków. Wszyscy śpiewają teraz pieśń wielbiąco-dziękczynną lub odmawiają modlitwę litanijną. Po niej biskup kończy liturgię słowami jednej z modlitw np.: *Wszchemogący i miłosierny Boże*⁹⁶.

Na zakończenie biskup zakłada mitrę i pozdrawia wiernych: *Pan z wami*, a oni odpowiadają: *I z duchem twoim*. Diakon może dodać: *Pochylcie głowy*

⁹² Por. tamże, nry 642–643.

⁹³ Por. tamże, nry 644.

⁹⁴ Por. tamże, nr 645.

⁹⁵ Por. tamże, nr 646.

⁹⁶ Por. *Obrzędy pokuty...*, nry 57–58.

na błogosławieństwo. Potem biskup wyciąga ręce nad lud i odmawia formułę uroczystego błogosławieństwa lub modlitwę. Następnie złożony ręce, otrzymuje pastorał i mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego*. Przy słowach *Ojca + i Syna, + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie na zawsze* wykonuje nad obecnymi trzykrotny znak krzyża. Wierni odpowiadają: *Amen*⁹⁷, a diakon wypowiada słowa rozesłania: *Pan odpuścił wam grzechy. Idźcie w pokoju Chrystusa*. Na to wierni odpowiadają: *Bogu niech będą dzięki*⁹⁸.

2.1.2. Obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem

Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do obrzędów pokuty, jasno określa zasady prawne dotyczące udzielania rozgrzeszenia ogólnego, podkreślając przy tym, że spowiedź z indywidualnym rozgrzeszeniem jest zwykłym sposobem, w jaki wierni mogą pojednać się z Bogiem⁹⁹.

Jeżeli zachodzą uzasadnione okoliczności odprawienia takiego obrzędu, wszystko odbywa się jak w obrzędzie pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem. Wyjątkiem jednak jest to, że po lub w trakcie homilii biskup musi pouczyć wiernych, którzy chcą otrzymać rozgrzeszenie ogólne, aby się do niego odpowiednio przygotowali. Warunkiem otrzymania rozgrzeszenia jest to, by każdy z tych wiernych wzbudził akt żalu za grzechy, postanowił ich unikać, a także wynagrodził za popełnione zgorzenia i szkody. Musi również postanowić, że przy najbliższej indywidualnej spowiedzi wyzna grzechy ciężkie, jeśli by je popełnił. Wszystkim ponadto należy wyznaczyć jakąś formę zadośćuczynienia, do którego każdy może indywidualnie dodać dobrowolne czyny pokutne¹⁰⁰.

Po homilii diakon wzywa penitentów pragnących otrzymać rozgrzeszenie, aby w jakiś sposób wyrazili swoją prośbę. Potem penitenci klęcząc (lub pochylając się)

⁹⁷ Biskup może posłużyć się formułą błogosławieństwa zwyczajnego (*Ceremoniał*, nry 1136–1137).

⁹⁸ Por. tamże, nr 649.

⁹⁹ Absolucji generalnej można udzielić w sytuacji niebezpieczeństwa śmierci i braku czasu na spowiedź indywidualną lub w sytuacji poważnej konieczności, tzn. gdy nie ma wystarczająco dużo spowiedników odpowiadającej znacznej liczbie penitentów. Por. *Obrzędy pokuty...*, nry 31–34.

¹⁰⁰ Por. *Ceremoniał*, nr 651.

odmawiają formułę spowiedzi powszechnej (np. *Spowiadam się...*). Następnie odmawia się modlitwę litanijną lub wykonuje odpowiedni śpiew. W każdym przypadku na koniec należy odmówić modlitwę *Ojcze nasz*. Po niej biskup zakłada mitrę, wyciąga ręce nad penitentami i udziela im rozgrzeszenia słowami: *Bóg Ojciec, który nie chce śmierci grzesznika*. Po modlitwie zachęca obecnych do dziękczynienia i uwielbienia miłosierdzia Bożego. Po zaśpiewaniu odpowiedniej pieśni udziela błogosławieństwa, a diakon rozsyła wiernych, jak czyni się to w liturgii opisanej powyżej.

2.1.3. Celebracje pokutne bez spowiedzi i rozgrzeszenia

Uczestnicząc w celebracjach pokutnych, wierni słuchają słowa Bożego, a przez to otrzymują wezwanie do nawrócenia i pokuty. Słuchają również orędzia o wyzwoleniu ludzi z grzechu dzięki śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa.

Jeśli tym zgromadzeniom przewodniczy biskup, może on być ubrany jak przy obrzędzie pojednania ze spowiedzią i rozgrzeszeniem. Zamiast alby i kapy może mieć założoną rękawicę, mucet, krzyż noszony na piersiach oraz stułę. Celebracje pokutne przebiegają tak, jak wyżej opisany obrzęd pojednania. Opuszcza się jednak spowiedź indywidualną. Po modlitwie Pańskiej biskup kończy celebrację modlitwą np.: *Wszchemogący i miłosierny Boże*. Po niej udziela błogosławieństwa, a diakon odsyła lud¹⁰¹.

2.2. Namaszczenie chorych

Cierpienie i choroba są nierozłącznie związane z życiem człowieka. Ewangelie zgodnie świadczą, że Chrystus wielką miłością i troską otaczał chorych na ciele i duszy. Od najdawniejszych czasów Kościół przez swoich kapłanów kontynuuje to dzieło Zbawiciela poprzez sakrament namaszczenia¹⁰². W nim chory dostępuje łaski Ducha

¹⁰¹ Por. tamże, nry 657-660.

¹⁰² O teologii sakramentu namaszczenia czytaj również: J. Stefański, *Sakrament chorych w reformie Soboru Watykańskiego II*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1988; D. Kwiatkowski, *Namaszczenie chorych – spotkanie osoby chorej z Chrystusem uzdrawiającym*, w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło, red., Tyniec 2015, s. 127-172

Świętego, który wspomaga człowieka w ufności do Boga, daje obronę przeciw pokusom szatana oraz pomaga pokonać lęk przed śmiercią. Namaszczenia udziela się dla umocnienia i zbawienia chorych w podeszłym wieku lub tych, których życie jest naznaczone chorobą. Udziela się go również dzieciom, jeśli są w stanie zrozumieć łaskę płynącą z tego sakramentu¹⁰³.

Sakrament namaszczenia można powtarzać, szczególnie kiedy nastąpiłoby poważne pogorszenie stanu zdrowia lub jeśli chory ponownie by zachorował. Udzielanie namaszczenia chorych przypisane jest posłudze kapłańskiej. Zadaniem biskupa jest udzielanie tego sakramentu szczególnie w czasie większych zgromadzeń, takich jak: pielgrzymki, spotkania diecezjalne czy dni chorych¹⁰⁴.

Przy namaszczeniu szafarz posługuje się olejem chorych poświęconym przez biskupa w czasie Mszy krzyżma. Do jego przygotowania używa się oliwy z oliwek lub innego oleju roślinnego. W razie konieczności olej może poświęcić każdy kapłan w czasie sprawowania obrzędu namaszczenia¹⁰⁵.

Posługa chorym, zwłaszcza w dużych zgromadzeniach, powinna uwzględniać odpowiednie przygotowanie wiernych. Nie może to być jedynie pouczenie, jak chorzy mają przyjmować namaszczenie, ale powinna to być katecheza ukazująca misterium cierpiącego i uwielbionego Chrystusa oraz współczucie i pociechę Kościoła względem wierzących. Ma ona podnosić na duchu i kierować ku wartościom nieprzemijającym, dlatego swoim zasięgiem winna obejmować chorych, którzy mają przyjąć święte namaszczenie, oraz innych wiernych uczestniczących w takim zgromadzeniu¹⁰⁶. Przygotowanie do sprawowania obrzędu rozumie się jako zadbanie o pełne uczestnictwo obecnych w liturgii, a także odpowiedni dobór śpiewów. Ma to na celu umocnienie wiernych w jedności, podtrzymanie wspólnoty w modlitwie oraz wyrażenie radości paschalnej, która cechuje ten obrzęd¹⁰⁷.

¹⁰³ Por. *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, Katowice 2017, nry 1–12. O znaczeniu i skutkach sakramentu namaszczenia chorych piszą: D. Kwiatkowski, *Uzdrawiająca moc sakramentu namaszczenia chorych*, Studia i Materiały 191, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny, Poznań 2018; C. Krakowiak, *Sakrament namaszczenia chorych w aspekcie teologicznym i pastoralnym*, w: „Śląskie studia historyczno-teologiczne”, 12(1979), s. 71-95.

¹⁰⁴ Por. tamże, nry 16–17.

¹⁰⁵ Por. tamże, nry 20–21.

¹⁰⁶ Por. tamże, nr 35.

¹⁰⁷ Por. *Ceremoniał*, nr 663.

Przy większej liczbie chorych do namaszczenia biskup może dobrać sobie odpowiednią liczbę prezbiterów, którzy będą jemu pomagać przy sprawowaniu sakramentu. Kiedy sakramentu namaszczenia udziela się podczas Mszy świętej, należałoby, aby ci kapłani współcelebrowali z biskupem. Do asysty przy biskupie wyznacza się również przynajmniej jednego diakona oraz innych posługujących¹⁰⁸.

2.2.1. Obrzęd namaszczenia chorych w czasie Mszy świętej

Jeżeli przepisy liturgiczne na to pozwalają, można posłużyć się formularzem *Mszy za chorych*, korzystając jednocześnie z czytań wyznaczonych dla obrzędu namaszczenia. Kolorem liturgicznym dla tej mszy są szaty koloru białego. Jeżeli stosuje się inny formularz, można wybrać jedno czytanie z lekcjonarza dla Mszy podczas namaszczenia chorych i umierających. Przepisy zabraniają odprawiać te Msze w dni Triduum Paschalnego, w uroczystość Narodzenia Pańskiego, Objawienia, Wniebowstąpienia, Zesłania Ducha Świętego, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa oraz w inne uroczystości obowiązujące. W dniach określonych numerami 1–4 w *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych* korzysta się z czytań własnych. Zawsze można posłużyć się uroczystym błogosławieństwem przypisanym do obrzędu namaszczenia¹⁰⁹.

Odpowiednio wcześniej przygotowuje się: rytuał sakramentu chorych, naczynia z olejem do namaszczenia chorych, to, co konieczne do umycia rąk oraz odpowiedniej wielkości kielich do Komunii świętej pod obiema postaciami. Biskup oraz koncelebranci zakładają szaty mszalne, diakon szaty właściwe dla swojego stanu, a pozostali posługujący szaty przysługujące im na mocy prawa¹¹⁰. Chorym przybywającym na liturgię wyznaczeni funkcyjni wskazują przygotowane miejsca¹¹¹.

Przyjście do ołtarza, obrzędy wstępne i liturgię słowa celebryje się jak zawsze. Jeśli biskup tak zdecyduje, po Ewangelii siada na katedrze, otrzymuje wtedy mitrę oraz pastorał. Warto, żeby w homilii zaakcentował rolę choroby człowieka w misterium zbawienia.

¹⁰⁸ Por. tamże, nr 664.

¹⁰⁹ Por. tamże, nry 665.

¹¹⁰ Jeśli prezbiterzy nie koncelebrują, zakładają komżę lub albę i stułę.

¹¹¹ Por. tamże, nry 666–667.

Liturgia sakramentu namaszczenia chorych rozpoczyna się po homilii. Może się odbyć według następujących schematów:

A. Sposób I:

- litania,
- nałożenie rąk,
- modlitwa dziękczynna nad olejem albo – jeśli jest konieczne – błogosławieństwo oleju,
- namaszczenie,
- końcowa modlitwa.

B. Sposób II:

- nałożenie rąk,
- modlitwa dziękczynna nad olejem albo- jeśli jest konieczne – błogosławieństwo oleju,
- namaszczenie,
- litania i końcowa modlitwa.

Skończywszy homilię, biskup zdejmuje mitrę i wstaje. Jeżeli ma być teraz odmówiona litania, rozpoczyna ją. Biskup wraz wspierającymi go prezbiterami nakładają ręce na kilku chorych. Czynią to w ciszy i każdy pojedynczo. Jeżeli biskup musi pobłogosławić olej do namaszczenia, czyni to bezpośrednio po nałożeniu rąk, zgodnie z formułą modlitwy: *Boże, Ojcze wszelkiej pociechy*. Kiedy używa się oleju już pobłogosławionego, wtedy biskup odmawia modlitwę dziękczynną nad tym olejem: *Błogosławiony jesteś, Boże*¹¹².

Teraz biskup siada i zakłada mitrę. W tym czasie diakon przynosi naczynia z pobłogosławionym olejem i wręcza je prezbiterom mającym pomagać w namaszczeniu chorych. Szafarze, podchodząc do poszczególnych chorych, namaszczają czoło i ręce każdego, stosując formułę sakramentalną osobno dla każdej osoby. Jeśli przynajmniej raz formuła zostanie wypowiedziana głośno, można rozpocząć śpiew przygotowanych pieśni. Po namaszczeniu biskup wraca do katedry, a prezbiterzy na swoje miejsca i obmywają ręce¹¹³.

¹¹² Por. tamże, nry 669–671.

¹¹³ Por. tamże, nry 672–674.

Kiedy biskup odda mitrę i wstanie, odmawia modlitwę końcową po namaszczeniu, trzymając rozłożone ręce. W przypadku celebracji według drugiego sposobu biskup po obmyciu rąk rozpoczyna litanie, którą kończy modlitwą po namaszczeniu¹¹⁴.

Następuje teraz liturgia eucharystyczna rozpoczynająca się przygotowaniem darów. Wiernym można podać Komunię świętą pod obiema postaciami. W obrzędach zakończenia można posłużyć się jedną z formuł uroczystego błogosławieństwa zawartych w rytuale lub użyć formuły błogosławieństwa zwyczajnego¹¹⁵.

2.2.2. Obrzęd namaszczenia chorych poza Mszą świętą

Przed obrzędem biskup zakłada albę, krzyż noszony na piersiach, stułę i białą kapę, mitrę oraz przyjmuje pastorał. Prezbiterzy mający namaszczać razem z biskupem ubierają komżę lub albę i stułę. Diakon zakłada właściwe jemu szaty. Odpowiednio wcześniej na wyznaczone miejsce przyprowadza się osoby mające być namaszczone¹¹⁶.

W trakcie śpiewu biskup przychodzi przed ołtarz, oddaje mu ukłon, a następnie staje przy katedrze, skąd pozdrawia całe zgromadzenie. Rozpoczyna się liturgia słowa. Odczytuje się wybrane fragmenty czytań, psalmów lub pieśni z lekcjonarza dla chorych¹¹⁷.

Sakramentu namaszczenia udziela się w sposób wyżej opisany. Po zakończonym namaszczeniu, lecz jeszcze przed modlitwą końcową biskup zwraca się z zachętą wspólnego odmówienie modlitwy Pańskiej. Również błogosławieństwa końcowego udziela się tak jak opisano powyżej. Na zakończenie śpiewa się wybraną pieśń¹¹⁸.

3. Sakramenty w służbie komunii

Na pierwszych sakramentach, które człowiek w życiu przyjmuje, opiera się wspólne powołanie wszystkich do świętości oraz zadanie ewangelizacji świata. Chrzest,

¹¹⁴ Por. tamże, nr 675.

¹¹⁵ Por. tamże, nry 676–677.

¹¹⁶ Por. tamże, nry 678–679.

¹¹⁷ Por. tamże, nry 680–681.

¹¹⁸ Por. tamże, nry 682–683.

bierzmowanie i Eucharystia udzielają bowiem niezbędnych darów, by w czasie ziemskiej pielgrzymki mieć w sobie życie według Ducha. Natomiast sakrament święceń oraz małżeństwa ukierunkowane są na zbawienie innych. Uzdalniają one człowieka do szczególnej misji w Kościele i przyczyniają się do budowania ludu Bożego¹¹⁹.

Za *Katechizmem Kościoła katolickiego* można powiedzieć, że chrześcijanie przez chrzest i bierzmowanie, przyjmując sakrament święceń są *konsekrowani*, by głosić w Kościele Chrystusa i karmić wiernych Jego Ciałem oraz Krwią. Natomiast małżonkowie zostają *konsekrowani* do wypełniania obowiązków i godności swojego stanu. Cechą wspólną tych sakramentów jest bycie dla innych. Przez ich przyjęcie wierzący jeszcze bardziej otwiera się na wspólnotę, czy to Kościoła jak w przypadku święceń, czy też rodziny, co ukazuje sakrament małżeństwa. Oba zatem mają budować lud Boży i stają się kanałem, przez który miłość Boża spływa na świat¹²⁰.

3.1. Kapłaństwo

Sobór watykański uczy, że ci, którzy spośród wiernych zostali wyróżnieni przez święcenia kapłańskie, mają w imieniu Chrystusa karmić Kościół słowem i Łaską Bożą¹²¹. W celu pomnażania dobra całego Kościoła spełniają oni rozmaite posługi, a będąc wyposażonymi w świętą władzę szafarzy, stają się pasterzami ludu Bożego¹²².

Sam Chrystus Pan wybrał, uświęcił i posłał na świat (Mt 28,19–20) swoich Apostołów, a za ich pośrednictwem ich następców, czyli biskupów, aby spełniali misję uświęcania i nauczania wierzących. Biskupi zaś w sposób prawomocny przekazują swoje posługiwanie różnym osobom w Kościele. Dokonuje się ono we wspólnocie ludu Bożego

¹¹⁹ Por. KKK, nry 1533–1534.

¹²⁰ Por. tamże, nr 1535.

¹²¹ Por. KD, nr 11.

¹²² Por. KD, nr 18. Na temat historycznego rozwoju liturgii sakramentu święceń, aktualnie obowiązujących obrzędów święceń prezbiterów oraz najważniejszych tematach z teologii kapłaństwa (działanie *In persona Christi Capitis et Ecclesiae*, relacyjny i kolegialny charakter prezbiteratu) piszą: C. Krakowiak, *Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów*, Lublin 2019; D. Kwiatkowski, *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 11(2001)163-205; D. Kwiatkowski, *Pneumatologiczny wymiar znaków i modlitw w liturgii sakramentu święceń prezbiterów*, „Kaliszkie Studia Teologiczne” 6(2007)203-218; D. Kwiatkowski, *Uczestnictwo prezbitera w zbawczej misji Chrystusa kontynuowanej w liturgii Kościoła*, w: *Quia fecit mihi magna...*, red. A. Megger, Z. Głowacki, Lublin 2018, s. 175-189.

przez sprawowanie sakramentu święceń w różnych stopniach, które od starożytności noszą nazwy biskupów, prezbiterów i diakonów¹²³.

Biskupi cieszą się posiadaniem pełni sakramentu kapłaństwa, dlatego określa się ich prawdziwymi i autentycznymi nauczycielami wiary, kapłanami i pasterzami. Dzięki łasce Ducha Świętego mają zapewnić trwałość dzieła Chrystusa przez wypełnianie misji nauczania, uświęcanie ludzi w prawdzie i otaczanie ich troską pasterską¹²⁴.

Prezbiterzy, choć nie posiadają pełni kapłaństwa, wykonują swoją władzę, będąc związanymi z biskupami przez wspólną godność kapłańską. Wyświęceni są po to, by jako pasterze głosić Ewangelię i sprawować kult Boży. Upodobnieni w ten sposób do Jezusa Chrystusa, najwyższego i wiekuistego Kapłana, mają udział w kapłaństwie Nowego Testamentu¹²⁵.

W hierarchii na niższym szczeblu stoją diakoni. Przez nałożenie rąk wyświęca się ich nie do kapłaństwa, lecz dla posługi. Pozostając w jedności z biskupem i jego prezbiterium, podejmują służbę Kościołowi przez liturgię, posługę słowa i miłości¹²⁶.

Sakrament święceń jest udzielany przez nałożenie rąk biskupa oraz jego modlitwę, w której uwielbiając Boga prosi o dar Ducha Świętego do wypełnienia posługi. Sakrament ten, wyciska niezatarte znamię, dzięki temu biskupi, prezbiterzy i diakoni są upodobnieni do Chrystusa¹²⁷. W każdym z obrzędów święceń materialem jest nałożenie rąk przez biskupa (w święceniach biskupa przez biskupów konsekrujących) dokonywane w milczeniu oraz modlitwa konsekracyjna stanowiąca formę¹²⁸.

¹²³ Por. tamże, nr 28.

¹²⁴ Por. DB, nr 2; Zobacz również: D. Kwiatkowski, *Wybrane teologiczne aspekty pasterskiej posługi biskupa w świetle tekstów Mszy obrzędowej „Przy udzielaniu święceń biskupich”*, w: *Confitemini Domino, quoniam bonus*, J. Nowak, red., Warszawa 2007, s. 387-407; J. Nowak, *Święcenia biskupa*, „Roczniki teologiczne” XLIX(2002), z. 8, s. 97-110.

¹²⁵ Por. KD, nr 28.

¹²⁶ Por. tamże, nr 29.

¹²⁷ Por. *Wprowadzenie ogólne*, w: *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, Katowice 2019, nr 6.

¹²⁸ W święceniach diakonów formę stanowią słowa modlitwy konsekracyjnej: „Prosimy Cię, Panie, ześlij na nich Ducha Świętego, aby ich umocnił siedmiorakim darem Twojej łaski do wiernego pełnienia dzieła posługi”. Natomiast w święceniach prezbiterów są to słowa: „Prosimy Cię, Ojczy wszechmogący, daj tym swoim sługom godność prezbiteratu; odnow w ich sercach Ducha świętości, niech wiernie pełnią przyjęty od Ciebie, Boże, urząd posługiwania kapłańskiego drugiego stopnia i przykładem swojego życia pociągają innych do poprawy obyczajów”. Z kolei przy święceniach biskupa istotny jest fragment: „Teraz, Boże, wylej na tego wybranego pochodzącą od Ciebie moc, Ducha Świętego, który włada i kieruje, którego dałeś umiłowanemu Synowi, Jezusowi Chrystusowi, On zaś dał Go świętym Apostołom, aby w różnych

W strukturze liturgii święceń istotnym elementem jest nałożenie rąk i modlitwa święceń. Dlatego te obrzędy należy objaśnić we wcześniejszej katechezie i podkreślić w czasie sprawowania liturgii. Podczas nakładania rąk wierni modlą się w milczeniu, a w modlitwie konsekracyjnej uczestniczą, słuchając jej i wypowiadając końcową aklamację: *Amen*¹²⁹.

W czasie liturgii święceń ważne znaczenie mają obrzędy przygotowawcze. Składają się na nie przedstawienie elekta lub wybór kandydatów, homilia, przyrzeczenia wybranych oraz litania błagalna. Z kolei obrzędy wyjaśniające wyraźniej ukazują zadania powierzane wybranym przez nałożenie rąk i wezwanie Ducha Świętego¹³⁰.

Udzielanie sakramentu święceń, a w szczególności święceń biskupa, domaga się jak najliczniejszego udziału wiernych, zatem dobrym dniem dla ich celebracji jest niedziela lub święto. Jeżeli względy duszpasterskie za tym przemawiają, może to być np. święto Apostołów. Nie należy udzielać święceń w Triduum Paschalne, Środę Popielcową, w ciągu całego Wielkiego Tygodnia czy we Wspomnienie wiernych zmarłych. Święcenia mają ściśle wspólnotowy charakter, dlatego nie przewiduje się udzielania ich poza Mszą świętą. Związek święceń i celebracji Eucharystii ukazuje się tak przez umiejscowienie samego obrzędu, dopasowane formuły w Modlitwie eucharystycznej czy błogosławieństwo końcowe, jak również przez dobór odpowiednich czytań i dopasowany do rodzaju święceń formularz Mszy obrzędowej¹³¹.

Zrozumiałym miejscem sprawowania sakramentu święceń jest co do zasady kościół katedralny, jednak dla słusznych racji duszpasterskich może on się odbyć w innym kościele lub w kaplicy. Sam obrzęd święceń winien odbywać się przy katedrze, jednak dla lepszego uczestnictwa wiernych można go sprawować przed ołtarzem lub w innym odpowiednim miejscu. Dlatego aby wiernym umożliwić dobrą widoczność czynności liturgicznych, należy też w stosownym miejscu przygotować miejsca dla przyjmujących święcenia¹³².

miejscach ustanowili Kościół, jako Twoją świątynię, na nieustanną cześć i chwałę Twojego imienia”. Por. Paweł VI, *Konstytucja apostolska Pontyficalis Romani recognitio*, s. 10-11.

¹²⁹ Por. *Wprowadzenie ogólne*, w: *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, nr 7.

¹³⁰ Por. tamże, nr 8.

¹³¹ Por. tamże, nr 10. Więcej również u: D. Kwiatkowski, *Analiza formularza mszalnego święceń biskupich*, „Liturgia Sacra” 32(2008), nr 2, s. 293-311.

¹³² Por. *Ceremoniał*, nry 496-498.

Obrzędy święceń przewidują na poszczególne święcenia własny formularz Mszy obrzędowej *Przy udzielaniu święceń* można stosować we wszystkie dni, z wyjątkiem uroczystości, niedziel Adwentu, Wielkiego Postu i Wielkanocy, dni w ciągu Oktawy Wielkanocy i świąt Apostołów. W tych dniach sprawuje się Mszę z dnia, z własnymi czytaniem. Jeśli jednak w innych dniach nie sprawuje się *Mszy obrzędowej*, jedno z czytań można wziąć spośród tekstów zaproponowanych dla *Mszy obrzędowej*.

Pontyfikał podaje, że Mszę obrzędową *Przy udzielaniu święceń* można odprawić zawsze, wyłączając z tego uroczystości, niedziele Adwentu, Wielkiego Postu i Wielkanocy, dni Oktawy Wielkanocy, a przy święceniach biskupa także święta Apostołów. Wówczas bowiem używa się formularza Mszy z dnia z własnymi czytaniem¹³³. Zawsze opuszcza się modlitwę powszechną, w jej bowiem miejsce odmawia się *Litanie do Świętych*. Korzystając z formularza Mszy *Przy udzielaniu święceń*, z odpowiedniego formularza bierze się oracje i prefację. Czytania dobiera się do poszczególnych święceń, których wybór znajduje się w pontyfikale rzymskim¹³⁴. Dobiera się również odpowiednie do wykonywanych święceń antfony mszalne i pieśni. Ponadto nowo wyświęconych wspomina się w Modlitwie eucharystycznej, a odpowiednią do tego formułę zawiera Pontyfikał Rzymski¹³⁵.

W liturgii święceń używa się szat w kolorze odpowiadającym sprawowanej Mszy. Mogą to być również szaty białe, świąteczne lub bardziej okazałe¹³⁶.

3.1.1. Obrzędy święceń

Poniżej zostanie przedstawiony sposób udzielania święceń biskupa, prezbiterów i diakonów. Z uwagi na to, że materia i forma każdego z trzech stopni jest podobna, sam obrzęd można opisać wspólnie. Różnice zachodzące pomiędzy poszczególnymi święceniemi zostaną zaznaczone w tekście. Dotyczą one przede wszystkim przyrzeczeń wybranych oraz obrzędów wyjaśniających.

¹³³ Por. *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń...*, nry 342–345.

¹³⁴ Por. tamże, rozdz. V *Teksty używane przy udzielaniu święceń. II. Czytania biblijne i śpiewy*.

¹³⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 499.

¹³⁶ Por. tamże, nry 504, 536, 560.

Przy święceniach biskupa należy przestrzegać zasady, by przyjął on je w swoim kościele katedralnym. W takim przypadku po pozdrowieniu wiernych jeden z diakonów lub koncelebrujących prezbiterów odczytuje nominację Stolicy Apostolskiej. Natomiast nowo wyświęcony biskup na zakończenie obrzędu święceń zasiada na swojej katedrze. Oprócz biskupa, głównego szafarza święceń, w obrzędzie mają uczestniczyć również dwaj inni biskupi, koncelebrując Mszę świętą z głównym szafarzem i elektą. Jest wskazane, by w koncelebrze uczestniczyli także prezbiterzy asystujący elektowi oraz inni prezbiterzy będący przedstawicielami prezbiterium, jeśli święcenia odbywają się we własnym kościele elekta. W układzie miejsc w prezbiterium należy jasno zaznaczyć różnicę pomiędzy biskupem i prezbiterami. Elektowi asystują dwaj prezbiterzy¹³⁷.

Biskup, główny szafarz święceń, zajmuje miejsce na katedrze, po jego bokach inni biskupi udzielający święceń. Elekt siedzi w odpowiednim miejscu w prezbiterium pomiędzy asystującymi mu prezbiterami. Jeżeli dla pożytku wiernych święceń nie udziela się przy katedrze, wówczas przed ołtarzem lub w innym odpowiednim miejscu należy ustawić krzesła dla biskupów szafarzy oraz elekta i asystujących mu prezbiterów, tak by zgromadzeni widzieli czynności liturgiczne¹³⁸.

Biskup konsekратор, biskupi i koncelebrujący prezbiterzy do liturgii Mszy świętej nakładają przysługujące im szaty liturgiczne¹³⁹. Elekt ubiera albę, krzyż noszony na piersiach, dalmatykę oraz ornat¹⁴⁰.

Przy święceniach biskupa do liturgii należy przygotować wszystko to, co jest potrzebne do sprawowania mszy stacyjnej oraz: Pontyfikał Rzymski z tekstami obrzędów święceń, teksty modlitwy święceń dla biskupów szafarzy, płócienny gremiań, krzyżmo święte, naczynie, ręcznik i wodę do obmycia rąk, odpowiedniej wielkości kielich do Komunii świętej dla koncelebransów oraz tych, którym ona przysługuje. Przygotowuje się również insygnia dla elekta: pierścień, pastorał, mitrę oraz ewentualnie

¹³⁷ Por. tamże, nry 500–503.

¹³⁸ Por. tamże, nr 507.

¹³⁹ Jeśli biskupi współkonsekраторzy nie koncelebrują Mszy, ubierają albę, krzyż noszony na piersiach, stulę oraz kapę i mitrę. Jeżeli asystujący elektowi prezbiterzy nie koncelebrują, otrzymują albę lub komżę oraz kapę. Por. tamże, nr 504.

¹⁴⁰ Por. tamże, nr 504.

paliusz. Insygniów nie błogosławi się wcześniej, ponieważ przekazywane są w samym obrzędzie święceń¹⁴¹.

Z kolei przy udzielaniu święceń prezbiteratu należy w odpowiednim miejscu przygotować: Pontyfikał z tekstami obrzędów święceń, ornaty dla każdego z kandydatów, stuly dla prezbiterów, którzy nie koncelebrują, lecz mają nakładać ręce na święconych, płócienny gremiał, krzyżmo święte, to, co konieczne do umycia rąk biskupa i wyświęconych, krzesło dla biskupa, jeśli święcenia odbywają się nie przy katedrze, kielich odpowiednio duży, który umożliwi przyjęcie Komunii przez koncelebransów oraz innych osób. Kandydaci do święceń zakładają humerał, albę, pasek i stulę przewieszoną przez lewe ramię spiętą u dołu¹⁴².

Oprócz tego, co jest wymagane do celebrowania Mszy wspólnotowej, do obrzędu święceń diakonatu należy przygotować: Pontyfikał z tekstami obrzędów święceń, stuly i dalmatyki dla poszczególnych kandydatów, krzesło dla biskupa, jeśli święcenia będą odbywać się w innym miejscu niż katedra, odpowiedniej wielkości kielich do Komunii pod obiema postaciami. Biskup oraz koncelebransi zakładają właściwe sobie szaty mszalne, a kandydaci do święceń humerał, albę i pasek¹⁴³.

3.1.2. Obrzędy wstępne i liturgia słowa

Przygotowaną liturgię rozpoczyna procesja wejścia, w czasie której wykonuje się antyfonę na wejście z psalmem lub inną przygotowaną pieśń. Za diakonem niosącym Ewangeliarz idą inni diakoni, koncelebransi, następnie elekt między swoimi asystentami, biskupi udzielający święceń oraz biskup, główny szafarz święceń. Za nim nieco w tyle dwaj asystujący celebransowi diakoni. Przy święceniach prezbiteratu kandydaci do święceń idą za diakonami, a przed koncelebransami¹⁴⁴. W czasie święceń diakonatu kandydaci do tych święceń idą przed diakonem niosącym księgę Ewangelii¹⁴⁵. Przed ołtarzem wszyscy oddają należny ukłon, następnie zajmują przygotowane dla nich

¹⁴¹ Wyjątek stanowi paliusz. Por. tamże, nr 506.

¹⁴² Por. tamże, nry 536–537.

¹⁴³ Por. tamże, nry 560–561.

¹⁴⁴ Por. tamże, nr 538.

¹⁴⁵ Por. tamże, nr 562.

miejsca w prezbiterium. Obrzędy wstępne oraz liturgia słowa odbywają się jak zwykle, aż do zakończenia Ewangelii. Po jej odczytaniu diakon kładzie Ewangeliarz na ołtarzu, gdzie pozostaje do użycia w czasie święceń biskupa czy diakonów¹⁴⁶.

3.1.3. Święcenia¹⁴⁷

Biskup zasiada na katedrze lub w innym przygotowanym miejscu, podobnie biskupi udzielający święceń. Wszyscy biskupi otrzymują mitry. Odbywa się przedstawienie kandydatów.

3.1.4. Przedstawienie kandydatów

Biskup elekt w asyście prezbiterów podchodzi przed konsekratora i składa mu ukłon. Jeden z asystujących zwraca się wówczas do głównego szafarza: *Czcigodny ojcze, Kościół N. prosi, abyś księdza N. wyświęcił na biskupa*¹⁴⁸. Główny szafarz święceń zadaje pytanie: *Czy macie nominację Stolicy Apostolskiej?* Kapłan odpowiada: *Mamy*. Na to biskup, główny szafarz, mówi: *Odczytajcie*. Zgromadzeni siadają i następuje odczytanie dokumentu, na którego zakończenie odpowiadają: *Bogu niech będą dzięki*¹⁴⁹.

W przypadku święceń prezbiteratu oraz diakonatu diakon wzywa imiennie kandydatów do święceń. Każdy wezwany odpowiada: *Jestem*, po czym podchodzi przed i staje przed nim biskupa i składa należny mu ukłon. Następnie upoważniony do tego prezbiter zwraca się do biskupa: *Czcigodny ojcze, święta Matka, Kościół, prosi, abyś tych*

¹⁴⁶ Por. tamże, nry 508–509.

„Jeśli biskup otrzymuje święcenia w swoim kościele katedralnym, po pozdrowieniu ludu jeden z diakonów lub koncelebrujących prezbiterów przedstawia nominację Stolicy Apostolskiej kolegium konsultorów w obecności kanclerza kurii, który powinien sporządzić odpowiedni protokół. Następnie z ambony odczytuje się nominację; wszyscy słuchają w postawie siedzącej i na koniec mówią głośno: *Bogu niech będą dzięki* lub wypowiadają inną stosowną aklamację.

W nowo utworzonych diecezjach nominację Stolicy Apostolskiej odczytuje się w kościele katedralnym w obecności duchowieństwa i ludu, a najstarszy z obecnych prezbiterów sporządza protokół zamieszczany w aktach”. Tamże, nr 510.

¹⁴⁷ Przy święceniach biskupa obrzęd można rozpocząć śpiewem hymnu np. *O Stworzycielu Duchu przyjdź*, w czasie którego wszyscy stoją. Por. tamże, nr 512.

¹⁴⁸ Przy święceniach biskupa nierezydencjalnego asystujący prezbiter mówi: *Czcigodny ojcze, święta Matka, Kościół katolicki, prosi, abyś księdza N. wyświęcił na biskupa*. Por. tamże, nr 514.

¹⁴⁹ Por. tamże, nr 514.

naszych braci wyświęcił na prezbiterów (diakonów). Następuje dialog biskupa z proszącym o święcenia kapłanem. Biskup: *Czy wiesz, że są tego godni?* Kapłan odpowiada: *Po zbadaniu opinii wiernych...* Na to biskup mówi: *Z pomocą Pana Boga i naszego Zbawiciela, Jezusa Chrystusa, wybieramy tych naszych braci do stanu prezbiteratu (diakonatu)*. Wierni odpowiadają: *Bogu niech będą dzięki*¹⁵⁰.

Po prezentacji następuje homilia, w której biskup przewodniczący zgromadzeniu, w mitrze i z pastorałem (jeśli tak uzna), wyjaśnia wiernym, w oparciu o teksty czytań biblijnych istotę udzielanych święceń. Pontyfikał Rzymski podaje propozycje takich homilii¹⁵¹.

3.1.5. Przyrzeczenie wybranego

Po homilii wybrani do święceń stają przed biskupem. Biskup główny szafarz święceń, w mitrze i z pastorałem, zadaje pytania przewidziane w pontyfikale. W święceniach biskupa dotyczą one gotowości dochowania wiary i wypełnienia powierzanego elektowi urzędu posługiwania¹⁵².

Przyszłych prezbiterów i diakonów pyta się o wolę przyjęcia święceń oraz wolę pełnienia zobowiązań z nich wypływających¹⁵³. Po pytaniach biskup oddaje pastorał, a każdy z wybranych do święceń podchodzi do niego, klęka i swoje złożone ręce wkłada w ręce biskupa. Biskup od każdego przyjmuje przyrzeczenia posłuszeństwa, czyniąc to zgodnie z formułą podaną w pontyfikale¹⁵⁴.

3.1.6. Litania błagalna

Biskup (biskupi) zdejmują mitry, wszyscy wstają, szafarz święceń, mając złożone ręce, zwraca się do ludu: *Błagajmy, najmilsi*. Wybrani padają na twarz, kantorzy intonują śpiew *Litanii do Świętych*, a wierni odpowiadają na poszczególne wezwania. W niedzielę

¹⁵⁰ Por. tamże, nry 542, 566.

¹⁵¹ Por. *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń...*, nry 39, 151, 199.

¹⁵² Por. tamże, nr 40.

¹⁵³ Por. tamże, nry 152, 200.

¹⁵⁴ Por. tamże, nry 153, 201.

oraz w okresie wielkanocnym zebrani stoją, a w pozostałe dni klęczą. Pontyfikał dopuszcza dodanie do litanii imion świętych lub wezwań dostosowanych do okoliczności¹⁵⁵. Po litanii następuje konkluzja biskupa, który powstawszy i rozłożywszy ręce, prosi Boga o łaskę Ducha Świętego dla mających otrzymać święcenia. Po modlitwie wszyscy wstają, o ile wcześniej klęczeli¹⁵⁶.

3.1.7. Nałożenie rąk i modlitwa święceń

Wybrani wstają, każdy z osobna podchodzi do głównego szafarza święceń i klęka przed nim. Biskup z nałożoną mitrą staje przed katedrą, ewentualnie w innym odpowiednim miejscu. Wybrany podchodzi do biskupa i klęka przed nim. Biskup otrzymuje mitrę i w milczeniu każdemu nakłada ręce na głowę. W święceniach biskupa ręce na głowę elekta nakładają także inni biskupi. Potem stają wokół głównego szafarza święceń i pozostają tam aż do zakończenia modlitwy konsekuracyjnej. Ponadto główny szafarz święceń, w asyście dwóch diakonów, otwiera nad głową elekta księgę Ewangelii, pozostawiając ją otwartą aż do końca modlitwy święceń¹⁵⁷.

Przy święceniach prezbiterów ręce nakładają wszyscy obecni prezbiterzy, ubrani w alby lub w komże i stuły. Nic nie mówiąc, kładą ręce na każdego wybranego. Przy święceniach diakonatu ręce nakłada sam biskup¹⁵⁸.

Po nałożeniu rąk wybrani klękają przed biskupem, który stojąc bez mitry, rozkłada ręce i odmawia modlitwę święceń. Podczas święceń biskupa wybraną część modlitwy konsekuracyjnej wypowiadają ze złożonymi rękami również wszyscy biskupi udzielający święceń. Wypowiadają ją przyciszonym głosem, tak aby wyraźnie było słychać głos głównego szafarza. Na zakończenie modlitwy święceń wierni odpowiadają akklamacją: *Amen*¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Por. tamże, nry 42.

¹⁵⁶ Por. tamże, nry 518, 547, 571.

¹⁵⁷ Por. *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń...*, nry 45-45.

¹⁵⁸ Por. tamże, nry 130, 206.

¹⁵⁹ Por. tamże, nr 47.

Po modlitwie wszyscy siadają. Diakoni zabierają księgę Ewangelii trzymaną nad głową święconego biskupa. Jeden z nich trzyma ją do momentu, kiedy zostanie podana wyświęconemu biskupowi. Następnie biskupi nakładają mitry¹⁶⁰.

3.1.8. Obrzędy wyjaśniające

Przy święceniach biskupa następuje teraz namaszczenie głowy oraz przekazanie Ewangelii i insygniów. Główny szafarz otrzymuje płócienny gremiał, a od diakona naczynie z krzyżem świętym. Następnie namaszcza głowę kłęczącego przed nim nowo wyświęconego biskupa słowami: *Niech Bóg, który uczynił cię uczestnikiem najwyższego kapłaństwa Chrystusa*. Po namaszczeniu do biskupa podchodzą posługujący i podają naczynie do umycia rąk i odbierają gremiał. Następnie biskup szafarz wręcza wyświęconemu księgę Ewangelii. Diakon odbiera księgę i zanosí ją na właściwe miejsce¹⁶¹.

Główny szafarz nakłada, na serdeczny palec prawej ręki, wyświęconemu pierścień mówiąc: *Przyjmij pierścień, znak wierności*. Jeżeli nowo wyświęconemu przysługuje paliusz, główny szafarz przekazuje go przed nałożeniem mitry. Nakładając paliusz na ramiona, wypowiada słowa: *Przyjmij paliusz wzięty z konfesji świętego Piotra*. Potem nakłada mitrę, mówiąc przy tym: *Przyjmij mitrę i niech jaśnieje w tobie blask świętości*. Na koniec wręcza pastorał ze słowami: *Przyjmij pastorał, znak urzędu pasterskiego posługiwania*¹⁶².

Całe zgromadzenie powstaje. Teraz główny szafarz zaprasza wyświęconego biskupa, aby zasiadł na katedrze. Czyni się tak w sytuacji, kiedy święcenia odbywają się we własnym kościele wyświęconego. W przeciwnym razie główny szafarz zaprasza nowego biskupa, by zasiadł na miejscu pierwszego wśród biskupów koncelebrujących. Następnie wyświęcony biskup oddaje pastorał, wstaje i przyjmuje pocałunek pokoju od głównego szafarza i od pozostałych biskupów. Na czas tego obrzędu pontyfikał podaje odpowiednią antyfonę oraz psalm¹⁶³.

¹⁶⁰ Por. tamże, nr 48.

¹⁶¹ Por. tamże, nry 49–50.

¹⁶² Por. tamże, nry 51–54.

¹⁶³ Por. tamże, nry 55–57.

Ceremoniał podaje, że gdyby święcenia odbywały się w kościele nowo wyświęconego biskupa, główny szafarz może go zaprosić do przewodniczenia dalszej części celebracji. Jeżeli święcenia odbywają się w innym kościele, nadal przewodniczy główny szafarz, a nowo wyświęcony biskup staje jako pierwszy wśród koncelebransów¹⁶⁴.

Po modlitwie święceń prezbiteratu wszyscy wstają. Biskup zakłada mitrę, prezbiterzy wracają na swoje miejsca, a kilku spośród nich nakłada wyświęconym stulę oraz ornat. Wiernym podaje się wyjaśnienie obrzędów namaszczenia rąk oraz wręczenia chleba i wina. Siedzącemu biskupowi nakłada się płócienny gremiał. Każdy z nowo wyświęconych prezbiterów podchodzi i klęka przed biskupem, który namaszcza dłonie krzyżmem świętym, mówiąc: *Nasz Pan, Jezus Chrystus*. Po namaszczeniu biskup oraz wyświęceni obmywają ręce¹⁶⁵.

Do ołtarza wierni przynoszą patenę z chlebem oraz wino z wodą w kielichu, przeznaczone do Mszy świętej. Diakon, przyjąwszy dary, zanosz je biskupowi. Nowo wyświęceni podchodzą i klękają kolejno przed biskupem, który mówi: *Przyjmij dary ludu świętego*. Potem biskup każdego z nowych prezbiterów obejmuje i udziela pocałunku, wypowiadając przy tym słowa: *Pokój z tobą*. Wyświęcony odpowiada: *I z duchem twoim*. Pocałunek pokoju mogą przekazać również inni obecni prezbiterzy. Na każdy z obrzędów pontyfikał przewiduje stosowne antyfony wraz z psalmami¹⁶⁶.

Przy święceniach diakonów po modlitwie święceń nowo wyświęceni diakoni nakładają, z pomocą innych diakonów lub posługujących, stulę oraz dalmatykę. W tym czasie szafarz święceń w mitrze oraz pozostali wierni siedzą. Następnie nowi diakoni podchodzą do biskupa, który każdemu kolejno przekazuje księgę Ewangelii mówiąc: *Przyjmij Chrystusową Ewangelię...* Potem następuje pocałunek pokoju. Przekazuje go biskup oraz inni obecni diakoni. Podobnie jak poprzednio na czas tych obrzędów pontyfikał przewiduje odpowiednie antyfony wraz z psalmami¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Por. *Ceremoniał*, nr 528.

¹⁶⁵ Por. tamże, nry 551–552.

¹⁶⁶ Por. tamże, nry 554–555.

¹⁶⁷ Por. tamże, nry 574–576.

Jeżeli przepisy polecają odmawianie wyznania wiary, następuje ono po obrzędach wyjaśniających. Pomija się natomiast modlitwę powszechną, którą zastąpiła litania błagalna¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Por. tamże, nr 529.

3.1.9. Liturgia eucharystyczna

Dalej liturgię celebryje się zgodnie z obrzędem Mszy stacyjnej, uwzględniając przy tym charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów święceń modyfikacje. Przy święceniach diakonatu niektórzy z nowych diakonów przynoszą dary chleba i wina do ołtarza, a przynajmniej jeden z nich posługuje biskupowi¹⁶⁹. Przy święceniach prezbiteratu opuszcza się przygotowanie kielicha¹⁷⁰.

W czasie święceń biskupa jeden z koncelebrujących biskupów w modlitwie eucharystycznej wspomina nowo wyświęconego. Obrzędy święceń przewidują stosowne formuły¹⁷¹. Podobnie w modlitwie eucharystycznej wspomina się nowo wyświęconych prezbiterów i diakonów¹⁷².

Rodzicom i krewnym nowo wyświęconych można udzielić Komunii świętej pod obiema postaciami. Nowo wyświęceni diakoni, przyjąwszy Komunię pod obiema postaciami, pomagają biskupowi w rozdzielaniu Komunii. Po zakończonej Komunii można wykonać pieśń dziękczynną¹⁷³.

3.1.10. Obrzędy zakończenia

Przy święceniach biskupa po modlitwie po Komunii poleca się śpiew: *Ciebie Boga wysławiamy*. Wtedy to nowo wyświęcony biskup otrzymuje mitrę oraz pastorał. Następnie, poprzedzany przez dwóch biskupów udzielających święceń, przechodzi przez kościół i błogosławi lud. Po śpiewie nowy biskup może przemówić do zgromadzonych. Czini to od ołtarza lub katedry, jeśli jest w swoim kościele¹⁷⁴.

Obrzędy święceń diakonów i prezbiterów przewidują możliwość uroczystego błogosławieństwa¹⁷⁵.

¹⁶⁹ Por tamże, nr 578.

¹⁷⁰ Por. tamże, nr 557.

¹⁷¹ Por. *Pontyfikał rzymski. Obrzędy święceń...*, nr 59.

¹⁷² Por. tamże, nry 140, 214.

¹⁷³ Por. tamże, nry 60–61, 141–142.

¹⁷⁴ Por. tamże, nry 215–217.

¹⁷⁵ Por. tamże, nry 143, 218.

Biskup przewodniczący liturgii eucharystycznej udziela błogosławieństwa. Zakłada mitrę i zwrócony do ludu, mówi: *Pan z wami*. Diakon może dodać: *Pochylicie głowy na błogosławieństwo*. Wtedy biskup, trzymając wyciągnięte ręce nad ludem, wypowiada formułę błogosławieństwa¹⁷⁶. Wierni odpowiadają: *Amen*. Biskup składa ręce, bierze do ręki pastorał i wykonując trzykrotny znak krzyża nad ludem, dodaje: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego...* Po błogosławieństwie diakon odsyła lud i odbywa się procesjonalny powrót do zakrystii¹⁷⁷.

3.2. Małżeństwo

Przymierze małżeńskie kobiety i mężczyzny czerpie swoją siłę z aktu stworzenia. Przez Chrystusa Pana zostało one podniesione do godności sakramentu. Małżeństwo jest rodzajem umowy, w której wyraża się zgodna wola obojga małżonków oparta na ich całkowitej wierności oraz nierozdzielnej jedności węzła małżeńskiego. Poprzez sakrament małżonkowie uczestniczą w misterium jedności i płodnej miłości Chrystusa i Kościoła. Sam Duch Święty uzdalnia małżonków do podtrzymywania i umacniania swojego małżeństwa we wzajemnym oddaniu i niepodzielnej miłości. Przez współzycie małżeńskie, zrodzenie i wychowanie dzieci wspierają się w dążeniu do świętości¹⁷⁸.

Sprawowanie małżeństwa ma charakter wspólnotowy, ponieważ ustanowione jest dla wzrostu i uświęcenia wierzących w Chrystusa¹⁷⁹. Dlatego domaga się uczestnictwa miejscowej wspólnoty lub jej przedstawicieli. W obrzędzie łacińskim z reguły jest zawierane w czasie Mszy świętej, co podkreśla związek wszystkich sakramentów z Paschalnym Misterium Chrystusa¹⁸⁰. Ponieważ sam obrzęd jest aktem sakramentalnym,

¹⁷⁶ Formuła zmienia się w zależności od tego, czy błogosławieństwa udziela nowo wyświęcony biskup, czy główny szafarz święceń. Por. tamże, nr 63.

¹⁷⁷ Por. tamże, nry 64, 144, 219.

¹⁷⁸ Por. *Rytuał rzymski. Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1995, nry 1-2, 7-8. Teologię i historię celebracji małżeństwa opisuje: A. Nocent, *Il matrimonio cristiano*, w: *La liturgia, i sacramenti: teologia e storia della celebrazione*, A. Nocent, I. Scicolone, F. Brovelli, A.J. Chupungco, red., Anàmnesis, t. 3/1, Genova 1992³, 303-364.

¹⁷⁹ O komunijnym wymiarze małżeństwa pisze: M. Jagodziński, *Komunijna wizja sakramentu małżeństwa*, „Studia teologii dogmatycznej”, 2(2016), s. 48-67.

¹⁸⁰ Szerzej też zaganienia omawia: H.J. Sobeczko, *Ważniejsze zagadnienia liturgii sakramentu małżeństwa*, w: *Mysterium Christi. Sakramenty i sakramentalia* (red.), W. Świeżawski, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2013, s. 221-230.

aby mógł być ważny, godny i owocny, domaga się odpowiedniego przygotowania przez przystąpienie do sakramentu pokuty¹⁸¹.

W Kościele katolickim za szafarzy sakramentu małżeństwa uważa się samych małżonków, którzy udzielają sobie wzajemnie tego sakramentu, wyrażając swoją wolę wobec Kościoła¹⁸². Zachęca się, aby w przygotowaniu narzeczonych i w celebracji zaślubin uczestniczył ten sam kapłan. Obrzędowi może tak samo przewodniczyć diakon mający stosowne upoważnienie proboszcza lub miejscowego ordynariusza. Tam, gdzie brakuje kapłanów czy diakonów, na mocy zezwolenia Stolicy Apostolskiej można delegować osoby świeckie do asystowania przy zawarciu małżeństwa¹⁸³.

W przygotowanie liturgii należy włączyć narzeczonych, omawiając z nimi wcześniej jej przebieg oraz treść. Wraz z nimi, jeżeli okoliczności za tym przemawiają, wybiera się czytania z Pisma Świętego, formę, w jakiej wyrażą zgodę małżeńską, formularz błogosławieństwa obrączek, intencje modlitwy wiernych oraz śpiewy. Te ostatnie mają być dostosowane do charakteru liturgii oraz wyrażać wiarę Kościoła¹⁸⁴.

Ceremoniał zachęca, aby biskup niekiedy pobłogosławił związek małżeński swoich wiernych, szczególnie ubogich. Obecność biskupa nie jest przejawem względu na osoby, lecz ma nadawać charakter eklezjalny uroczystości zaślubin. Z tej racji liturgia sakramentu małżeństwa powinna być celebrowana w kościele katedralnym lub parafialnym, nie zaś w prywatnych kaplicach czy domach¹⁸⁵.

3.2.1. Sprawowanie małżeństwa w czasie Mszy świętej

Do celebracji małżeństwa należy przygotować wszystko, co jest wymagane do sprawowania Mszy oraz rytuał: *Obrzędy sakramentu małżeństwa*, wodę błogosławioną i kropidło, obrączki dla nowożeńców, odpowiedniej wielkości kielich do Komunii pod obiema postaciami. Używa się szat białych lub świątecznych. Formularz *Mszy za nowożeńców* można zastosować na zasadach przewidzianych dla *Mszy obrzędowych*

¹⁸¹ Por. KKK, nry 1621–1622.

¹⁸² Por. KKK, nr 1623.

¹⁸³ Por. *Rytuał rzymski. Obrzędy sakramentu małżeństwa...*, nry 23–25.

¹⁸⁴ Por. tamże, nry 30–31.

¹⁸⁵ Por. *Ceremoniał*, nr 615.

z własnymi czytaniem. Jeżeli zaślubiny celebryje się w dniach wymienionych w numerach 1–4 *Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych*, to odprawia się Mszę z dnia. Wtedy jedno czytanie można wziąć z *Mszy za nowożeńców*, po modlitwie Pańskiej odmawia się błogosławieństwo nowożeńców, a na zakończenie można posłużyć się błogosławieństwem uroczystym. W niedziele okresu Narodzenia Pańskiego i Okresu Zwykłego odprawia się Mszę z niedzieli, jeśli małżeństwo zawiera się w trakcie tzw. Mszy parafialnej. Gdyby Mszę świętą połączoną z sakramentem małżeństwa sprawowano w dniu o charakterze pokutnym, a szczególnie w Wielkim Poście, należy pouczyć narzeczonych o szczególnym charakterze tego dnia¹⁸⁶.

Zaleca się, aby biskupowi asystował jeden prezbiter, zasadniczo proboszcz, diakon oraz kilku posługujących. Wszyscy ubierają właściwe sobie szaty mszalne, biskup używa ponadto mitry i pastorału. Asystujący prezbiter, jeśli koncelebryje, również ubiera szaty mszalne. Jeśli jednak biskup przewodniczy Mszy świętej, lecz jej nie celebryje, zakłada albę, na nią krzyż noszony na piersiach, stułę i białą kapę, korzysta również z mitry i pastorału¹⁸⁷.

Korzystając z pierwszego sposobu obrzędów wstępnych¹⁸⁸, prezbiter, ubrany w komżę lub w albę i stułę oraz w ornat, jeśli sam sprawuje Mszę świętą, wychodzi z posługującymi do drzwi kościoła lub przed ołtarz i tam przyjmuje narzeczonych. Pozdrawia ich po chrześcijańsku, a następnie wprowadza na przygotowane dla nich miejsca. Stosując drugi sposób, kapłan przyjmuje nowożeńców przy ołtarzu, pozdrawia ich i wskazuje przygotowane im miejsca¹⁸⁹.

Następuje teraz pieśń na wejście. Do ołtarza podchodzi biskup, oddaje mu głęboki ukłon i następnie całuje. Zajmuje miejsce przed katedrą lub w miejscu przewodniczenia i pozdrawia wiernych. Potem proboszcz lub inny prezbiter, przedstawia nowożeńców. Dalej obrzędy wstępne i liturgię słowa sprawuje się w zwykły sposób opuszczając akt pokuty. Hymn *Chwała na wysokości Bogu* śpiewa się zgodnie z przepisami¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Por. tamże, nry 618, 620–621.

¹⁸⁷ Por. tamże, nry 617–618.

¹⁸⁸ Por. *Rytuał rzymski. Obrzędy sakramentu małżeństwa...*, nry 45–46.

¹⁸⁹ Por. *Ceremoniał*, nr 619.

¹⁹⁰ Por. tamże, nry 619, 622.

Po Ewangelii biskup otrzymuje mitrę oraz pastorał. W homilii wyjaśnia misterium i godność sakramentu małżeństwa, a także łaskę i obowiązki płynące z jego zawarcia. Jeśli tak uzna, może ją wygłosić, zasiadając na katedrze¹⁹¹.

Po skończonej homilii rozpoczyna się liturgia sakramentu. Biskup w mitrze i z pastorałem podchodzi do narzeczonych i stając naprzeciw nich, zadaje im pytania o dobrowolność zawarcia małżeństwa, o wierność oraz wolę przyjęcia i wychowania dzieci. Po hymnie do Ducha Świętego przyjmuje ślubowanie małżonków. Po ślubowaniu oddaje pastorał, a jeżeli ma wypowiedzieć formułę modlitwy błagalnej również mitrę. Błogosławi obrączki i kropi je wodą błogosławioną. Nowożeńcy, przyjąwszy od biskupa obrączki, wzajemnie sobie je nakładają na palce. Tę część liturgii wieńczy modlitwa powszechna. Wyznanie wiary, jeżeli przepisy tak nakazują, odmawia się po modlitwie wiernych¹⁹².

Odmawiając I–III modlitwy eucharystyczne, należy użyć specjalnej modlitwy wstawienniczej za nowożeńców. Natomiast po modlitwie Pańskiej opuszcza się embolizm: *Wybaw nas, Panie*. Zamiast niego celebrans zwrócony do nowożeńców, mając przy tym złożone ręce, wprowadza wiernych do modlitwy błogosławieństwa. Wierni przez chwilę modlą się w milczeniu. Potem celebrans odmawia błogosławieństwo. Czyni to zwrócony do nowożeńców i mając rozłożone ręce. Opuszcza się modlitwę o pokój: *Panie, Jezu Chryste*, bezpośrednio po błogosławieństwie nowożeńców mówiąc: *Pokój Pański i Przekażcie sobie znak pokoju*. Zezwala się na udzielenie Komunii świętej pod obiema postaciami nowożeńcom, ich rodzicom, świadkom ślubu i krewnym¹⁹³.

Błogosławieństwa końcowego można udzielić według jednej z formuł podanych w mszale i w rytuale. Biskup, stojąc w mitrze, rozkłada ręce i pozdrawia zgromadzonych: *Pan z wami*. Wierni odpowiadają: *I z duchem twoim*. Diakon może dodać: *Pochylcie głowy na błogosławieństwo*. Biskup, trzymając wyciągnięte ręce, wygłasza formułę błogosławieństwa. Po niej składa ręce, otrzymuje pastorał i dalej mówi: *Błogosławieństwo Boga wszechmogącego*, wykonuje przy tym nad ludem trzykrotny znak krzyża: *Ojca + i Syna, + i Ducha + Świętego niechaj zstąpi na was i pozostanie*

¹⁹¹ Por. tamże, nr 623.

¹⁹² Por. tamże, nry 624–626.

¹⁹³ Por. tamże, nry 627–629.

na zawsze. Wszyscy odpowiadają: *Amen*. *Ceremoniał* zaznacza, że biskup może udzielić błogosławieństwa zwyczajnego¹⁹⁴.

3.2.2. Sprawowanie małżeństwa poza Mszą świętą

Gdy okoliczności usprawiedliwiają opuszczenie Mszy świętej¹⁹⁵ lub jeśli nie jest możliwe jej odprawienie, biskup ubiera albę, krzyż noszony na piersiach, stułę i białą kapę, używa również mitry i pastorału. Prezbiter zakłada komżę lub albę i białą stułę; diakon szaty przypisane do swojego stanu¹⁹⁶.

Wprowadzenie narzeczonych i przyjście biskupa do ołtarza odbywa się zgodnie z opisem prezentowanym wyżej. Na wejście wykonuje się odpowiedni śpiew, po którym biskup pozdrawia zebranych i odmawia kolektę ze *Mszy za nowożeńców*. Następuje potem liturgia słowa, do której wykorzystuje się czytania takie jak we Mszy świętej¹⁹⁷.

Liturgia sakramentu małżeństwa przebiega zgodnie z wyżej przytoczonym opisem. Kończy ją modlitwa powszechna, w której opuszcza się konkluzję celebransa. Wtedy bowiem, przy użyciu jednej z formuł z rytuału, odmawia się błogosławieństwo nad nowożeńcami. Biskup wypowiada modlitwę, mając rozłożone ręce. Następnie odmawia się modlitwę Pańską¹⁹⁸.

Jeżeli odbywa się obrzęd Komunii świętej, po błogosławieństwie nowożeńców diakon przynosi na ołtarz cyborium z Ciałem Pańskim, otwiera je i wraz z biskupem przyklęka. Biskup po słowach wprowadzenia odmawia z wiernymi modlitwę Pańską. Ponownie przyklęka, zwraca się w stronę mających przyjąć Komunię, ukazuje Hostię podniesioną nad puszką i mówi: *Oto Baranek Boży... Błogosławieni*. Wierni odpowiadają: *Panie, nie jestem godzien*. Następuje rozdzielanie Komunii jak podczas Mszy świętej. Po zakończonej Komunii zachowuje się chwilę modlitewnego milczenia lub śpiewa pieśń pochwalną. Następnie wszyscy powstają a biskup odmawia modlitwę

¹⁹⁴ Używa się wówczas formuł podanych *Ceremoniale* w numerach 1136–1137. Por. tamże, nr 630.

¹⁹⁵ W sytuacji, kiedy małżeństwo zawiera osoba należąca do Kościoła katolickiego z katechumenem lub osobą nieochrzczonej albo dwoje katechumenów pomiędzy sobą, albo katechumen z osobą nieochrzczonej. Por. *Rytuał rzymski. Obrzędy sakramentu małżeństwa...*, nr 122.

¹⁹⁶ Por. *Ceremoniał*, nr 631.

¹⁹⁷ Por. tamże, nry 632–633.

¹⁹⁸ Por. tamże, nr 635.

po Komunii. Błogosławieństwa końcowego udziela się podobnie jak w czasie Mszy świętej, po czym diakon odsyła zgromadzonych¹⁹⁹.

Po przeanalizowaniu poszczególnych rytuałów, ksiąg obrzędowych oraz *Ceremoniału liturgicznej posługi biskupów* możemy dostrzec wyjątkową rolę biskupa w sprawowaniu sakramentów w Kościele. Przede wszystkim należy zauważyć, że przebieg liturgii, której przewodniczy biskup, podkreśla to, iż jest on znakiem spójności i jedności Kościoła lokalnego.

Sakrament chrztu wprowadza do Kościoła. W sytuacji, kiedy obrzędowi przewodniczy mu biskup, powinien być sprawowany w katedrze lub kościele przy udziale wiernych. Katechumenat, czyli przygotowanie dorosłych do przyjęcia chrztu bardzo wyraźnie domaga się obecności biskupa. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów* zaleca, aby biskup zarezerwował sobie obrzęd *wybrania*, jak również przekazanie symbolu wiary i Modlitwy Pańskiej. Ma to na celu ukazanie wyjątkowej więzi łączącej ochrzczonych z całym Kościołem, którego biskup jest widzialnym znakiem. Również samo sprawowanie sakramentów wtajemniczenia winno odbywać się co do zasady w katedrze w czasie Wigilii Paschalnej. Jeśli biskup nie mógłby osobiście przewodniczyć sakramentom wtajemniczenia, powinien celebrować Eucharystię z nowo ochrzczonymi przynajmniej raz w roku.

Przy chrzcie dzieci biskupowi powinien asystować prezbiter, zazwyczaj proboszcz, który przyjmuje dzieci i sprawuje obrzędy poprzedzające liturgię słowa, wypowiada modlitwę z egzorcyzmem, namaszcza krzyżmem, nakłada białą szatę oraz przekazuje zapaloną świecę. Biskup natomiast przyjmuje wyrzeczenie się zła oraz wyznanie wiary (w tym czasie siedzi na katedrze) oraz udziela chrztu. Czasem najwłaściwszym dla tej celebracji jest Msza niedzielna, która podkreśla wspólnotowy charakter chrztu.

Sakrament bierzmowania ściślej łączy wierzących z Kościołem i czyni za niego odpowiedzialnym. Właściwym szafarzem tego sakramentu jest biskup. Przepisy tylko w wyjątkowych sytuacjach dopuszczają, by tego sakramentu udzielali wybrani

¹⁹⁹ Por. tamże, 636–637.

prezbiterzy. Zaleca się, aby liturgię z udzieleniem tego sakramentu sprawować w sposób uroczysty.

Obowiązkiem biskupa jest określenie zasad władzy rozgrzeszania w Kościele mu powierzonym. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów* poleca, aby biskup przewodniczył liturgii pokutnej szczególnie sprawowanej uroczyście w okresie Wielkiego Postu oraz przy okazji wizytacji kanonicznej czy szczególnych sytuacji duszpasterskich. Podobnie przy namaszczeniu chorych dokumenty zachęcają, by biskup osobiście przewodniczył takiej celebracji przy różnych okazjach np. w czasie pielgrzymki chorych. Znakiem jedności z biskupem, a więc i z Kościołem, jest posługiwanie się olejem chorych poświęcanym w czasie Mszy Krzyżma. Jeśli obrzęd namaszczenia osobiście celebryje biskup, to wręcza on pomagającym mu kapłanom naczynia z olejem, którym namaszcza się chorych.

Sprawowanie sakramentu święceń należy do wyłącznych kompetencji biskupa, który sam cieszy się jego pełnią. Przyjmujący ten sakrament na niższych stopniach są złączeni z biskupem szczególnymi więzami: prezbiterzy przez godność kapłańską, a diakoni przez służbę Kościołowi, liturgię, posługę słowa oraz miłości. Znakiem owego zjednoczenia jest modlitwa biskupa i włożenie rąk na głowę kandydata. Jednocześnie *Ceremoniał* zaznacza, że właściwym miejscem udzielania sakramentu święceń jest kościół katedralny. Poleca się również, aby w obrzędzie uczestniczyła liczniejsza grupa wiernych.

Sakrament małżeństwa ze swej natury ma charakter eklezjalny, przyczynia się tym samym do wzrostu i uświęcenia wierzących. *Ceremoniał* zachęca, aby biskup niekiedy asystował przy zawieraniu małżeństwa. Przy celebracji małżeństwa biskupowi asystuje proboszcz, który przyjmuje i przedstawia nupturientów. Biskup osobiście natomiast przyjmuje przysięgę małżeńską oraz błogosławi obrączki nowych małżonków.

ROZDZIAŁ IV

MISSA STATIONALIS W ARCHIDIECEZJI POZNAŃSKIEJ

W tej części pracy przyjrzymy się temu, w jaki sposób ideał umacniania jedności lokalnej wspólnoty jest realizowany przez jej pasterza, Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego. Przytoczone zostaną również wypowiedzi innych biskupów, którzy na terenie Archidiecezji Poznańskiej w badanym okresie podejmowali temat jedności Kościoła partykularnego. Okres ten obejmować będzie okres od 2010, czyli od roku przyjęcia przez Konferencję Episkopatu Polski polskiego przekładu *Ceremoniale episcoporum*, do 2018 roku.

Analizie zostaną poddane homilie, kazania, listy pasterskie i przemówienia kierowane do wiernych Archidiecezji Poznańskiej, które były opublikowane na łamach *Miesięcznika kościelnego Archidiecezji Poznańskiej* w latach 2010-2018. Ze względu na obszerność dostępnego materiału obejmującego kolejnych osiem lat autor pracy skupi się na interesującym go temacie.

Najważniejszą w życiu diecezji *Missa stationalis* jest Msza Krzyżma. Liturgia licznie gromadząca kapłanów Archidiecezji Poznańskiej, tak diecezjalnych, jak i zakonnych, grono posługujących oraz wiernych pod przewodnictwem Metropolity Poznańskiego celebrowana jest każdego roku w katedrze poznańskiej. Homilie tych mszy zostaną przeanalizowane w pierwszej kolejności.

Uroczystościami na stałe wpisanymi w rytm roku liturgicznego oraz świadomość katolików, w tym również mieszkańców Poznania, są procesje w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi oraz Najświętszego Serca Pana Jezusa. W Poznaniu istnieje zwyczaj tzw. centralnej procesji w te dni. Liturgii przewodniczy wówczas pasterz Kościoła Poznańskiego przy licznych udziale duchowieństwa i wiernych. Homilie tych obchodów zostaną omówione w punktach drugim oraz trzecim.

W 2017 roku w Archidiecezji Poznańskiej została zapoczątkowana praktyka Wielkopostnych kościołów stacyjnych miasta Poznania. Lektura rubryk *Mszалу rzymskiego* na początek Wielkiego Postu postuluje, aby takie celebracje były organizowane w większych miastach pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego. Punkt piąty zostanie poświęcony temu tematowi.

Z kolei rok 2016 był rokiem jubileuszowym 1050. rocznicy Chrztu Polski. Z tej okazji w Poznaniu, jako kolebce chrześcijaństwa na ziemiach polskich, zostały zorganizowane centralne obchody jubileuszowe. Odbyło się wówczas szereg wydarzeń kulturalnych oraz religijnych. O znaczeniu chrztu dla życia Polaków i całego narodu oraz wartości jedności Kościoła mówili w homiliach biskupi uczestniczący w okolicznościowych celebracjach z Legatem papieskim kard. Pietro Parolinem, Sekretarzem Stanu Stolicy Apostolskiej. Punkt szósty niniejszego opracowania będzie analizą pasterskich wypowiedzi związanych z 1050. rocznicą Chrztu Polski.

Na rok 2018 przypadał w Archidiecezji Poznańskiej jubileusz 1050. rocznicy ustanowienia najstarszego polskiego biskupstwa ze stolicą w Poznaniu. Była to dobra okazja do przypomnienia i podkreślenia jednoczącej roli Kościoła, szczególnie w wymiarze Kościoła partykularnego. Przy okazji centralnych uroczystości zaplanowanych na czerwiec 2018 roku ten temat podjęli Legat Papieski kard. Dominik Duka z Pragi, abp Wojciech Polak Prymas Polski oraz abp Stanisław Gądecki Metropolita Poznański, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski. Treść ich pasterskiego nauczania będzie przybliżona w punkcie siódmym.

Wydarzeniem niebagatelnym dla Kościoła Poznańskiego była Konferencja Przewodniczących Episkopatów Europy CCEE zorganizowana w Poznaniu na jesieni 2018 roku. Na zaproszenie wiceprzewodniczącego tej Rady abpa Stanisława Gądeckiego przybyli do stolicy Wielkopolski biskupi reprezentujący 45 europejskich krajów. Można zatem powiedzieć, że w dniach konferencji serce europejskiego Kościoła było w Poznaniu. Oprócz obrad i konferencji biskupi uczestniczyli w kolejnych celebracjach liturgicznych i głosili okolicznościowe kazania. Ich treść będzie omówiona w ostatnim punkcie tego rozdziału.

1. Msza Krzyżma

Mszę Krzyżma uznaje się za jeden z najważniejszych przejawów uwidocznienia pełni kapłaństwa biskupa oraz ścisłej jedności prezbiterów z jego osobą. Mszę te celebrował biskup, z reguły w Wielki Czwartek przed południem, wraz z kapłanami

z różnych stron diecezji. W jej czasie konsekruje się krzyżmo święte oraz błogosławi oleje chorych i katechumenów¹.

Poświęconego w tej liturgii krzyżma używa się przy udzielaniu chrztu, bierzmowania oraz w obrzędzie święceń prezbiterów do namaszczenia ich dłoni, a także biskupa (używane do namaszczenia głowy elekta). Krzyżmem znaczą się ściany kościoła oraz namaszcza ołtarz w obrzędzie ich poświęcenia. Olej katechumenów wykorzystuje się przy wtajemniczeniu dorosłych przed chrztem, a namaszcza olejem chorych pokrzepia tych, którzy podupadli na zdrowiu².

W Archidiecezji Poznańskiej Mszę Krzyżma z poświęceniem olejów oraz odnowieniem przyrzeczeń kapłańskich sprawuje Ksiądz Arcybiskup Metropolita w Bazylice Archikatedralnej w Poznaniu przy licznych udziałach kapłanów z terenu Archidiecezji w Wielki Czwartek o godz. 10:00. W homiliach, z racji tej Mszy, często podkreślał znaczenie urzędowego kapłaństwa oraz wagę jedności prezbiterium ze swoim biskupem.

1 kwietnia 2010 roku abp Stanisław Gądecki zauważył, że Msza św. Krzyżma wprowadza kapłanów w niezwykłą, mistyczną atmosferę. Dzieje się tak dlatego, że jest ona odprawiana przez wszystkich księży wraz z ich biskupami, we wszystkich katedrach świata. W tym samym momencie przenosi ona duchowo wszystkich do Wieczernika, by tam wpatrywać się w Jezusa ustanawiającego Eucharystię i kapłaństwo. Dalej Arcybiskup nauczał, że Jezus, wypowiadając słowa *To czyńcie na moją pamiątkę*, obejmował myślą wszystkich następców Apostołów. W ten sposób wszyscy kapłani zostali w Wieczerniku powołani osobiście. Przyjmujący sakrament kapłaństwa zostają posłani, aby być żywymi narzędziami Chrystusa. Wyjątkowe jest to posłannictwo, do którego człowiek nie może wyznaczyć siebie, tak jak nie może uczynić tego żadna społeczność. Kapłaństwo można przyjąć jedynie przez sakrament³.

Odwołując się z kolei do słów św. Alfonsa Marii Liguoriego, abp Gądecki dodał, że cały Kościół nie jest w stanie wyprosić tylu łask, co kapłan celebrujący Mszę św. Spożywanie tego samego Chleba i picie z tego samego kielicha jest fundamentem

¹ Por. MR, s. 117.

² Por. *Ceremoniał*, nr 274.

³ Por. S. Gądecki, *Duch Pana Boga nade mną, bo Pan mnie namaścił*, MKAP 5(2010), rok LXI, s. 4-9.

jedności i komunii braterskiej kapłanów. Racje społeczne, takie jak: wzajemna sympatia, dobro wspólne czy jakiegokolwiek planowanie nie wytrzymują presji czasu oraz trudności⁴.

Z tajemnicy Wieczernika kapłani mogą czerpać w życiu codziennym. W tym kontekście Metropolita Poznański przypomniał, że kapłan nie dąży do własnego wywyższenia, lecz uczy się żyć dla owczarni Chrystusowej i jej Pasterza. To pomaga mu zapominać o sobie i własnych siłach, a zabiegać o dobro dzieła, któremu służy. Zapala wówczas innych do miłości Boga.

Odwołując się natomiast do trwającego w roku 2010 Roku Kapłańskiego, Arcybiskup wskazał na osobistą świętość św. Jana Marii Vianneya, wyróżniającego się wyjątkową gorliwością o zbawienie dusz. Cechą znamionującą jego osobowość była wierność, która w życiu kapłana przejawia się w przyłgnięciu do Chrystusa i miłości do Eucharystii. Ma to następnie swoje przełożenie na jakość pracy duszpasterskiej, szczególnie w gronie służby liturgicznej, stanowiącym kolebkę powołań kapłańskich⁵.

O tym, jak wiele wnosi w życie Kościoła *Missa Crismatis*, nauczał abp Gądecki w Wielki Czwartek 2011 roku. W czasie swojej homilii przypomniał on, że u progu *Triduum Sacrum* kapłani całego świata gromadzą się na liturgii, odnawiając przyrzeczenia kapłańskie. Ten dzień łączy prezbiterów w braterstwie wiary i powołania, które jest szczególnym dziedzictwem wyniesionym z Wieczernika. Dlatego jest to szczególna okazja do wdzięczności za dar sakramentów Eucharystii i kapłaństwa. Kapłani, odnawiając przyrzeczenia, złożone Chrystusowi i Kościołowi w dniu święceń, proszą również o łaskę wierności i wytrwania.

Metropolita Poznański zauważył też, że oleje błogosławione w czasie tej liturgii stają się balsamem łaski dla ludu Bożego. Kościół dzięki nim odnawia w sobie moc Ducha Świętego. Chrystus przez namaszczenie olejem krzyżma nowo ochrzczonych, bierzmowanych i kapłanów oraz wzmocnienie olejem chorych, zespała w jedno uczestników jego łaski. W ten sposób nasz Odkupiciel jednoczy się z każdym ochrzczonym, bierzmowanym, święconym i chorym⁶.

⁴ Por. tamże, s. 6.

⁵ Por. tamże, s. 9.

⁶ Por. S. Gądecki, *Namaszczenie i posłanie*, w: MKAP 6(2011), rok LXII, s. 20.

Omawiając następnie namaszczenie kapłanów Chrystusa, Arcybiskup powiedział, że wszyscy kapłani zostali wybrani i namaszczeni w sakramencie święceń na wzór Chrystusa. Sakrament ten sprawia, że duchowni otrzymują łaskę do wykonywania świętych czynności, czyli kierowania ludem Bożym, głoszenia Słowa i uświęcania ludu. Choć daje ono sukcesję apostolską i autoryzację do wykonywania pewnych posług, nie zapewnia jednak pomyślności w pracy apostolskiej. Odnosząc się następnie do św. Bernarda z Clairvaux pytał kapłanów, jak pośród wielu zadań mogą zachować „postawę stojącą”, czyli czekać na przyjście Pana. Aby oprzeć się naporowi przeciwności zewnętrznych i wewnętrznych, nie zniechęcić wobec trudności świata w zrozumieniu istoty powołania kapłańskiego czy sensu celibatu, potrzeba być uczciwym wobec siebie. Kapłan winien odróżnić wrogość spotykającą pełniących autentycznie swoją służbę od wrogości, która jest następstwem niewierności Chrystusowi czy przeciętności życia Ewangelią.

Kościół daje kapłanom trzy wskazania, by przezwyciężyć te trudności. Są nimi komunია z Chrystusem, asceza kapłańska oraz wewnętrzne wnikanie w misterium Chrystusa. Opierając się na przykładzie św. Karola Boromeusza, abp Gądecki zachęcił prezbiterów do troski o swojego ducha oraz medytowania wykonywanych czynności kapłańskich. Parafrazując z kolei myśl J. Ratzingera, zauważył, że kapłani potrzebują mniej dyskusji, a zdecydowanie więcej modlitwy. Jako zachętę dla kapłanów Arcybiskup zostawił swoim prezbiterom wpatrywanie się w przykład dzielnych, gorliwych i błogosławionych męczenników archidiecezji poznańskiej oraz w osobę Jana Pawła II⁷.

Podczas Mszy Krzyżma w 2012 roku, prezbiterium poznańskie wysłuchało refleksji abpa Stanisława Gądeckiego nt. kolonizacji Europy przez kulturę laicką oraz kapłańskiej odpowiedzi na nią. Przejawem laicyzacji jest nieidentyfikowanie się chrześcijan w Europie z Kościołem oraz traktowanie go jako instytucji zewnętrznej. Abp Gądecki wysunął odważną tezę, w której stwierdził, że *Lud Boży stał się ludem skolonizowanym*⁸.

Reakcją na tak dalece posuniętą laicyzację współczesnego społeczeństwa jest wyzwolenie się ze stanu kolonizacji mentalnej oraz powrót do autentycznej tożsamości

⁷ Por. tamże, s. 25–27.

⁸ Por. S. Gądecki, *Kolonizacja, ewangelizacja, nowa ewangelizacja i misja*, w: MKAP 5(2012), rok LXIII, s. 242.

chrześcijańskiej. Ze względu na otrzymane kapłańskie namaszczenie jest ono wręcz palącym zadaniem prezbiterów. Odpowiedzią tutaj będzie „ewangelizacja”, którą jest zwyczajna praca duszpasterska. Kolejnym obszarem stanie się „nowa ewangelizacja”, czyli inicjatywy duszpasterskie adresowane do tych, którzy zaniechali praktyk chrześcijańskich. Trzecim wymiarem jest *missio ad gentes* względem osób nie znających jeszcze Chrystusa.

Zachęcając swoich kapłanów do nowego zapалу świętości, Pasterz Kościoła Poznańskiego przypomniał, że każdy otrzymał namaszczenie świętym olejem, który wyraża siłę ducha i wzmacnia w walce. Namaszczenie krzyżem uzdalnia kapłana do walki duchowej, polegającej na walce z niesprawiedliwością. Kapłan ma za zadanie ukazywać prawdę, sprawiedliwość i służyć pokojowi. Namaszczenie olejem, wyrażającym miłosierdzie Boga, przypomina o potrzebie niesienia miłosierdzia Bożego człowiekowi.

Doroczne spotkanie biskupa ze swoim duchowieństwem było również okazją do wrażeń wdzięczności za gorliwą posługę ludowi Bożemu w diecezji oraz poza jej granicami⁹.

W Wielki Czwartek 2013 roku arcybiskup Gądecki przypomniał kapłanom zebranych w katedrze poznańskiej, że w centrum Mszy Krzyżma znajduje się błogosławieństwo olejów świętych, służących do namaszczeń podczas liturgii chrztu, bierzmowania oraz święceń prezbiterów i biskupów.

Oleju katechumenów używa się przy inicjacji dorosłych, prosząc Boga o dar oświecenia, mądrości w zrozumieniu Dobrej Nowiny i odwagi w kroczeniu drogą chrześcijańskiego życia. Olej ten wskazuje na pierwsze dotknięcie Ducha Świętego, który pociąga człowieka do Chrystusa. Dzięki niemu człowiek poszukuje wiary. Olej katechumenów przypomina również o tym, że Pan Bóg szuka człowieka. I w tym sensie, mówił Metropolita Poznański, wszyscy powinniśmy pozostawać katechumenami. Szczególnie kapłani powinni nieustannie wychodzić ku Bogu, tęsknić za Nim, ciągle go poszukiwać w nowej wiedzy i miłości¹⁰.

⁹ Por. tamże, s. 245–247.

¹⁰ Por. S. Gądecki, *Olej, pieczęci darów niebieskich*, w: MKAP 5(2013), rok LXIV, s. 262-264.

Namaszczenie olejem chorych jest znakiem nieograniczonej dobroci Boga. Kapłani, zanosząc go chorym, spełniają posłannictwo uzdrawiania ciała, duszy i ducha ludzkiego, które należy do podstawowych zadań powierzonych przez Chrystusa Kościołowi.

Najszlachetniejszym z olejów błogosławionych w czasie *Missa Crismatis* jest święte krzyżmo, mieszanina oliwy z oliwek i aromatów roślinnych. Zapach tego oleju wskazuje na promieniowanie boskości, pozwala odczuć obecność Boga. Namaszczenie krzyżmem w czasie chrztu i bierzmowania wprowadza człowieka w kapłańską posługę wobec całej ludzkości. Jako chrześcijanie czynimy Boga widocznym w świecie przez dawane o Nim świadectwo.

Odwołując się natomiast do pierwszej audiencji Papieża Franciszka, abp Gądecki, powiedział, że bardzo potrzebną stała się oliwa kapłańskiego miłosierdzia, by wychodzić do świata i przekazywać ludziom miłość oraz czułość Boga. Prezbiterzy jako „szafarze tajemnic Bożych” (1Kor 4,1) są oliwą Bożą, których rolą jest leczenie ran świata. Wiąże się to również z rozpoznawaniem i zwalczaniem własnych grzechów. Zaliczyć do nich można nieprzestrzeganie dyscypliny Kościoła, lenistwo, niestałość, brak ducha służby, zbyt częste wyjazdy i marnowanie energii apostoelskich. Kapłan przeniknięty duchem służby będzie wykonywał swoje zadania z gorliwością, da świadectwo, że należy do Boga¹¹.

Missa Chrismatis w 2014 roku stała się okazją do kontynuacji refleksji nad misterium święceń kapłańskich. Tym razem Metropolita Poznański podjął medytację nad znaczeniem rąk. Bóg, stwarzając „człowieka z prochu ziemi, tchnął w jego nozdrza tchnienie życia” (Rdz 2,7). To pierwsza wzmianka o ukształtowaniu naszej natury ręką Boga. O ile inne stworzenia zostały powołane do życia słowem Boga, o tyle człowiek wyszedł z ręki Boga¹².

Drugie dotknięcie Bożej ręki dokonało się dzięki Duchowi Świętemu w sakramencie święceń, stanowiąc centrum obrzędów przekazania kapłaństwa. Nałożenie rąk przez biskupa oraz współbraci kapłanów przynosi święconemu błogosławieństwo, powołanie do wyjątkowego urzędu. Gest ten przypomina, że prezbiter

¹¹ Por. tamże, s. 265–267.

¹² Por. S. Gądecki, *Missa Crismatis*, w: MKAP 5(2014), rok LXV, s. 248-250.

nie jest przedstawicielem ludzi, lecz przedstawicielem Boga. To nie ludzie wybierają bowiem kapłana, aby reprezentował ich przed Bogiem, lecz to Bóg wybiera prezbitera, aby w ten sposób spotkać się z ludźmi. Można powiedzieć, że gestem włożonych na głowę rąk Jezus powiedział do kapłana: należysz do Mnie, a moje dłonie Cię strzegą. W ten sposób Jezus uczynił kapłanów swoimi przyjaciółmi powierzając im wszystko, nawet samego siebie¹³.

W obrzędzie święceń dłonie kapłana zostają namaszczone olejem krzyżma, który jest znakiem mocy Ducha Świętego. Ręce są wyrazem kapłańskiego działania i zmagania ze światem. Namaszczone dłonie stają się narzędziami samego Pana, który pragnie, aby ludzkie ręce stały się Jego rękami, aby przekazywały Boski dotyk. Jezus pragnie, aby dłonie kapłana były narzędziami służby. Zatem dłonie kapłana mają być znakiem twórczego kształtowania świata z miłością¹⁴.

Do ustanowienia kapłaństwa Starego i Nowego Testamentu oraz do sposobu widzenia kapłaństwa przez śp. Arcybiskupa Jerzego Strobę odwołał się Metropolita Poznański podczas Mszy świętej Krzyżma 2 kwietnia 2015 roku¹⁵.

Kapłaństwo Starego Testamentu, nauczał abp Gądecki, nie wiązało się z jakimś szczególnym powołaniem, było urzędem dziedzicznym. Wybieranie przez Boga pokolenia Lewiego do służby w sanktuarium nie wiązało się ze szczególnym charyzmatem poszczególnych jednostek. Wybór dokonywał się bez interwencji Bożej.

W Nowym Testamencie kapłanami nazywani byli wszyscy ochrzczeni bez rozróżnienia ich na świeckich i duchownych. Wszyscy bowiem dzięki sakramentom chrztu i bierzmowania są poświęceni jako święte kapłaństwo i oddają Bogu kult. Sam Jezus jednak wybrał grono „Dwunastu”, przekazując jemu władzę i ustanawiając kapłaństwo hierarchiczne.

Opierając dalszą refleksję na nauczaniu *Katechizmu Kościoła katolickiego* (KKK, 1547), Ksiądz Arcybiskup wskazał, że kapłaństwo powszechne i hierarchiczne różnią się co do istoty. Kapłaństwo powszechne wierzących rozwija się dzięki łasce sakramentu

¹³ Por. tamże, s. 251–252.

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. S. Gądecki, *Ustanowienie kapłaństwa*, w: MKAP 6(2015), rok LXVI, s. 316-323.

chrztu przez życie według Ducha. Kapłaństwo ministerialne służy kapłaństwu wspólnemu, przyczyniając się do rozwoju łaski sakramentu chrztu. Między innymi przez nie Chrystus buduje i prowadzi Kościół¹⁶.

Ostatnią poruszoną w homilii kwestią było kapłaństwo według abpa Jerzego Stroby. Kaznodzieja odwołał się do wypowiedzi swojego poprzednika na urządzie, przytaczając kilka fragmentów z jego nauczania. Abp Stroba głosił w homilii z okazji 50-lecia kapłaństwa, że parafie rosną bezinteresowną miłością kapłana i bezinteresownym poświęceniem wiernych. Przez nie rozwija się i scala Kościół.

Natomiast o zadaniach kapłańskich oraz chrzcie nauczał abp Gądecki w czasie Mszy św. Krzyżma w 2016 roku, roku jubileuszu 1050. rocznicy Chrztu Polski. Odwołując się do słów proroka Izajasza, Arcybiskup przypomniał, że każdy kapłan jest powołany do wypełnienia misji głoszenia dobrej nowiny ubogim, niesienia pociechy, zapowiadania wyzwolenia z niewoli grzechu, ogłaszania niezmierzonej dobroci Boga (por. Iz 61,1–3a.6). Biskupi oraz kapłani muszą zdawać sobie z tych zadań sprawę oraz wypełnić je w sposób jak najwierniejszy. W dalszej części homilii Metropolita zachęcał prezbiterów, obecnych w katedrze poznańskiej, do głoszenia integralnej Ewangelii przez połączenie gorliwości i pokory w pracy duszpasterskiej oraz nieustannej modlitwy¹⁷.

Na drodze integralnego głoszenia Ewangelii kapłani potrzebują również ascezy. Jej praktykowanie uczy przewycięzania samego siebie, tak by zostawiać siebie i oddawać własne życie. Kapłan w rozczarowaniach i porażkach uczy się rezygnować, przyjmować ból, uwalniać się. Ważne jest również kształtowanie w sobie ducha wdzięczności. Warto, aby kapłan, celebrując sakramenty, przyjmował je wewnątrz. Kapłan, jak czynił to Chrystus, winien umywać nogi, czyli przyjmować postawę sługi i niestrudzenie przebaczać, rozpoczynać od nowa, oczyszczać się nawzajem¹⁸.

Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski był szczególną okazją do przypomnienia, że chrzest święty jest fundamentem życia chrześcijańskiego i bramą otwierającą dostęp do innych sakramentów. Jest, jak uczył św. Grzegorz z Nazjanzu, najpiękniejszym i najwspanialszym darem. Przemawiając do kapłanów, abp Gądecki, przypomniał, że to na ich barkach spoczywa troska o rozwój życia duchowego chrześcijan. Przestrzegali

¹⁶ Por. tamże, s. 320.

¹⁷ Por. S. Gądecki, *Zadania kapłańskie i chrzest*, w: MKAP 4(2016), rok LXVII, s. 227-236.

¹⁸ Por. tamże, s. 230–232.

również przed rytualizacją tego sakramentu. Polega ona na podtrzymaniu chrztu tylko dlatego, że nadaje on uroczysty charakter początkowi życia. Życie religijne będzie w przyszłości mocno zależeć od posługi, gorliwości i osobistej świętości kapłanów¹⁹.

Wielkoczwartkowa Msza Krzyżma gromadzi na całym świecie biskupów i kapłanów pragnących odnowić swoje zawierzenie Chrystusowi. To dzień szczególnego uwielbienia Boga za wielki i niezasłużony dar kapłaństwa. W tym dniu Kościół wyraża kapłanom swoją wdzięczność za ich posługę, gdyż to dzięki niej misterium życia Bożego uobecnia się codziennie w Kościele – powiedział abp Gądecki w katedrze poznańskiej 13 kwietnia 2017 roku²⁰.

Współczesna kultura niesie Kościołowi wyzwania, które można rozpatrywać w co najmniej trzech wymiarach. Są nimi sekularyzacja, związek kultury z nauką (np. bioetyka) oraz zjawisko obojętności, czyli braku wrażliwości kulturalnej i duchowej. Każdy z nich stanowi również wyzwanie duszpasterskie dla kapłanów. Jak zauważył Arcybiskup, zadaniem kapłana jest zastanowić się, jak zespolić osobiste życie wewnętrzne z działalnością zewnętrzną. Jest to możliwe wówczas, kiedy kapłan swoim posługiwaniem naśladuje Chrystusa.

Kościół, w celu wypełnienia misji Chrystusa, działa za pośrednictwem kapłanów. Kapłan dla osiągnięcia jedności życia łączy się z Chrystusem, uznając Jego wolę i składając samego siebie w ofierze. W ten sposób reprezentuje Dobrego Pasterza, wzrasta w miłości pasterskiej i dąży do doskonałości kapłańskiej. Miłość pasterska wypływa głównie z Ofiary eucharystycznej, w której jest zakorzenione całe życie prezbiterów. Jedność z Chrystusem, Kościołem oraz z biskupem i kapłanami jest sprawdzianem kapłańskiej wierności²¹.

Tematowi wierności kapłana została poświęcona druga część kazania. Prezbiterzy wiernością powołaniu przyczyniają się do umocnienia jedności wspólnoty uczniów Chrystusa. Nie jest ona cnotą łatwą do osiągnięcia, zagrażają jej bowiem pokusy związane z własną pychą. Sposobem odbudowania wierności, ranionej nieustannie przez grzech, jest regularne korzystanie z sakramentu pokuty. Odnowienie przyrzeczeń

¹⁹ Por. tamże, s. 234.

²⁰ Por. S. Gądecki, *Kapłanem – na wzór Chrystusa*, w: MKAP 5(2017), rok LXVIII, s. 227-236.

²¹ Por. tamże, s. 281.

kapłańskich, szczególnie ponowienie postanowienia, by stawać się coraz wierniejszym obrazem Chrystusa Najwyższego Kapłana, jest zaproszeniem, by złożyć nadzieję wierności kapłańskiej w łasce płynącej z sakramentu święceń²².

W roku 2018 Metropolita Poznański wyraził radość ze wspólnotowego sprawowania Eucharystii w doroczne święto kapłaństwa Chrystusowego. Najstarsza katedra w Polsce, podobnie jak w latach ubiegłych, zespala wokół biskupa kapłanów diecezjalnych i zakonnych na wspólnym dziękczynieniu za powołanie. Jak podkreślił abp Gądecki, w tym uroczystym dniu jego myśli, serce i modlitwy zwracają się w stronę kapłanów, by szukać dróg zjednoczenia. Nawiązując natomiast do słów świętego Augustyna, powiedział, że w posłudze biskupiej chciałby być nie tyle przełożonym, co zgodnie z wolą Pana, służyć w dziele pasterzowania²³.

Przypominając zebrany w katedrze znaczenie kapłaństwa Chrystusa, wskazał jaki jest sens istnienia urzędu kapłańskiego w Kościele. Abp Gądecki powiedział, że Chrystus uobecnia się w wyświęconych kapłanach, czyniąc ich przedłużeniem swojej obecności w Kościele. Kiedy kapłan przepowiada, celebrowa sakramenty czy przewodzi braciom w miłości, to sam Chrystus przepowiada, uświęca i prowadzi swój Kościół.

Drugi temat podjęty przez Arcybiskupa nawiązywał do ogólnopolskiego programu duszpasterskiego i ukazał Ducha Świętego jako przewodnika prezbitera. Kapłaństwo łączy wspólna więź z misją Ducha Świętego. W sakramencie święceń prezbiterzy otrzymują specjalne wylanie Ducha, który odnowił w każdym to, co uczynił Chrystus względem swych uczniów, ustanawiając ich kontynuatorami Jego misji w świecie (por. J 20,21–23)²⁴.

Duch Święty sprawia, że czyny kapłana zostają przebóstwione czyli współbrzmia z Bożym sposobem myślenia, miłowania i działania. Kapłan jest w ten sposób znakiem Trójcy Świętej w świecie. On też przywraca sercu kapłana pełną harmonię z Bogiem i zapewnia zwycięstwo nad diabłem. Umożliwia to przejście od miłości własnej do miłości Trójcy, przywraca wewnętrzną wolność i udziela pokoju.

²² Por. tamże, s. 287.

²³ Por. S. Gądecki, *Chrystus jest jedynym Kapłanem*, w: MKAP 5(2018), rok LXIX, s. 261-268.

²⁴ Por. tamże, s. 266.

Nawiązując z kolei do Listu biskupów polskich do kapłanów, abp Gądecki przestrzegał przed negatywną „pentakostalizacją” Kościoła. Bierze ona swój początek w wybiórczym entuzjazmie dotyczącym nadzwyczajnych charyzmatów, pomijając porządek Kościoła, który ustanowił sam Bóg przez powołanie Apostołów. Może ona również osłabiać nauczanie Kościoła w dziedzinie sakramentów lub moralności. Zadaniem kapłanów jest przekazywanie ognia Ducha Świętego, pozytywne głoszenie orędzia Ewangelii, które ma moc rozpałić ludzkie serca, przemienić artykuły wiary w płomień życia duchowego²⁵.

2. Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi

Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi obchodzona jest w Kościele w czwartek po uroczystości Najświętszej Trójcy. W 1264 roku papież Urban IV rozszerzył je na cały Kościół łaciński. Stało się odpowiedzią wiary i kultu wobec szerzących się wówczas ruchów heretyckich podważających misterium obecności Chrystusa w Eucharystii. Ponadto doroczny obchód święta Bożego Ciała był głównym elementem pobożności eucharystycznej bardzo mocno wówczas propagowanej. W dobie kontrreformacji Boże Ciało i duchowość eucharystyczna były odpowiedzią na ruchy protestanckie również negujące realną obecność Jezusa w postaciach eucharystycznych²⁶.

Tradycyjną formą obchodu tej uroczystości jest procesja, która dla biorących w niej udział jest publicznym świadectwem wiary oraz czci wobec Najświętszego Sakramentu. Zadaniem biskupa jest ustalenie, czy i na jakich warunkach procesja może się odbywać, troszcząc się o to, by zachować cześć należną Najświętszemu Sakramentowi²⁷. Procesja w tym dniu staje się przedłużeniem celebracji Eucharystii. Rozpoczyna się bezpośrednio po Mszy, w czasie której konsekruje się Hostię uroczystie niesioną podczas procesji. Dla uczestniczących uroczysty obchód święta jest wyrazem jedności Kościoła i zarazem doświadczeniem Boga, który jest „Bogiem-z-nami”²⁸.

²⁵ Por. tamże, 267–268.

²⁶ Kongregacja kultu Bożego i dyscypliny sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, nr 160.

²⁷ Por. *Ceremoniał*, nr 403.

²⁸ Por. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, nr 162.

W Poznaniu główna procesja w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa przechodzi z kościoła Bożego Ciała przy ul. Krakowskiej do katedry poznańskiej mieszczącej się na Ostrowie Tumskim. Przy czwartym ołtarzu, na placu przed katedrą, Arcybiskup Metropolita wygłasza okolicznościowe kazanie.

W 2011 roku w rozważaniu na temat Modlitwy arcykapłańskiej Jezusa (J 17,20–26), odczytywanej przy czwartej stacji, Arcybiskup Gądecki zauważył, że najdłuższa modlitwa Nowego Testamentu ma potrójny wymiar. Pierwszy, który przypomina bezgraniczną miłość Boga ku człowiekowi, odnosi się do przeszłości. Drugi, odnosząc się do teraźniejszości, wskazuje na potrzebę jedności Kościoła. Trzeci natomiast odnosi się do przyszłości, zapowiadając uczniom przyszłą chwałę²⁹.

Rozwijając swoją myśl w temacie jedności, Metropolita Poznański przypomniał, że wkrótce po ukończeniu dzieła Stworzenia przez Boga, szatan zasiał podejrzliwość w sercu człowieka, a to doprowadziło do zerwania więzi jedności człowieka z Bogiem oraz konfliktów pomiędzy pierwszymi rodzicami. Rozdarcie wciąż panujące sprawia, że ludzi dzieli status społeczny, interesy gospodarcze, poglądy polityczne, religie. Podziałami są dotknięte rodziny. W swojej modlitwie do Ojca, Jezus prosi nie tylko o jedność zewnętrzną, społeczną, ale również o więź wewnętrzną i duchową. Przywołując zdanie św. Augustyna, abp Gądecki nauczał, że Duch Święty jest źródłem duchowej jedności, a każdy chrześcijanin może przyjąć i korzystać z niej jako dar. Duch Święty nadaje jedności żywotność. Jedność ewangelijna urzeczywistni się dopiero wtedy, kiedy człowiek w centrum swojego „ja”, zamiast siebie samego, umieści Ducha Świętego. Eucharystia to dar Chrystusa dla wierzących, symbol jedności i miłości, której pragnie dla nas Bóg. Duch Święty podpowiada człowiekowi, że ideał jedności jest możliwy do zrealizowania. Sprawia również to, że możemy zmierzać do wspólnego celu: Domu Ojca³⁰.

30 maja 2013 roku do zgromadzonych na placu katedralnym wiernych Arcybiskup Poznański mówił o potrzebie trwania w miłości Chrystusa. Przypomina o tym każda Eucharystia. Posługując się obrazem Chrystusa jako winnego krzewu (J 15,5), Arcybiskup mówił, że przynależność chrześcijan do Chrystusa nie jest związkiem myślowym, symbolicznym, ale żywą więzią krzewu z latoroślami. Podstawowym

²⁹ Por. S. Gądecki, *Eucharystia jest przyszłością*, w: MKAP 8(2011), rok LXII, s. 14-23.

³⁰ Por. tamże, s. 17–19.

zadaniem wierzących jest trwanie w Chrystusie-winnym krzewie i w Jego miłości. Polega to na wierności przyrzeczeniom chrzcielnym. Należy wystrzegać się postawy syna marnotrawnego, która dla współczesnych katolików może oznaczać opuszczanie Komunii świętej, niedzielnych Mszy czy modlitwy. Jeśli chrześcijanie chcą pociągnąć ponownie świat ku Panu Bogu, potrzeba udoskonalić miłość wzajemną³¹.

Trwanie w Chrystusie oznacza trwanie z Kościołem, który jako głosiciel słowa Bożego i szafarz sakramentów jednoczy wiernych z Nim. Metropolita Poznański podkreślił, że trwanie w Kościele jest rękojmą życia Bożego. Przywołał również myśl św. Augustyna o tym, że każdy ma w sobie Ducha Świętego w takim stopniu, w jakim kocha Kościół.

Eucharystia oznacza w końcu trwanie w życiu przez realizację przykazania miłości wzajemnej. Wyraża się ono w przynajmniej trzech praktycznych wymiarach, którymi są troska o życie (szczególnie poczęte i nienarodzone), następnie troska o dziecko (ochrona przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją) oraz troska o rodzinę jako podstawową komórkę społeczną³².

O znaczeniu procesji Bożego Ciała dla naszej wiary i życia chrześcijan przypomniał Arcybiskup Gądecki we wstępie do kazania w roku 2014. Procesja ta jest po pierwsze wyznaniem wiary w realną obecność Chrystusa pod postaciami eucharystycznymi. Wiara ta pozwala adorować publicznie Pana za to, że bezgranicznie miłuje ludzi. Obchodząc tę uroczystość, wierni publicznie potwierdzają wiarę w Eucharystię, która jest sercem Kościoła³³.

Procesja Bożego Ciała przypomina również o więzi, która łączy wierzących. Przez publiczny akt wiary chrześcijanie uświadamiają sobie, że potrzebują obecności Jezusa w codziennej walce o wierność Ewangelii, powstawaniu z grzechów, w przebaczeniu i umacnianiu jedności. Procesja jest znakiem miłosiernej i troskliwej pomocy Chrystusa w codziennym życiu³⁴.

Czytania liturgiczne Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi stały się inspiracją kazania wygłoszonego przed katedrą poznańską w 2016 roku. Cudowne rozmnożenie

³¹ Por. S. Gądecki, *Wytrwajcie w miłości mojej*, w: MKAP 8(2013), rok LXIV, s. 427-436.

³² Por. tamże s. 429-430.

³³ Por. S. Gądecki, *Złym śmierć niesie, dobrym życie*, w: MKAP 7(2014), rok LXV, s. 351-357.

³⁴ Por. tamże, s. 351.

chleba i ryb, opisane w Ewangelii tego dnia, było zapowiedzią Ostatniej Wieczerzy. Jest również obrazem Kościoła. Parafrazując obraz biblijny, abp Gądecki, mówił: *na pustyni tego świata, w samym centrum zgromadzenia stoi Chrystus, dawca słowa i chleba. Dookoła Niego krąg uczniów, przynoszą Jezusowi to niewiele, co posiadają, a w zamian otrzymują chleb życia wiecznego dla milionów zgłodniałych ludzi*³⁵.

Uczestnictwo w Eucharystii motywuje katolików do podejmowania konkretnych działań na rzecz wspólnoty, w ten sposób zostaje zrealizowany nakaz Jezusa *Wy dajcie im jeść*. Jedną z głównych zasad chrześcijańskiej wizji ładu społecznego i politycznego jest zasada solidarności, która wynika ze społecznej nauki Kościoła. Nie jest rzeczą słuszną oczekiwać od organizacji pomocowych wyłącznej troski o najbiedniejszych ludzi w społeczeństwie. Arcybiskup Gądecki podkreślił, że nieocenionym jest wkład zwykłych ludzi, którzy mając otwarte serce, dzieląc się tym, co posiadają, mogą uczynić wiele dobra. Eucharystia pobudza do społecznej odpowiedzialności. Dzięki niej człowiek staje się bardziej wrażliwy na sprawy bliźnich, a więzy braterskie się pogłębiają. Eucharystia zakłada bowiem widzialne wejście w widzialną wspólnotę³⁶.

Modlitewny pochód przywiódł wiernych miasta z kościoła pw. Bożego Ciała na plac przed najstarszą w Polsce katedrę również w roku 2017. Metropolita Poznański, przywołując myśl Karla Rahnera, wyjaśniał, że procesja Bożego Ciała jest pochodem, który nikomu nie zagraża, nie wyklucza nikogo, a błogosławi nawet tym, którzy stoją z boku i obserwują. Wśród uczestniczących panuje spokój i jedność, pośród nich idzie bowiem sam Pan dziejów, który prowadzi swój lud z domu wygnania (*exodus*) ku ojczyźnie wiecznej. Celem procesji Bożego Ciała jest przekazanie wiary światu³⁷.

Podejmując refleksję na temat biblijnego znaczenia terminów „świat” oraz „wiara”, abp Gądecki wskazał, jak dzieło przekazu wiary realizuje się w diecezji poznańskiej, począwszy od jej powstania 1050 lat temu. Powstanie pierwszych struktur kościelnych w Polsce służyło integralnemu przekazowi wiary. Z pierwszym biskupem Jordanem, do Poznania przybył dar sukcesji apostołowej, który umożliwił czerpanie z czystego źródła wiary. Wtedy też została zagwarantowana ciągłość pamięci Kościoła.

³⁵ Por. S. Gądecki, *Im bliżej Jezusa – tym bliżej siebie*, w: MKAP 7(2016), rok LXVII, s. 416.

³⁶ Por tamże, s. 412–419.

³⁷ Por. S. Gądecki, *Aby świat uwierzył*, w: MKAP 7(2017), rok LXVIII, s. 454–462.

Pierwsze w Polsce biskupstwo ustanowiono dla Poznania w 968 roku, w dwa lata po chrzcie księcia Mieszka I. Historycznie przypuszcza się, że decyzję o powstaniu nowego biskupstwa ogłoszono na uroczystym synodzie w Rzymie 2 stycznia 968 roku. Aktu tego dokonał papież Jana XIII w obecności cesarza Ottona I i Ottona II. Ustanawiając dla Poznania biskupa Jordana, jednocześnie zapoczątkował historię hierarchii kościelnej na ziemiach polskich. Nowa diecezja jurydycznie podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, a swoim zasięgiem obejmowała teren ówczesnego państwa polskiego.

Udział wiernych w procesji Bożego Ciała jest wyrazem wiary przekazywanej przez ponad tysiącletni łańcuch dziejów Kościoła w Polsce, zaczynając od biskupa Jordana aż po dziś. W ten sposób współczesne pokolenie jest integralną częścią ciągu dziejów i zarazem zdolne, podobnie jak pokolenia wcześniejsze, przekazywać wiarę dalej tak, „aby świat uwierzył”³⁸.

W rozważaniu przy czwartym ołtarzu, na zakończenie procesji Bożego Ciała w 2018 roku, Arcybiskup Poznański zauważył, że pomimo dobrze rozwiniętych technologii komunikacyjnych porozumienie między ludźmi staje się nierzadko coraz trudniejsze, a relacje międzypokoleniowe bardzo powierzchowne lub niemożliwe. Reakcją na brak międzyludzkiej jedności jest przyjęcie dzieła Ducha Świętego, którym jest misterium jedności Trójcy Świętej wewnątrz i na zewnątrz Kościoła³⁹.

U podstaw wszelkiej ludzkiej jedności znajduje się jedność Trójcy: Boga Ojca, Syna Bożego i Ducha Świętego. W jedności Osób Bożych objawia się moc i wielkość Boga, przez absolutną zgodę i harmonię. W ten sposób można mówić o podobieństwie między jednością Trójcy, a jednością Kościoła katolickiego. Zostało to podkreślone w pozdrowieniu z obrzędów wstępnych Mszy św. zaczerpnięte od św. Pawła: *Łaska Pana Jezusa Chrystusa, miłość Boga i dar jedności w Duchu Świętym niech będą z wami!* (2 Kor 13,13). Szczególnym darem Ducha Świętego jest jedność. On jednoczy całe Ciało Kościoła z Synem Bożym i Bogiem Ojcem.

W życiu chrześcijan dar Ducha Świętego przemienia serca, pozwala wytrwale pokonywać problemy, sprawia, że mogą iść ufnie, nie zmęczeni życiem. Duch Święty

³⁸ Por. tamże, s. 460–462.

³⁹ Por. S. Gądecki, *Duch Święty jednoczy*, w: MKAP 7(2018), rok LXIX, s. 375-383.

mobilizuje człowieka, aby był w stałym kontakcie ze wspólnotą, umacnia więzy braterstwa, przypomina o godności każdego człowieka i wspólnej odpowiedzialności za dziedzictwo wiary. Duch Święty, obdarzając wierzących licznymi charyzmatami, zachęca do podejmowania rozmaitych posług i zadań na rzecz wspólnoty.

Aby budować jedność zgodnie z natchnieniem Ducha Świętego, należy wystrzegać się pokusy dążenia do różnorodności bez jedności oraz dążenia do jedności bez różnorodności. Jedność, będąca darem Ducha Świętego, nie jest ujednoliceniem. Kościół ze swej natury jest różnorodny. Jego zadaniem jest bowiem obecność pośród wszystkich ludów i narodów w przeróżnych kontekstach społecznych. Pozostaje on autonomiczny w stosunku do każdego państwa i kultury, staje ponad granicami państwowymi. Zawsze musi pozostać powszechnym domem dla wszystkich⁴⁰.

3. Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa

W piątek po II niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego przypada uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa. W swej istocie wyraża ona nieskończone miłosierdzie Pana i pobudza zaufanie wiernych względem Niego. Na przestrzeni wieków w Kościele rozwinęły się różne formy kultu Serca Zbawiciela. Wśród nich można wymienić: osobiste poświęcenie siebie, poświęcenie rodziny, Litanie do Najświętszego Serca Pana Jezusa, akty prześlągania czy też praktykę dziewięciu pierwszych piątków miesiąca⁴¹.

W Poznaniu tę uroczystość Arcybiskup Metropolita obchodzi wraz z wiernymi miasta, którzy po Mszy świętej w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Floriana na Jeżycach przechodzą w uroczystej procesji z Najświętzym Sakramentem na plac Adama Mickiewicza. Tam po akcie prześlągania i wynagrodzenia Arcybiskup błogosławi zebranych Najświętzym Sakramentem. Od lat procesja gromadzi kapłanów, osoby życia konsekrowanego oraz wiernych świeckich reprezentujących poszczególne parafie miasta.

W homilii w 2011 roku Pasterz Kościoła Poznańskiego uczył, że kult Serca Jezusowego wzywa chrześcijanina do twórczej i czynnej miłości, która jest gotowa

⁴⁰ Por. tamże, s. 376–378.

⁴¹ Por. *Dyrektorium o pobożności ludowej*, nr 170–171.

do poświęcić się dla zagubionej owcy. Parafrazując fragment Ewangelii św. Łukasza, mówił, że chrześcijanin idzie co prędzej *na ulice i w zaułki miasta...* (Łk 14,21), aby na ruinach nienawiści przemocy mogła powstać cywilizacja według Serca Jezusa⁴².

Odwołując się z kolei do nauczania papieża Leona XIII, arcybiskup Gądecki przypomniał, że oddając cześć Sercu Jezusa, Kościół demaskuje bezduszny aktywizm próbujący ulepszyć świat za pośrednictwem narzędzi ekonomicznych i międzyludzkiej walki społecznej. Właściwie pojęty kult Serca Jezusowego cechuje się jednością pomiędzy wewnętrznym nastawieniem a zewnętrznymi działaniami. Pozwala to odnaleźć w Chrystusie źródło prawdy, dobroci oraz czerpać siły, aby pokonać trudy codzienności.

O tym, że Serce Jezusa jest w życiu Kościoła miejscem, w którym Duch Święty wstawia się za wierzącymi, przypomniał Arcybiskup Poznański w kazaniu na Uroczystość Serca Jezusa w 2012 roku. Czyciele Serca Jezusa wpatrują się w nie, aby uczyć się szczerzej miłości względem bliźnich i czynić swoje życie proegzystencją, czyli „życiem dla”. Serce Jezusa uczy ponadto, aby nie oddzielać miłości Boga od miłości względem bliźniego. Nie zatrzymuje uwagi człowieka na sobie, wzywa natomiast do tego, abyśmy mieli odwagę kochać innych. Uczy, że prawdziwa miłość wiąże się z ofiarą, trudem, wyrzeczeniem, samozaparciem. Dlatego też, autentyczni czyciele Serca Jezusowego nie mogą ograniczać się tylko do praktyk pobożnościowych, ale muszą podjąć zaangażowanie na rzecz innych⁴³.

W roku 2015 przypadła 250. rocznica zatwierdzenia dla Polski przez papieża Klemensa XIII uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa. Sama uroczystość, jak zaznaczył Metropolita Poznański, niesie ze sobą wezwanie do praktykowania miłosierdzia. Miłosierdzie Boga jest aktem czułości, odpuszczenia i przebaczenia. Najdoskonalszym odbiciem miłosierdzia Ojca jest Chrystus. To z Jego przebitego na krzyżu boku mógł zrodzić się Kościół, mogła rozlać się na wierzących łaska sakramentalnego uświęcania⁴⁴.

Kościół, wpatrując się w miłosierdzie Boga i Chrystusa, stara się je naśladować, na nim opiera się jego życie. Kościół, który ma misję głoszenia miłosierdzia, dla swojej

⁴² Por. S. Gądecki, *Chrystus, serce świata*, w: MKAP 8(2011), rok LXII, s. 23-28.

⁴³ Por. tenże, *Serce Jezusa to Chrystus*, w: MKAP 8(2012), rok LXIII, s. 433-439.

⁴⁴ Por. tenże, *Jego miłosierdzie na wieki*, w: MKAP 8(2015), rok LXVI, s. 464-469.

wiarygodności musi o nim świadczyć. Ma zatem tak przekazywać miłosierdzie, aby przez swoje gesty i język pociągał człowieka do odnalezienia drogi powrotu do Ojca.

Życie chrześcijanina również musi odznaczać się miłosierdziem. Z jednej strony jest to powstrzymywanie się od potępiania bliźnich, z drugiej zaś gotowość do przebaczenia doznanych krzywd. Taka właśnie postawa jest jednym z najdobitniejszych wyrazów miłości miłosiernej. Arcybiskup Poznański zachęcił swoich wiernych do codziennego praktykowania uczynków miłosierdzia względem ciała oraz ducha.

Wspólne świętowanie było również okazją do apelu i modlitwy o odbudowę Pomnika Serca Jezusowego w Poznaniu. Był on wotum wdzięczności dla Serca Bożego za dar odzyskanej niepodległości. Odrodzona Polska skupiała się przy Sercu Jezusa, by z niego czerpać siły do budowania przyszłości Ojczyzny na fundamencie Bożej prawdy⁴⁵.

W roku następnym, 3 czerwca, abp Gądecki poświęcił figurę Najświętszego Serca Pana Jezusa, stanowiącą główną część Pomnika Wdzięczności. Przypomniawszy historię budowy pomnika oraz współczesnych starań o jego odbudowę, Metropolita Poznański zauważył, że dla Polaków pomnik był znakiem wdzięczności Bogu za cud wolności⁴⁶.

W homilii Arcybiskup Poznański powiedział, że odpowiedzią na nieskończoną miłość Zbawiciela jest „religia serca”, która polega na pełnym i całkowitym przyłgnięciu do Boga. Spoglądając w Serce Jezusa, które jest „Sercem świata”, człowiek uczy się rozpoznawać sens własnego życia. Uczy się strzec przed ułomnościami ludzkiego serca, łączy miłość względem Boga z miłością bliźniego.

Na zakończenie homilii Arcybiskup postanowił wraz ze zgromadzonym Kościołem dążyć do przemiany umiłowanego przez Boga świata. Ofiarował Sercu Jezusowemu wszelkie przeciwności, jak też dobre uczynki i modlitwy jako wynagrodzenie za grzechy własne oraz innych ludzi. W modlitwie prosił również Maryję, aby umieściła wszystkich w Sercu Zbawiciela, aby On wspierał swoją siłą ludzką niemoc, by stał się jedyną radością w ludzkich smutkach.

⁴⁵ Por. tamże, s. 466–468.

⁴⁶ Por. S. Gądecki, *Poświęcenie figury Serca Jezusa*, w: MKAP 7(2016), rok LXVII, s. 419-422.

4. Wielkopostne kościoły stacyjne w Archidiecezji Poznańskiej

Nawiązaniem do starożytnej tradycji rzymskich stacji w roku 2017 było zainicjowanie Kościołów stacyjnych miasta Poznania. Jako cel postanowiono ukazać wiernym, że Wielki Post jest swego rodzaju procesem całościowym, którego ważnym elementem jest codzienne głoszenie słowa Bożego. Uprzywilejowanym miejscem głoszenia Ewangelii jest Eucharystia, dlatego centrum spotkania stacyjnego była Msza święta z homilią. Praktyka wielkopostnego pielgrzymowania miała również ukazać pokutny charakter Wielkiego Postu, akcentując przy tym sakrament pokuty. W I edycji duchowemu pielgrzymowaniu nadano hasło „Nawracajcie się, idźcie i głosście”⁴⁷.

Program poszczególnych stacji został ujednolicony i przedstawiał się następująco:

- godz. 15:00 wystawienie Najświętszego Sakramentu, koronka do Bożego Miłosierdzia, adoracja w ciszy oraz okazja do spowiedzi;
- godz. 17:00 droga krzyżowa;
- godz. 17:50 podanie informacji na temat rzymskiej stacji tego dnia;
- godz. 18/18:30 Eucharystia, którą celebryje proboszcz, rektor kościoła lub zaproszony kapłan;
- na zakończenie Mszy św. rozesłanie i podanie informacji, gdzie przypada kolejna stacja.

Poszczególnym stacjom nadano również szczegółowe intencje modlitwy, do której kapłani mieli nawiązać w modlitwie czy głoszonym słowie.

Szczegółowy harmonogram kościołów stacyjnych miasta Poznania przedstawiał się następująco:

Lp.	Dzień	Kościół	Intencja
1.	1 marca, <i>Środa Popielcowa</i>	Bazylika Archikatedralna pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	O ducha pokuty i nawrócenia w Kościele
2.	2 marca, <i>Czwartek po Popielcu</i>	Bazylika-Kolegiata Poznańska pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Marii Magdaleny i św. Stanisława Biskupa	O potrzebne dary i łaski dla Papieża, Kolegium Kardynalskiego i Biskupów
3.	3 marca, <i>Piątek po Popielcu</i>	Kościół pw. Najświętszego Zbawiciela	W intencji prześlągalnej i wynagradzającej Boskiemu Sercu Jezusa za grzechy ludzi Kościoła
4.	4 marca	Kościół Akademicki Ojców Dominikanów	O łaskę świętości dla kapłanów Kościoła

⁴⁷ K. Sammler, *Kościół stacyjny miasta Poznania*, w: MKAP 3(2017), rok LXVIII, s. 161-164.

	<i>Sobota po Popielcu</i>		
5.	6 marca <i>Poniedziałek, I WP</i>	Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny	O światło i dary Ducha Świętego dla moderatorów ASD w Poznaniu
6.	7 marca <i>Wtorek, I WP</i>	Kościół pw. Nawrócenia Świętego Pawła	O łaskę pielęgnowania życia konsekrowanego dla kapłanów zakonnych, sióstr i braci zakonnych
7.	8 marca <i>Środa, I WP</i>	Kościół pw. Imienia Maryi	O dar przemiany życia dla trwających w nałogach
8.	9 marca <i>Czwartek, I WP</i>	Kościół pw. św. Jana Kantego	O dar i łaskę nawrócenia dla trwających w nałogach
9.	10 marca <i>Piątek, I WP</i>	Kościół pw. NSJ i świętego Floriana,	O dar życia wskazaniami Dekalogu i Ewangelii dla rodzin
10.	11 marca <i>Sobota, I WP</i>	Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	O łaskę chrześcijańskiego wychowania dzieci
11.	13 marca <i>Poniedziałek, II WP</i>	Kościół pw. św. Jadwigi Śląskiej	O łaskę chrześcijańskiego wychowania młodzieży
12.	14 marca <i>Wtorek, II WP</i>	Kościół pw. św. Wojciecha	O dar nowych powołań kapłańskich
13.	15 marca <i>Środa, II WP</i>	Kościół pw. św. Stanisława Kostki	O dar nowych powołań zakonnych
14.	16 marca <i>Czwartek, II WP</i>	Kościół pw. św. Rocha	O dar nowych powołań misyjnych
15.	17 marca <i>Piątek, II WP</i>	Kościół pw. Miłosierdzia Bożego	O zaprzestanie prześladowania chrześcijan na całym świecie
16.	18 marca <i>Sobota, II WP</i>	Kościół pw. Świętego Krzyża	O łaskę nawrócenia dla prześladowców chrześcijan
17.	20 marca <i>Poniedziałek, III WP</i>	Kościół pw. św. Jana Jerozolimskiego za Murami	O łaskę poszanowania świętości życia od poczęcia do naturalnej śmierci
18.	21 marca <i>Wtorek, III WP</i>	Kościół pw. św. Karola Boromeusza	O dar intensywnego rozwoju misyjnych dzieł Kościoła
19.	22 marca <i>Środa, III WP</i>	Kościół pw. św. Ojca Pio z Pietrelciny	O łaskę zgody i pojednania w narodzie
20.	23 marca <i>Czwartek, III WP</i>	Kościół pw. św. Franciszka Serafickiego	O łaskę zgody i pojednania w rodzinach
21.	24 marca <i>Piątek, III WP</i>	Kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych	W intencji prześlągalnej i wynagradzającej Boskiemu Sercu Jezusa za grzechy aborcji i eutanazji
22.	25 marca <i>Sobota, III WP</i>	Kościół pw. Bożego Ciała	O łaskę wyniesienie do chwały ołtarzy Sług Bożych z Archidiecezji Poznańskiej
23.	27 marca <i>Poniedziałek, IV WP</i>	Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego	O łaskę wytrwania w sakramentalnych postanowieniach dla młodych małżonków
24.	28 marca <i>Wtorek, IV WP</i>	Sanktuarium św. Józefa (Ojcowie Karmelici)	O dar potomstwa dla małżonków, którzy nie mogą począć dziecka
25.	29 marca <i>Środa, IV WP</i>	Kościół pw. św. Marcina	O łaskę życia uczynkami miłosierdzia dla wiernych
26.	30 marca <i>Czwartek, IV WP</i>	Kościół pw. św. Świętej Trójcy	O dary Ducha Świętego dla katechizujących w szkołach

27.	31 marca <i>Piątek, IV WP</i>	Kościół pw. Objawienia Pańskiego	W intencji prześlągalnej i wynagradzającej za grzechy przeciwko Boskiemu Sercu Jezusa
28.	1 kwietnia <i>Sobota, IV WP</i>	Kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego	O dar czystego serca dla dzieci przyjmujących po raz pierwszy Komunię Świętą
29.	3 kwietnia <i>Poniedziałek, V WP</i>	Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej	O ducha bezinteresownej służby bliźnim
30.	4 kwietnia <i>Wtorek, V WP</i>	Kościół pw. św. Anny	O dar zdrowia dla ciężko chorych
31.	5 kwietnia <i>Środa, V WP</i>	Kościół pw. św. Michała Archanioła	O poszanowanie godności każdego człowieka
32.	6 kwietnia <i>Czwartek, V WP</i>	Kościół pw. Wniebowstąpienia Pańskiego	O dar pokoju i zaprzestania konfliktów zbrojnych na całym świecie
33.	7 kwietnia <i>Piątek, V WP</i>	Kościół pw. Najświętszej Krwi Pana Jezusa	W intencji prześlągalnej i wynagradzającej za grzechy świętokradztwa
34.	8 kwietnia <i>Sobota, V WP</i>	Kościół pw. św. Jana Bosko	O dobre przygotowanie do Światowego Spotkania Młodzieży w Panamie
35.	9 kwietnia <i>Niedziela Palmowa</i>	Bazylika Archikatedralna pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	O łaskę sakramentalnej jedności z Bogiem dla wiernych na czas Świąt Zmartwychwstania Pańskiego

Tabela 7. Kościoły stacyjne miasta Poznania – podano za: K. Sammler, *Kościoły stacyjne miasta Poznania*, w: MKAP 3(2017), rok LXVIII, s. 161-164.

Inaugurując kościoły stacyjne miasta Poznania w środę popielcową 2017 roku, Metropolita Poznański powiedział w homilii, że nowa inicjatywa ma pomóc w lepszym przygotowaniu do Świąt Wielkanocnych przez trwanie na modlitwie przed Najświętszym Sakramentem, przez powrót do jedności z Bogiem w sakramencie pokuty i pojednania. By przez nabożeństwa drogi krzyżowej rozważać mękę i śmierć Chrystusa, aby codziennie karmić się słowem Bożym i Ciałem Pańskim w Eucharystii. Arcybiskup wyraził nadzieję, że nowa praktyka duszpasterska Archidiecezji Poznańskiej będzie dojrzewać i angażować coraz licniejszą grupę wiernych. Zauważył również, że stacyjne spotkania pozwolą docenić czas Wielkiego Postu i Zmartwychwstania Pańskiego⁴⁸.

Uroczysta liturgia w katedrze poznańskiej w środę popielcową 2018 roku rozpoczęła drugą edycję *Kościołów stacyjnych miasta Poznania*. Z tej okazji Arcybiskup Poznański wyjaśnił, co wnosi praktykowanie kościołów stacyjnych do wielkopostnej drogi chrześcijanina. Poprzez praktykowanie postu, wielkopostne uczynki pobożne, człowiek wchodzi w czas wewnętrznej przemiany, w czas skruchy, której zewnętrznym

⁴⁸ Por. S. Gądecki, *Natchniony zwyczaj nas uczy*, w: MKAP 4(2017), rok LXVIII, s. 201-206.

wyrazem jest m.in. obrzęd posypania głów popiołem. Obrzęd ten wskazuje na pragnienie przemiany wewnętrznej i pokuty oraz przypomina o krótkotrwałości ludzkiego życia. Czterdziestodniowa wędrówka ma człowieka nauczyć naśladowania Jezusa, który poszcząc na pustyni, zwyciężył pokusy szatana mocą słowa Bożego⁴⁹.

Do liczby „czterdzieści” nawiązywał w Jerozolimie zwyczaj nawiedzania „stacji”, tj. miejsc związanych z życiem Jezusa. Z niego rozwinął się system stacyjny w Rzymie, następnie również w innych kościołach Europy i Afryki. Do praktykowania tego zwyczaju Kościół zachęca również współcześnie. W Archidiecezji Poznańskiej po raz drugi podjęta została inicjatywa *Kościółów stacyjnych miasta Poznania*, której towarzyszyło hasło „Nawracajmy się, jesteśmy napełnieni Duchem Świętym”. W roku 1050. rocznicy powstania biskupstwa w Poznaniu, dla podkreślenia jubileuszu, kolejnym stacjom towarzyszył krzyż z czarnego dębu. Pochodził on z X wieku, a został wydobyty z wałów obronnych Mieszka I.

W zakończeniu homilii abp Gądecki, pouczył, że wezwanie Jezusa: „Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię” (Mk 1,15) domaga się surowej dyscypliny. Praktykowanie kościołów stacyjnych dzięki wsparciu Ducha Świętego umacnia człowieka w jego słabości i przynosi dobre owoce wielkopostnej wędrówki⁵⁰.

5. Uroczystości w sanktuariach na terenie Archidiecezji Poznańskiej

Na terenie Archidiecezji Poznańskiej znajduje się kilkadziesiąt sanktuariów dedykowanych Chrystusowi Panu, Najświętszej Dziewicy czy świętym i błogosławionym. Przy okazji uroczystości odpustowych gromadzą się w nich grupy wiernych z terenu Archidiecezji.

Szczególnym zadaniem odpowiedzialnych za sanktuaria jest troska o przykładność w sprawowaniu liturgii. Do nich należy troska o stały rozwój życia liturgicznego, tak aby wierni modlący się tam byli umacniani duchowo i zbudowani sprawowaną w sanktuarium liturgią⁵¹. Sanktuaria są miejscem ewangelizacji, gdzie w najprzeróżniejszych formach

⁴⁹ Por. S. Gądecki, *Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię!*, w: MKAP 3(2018), rok LXIX, s. 150-157.

⁵⁰ Por. tamże, s. 157.

⁵¹ Por. *Dyrektorium o pobożności ludowej*, nr 266.

wiernym przekazuje się orędzie Chrystusa jako zachętę do nawrócenia i naśladowania Go przez postawę sprawiedliwości i wytrwałe świadczenie miłości⁵².

Metropolita Poznański, nawiedzając sanktuarium Archidiecezji, podejmuje w swoim nauczaniu szereg tematów, wśród nich również temat umacniania jedności Kościoła lokalnego.

Miejscem nawrócenia, pokuty i pojednania nazwał Arcybiskup Gądecki sanktuarium św. Józefa w Poznaniu. 19 marca 2010 r. w czasie uroczystej inauguracji pierwszego w diecezji sanktuarium poświęconego św. Józefowi przypomniał zebrany, jakie są zadania tego szczególnego miejsca, w którym sprawy Boskie spotykają się ze sprawami ludzkimi. Sam Bóg wybiera miejsca, w których pozostawia wyjątkowy ślad swej obecności⁵³.

Biskup przypomniał gospodarzom, Ojcom karmelitom, że sanktuarium jest miejscem gorliwego głoszenia Słowa Bożego, odpowiedniego ożywiania życia liturgicznego szczególnie przez sprawowanie Mszy świętej, sakramentu pokuty oraz praktykowanie zatwierdzonych form pobożności ludowej. Dobrze przygotowana i sprawowana liturgia ma promieniować na wspólnoty parafialne, a przez to podnosić poziom liturgiczny w Archidiecezji. Również stworzenie przestrzeni dla kontemplacyjnego i modlitewnego milczenia, troska o muzykę, śpiew, architekturę, malarstwo naczynia i szaty liturgiczne mają pomagać pielgrzymom prawdziwie wyobrazić sobie Niebieską Jerozolimę oraz z wytęsknieniem jej oczekiwać.

W sanktuarium szczególną wagę należy poświęcić sakramentowi pokuty, który gwarantuje owocność pielgrzymowania. W nim swoje źródło mają autentyczne nawrócenia, zmiana sposobu życia, jak również różnorodność inicjatyw społecznych czy żywotność wspólnoty chrześcijańskiej. Sanktuarium jest również miejscem, w którym troską otacza się wszystkich przybywających pielgrzymów, szczególnie dbając o chorych i starszych. Ma ono również promieniować jako „centrum kultury”, jednak należy pamiętać o tym, że jakiegokolwiek inicjatywy kulturalne mają podkreślać kontynuację pokoleń wiary i miłości⁵⁴.

⁵² Por. tamże, nr 274.

⁵³ Por. S. Gądecki, *Miejsce nawrócenia, pokuty i pojednania*, w: MKAP 4(2010), rok LXI, s. 31-39.

⁵⁴ Por. tamże, s. 38.

Wspominając piątą rocznicę koronacji figury Matki Bożej Ucieczki Grzeszników w Wieleniu Zaobrzańskim, Arcybiskup Gądecki nazwał tamtą koronację „imponującym wydarzeniem”, które było oddaniem chwały Maryi, matki naszego Zbawiciela. Sama koronacja była wyznaniem wiary, nadziei i miłości ludu Wielkopolski. Była wyrazem wdzięczności za nieustanną opiekę i wszystkie otrzymane łaski, za dar nawróceń, uzdrowień, pomocy i pociechy. Była „zwieńczeniem wielowiekowej więzi ludu Bożego z cudownym wizerunkiem Matki Najświętszej”⁵⁵.

W 2010 roku przypadało sześćsetlecie obecności cudownego obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Górcie Duchownej. W ciągu wieków pielgrzymowali tam wierni z całej Wielkopolski, ze Śląska, Pomorza czy innych regionów Polski, był wśród nich m.in. św. Stanisław Kostka czy bł. Edmund Bojanowski. Góreckie sanktuarium odegrało ważną rolę w czasie zaborów, kiedy zostało nazwane Jasną Górą Wielkopolski. Odpustowe świętowanie było okazją do wyrażenia wdzięczności Bogu za „sześć wieków dobroczynnej obecności Matki Zbawiciela”, jakie w tym miejscu otrzymali przybywający z różnych stron⁵⁶.

Podjmując refleksję na temat źródeł ludzkiej pociechy, Arcybiskup mówił, że pocieszenie pochodzące od Maryi jest potężniejsze aniżeli to, które można otrzymać od najbardziej wierzących ludzi. Jezus pozostawił Kościołowi znaki pociechy, a wśród nich znak najpotężniejszy czyli Maryję. Pocieszenie jej polega na byciu z kimś, na towarzyszeniu ludzkiej samotności. Maryja towarzyszy ludziom w troskach codziennego życia, jak na weselu w Kanie, niesie pociechę doczesną. Przykładem swojego życia uczy ufności w sytuacjach trudnych i niebezpieczeństwach. Do niej wierni mogą udać się po pocieszenie, kiedy życie ludzkie jest naznaczone grzechem, cierpieniem, samotnością, nieszczęściem utraty bliskich. Ona pomaga nie poddawać się zwątpieniu i rezygnacji w chwilach kryzysów, „ogłasza zwycięstwo wspólnoty nad samotnością, pokoju nad zamieszaniem, radości nad nudą i obrzydzeniem”⁵⁷.

Pielgrzymka mężczyzn Archidiecezji Poznańskiej do Sanktuarium w Tulcach w uroczystość Trójcy Przenajświętszej 19 czerwca 2011 roku była okazją do wskazania na fundament tworzący jedność Kościoła. Jest nim miłość Ojca, łaska Chrystusa oraz

⁵⁵ Por. S. Gądecki, *Tys dla mnie ucieczką*, w: MKAP 8(2010), rok LXI, s. 18-22.

⁵⁶ Por. tenże, *Chociażbym przechodził ciemną dolinę*, w: MKAP 10(2010), rok LXI, s. 19-26.

⁵⁷ Por. tamże, s. 25.

komunia pochodząca od Ducha Świętego. Dzięki komunii osób Bożych są możliwe prawdziwe więzy jedności między wierzącymi. Arcybiskup powiedział, że: *Jedność z Bogiem i między nami są ze sobą ściśle związane. Gdzie burzy się komunie z Bogiem, która jest komunią z Ojcem, Synem i Duchem Świętym, tam burzy się źródło komunii między nami, a gdzie nie żyje się komunią między nami, tam także komunie z Bogiem w Trójcy nie jest żywa ani prawdziwa*⁵⁸.

Brak daru jedności w Duchu Świętym powoduje podział ludzkości. Komunie, która pozwala wyjść człowiekowi z samotności, łączy go z Bogiem, a przez to z bliźnimi. Jest lekarstwem Pana na samotność trapiącą ludzi i pozwala czuć się przygarniętym i kochanym przez Boga. Ona pozwala jaśnieć Kościołowi jako znak jedności między narodami⁵⁹.

O roli duchowego macierzyństwa Maryi mówił Metropolita Poznański na Mszy św. kończącej 77. Poznańską Pieszą Pielgrzymkę na Jasną Górę 15 lipca 2011 roku. Dotyczące sfery ducha macierzyństwo Maryi polega na przekazywaniu życia Bożego. Jest ono szczególnym rodzajem więzi, wspólnoty, komunii, zjednoczeniem. Macierzyństwo duchowe Maryi całkowicie czerpie ze źródła, którym jest Chrystus. Maryja była ściśle zjednoczona z Chrystusem od chwili poczęcia i całkowicie skoncentrowana na Nim, co uwidoczniło się na Golgocie. Maryja trwała w zjednoczeniu z Chrystusem po Wniebowstąpieniu, wspierała początki Kościoła, prosząc o dar Ducha Świętego. Również Wniebowzięcie i uczestnictwo Maryi w owocach Zmartwychwstania świadczy o całkowitej komunii z Chrystusem⁶⁰.

W zakończeniu homilii Arcybiskup, zwróciwszy się do pielgrzymów, powiedział, że przez codzienne uczestnictwo w sakramentach Kościoła, szczególnie w Eucharystii, otrzymali od Pana lekarstwo przeciw samotności grożącej współczesnym ludziom. Uczestnictwo w niej pozwala poczuć się przyjętym i umiłowanym przez Boga, a dokonuje się to w jedności Kościoła⁶¹.

W pięćsetną rocznicę dekretu Jana Lubrańskiego, który potwierdzał autentyczność cudów dokonujących się w sanktuarium Matki Bożej na Świętej Górze koło Gostynia,

⁵⁸ S. Gądecki, *Dar wspólnoty w Duchu Świętym*, w: MKAP 8(2011), rok LXII, s. 13.

⁵⁹ Por. tamże.

⁶⁰ S. Gądecki, *Do domu matki*, w: MKAP 8(2011), rok LXII, s. 29-34.

⁶¹ Por. tamże, s. 33-34

Arcybiskup Gądecki przekazał temuż sanktuarium papieską złotą Różę, dar Ojca Świętego Benedykta XVI. W homilii Arcybiskup wyjaśnił wyjątkowe znaczenie tego daru. Zwyczaj ten, sięgający X wieku, zastrzeżony jest wyłącznie papieżowi. Róża poświęcana przez papieża w okresie Wielkiego Postu zapowiada radość zbliżającej się Wielkanocy. Papieska Róża symbolizuje nadzieję zmartwychwstania, dlatego sanktuarium, w którym zostaje ona umieszczona, również ma przybliżać wiernych do Zmartwychwstałego Chrystusa⁶².

Przekazanie papieskiej złotej Róży związane było również z aktem zawierzenia Matce Najświętszej całej Archidiecezji Poznańskiej z jej biskupami, kapłanami, osobami życia konsekrowanego i wiernymi świeckimi. Ten akt jedności lokalnego Kościoła miał na celu wyproszenie wszystkim łaski niesienia światu Chrystusa dzięki niezachwianej wierze, silnej nadziei i szczerzej miłości. Metropolita Poznański wyraził pragnienie, aby świętogórskie uroczystości pogłębiły cześć i miłość Archidiecezjan do Matki Bożej. Ona bowiem pewnie przewodzi w wierze i bezbłędnie wszystkich prowadzi do Swojego Syna⁶³.

23 marca 2014 roku Metropolita Poznański koronował obraz św. Józefa w sanktuarium św. Józefa w Poznaniu. Arcybiskup określił to uroczyste wydarzenie czasem wyjątkowej radości poznańskiej wspólnoty karmelitów bosych oraz całej Archidiecezji za blisko 400-letnią opiekę św. Józefa. Przez koronację Kościół Poznański jednocześnie pragnie zawierzyć się św. Józefowi na czas współczesnych zmaganiań duchowych. W czasie homilii abp Gądecki zauważył, że św. Józef miał apostołskie serce. Chociaż nie przeżył Zesłania Ducha Świętego, nie był świadkiem zdumiewającego rozwoju Kościoła w czasach apostołskich, to nie opuszczając Nazaretu, w inny sposób stał się apostołem. Dokonało się to przez jego ciche i pokorne życie. *Józef odszedł z tego świata niepostrzeżenie jak ktoś, kto wypełnił swój cichy obowiązek*⁶⁴.

Św. Józef uczy każdego, w jaki sposób wypełniać własne zadania misyjne z wiernością, prostotą i pokorą. Arcybiskup zwrócił się do matek i ojców, modląc się dla nich o umiejętność dostrzeżenia piękna życia małżeńskiego, aby z prostotą i pracowitością wypełniali swoją misję wychowawczą. Myśląc z kolei o zadaniu

⁶² Por. S. Gądecki, *W postaci róży śnieżnobiałej*, w: MKAP 9(2012), rok LXIII, s. 459-466.

⁶³ Por. tamże, s. 466.

⁶⁴ Por. S. Gądecki, *Z nami chwałę niebo całe*, w: MKAP 5(2014), rok LXV, s. 233-238.

misyjnym kapłanów, którzy są ojcami wspólnot kościelnych, prosił aby św. Józef zjednał im łaskę coraz większego umiłowania Kościoła miłością ofiarną i czułą. Zadaniem misyjnym osób konsekrowanych jest wierne i radosne życie według rad ewangelicznych: ubóstwa, czystości i posłuszeństwa. Misją pracowników na całym świecie jest przyczynianie się do postępu całej ludzkości⁶⁵.

W roku następnym Arcybiskup Poznański zainaugurował peregrynację kopii obrazu św. Józefa po archidiecezji poznańskiej pod hasłem „Św. Józef patronem świętości rodziny”. Metropolita Poznański w okolicznościowej homilii zaznaczył, że peregrynacja nie jest jedną z wielu uroczystości, ma bowiem za zadanie rozwijać wśród wiernych ewangeliczne spojrzenie na trwałość i sakramentalną świętość rodziny oraz jej niezastąpioną rolę w wychowaniu i przekazywaniu wiary kolejnym pokoleniom. Peregrynacji towarzyszyły również stałe intencje modlitwy za Kościół i Ojczyznę. Jako zwieńczenie pielgrzymowania zaplanowano zawierzenie całej archidiecezji poznańskiej opiece św. Józefa⁶⁶.

Odwołując do listu Angelo Becciu, substytuta w Sekretariacie Stanu, Arcybiskup powiedział, że współczesne podążanie św. Józefa do wspólnot parafialnych jest szczególnie potrzebne. W dobie kryzysu ojcostwa, burzenia porządku natury między mężczyzną i kobietą warto przywoływać postać tego troskliwego ojca, człowieka głębokiej i pokornej wiary oraz odważnego w podejmowaniu decyzji. Postać św. Józefa uczy bowiem otwartości – najpierw młodych przygotowujących się do małżeństwa przez okazywany sobie szacunek. Celibatariuszy uczy tego, że małżeństwo i dziewictwo są dwoma sposobami wyrażania i przeżywania Tajemnicy Przymierza Boga ze swoim ludem. Chrześcijańskich rodziców z kolei św. Józef uczy przekazywania dzieciom wartości humanistycznych i duchowych, które przygotowują do życia w miłości i poszanowaniu Boga. Obecność wizerunku św. Józefa w parafiach może nauczyć ojców rodzin tajemnicy ojcostwa oraz miłości i szacunku względem żony. Młodych św. Józef zachęca do odwagi wśród trudności życia⁶⁷.

W sanktuarium Matki Bożej Ucieczki Grzeszników w komentarzu do Ewangelii z XIV niedzieli zwykłej B (Mk 6,1–6) Arcybiskup Gądecki nawiązał do aktualnej sytuacji

⁶⁵ Por. tamże, s. 237–238.

⁶⁶ Por. S. Gądecki, *Istnienie ze względu na Jezusa*, w: MKAP 5(2015), rok LXVI, s. 247-253.

⁶⁷ Por. tamże, s. 251–252.

Kościół w Polsce. Powiedział, że fiasko nauczania Jezusa w nazaretańskiej synagodze jest lekcją dla nas. Współczesnym Nazaretem jest dziś Kościół, w którym naucza Jezus. Podobnie jak w czasach Jezusa, tak i współcześni ludzie szukają wykrętów, aby nie przyznać racji Kościołowi. Aktem niewiary w nauczanie Chrystusa nazwał przyjęcie ustawy o *in vitro*, tzw. ustawy antyprzemocowej, dążenie do promowania i legalizacji związków jednopłciowych czy promowanie aborcji, antykoncepcji i ideologii gender. Wobec tak zarysowanych zagrożeń wiary chrześcijańskiej potrzeba nowego odkrycia sztuki jasnego i spójnego myślenia, które będzie zgodne z nauczaniem Chrystusa. Na zakończenie Arcybiskup modlił się o wstawiennictwo Maryi, aby wszyscy mieli zdolność uznania własnych grzechów, szczerego żalu i ich wyznania⁶⁸.

O zadaniach, jakie Kościół stawia wobec świątyń noszących zaszczytny tytuł „Bazylika mniejsza”, abp Gądecki przypomniał 19 marca 2017 w sanktuarium św. Józefa w Poznaniu przy okazji ogłoszenia tego kościoła bazyliką mniejszą. Kościół ten, będący najstarszą w Polsce świątynią dedykowaną świętemu Józefowi, stał się szóstą w Archidiecezji Poznańskiej bazyliką mniejszą. Główną cechą każdej bazyliki jest szczególniejszy związek z katedrą św. Piotra na Watykanie. Kongregacja Obrzędów stawia takim kościołom wysokie wymagania, szczególnie powinny charakteryzować się wysoką dbałością o kult, który musi odpowiadać przepisom liturgicznym. Sprawowanie Mszy św. winno być wzorcem dla innych kościołów, zarówno pod względem czynnego uczestnictwa wiernych, wykonywanych śpiewów (nie może zabraknąć śpiewów łacińskich oraz najprostszych śpiewów gregoriańskich). Bazylika ma być aktywnym ośrodkiem duszpasterskim, zapewniać szerszy dostęp do Eucharystii, sakramentu pokuty, powinna mieć w niej miejsce wieczysta adoracja Najświętszego Sakramentu. Wierni powinni mieć możliwość uczestnictwa w recytacji Liturgii Godzin. Wzorem rzymskim w okresie Wielkiego Postu bazylika winna stawać się kościołem stacyjnym. Należy w niej celebrować święto Katedry św. Piotra (21 lutego), uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła (29 czerwca), rocznicę wyboru lub inauguracji pontyfikatu papieża⁶⁹.

Oprócz obowiązków nałożonych na bazylikę, kościół taki cieszy się również przywilejami. Na szatach liturgicznych, chorągwiach i pieczęci można umieścić znaki

⁶⁸ Por. S. Gądecki, *Czy nie jest to cieśla, syn Maryi?*, w: MKAP 9(2015), rok LXVI, s. 565-570.

⁶⁹ Por. S. Gądecki, *Józefie Synu Dawida*, w: MKAP 4(2017), rok LXVIII, s. 217-224.

papieskie tj. skrzyżowane klucze. Na frontonie kościoła należy umieścić symbole papieskie. Pielgrzymi przybywający do bazyliki w określonych dniach mogą uzyskać odpust zupełny (pod zwykłymi warunkami). Kapłanów i wiernych przybywających do tej bazyliki Arcybiskup zachęcił, aby stawali się jak najgorliwsiymi czcicielami św. Józefa, patrona tego miejsca⁷⁰.

W niedzielę 10 września 2017 roku Arcybiskup Stanisław Gądecki dokonał aktu koronacji wizerunku Matki Bożej Literackiej w Buku koronami papieskimi. Zaproszenie do wygłoszenia homilii przyjął kardynał Zenon Grocholewski, który powiedział, że przez swój cudowny wizerunek Matka Boża okazała się naszą prawdziwą Matką, Matką Kościoła. Nawiązał również do zakończenia trzeciej sesji Soboru Watykańskiego II, na której ogłoszono konstytucję apostolską *Lumen gentium*, określając tym samym Kościół światłem narodów. Dla papieża bł. Pawła VI była to również okazja do ogłoszenia Maryi Matką Kościoła. Wówczas do litanii loretańskiej dodano wezwanie „Matko Kościoła, módl się za nami”⁷¹.

Rozwijając myśl na temat roli Maryi jako Matki Kościoła, kardynał wskazał, że jej macierzyństwo bierze swój początek z faktu rodzicielstwa Chrystusa. Maryja, rodząc Jezusa w Betlejem, stała się Matką Kościoła. W szczególny sposób Maryja stała się Matką Kościoła, trwając pod krzyżem. Tam, współpracując w dziele odkupienia, Jezus ogłosił Ją Matką Kościoła. W wieczniku, kiedy uczniowie oczekiwali obietnicy Ducha Świętego, obecność Maryi umacniała przestraszonych uczniów, budziła w nich nadzieję. Na przestrzeni wieków chrześcijanie niejako instynktownie wyczuwali w niej Matkę, uciekali się pod jej obronę. Świadectwem tej wiary są kościoły i sanktuaria dedykowane Matce Bożej. Również w Buku Maryja okazała się Matką, dlatego też przez koronację koronami papieskimi zgromadzeni na bukowskim stadionie chcieli obrać ją za swoją Królową.

Refleksja kard. Grocholewskiego miała zachęcić uczestników liturgii do uczynienia Maryi Matką i Królową wszystkich parafii i poszczególnych rodzin, Matką ludzkich serc, myśli oraz pragnień. Nawiązując z kolei do setnej rocznicy objawień fatimskich, kardynał zachęcił do modlitwy w bukowskim sanktuarium nie tylko w intencjach osobistych, lecz również o zwycięstwo prawdy i dobra w świecie oraz w Polsce. Jednocześnie zauważył,

⁷⁰ Por. tamże, s. 224.

⁷¹ Por. Z. Grocholewski, *Maryja – naszą Matką i Królową*, w: MKAP 10(2017), rok LXVIII, s. 619-625.

że prawo kościelne nie zna sanktuariów parafialnych czy miejskich. Dlatego życzył, aby to miejsce rozwijało się i przyciągało pielgrzymów, by w ten sposób stawało się centrum odnowy duchowej w archidiecezji poznańskiej⁷².

W przeddzień uroczystości św. Józefa w 2018 roku Metropolita Poznański powierzył archidiecezję poznańską opiece tego świętego. Wyraził wówczas przekonanie, że opieka św. Józefa jest niezbędnie potrzebna rodzinie diecezjalnej dla zachowania i rozwoju dziecięctwa wiary oraz wzrostu życia chrześcijańskiego. W homilii Arcybiskup wyjaśniał, na czym polega opieka tego świętego nad Kościołem⁷³.

W pierwszym rzędzie trzeba pamiętać, że dom w Nazarecie, w którym wychowywał się Jezus, był jednocześnie załączkiem rodzącego się Kościoła. Stąd na św. Józefie spoczywa odpowiedzialność za powierzonych mu chrześcijan. Dlatego też w jego wstawiennictwie ratunku upatrywali zarówno święci, jak i papieże. Pius IX w XIX wieku, ogłaszając św. Józefa „Patronem Kościoła katolickiego”, był przekonany, że Kościół może się uciekać do niego w chwilach wielkiej próby i niebezpieczeństwie.

Kościół katolicki w Polsce, zyskawszy w przeszłości chlubne miano *Polonia semper Fidelis*, ma zadanie odczytywania „znaków czasu”, szukania nowych form obecności i świadectwa oraz zaangażowania duszpasterskiego i ewangelizacji. Arcybiskup Poznański, dostrzegając również tendencje do zrywania więzi człowieka z Bogiem, poddawanie ludzi procesowi sekularyzacji oraz spłaszczanie idei zbawienia do wymiaru ziemskiego, we wstawiennictwie św. Józefa upatrywał najlepszej pomocy i wsparcia. Mówił, że potrzebna jest wszystkim obrona przed pojawiającymi się zagrożeniami, umocnienie w dziele ewangelizacji świata, a także nowej ewangelizacji tam, gdzie wcześniej życie chrześcijańskie kwitło, a obecnie jest poddawane ciężkiej próbie⁷⁴.

6. Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski

Listem pasterskim Episkopatu Polski *Nowe życie w Chrystusie* polscy biskupi zapowiedzieli Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski. Został on podpisany na 370. Zebraniu

⁷² Por. tamże, s. 624–625.

⁷³ Por. S. Gądecki, *Do Ciebie, Święty Józefie, uciekamy się*, w: MKAP 4(2018), rok LXIX, s. 196-202.

⁷⁴ Por. tamże, s. 200–202.

Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się 6 października 2015 roku w Warszawie. List odczytano w kościołach w Polsce w Uroczystość Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata. W kontekście tej uroczystości biskupi polscy podkreślili, że krzyż Chrystusa, który został postawiony 1050 lat temu na polskiej ziemi jest znakiem zwycięstwa nad grzechem i śmiercią. Chrzest Mieszka I, który przyjął ten sakrament jako pojedyncza osoba, dał początek wspólnocie z innymi ochrzczoneymi, wprowadził pobratymców księcia Polan we wspólnotę ludów chrześcijańskich. Wyznanie wiary Mieszka, którego dokonał w Wigilię Paschalną 966 roku, jest tym samym wyznaniem, które powtarzamy 1050 lat później⁷⁵.

W swoim liście polscy biskupi zaznaczyli, że obchodzić Jubileusz Chrztu to świadczyć o Chrystusie własnym życiem. Takim świadectwem była postawa katolików w czasach PRL-u, w czasie ówczesnych uroczystości Milenium Chrztu Polski, poprzedzonych Wielką Nowenną opracowaną przez Prymasa Wyszyńskiego. Tamte obchody zakończyły uroczystości na Jasnej Górze 3 maja 1966 i zawierzenie narodu polskiego Matce Bożej narodu polskiego na kolejnych 1000 lat. Nawiązując do wydarzenia sprzed 50 lat, biskupi zapowiedzieli ponowienie aktu zawierzenia duchowej Matce i Królowej 3 maja 2016 roku.

Biskupi zwrócili wiernym uwagę, że chrzest czyni chrześcijan członkami jednego Ciała Chrystusowego niezależnie od istniejących pomiędzy nimi podziałów. Znakiem tak rozumianej jedności była *Deklaracja o wzajemnym uznaniu chrztu jako sakramentu jedności* przez Kościoły zrzeszone w Polskiej Radzie Ekumenicznej na początku roku 2000. Dlatego zapowiedź jubileuszowego świętowania była zaproszeniem do wspólnego świętowania i wzniesienia do Boga radosnego *Te Deum* w postawie głębokiego pojednania przez wszystkich chrześcijan.

1050. rocznica Chrztu Polski łączyła się również z Nadzwyczajnym Jubileuszem Miłosierdzia ogłoszonym przez papieża Franciszka bullą *Misericordiae vultus* 11 kwietnia 2015 roku. Biskupi zapowiedzieli połączenie intencji Ojca Świętego z ogólnopolskim aktem przyjęcia królowania Chrystusa i poddania się pod Jego boską władzę w podkrakowskich Łagiewnikach 19 listopada 2016 roku⁷⁶.

⁷⁵ Por. Konferencja Episkopatu Polski, List Pastorski na Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski *Nowe życie w Chrystusie*, w: MKAP 12(2015), rok LXVI, s. 799-743.

⁷⁶ Por. tamże, s. 741-742.

Za najważniejszą datę w historii Metropolita Poznański uznał rok 966. Miało to miejsce podczas Apelu Jasnogórskiego w sobotę 28 listopada 2015 roku, na progu rozpoczynającego się Jubileuszu Chrztu Polski. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski przyrównał zasługi księcia Mieszka I do zasług takich królów, jak św. Olaf norweski czy św. Stefan węgierski. Decyzja Mieszka o chrzcie przesądziła o kierunku naszej kultury i mentalności, zakorzeniając ją odtąd w chrześcijaństwie zachodnim. Od wydarzenia chrztu księcia Polan chrześcijaństwo, dzięki rozwijającej się organizacji kościelnej, przenikało do społeczeństwa polskiego, w jego obyczaje, normy postępowania oraz kulturę. Kościół tworzył i rozbudował system szkolnictwa, podejmował różne formy pomocy ubogim. W okresie rozbitcia dzielnicowego Kościół wzmacniał tożsamość narodową Polaków, stał się krzewicielem języka polskiego. Pomimo podziałów politycznych wzrastało poczucie wspólnoty narodowej. Wspólnotę tę jednoczył kult świętych patronów Polski – Wojciecha i Stanisława. Ponadto Kościół stał się najdłużej i nieprzerwanie działającą instytucją w dziejach Polski⁷⁷.

Spojrzeniu w przeszłość towarzyszy jednocześnie spojrzenie w przyszłość, która zastanawia nad współczesną kondycją wiary Polaków, mówił abp Gądecki. Wpływ XX-wiecznych systemów totalitarnych, a także neoliberalizmu XXI wieku skłaniających do niewiary znamionuje zagubienie w sferze poglądów oraz postaw charakteryzujące część społeczeństwa. Taka sytuacja wzywa do nawrócenia oraz żarliwego świadectwa ewangelicznego.

Na zakończenie rozważania Arcybiskup nawiązał do świec jubileuszowych, przekazanych najpierw na Jasnej Górze do wszystkich diecezji, następnie w katedrach do poszczególnych dekanatów oraz parafii. Powiedział, że ich żywy jubileuszowy płomień jest dla nas *znakiem zjednoczenia w modlitwie, wdzięczności za łaskę wiary i prośby o rozpalenie ducha apostołstwa*⁷⁸. Płomień świec jubileuszowych będzie przypominał zarówno o przeszłości, kiedy Polska wyszła z duchowych ciemności, oraz symbolizował światło Chrystusa pokonujące ciemności cywilizacyjne przyszłości.

W bożonarodzeniowym orędziu wygłoszonym na antenie Telewizji Polskiej przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski powiedział, że wraz z przyjęciem chrztu przez Mieszka I jako Polacy weszliśmy w więź z Chrystusem, tworząc ścisłą wspólnotę

⁷⁷ Por. S. Gądecki, *Gdzie chrzest, tam nadzieja*, w: MKAP 12(2015), rok LXVI, s. 769-772.

⁷⁸ Tamże, s. 771.

z wszystkimi ochrzczoneymi. Pozwala to używać określenia „naród ochrzczonych” czy „chrzest narodu”, a więc także i określenia Chrzest Polski. W ten sposób krzyż „stał się bramą” do cywilizacji chrześcijańskiej, a język, idee polityczne, kultura materialna zyskały wyższy wymiar⁷⁹.

Arcybiskup Stanisław Gądecki zapowiedział również, że główne obchody jubileuszu rozpoczną się 14 kwietnia w Gnieźnie pierwszą częścią zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski. Na Ostrowie Lednickim, jednym z głównych ośrodków administracyjnych państwa Mieszka, zapowiedziano nabożeństwo ekumeniczne. W katedrze gnieźnieńskiej natomiast zaplanowano Mszę św. z udziałem Episkopatu oraz władz jako dziękczynienie za Chrzest Polski. Następnie obchody przeniosą się do Poznania. Na piątek 15 kwietnia na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich zwołano Zgromadzenie Narodowe. Wieczorem tego dnia w katedrze poznańskiej biskupi polscy oraz przedstawiciele Episkopatów z zagranicy celebrować mieli uroczystą Mszę świętą. W sobotę 16 kwietnia odbywała się druga część zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski. Na Stadionie Lecha przygotowano z kolei wydarzenie ewangelizacyjne wraz z Mszą św. i odnowieniem przyrzeczeń chrzcielnych. Na sobotnie świętowanie Arcybiskup zaprosił rodaków z Polski i zagranicy⁸⁰.

O znaczeniu chrztu dla dziejów Polski mówił przewodniczący Episkopatu Polski podczas konferencji prasowej w Warszawie w styczniu 2016 roku. Arcybiskup Gądecki powiedział, że bez chrztu Mieszka mogło nie być Polaków i państwa polskiego, z całą naszą historią i kulturą. Chrzcielnica Mieszka I stała się kolebką rodzącego się narodu i znakiem określającym jego tożsamość. Szczególnym dopełnieniem chrztu przyjętego przez polskiego księcia z Rzymu było oddanie państwa Polan pod opiekę papieża, co potwierdza dokument *Dagome iudex* z 992 roku. Fakt ten służył ochronie niezależności politycznej i kulturowej państwa. O skuteczności chrystianizacji Polski może też świadczyć rozwinięty system parafialny na terenie Polski w XIII wieku. Cechą wyróżniającą Polaków na tle innych europejskich narodów było połączenie w swojej mentalności wiary chrześcijańskiej i umiłowania wolności. Dowodem tego była panująca w Polsce tolerancja religijna. W wypowiedzi abp Gądecki nawiązał również do kazania

⁷⁹ Por. S. Gądecki, *Orędzie telewizyjne na Boże Narodzenie*, w: MKAP 1(2016), rok LXVII, s. 6-9.

⁸⁰ Por. tamże, s. 7-8.

Jana Pawła II z Placu Zwycięstwa w Warszawie w 1979 roku, kiedy mówił o Chrystusie jako kluczu do zrozumienia tożsamości Polski i Polaków⁸¹.

O Polsce zawsze wiernej (*Poloniam semper fidelem*) pisał papież Franciszek w liście do kardynała Petra Parolina, legata papieskiego, na uroczystości 1050. rocznicy Chrztu Polski. Ojciec Święty pisał, że Polska w ciągu wieków wydała przeobfite duchowe owoce, a wielu Polaków wyróżniało się wyznawaniem i obroną wiary. Oni to, począwszy od świętych biskupów Wojciecha i Stanisława, okazali wierność wobec Urzędu Nauczycielskiego Kościoła oraz przysłużyli się do rozwoju kultury na ziemiach polskich. Papież zauważył, że Kościół w Polsce, wraz ze swymi biskupami, kapłanami i osobami konsekrowanymi, zawsze okazywał szczególną więź z narodem, a w najtrudniejszych czasach wszystkim cierpiącym przynosił pociechę i wskazywał drogę do wolności. Kościół wyniósł do godności ołtarza wielu synów i córek polskiej ziemi, którzy na przestrzeni wieków wyróżniali się życiem według cnót chrześcijańskich lub ponieśli śmierć męczeńską. Papież wspominał przy tej okazji postaci żyjące w czasach współczesnych: św. Maksymiliana Marię Kolbe, św. Faustynę Kowalską oraz św. Jana Pawła II⁸².

W liście Ojciec Święty zwrócił się do Kardynała Sekretarza Stanu, aby wypełnił misję legata papieskiego na uroczystości w Gnieźnie i w Poznaniu, wspominając 1050 rocznicę Chrztu Polski. Zadaniem legata było przewodniczenie uroczystej Mszy św., jak również pozdrowienie w imieniu Ojca Świętego Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego, biskupów, kapłanów, osoby życia konsekrowanego oraz wszystkich świętujących tam chrześcijan. Jednocześnie kardynał został poproszony, o przekazanie zachęty wszystkim obecnym do postępowania *drogą w świetle Chrystusa, obrony życia ludzkiego i rodziny, do kształtowania sprawiedliwości społecznej według Ewangelii*. Papież wyraził pragnienie, aby Polacy dali współczesnemu światu przykład życia według Ewangelii, cnót chrześcijańskich i rozwoju duchowego⁸³.

Do odkrywania piękna chrztu, odkrycia korzeni wiary i przekazywania jej innym zachęcił Legat Papieski w homilii 16 kwietnia 2016 roku. Obchody jubileuszowe zebrały na stadionie miejskim w Poznaniu kilkadziesiąt tysięcy wiernych, którzy razem

⁸¹ Por. S. Gądecki, *Znaczenie chrztu dla naszych dziejów*, w: MKAP 2(2016), rok LXVII, s. 67-71.

⁸² Por. Franciszek, *Poloniam semper fidelem*, w: MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 275-279.

⁸³ Tamże, s. 279.

z biskupami, duchownymi, osobami życia konsekrowanego, przy udziale Pana Prezydenta Rzeczypospolitej przedstawiciele władz dziękowali za 1050 lat Chrztu Polski. Kardynał, doceniając wierność Polaków względem otrzymanego chrztu nawet w najsmutniejszych czasach, przestrzegając, abyśmy jako naród nie traktowali *niczego jako osiągnięte raz na zawsze*. Każde pokolenie musi w sposób autentyczny przyswoić treść tradycji i wartości, jakie zostały jemu przekazane. Dzięki temu otrzymany dar łaski będzie owocował na nowo i będzie przekazywany dalej w przyszłości. Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej powiedział, że jest to zadanie urzekające, zakłada bowiem zaangażowanie i odpowiedzialność tak pojedynczych osób, jak i całej wspólnoty w pogłębianie relacji z Bogiem i przekazywania innym radości Ewangelii⁸⁴.

Kard. Parolin przypomniał zgromadzonym na poznańskim stadionie, że dzielenie się radością Ewangelii przeradza się w zaangażowanie misyjne. Odwołując się do nauczania papieża Franciszka, kardynał powiedział, że każdy członek ludu Bożego, na mocy otrzymanego chrztu, stał się uczniem-misjonarzem i niezależnie od funkcji w Kościele jest „aktywnym podmiotem ewangelizacji”. Jeśli tak się nie stanie, ostrzegł kardynał, czyha na nas niebezpieczeństwo zatracenia lub przygaśnięcia entuzjazmu z przynależności do owczarni Chrystusa⁸⁵.

W przeddzień spotkania wiernych na stadionie miejskim w Poznaniu dziękczynienie za Chrzest Polski celebrowano w katedrze poznańskiej przy udziale władz państwowych, parlamentarzystów i członków Konferencji Episkopatu Polski. W homilii Arcybiskup Gądecki nazwał Chrzest Mieszka I wydarzeniem źródłowym dla tożsamości i duchowości narodu polskiego takim, z którego możemy czerpać inspirację i natchnienie. Metropolita Poznański zwrócił uwagę, że księżę Mieszko do końca życia wspierał powstający na terenie jego państwa Kościół. Popierał kult św. Piotra Apostoła, co znalazło potwierdzenie w tytule najstarszej polskiej katedry wzniesionej w Poznaniu. Związek narodu z Kościołem i Stolicą Apostolską umocnił akt oddania całego państwa w opiekę św. Piotrowi około 991 roku, zaświadcza o tym dokument *Dagome iudex*. Akty te pomogły zakorzenić wiarę chrześcijańską w narodzie polskim. Doniosły akt chrztu Mieszka I rozpoczęło się zmaganie o wierność. Nie wystarczy bowiem wierzyć w Boga, trzeba Mu być jeszcze wiernym. Przykładem tej wierności są polscy święci

⁸⁴ Por. P. Parolin, *Homilia legata papieskiego*, w: MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 284-290.

⁸⁵ Por. tamże, s. 287-288.

i błogosławieni: św. Wojciech, pierwsi polscy męczennicy (Benedykt, Jan, Mateusz, Izaak i Krystyn), św. Stanisław. W okresie powojennym świadkiem wiernym okazał się ks. prymas Wyszyński czy bp Antoni Baraniak⁸⁶.

Owa wypróbowana przez wieki wierność jest potrzebna również i dzisiaj. Arcybiskup Gądecki nawiązując do wypowiedzi Jana Pawła II mówił, że wierność korzeniom nie jest zwykłym kopiowaniem wzorców z przeszłości, ale jest twórcza, otwarta na nowe wyzwania, wrażliwa na „znaki czasu”. Taka wierność buduje trwałe więzi pomiędzy wiarą a kulturą, między Ewangelią a życiem. W ten sposób formują się ludzie mający własną tożsamość i będący otwartymi na innych: współczujący, potrafiący słuchać i nieść dobro, pokój i jedność⁸⁷.

17 kwietnia 2016 roku w poznańskiej bazylice katedralnej Arcybiskup Stanisław Gądecki poświęcił i odsłonił tablicę Mieszka II. Mszę świętą w IV niedzielę wielkanocną transmitowano za pomocą TVP Polonia. Niedziela Dobrego Pasterza skłoniła Arcybiskupa do refleksji na temat pięciu rodzajów władzy w Kościele (władzy Boga, Chrystusa, Piotra, biskupa, kapłana) oraz urzędu pasterskiego sprawowanego w sferze *profanum* czyli władzy świeckiej⁸⁸.

Analizując na czym polega urząd pasterski Apostoła Piotra, Metropolita zauważył, że mimo ludzkich słabości Jezus uczynił go przewodnikiem Kościoła. Stał się tym samym fundamentem jedności i wspólnoty, dlatego można powiedzieć: *gdzie Piotr, tam Kościół*, a brak jedności z Piotrem oznacza jednocześnie brak jedności z Kościołem. Władza namiestnika Chrystusa nie polega jedynie na dyscyplinowaniu, bo to zadanie najemników. Władza Piotra ma „prowadzić nad wody”, przeprowadzać „przez ciemną dolinę” i „stół zastawiać”.

Jedność chrześcijanina z Piotrem Apostołem znajduje swoją kontynuację w jedności ludu Bożego z biskupem-pasterzem Kościoła lokalnego, który podejmuje się zadania budowy pomostu między Bogiem a ludźmi. Biskup przekazuje lokalnej wspólnocie Boże błogosławieństwo, napomina niewdzięcznych, zatwardziałym przypomina o Bożej sprawiedliwości. Pośród wiernych, skłonnych współcześnie

⁸⁶ Por. S. Gądecki, *Polonia semper fidelis*, w: MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 314-321.

⁸⁷ Por. tamże, s. 319-321.

⁸⁸ Por. S. Gądecki, *Ja jestem dobrym Pasterzem*, w: MKAP 5(2016), rok LXVII, s. 323-330.

do prywatyzowania wiary, przez sprawowanie urzędu nauczania, uświęcania i rządzenia, biskup jest znakiem obecności Boga wzywającego do nadziei⁸⁹.

7. Jubileusz 1050. rocznicy powstania diecezji poznańskiej

Listem pasterskim na Adwent Roku Pańskiego 2017 Metropolita Poznański poinformował archidiecezjan o jubileuszu 1050-lecia archidiecezji poznańskiej. Odwołując się do *Annales Bohemici*, kroniki pochodzącej z X wieku, Arcybiskup cytował, że w roku 968 „Polska zaczęła mieć swojego biskupa”. Był nim biskup Jordan, który jak przekazuje Thietmar, musiał się wiele natrudzić, aby skłonić poddanych Mieszka do „uprawy winnicy Pańskiej”. Uznaje się, że Jordan był biskupem diecezjalnym bez określonej jurysdykcji metropolitalnej podlegając bezpośrednio papieżowi. Obecny Arcybiskup Poznański jest 96. następcą biskupa Jordana⁹⁰.

Jubileuszowe dziękczynienie, zapowiadał abp Gądecki, miało skłonić wiernych do lepszego poznania natury i misji Kościoła prowadzonego przez Ducha Świętego, który czyni z nas „świątynię Boga żywego”. Na rok jubileuszowy, od 1 niedzieli Adwentu do uroczystości Chrystusa Króla, został udzielony przez Ojca Świętego odpust zupełny związany z nawiedzeniem katedry poznańskiej. Natomiast wyrazem zewnętrznym wdzięczności Bogu za przybycie do Polski biskupa Jordana było wyremontowanie przez archidiecezję szkoły i kaplicy na Madagaskarze.

Arcybiskup Poznański wyraził pragnienie, aby rok jubileuszowy zaowocował większym zaangażowaniem w życie i misję Kościoła, a szczególnie w życie parafii, które są podstawowymi wspólnotami zbawienia i miejscami budowania Kościoła. Taki cel zakładały celebracje jubileuszowe przeżywane w parafiach w wigilię Zesłania Ducha Świętego. Główne uroczystości wyznaczono na 22, 23 i 24 czerwca w Poznaniu. Planowano je rozpocząć przeniesieniem wizerunku Matki Bożej w Cudy Wielmożnej, Pani Poznania z kościoła ojców franciszkanów na wzgórzu Przemysła do katedry na Ostrowie Tumskim. Informując, że szczegółowy plan zostanie przekazany wiernym,

⁸⁹ Por. tamże, s. 325.

⁹⁰ Por. S. Gądecki, List pasterski na Adwent Roku Pańskiego 2017 „*Jesteśmy napelnieni Duchem Świętym*”, w: MKAP 1(2018), rok LXIX, s. 8-12.

abp Gądecki dzielił się również wiadomością o planowanej na wrzesień 2018 roku w Poznaniu Konferencji Przewodniczących Episkopatów Europy⁹¹.

Okazją do nowego napełnienia Duchem Świętym, czyli naszego uświęcenia, miał stać się jubileusz 1050-lecia archidiecezji poznańskiej. W kolejnym liście do diecezjan, tym razem na I Niedzielę Wielkiego Postu 2018, Arcybiskup zapraszał swoich wiernych do włączenia się w dziękczynienie za pierwsze w Polsce biskupstwo ustanowione w Poznaniu. Biskup Jordan, po przybyciu na ziemię polskie, stał się widzialnym ojcem i pasterzem wiernych, nauczycielem modlitwy, wskazywał na prymat Boga i Jego łaski. Do jego zadań należało wzywanie do nawrócenia i pokuty, był bowiem pierwszym odpowiedzialnym za dyscyplinę pokutną w Kościele partykularnym. Miał również obowiązek mówić o niszczącej sile grzechu oraz przepowiadać Ewangelię miłosierdzia, które Bóg okazał przez krzyż i zmartwychwstanie Chrystusa oraz przez zesłanie Ducha Świętego na odpuszczenie grzechów. Przepowiadanie biskupa Jordana było wezwaniem do nadziei⁹².

Uroczystości jubileuszowe 1050. rocznicy przybycia do Poznania biskupa Jordana rozpoczęły się 22 czerwca 2018 roku w sanktuarium Matki Bożej w Cudy Wielmożnej. Koronowany pięćdziesiąt lat wcześniej wizerunek przeniesiono w procesji do Fary Poznańskiej, gdzie Prymas Polski Wojciech Polak wygłosił homilię inauguracyjną centralne uroczystości. Powiedział, że rozpoczęcie obchodów od zwrócenia się ku Matce Bożej w Cudy Wielmożnej Pani Poznania jest jak najbardziej stosowne. Przybycie bowiem na piastowską ziemię biskupa Jordana wiązało się z rozpoczęciem dzieła ewangelizacji. Wraz z Chrystusem na te ziemie przybyła również i Maryja. Świadectwem jej obecności jest najstarsza polska pieśń – *Bogurodzica*. Arcybiskup Polak zachęcił wiernych, aby spoglądając w oblicze Matki Jezusa Chrystusa, całym sercem przyjęli prawdę o jej matczynej obecności w naszym życiu i całej wspólnoty Kościoła⁹³.

Początkom wiary w naszym narodzie, mówił, towarzyszył ogromny wysiłek ewangelizacyjny i zmaganie biskupa Jordana. W tym całym dziejowym procesie, ożywionym świadectwem męczeńskiej śmierci św. Wojciecha, pierwszych polskich braci

⁹¹ Por. tamże, s. 11-12.

⁹² Por. S. Gądecki, List pasterski na Wielki Post Roku Pańskiego 2018 *Nawracajcie się!*, w: MKAP 3(2018), rok LXIX, s. 131-135.

⁹³ Por. W. Polak, *Prima sedes episcopi*, w: MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 445-449.

męczenników, ukazała się prawda, że kiedy wspólnota przyjmuje orędzie zbawienia, sam Duch Święty napełnia jej kulturę przemieniająca i wyzwalającą mocą Ewangelii.

Prymas Polski powiedział, że Maryja ściśle złączona ze wspólnotą uczniów Chrystusa, wyszła z wieczernika na cały świat i „idzie więc również z nami, idzie z Kościołem, także z tym Kościołem, który jest w Poznaniu”⁹⁴. Uczy to nas prawdy, że Kościół wyszedł z Wieczernika do wszystkich, aby ofiarować ludziom bliskość i miłość Boga. Kościół, objawiając Chrystusa i czyniąc miłosierdzie, idzie, aby „zespalać i jednoczyć ludzi dla wspólnego dobra”. Kościół, niosąc wyzwalające orędzie Ewangelii, nie zatrzymuje się przed ludzkimi słabościami i grzechem, ale dzięki łasce i miłosierdziu Boga pragnie z tego stanu wyzwalać.

Z racji zapowiedzianych obchodów 1050-lecia biskupstwa poznańskiego Ojciec Święty Franciszek przesłał na ręce swojego legata kard. Dominika Duki, przesłanie odczytane uczestnikom centralnych uroczystości przed poznańską katedrą 23 czerwca 2018 roku. Ojciec Święty napisał, że Kościół, odpowiadając na pragnienie rozszerzania wiary w państwie Mieszka, wysłał tam misjonarzy i ustanowił pierwszą diecezję w Poznaniu z jej pierwszym biskupem Jordanem. Papież przypomniał, że biskup Jordan musiał się wiele natrudzić, aby naród powierzony jego pasterskiej pieczy skłonić ku chrześcijaństwu. Jednocześnie należy docenić zasługi żony Mieszka, Dobrawy. Ona to własnym przykładem wpływała na uświęcenie swojego małżonka. Papież ukazał ją również jako wzór dla współczesnych kobiet i mężczyzn w miłości łagodnej, cierplivej i łaskawej.

Powierzając metropolicie praskiemu misję legata papieskiego, Franciszek polecił mu we własnym imieniu przewodniczyć celebrazjom liturgicznym i przekazać pozdrowienie wszystkim uczestnikom uroczystości. Jako że centralne uroczystości jubileuszowe przypadają na doroczną uroczystość narodzin św. Jana Chrzciciela, tego świętego papież prosił o wstawiennictwo, aby wszyscy ludzie poznali miłość Boga, zachowywali jego przykazania, by pasterze strzegli świętości małżeństwa i rodziny⁹⁵.

O dziedzictwie chrztu Mieszka I, roli biskupa Jordana i zadaniu dla współcześnie żyjących mówił legat papieski kard. Dominik Duka w homilii na placu katedralnym

⁹⁴ Tamże, s. 448.

⁹⁵ Por. Franciszek, *Przesłanie Franciszka na 1050-lecie biskupstwa poznańskiego*, w: MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 420-422.

23 czerwca 2018 roku w Poznaniu. Kardynał powiedział, że przyjęcie przez Mieszka I chrztu nie było jedynie przyjęciem sakramentów, ale także nowej, chrześcijańskiej formy kultury i cywilizacji. Zauważył również, że pojęcie *chrzest* w językach słowiańskich jest wyprowadzone ze słowa *krzyż*, nie jak w innych językach europejskich od *Chrystusa*. Dla naszych przodków krzyż był symbolem Kościoła i cywilizacji chrześcijańskiej. Od czasów Edyktu Mediolańskiego krzyż oznacza wolność, równouprawnienie i sprawiedliwość. Krzyż również oznacza spotkanie Boga z człowiekiem oraz człowieka z Bogiem. Prawda ta objawiła się w osobie Jezusa Chrystusa, w jego rozpiętych na krzyżu ramionach.

Nawiązując do mszalnego posłania *Ite missa est*, Metropolita Praski wyjaśnił, na czym polega posłanie ludzi stworzonych na obraz i podobieństwo Boga. Pochodzenie zaś od ojca i matki jest dowodem na to, że Kościół musi bronić godności mężczyzny i kobiety, musi bronić godności i znaczenia rodziny. Kardynał powiedział, że *bez rodziny nie ma ani rodu, ani narodu, nie ma życia, dlatego nasz kontynent to jest WIARA i ŻYCIE*⁹⁶.

Kardynał Duka przypomniał, że w czasach Mieszka przyjęcie chrztu oznaczało również przyjęcie wszystkich sakramentów wtajemniczenia: chrztu, bierzmowania i Eucharystii. Przyjmowanie ich w pełnej świadomości i dyspozycji stanowi o przyszłości Kościoła w całej Europie. Przewrócenie tym sakramentom ich miejsca w życiu jednostek i całych wspólnot jest wielkim zadaniem dla Kościoła XXI wieku. Czasy współczesne domagają się porozumienia na poziomie ludzkiego serca prowadzącego dialog między wiarą i rozumem. W takim sensie dziedzictwo chrztu staje się zadaniem i posłaniem dla współczesnych chrześcijan⁹⁷.

O roli, jaką wypełnił biskup Jordan, roli Kościoła w dziejach Ojczyzny oraz misji wobec świata mówił w homilii abp Stanisław Gądecki w katedrze poznańskiej 24 czerwca 2018 roku. We wrześniu 967 roku książę Mieszko wysłał do Rzymu poselstwo na czele z Jordanem z wiadomością o pokonaniu saskiego buntownika Wichmana. Tam papież Jan XIII i cesarz Otton I wysłuchali relacji o chrzcie Mieszka i jego dworu. Wyrażono również prośbę o ustanowienie biskupstwa w państwie Piastów. W odpowiedzi na nią Jordan został konsekrowany na biskupa w Rzymie w 968 roku. Na siedzibę biskupstwa,

⁹⁶ D. Duka, *Dziedzictwo, które jest zadaniem*, w: MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 422-426.

⁹⁷ Por. tamże, s. 426.

obejmującego całe terytorium państwa polskiego, wyznaczono Poznań. Biskup Jordan jurysdykcyjnie podlegał bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Po konsekracji, według podania Długosza, Jordan otrzymał od Jana XIII miecz św. Piotra. Relikwia ta po dzień jest przechowywana w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu. Jordana cechowała wielka gorliwość apostolska, tworzył zręby organizacji kościelnej, wznosił szkołę katedralną i klasztor, rozpoczął tworzenie sieci parafialnej w głównych grodach, czynił przygotowania pod budowę katedry⁹⁸.

Chociaż proces chrystianizacji w Polsce przebiegał powoli, przyniósł on trwałe owoce. Przez gorliwą pracę biskupów, duchowieństwa i świeckich wiara coraz głębiej przenikała życie, obyczaje, normy postępowania oraz kulturę Polaków. Kościół tworzył system szkolnictwa, co umożliwiło przyjęcie dorobku kultury chrześcijańskiej. Łacina stanowiła uniwersalny system komunikacji, a to dało Polakom możliwość nawiązywania wzajemnych relacji z innymi narodami Europy. Dzięki Kościołowi powstające państwo polskie zbudowane zostało na wartościach ewangelijnych, a Polacy mogli poznać niepowtarzalną godność każdego człowieka. Dzięki wartościom czerpanym z Ewangelii Polskę przez wiele wieków uważano za jeden z najbardziej tolerancyjnych krajów w Europie.

Dziękując Bogu za ustanowienie pierwszej polskiej diecezji w Poznaniu, Metropolita Poznański podjął się również analizy kondycji duchowej Polaków 1050 lat po chrzcie Mieszka. Arcybiskup zauważył, że w miejsce ustępującej ideologii komunistycznej wkrada się mentalność konsumpcyjna. Niestety obie formy zawierają w sobie podobny charakter materialistyczny, który pomniejsza sferę duchową człowieka. Zatem oparcie człowieka i społeczeństwa na fundamencie Bożej prawdy staje się o wiele trudniejsze aniżeli wcześniej. W Europie po II wojnie światowej doszło do odwrócenia systemu wartości. Kulturę i ideały chrześcijańskie, uczące m.in. wyrzeczenia, zastąpiono obyczajowością natychmiastowego spełnienia i przyjemności. Zmieniło się również pojęcie wolności, które teraz ma oznaczać wyzwolenie spod nakazów i norm, a to prowadzi człowieka do podporządkowania się swoim popędom. Wobec takiej sytuacji współczesnego społeczeństwa, Arcybiskup zaproponował uwewnętrznienie wiary, czyli odnowę wiary i życia chrześcijańskiego. Istnieje również konieczność uzewnętrznienia wiary, potrzeba świadectwa życia według Ewangelii, nowego

⁹⁸ Por. S. Gądecki, *Polonia cepit habere episcopum*, w: MKAP 8(2018), rok LXIX, s. 427-444.

zaangażowania misyjnego. Jest ono fundamentalną posługą, którą Kościół może pełnić wobec świata, każdego człowieka i ludzkości. Nowe zaangażowanie misyjne ma zdolność odnowienia wiary, wzmocnienia tożsamości chrześcijańskiej i wzbudzenia w życiu nowego entuzjazmu⁹⁹.

8. Konferencja Przewodniczących Episkopatów Europy w Poznaniu 2018

Na początku września 2018 roku Metropolita Poznański skierował do wiernych Archidiecezji list pasterski zapowiadający Zebranie Plenarne Rady Konferencji Episkopatów Europy w Poznaniu. Nawiązując do czytanego w XXIII niedzielę zwykłą C prorocstwa Izajasza (Iz 35,4–7a), Arcybiskup przypomniał, że każdy z ochrzczonych jest zaproszony do budowania królestwa Bożego na ziemi, do większego zaangażowania w życie i misję Kościoła. Dokonuje się to przede wszystkim w parafiach, grupach duszpasterskich czy na lekcjach religii. Wzorami odwagi w budowaniu Królestwa Bożego na ziemi pozostają święci, którzy przeszli przez wielkopolską ziemię. Należą do nich św. Urszula Ledóchowska, bł. siostra Sancja Szymkowiak, bł. Edmund Bojanowski jak również kandydaci na ołtarze ks. Aleksander Woźny i doktor Kazimierz Hołoga. Arcybiskup zwrócił uwagę, że współcześnie również nie brakuje ludzi angażujących się ofiarnie w wolontariacie, służących chorym, cierpiącym, stojących na straży ludzkiego życia¹⁰⁰.

Zebranie Plenarne Rady Konferencji Episkopatu Europy (CCEE) zostało poświęcone tematowi wolontariatu oraz roli solidarności w kształtowaniu sumień i społeczeństw. Arcybiskup Gądecki zapowiadał rozpatrzenie tego zagadnienia w perspektywie socjologicznej, politycznej, ekonomicznej oraz eklezjalnej. Biskupi mieli omówić temat solidarności Kościoła w Europie tak w życiu wiernych, jak i jej wkładu w dzieło nowej ewangelizacji.

Prezentując zasięg rady CCEE, abp Gądecki zwrócił uwagę, że zrzesza ona narodowe Konferencje Episkopatów reprezentujących czterdzieści pięć krajów na kontynencie europejskim. Napisał również, że w dniach 13–16 września Poznań stanie

⁹⁹ Por. tamże, s. 443-444.

¹⁰⁰ Por. S. Gądecki, List pasterski przed Zebraniem Plenarnym Konferencji Episkopatów Europy w Poznaniu, w: MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 541-544.

się „stolicą chrześcijańskiej Europy, w której pragniemy oddychać duchem solidarności wyrastającej z ducha Ewangelii”¹⁰¹.

Pasterz Kościoła poznańskiego zaprosił wiernych do udziału w celebracjach liturgicznych planowanych na czas zebrania. Była to Msza św. 13 września inaugurująca obrady w bazylice kolegiackiej – w Poznańskiej Farze (szczególne zaproszenie skierowano do wolontariuszy). Osoby życia konsekrowanego zaproszono na uroczyste nieszpory do katedry w piątek 14 września. Nadzwyczajnych szafarzy Komunii Świętej, katechetów i katechistów zaproszono do katedry 15 września, a wszystkich wiernych Arcybiskup zaprosił na Mszę św. kończącą obrady w niedzielę 16 września¹⁰².

Do przeżywania wszystkiego, co dotyczy Kościoła, pasterzy, wspólnoty chrześcijańskiej czy każdego ochrzczonego w kluczu eucharystycznym, zaprosił kardynał Angelo Bagnasco, przemawiając w Poznańskiej Farze 13 września 2018 roku. W przeciwnym razie jakiegokolwiek zaangażowanie pozostanie jałowe, nawet jeśli odniesie akceptację i powodzenie. Hierarcha mówił, że nie wystarczy wykonanie pracy „dla” Pana, trzeba ją wykonywać „z” Panem. Wówczas będzie ona owocna nawet wtedy, kiedy człowiek nie będzie widział jej rezultatów. Nie wystarczy bowiem dużo pracować, trzeba jeszcze pracować dobrze, a więc współpracować z Bogiem. Odnosząc się do zainaugurowanego w tym dniu spotkania rady CCEE, kardynał mówił, że w sprawowanej Eucharystii dotykamy Chrystusa, ludzką nadzieję i życie, aby wszystko, co zostanie powiedziane na *zgromadzeniu plenarnym, było powiedziane dla Niego i z Nim*¹⁰³.

W czasie nieszporów z udziałem osób życia konsekrowanego kardynał Marc Ouellet powiedział, że *krzyż jest szczytem miłości Boga do ludzkości*. Dla biskupów przepowiadanie tej prawdy jest sensem ich misji. Istota życia osób konsekrowanych opiera się na odpowiedzi na zaproszenie do życia przepełnionego miłością. Z niego wypływa miłosierdzie i służba, które cechują to powołanie. Zgromadzonym w katedrze poznańskiej 14 września 2018 roku biskupom, osobom życia konsekrowanego i świeckim

¹⁰¹ Por. tamże, s. 543.

¹⁰² Por. tamże, s. 544.

¹⁰³ Por. A. Bagnasco, *Poznanie, bezinteresowność, ocena*, w: MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 513-514.

kardynał powiedział, że wszyscy są zaangażowani w głoszenie tej miłości, jednak należy uznać, że to zaangażowanie mogłoby być lepsze i bardziej wyraziste¹⁰⁴.

Za powołanie do uczestnictwa w misterium Kościoła nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej, katechistów i katechetów Arcybiskup Luksemburga Jean-Claude Hollerich dziękował Bogu w homilii wygłoszonej w katedrze poznańskiej 15 września 2018 roku. Zwracając się do nadzwyczajnych szafarzy Komunii św., powiedział, że ich biała szata jest szatą paschalną, co w wyjątkowy sposób łączy ich z misterium Chrystusa. Zadaniem katechistów i katechetów jest głoszenie misterium Chrystusa. Aby je głosić, trzeba samemu żyć treścią tego misterium. Katechiści i katecheci są wezwani do utrzymywania egzystencjalnej więzi z krzyżem i zmartwychwstaniem Chrystusa. Dostrzeżenie osobistych krzyży w perspektywie krzyża Chrystusa i własnej nadziei w Jego zmartwychwstaniu pozwoli im być prawdziwymi świadkami Chrystusa. Zaowocuje to wówczas przyjęciem głoszonego przez nich orędzia¹⁰⁵.

W słowie na zakończenie Mszy św. w katedrze poznańskiej, kardynał Angelo Bagnasco podziękował Arcybiskupowi Poznańskiemu za zaproszenie Przewodniczących Episkopatów Europy do Poznania i przyjęcia ich w duchu głębokiej serdeczności i braterstwa. Podsumowując obrady, kardynał przypomniał, że Kościół w Europie jest największą organizacją wolontariatu na kontynencie. Fakt ten jest nie tyle powodem do chluby, co bardziej „powodem do dziękczynienia za możliwość służby dla naszych społeczeństw”. Doroczne spotkanie europejskich biskupów staje się również głoszeniem Chrystusa, który jest fundamentem pokoju, pojednania i prorocstwem nadziei dla całego kontynentu. Pomimo iż członkowie CCEE pochodzą z różnych narodów, kultur, to są zjednoczeni w jedności Kościoła. Jest ona dowodem na to, że na kontynencie europejskim można podążać wspólną drogą, a różnorodność każdego nie jest powodem do podziałów, ale może wewnątrz ubogacać. „Jedność Kościoła w różnorodności nie jest narzucona, ale rodzi się z komunii duchowej serc i wiary, która widzi w Jezusie Chrystusie „ostatnią deskę ratunku” – kotwicę zbawienia, jedyną przyszłość, nie tylko dla wspólnoty chrześcijańskiej, ale dla całej ludzkości” – powiedział Arcybiskup Genui, Przewodniczący CCEE¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Por. M. Ouellet, *Radosne świadectwo*, w: MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 517.

¹⁰⁵ Por. J.C. Hollerich, *Misterium Kościoła*, w: MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 526.

¹⁰⁶ Por. A. Bagnasco, *Jedność Kościoła w Europie*, w: MKAP 9(2018), rok LXIX, s. 533-534.

Po zapoznaniu się z tekstami homilii, kazań, listów i orędzi można zauważyć, że w latach 2010–2018 temat jednoczącej roli Kościoła był często podejmowany. Metropolita Poznański oraz biskupi głoszący słowo Boże na terenie Archidiecezji Poznańskiej nawiązywali do niego, poczynając od najważniejszej liturgii stacyjnej w ciągu roku, czyli Mszy Krzyżma, po inne liturgie jednoczące Kościół Poznański z jego pasterzem.

Ze swej natury celebra *Missa Chrismatis* gromadzi wokół biskupa liczne grono kapłanów. Nauczanie Arcybiskupa Gądeckiego, zgodnie z treścią liturgii, wyjaśniało naturę kapłaństwa oraz znaczenie poświęconych w tym dniu olejów. Ta liturgia, celebrowana we wszystkich katedrach świata, w wyjątkowy sposób ujmuje posłannictwo kapłanów. Umacnia braterstwo wiary i powołania samych kapłanów, co podkreśla obrzęd odnowienia przyrzeczeń kapłańskich. Konsekrowane i poświęcane w tym dniu oleje są darem Ducha Świętego dla Ludu Bożego, który zespala w jedno uczestników łaski. Namaszczenie prezbiterów uzdalnia ich do wykonywania świętych czynności, czyli głoszenia i uświęcania ludu Bożego oraz kierowania nim. Olej katechumenów stanowi pierwsze dotknięcie Ducha Świętego, dzięki któremu człowiek poszukuje wiary, rozpoznaje w sobie tęsknotę za Bogiem. Olej chorych jest znakiem dobroci Boga i dowodem jego bliskości z cierpiącym. Krzyżmo, które włącza w kapłaństwo powszechne Chrystusa, wprowadza człowieka w posługę względem ludzkości. Kapłaństwo chrzcielne rozwija się przez życie wedle Ducha. Kapłaństwo ministerialne służy kapłaństwu wspólnemu, między innymi przez nie Chrystus buduje i prowadzi Kościół. Namaszczenie krzyżmem zespala z biskupem przyjmujących święcenia.

Eucharystia jest darem Chrystusa dla wierzących, jest symbolem jedności i miłości, której pragnie dla nas Bóg. Sprawia, że dzięki Duchowi Świętemu możemy dążyć do wspólnego celu, czyli Domu Ojca. Buduje ona trwałą i żywy związek, który pociągnie ponownie świat ku Bogu. Duch Święty jest źródłem komunii i fundamentem tworzącym Kościół. Trwanie w Chrystusie oznacza trwanie w Kościele, a to rękojmią życia Bożego. Przez nią przykazanie miłości realizuje się praktycznie, pobudzając ludzi do społecznej odpowiedzialności. Dzięki niej człowiek jest bardziej wrażliwy na sprawy bliźnich. Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi oraz Serca Pana Jezusa z ich tradycyjnymi procesjami są wyznaniem wiary, która pozwala adorować Boga za Jego bezgraniczną

miłość do ludzkości. Przypominają one również o więzi łączącej wiernych. Uczestnictwo w nich jest znakiem pamięci przekazywanej w ciągu dziejów Kościoła, integruje bowiem pokolenie współczesne z poprzednimi.

Kult Najświętszego Serca Pana Jezusa wzywa do twórczej i czynnej miłości. Demaskuje bezduszny aktywizm, cechuje się bowiem jednością między nastawieniem wewnętrznym, a zewnętrznym działaniem. Uczy swoich czcicieli proegzystencji, czyli „życia dla” bliźnich.

Powodem zainicjowania *Kościółów stacyjnych miasta Poznania* była chęć lepszego przygotowania wiernych do świąt paschalnych, powrót do jedności z Bogiem w sakramencie pokuty i pojednania, rozważanie męki i śmierci Chrystusa, jak również codzienne karminie się słowem Bożym i Ciałem Pańskim. Dodatkowym znakiem jednoczącym wiernych stał się krzyż przygotowany z drewna wydobytego w wałach grodu Księcia Mieszka I.

Podczas celebracji w sanktuariach Archidiecezji Poznańskiej biskup przypominał, że są one miejscami nawrócenia, pokuty i pojednania, gorliwego głoszenia Słowa Bożego oraz animowania życia liturgicznego zdolnego oddziaływać na wszystkie kościoły w diecezji. Przy okazji koronacji cudownych wizerunków podkreślano, że koronacje są wyznaniem wiary i wdzięczności za nieustanną boską opiekę. Szczególnie oblicze Matki Bożej jest dla wiernych źródłem pociechy, które polega na „byciu z kimś”, towarzyszeniu w ludzkiej samotności. Róża papieża Benedykta XVI podarowana bazylice w Gostyniu jest zapowiedzią radości Zmartwychwstania. Zatem sanktuarium ma przybliżyć do Zmartwychwstałego Chrystusa. Nadanie natomiast tytułu „bazylika mniejsza” sanktuarium św. Józefa w Poznaniu, było okazją do podkreślenia, że ów honor ściślej wiąże dane miejsce z katedrą świętego Piotra.

Chrzest czyni chrześcijanina członkiem Ciała Chrystusa i uwalnia od podziałów. Historyczna decyzja Mieszka I o chrzcie wyznaczyła kierunek naszej kultury i mentalności. Zaowocowało to nowymi postawami moralnymi i obyczajami inspirowanymi przez chrześcijaństwo. Powstanie struktur kościelnych służyło integralnemu przekazowi wiary. Pierwszy polski biskup Jordan przyniósł dar sukcesji apostoelskiej, a to zagwarantowało ciągłość pamięci Kościoła. Przez wieki Kościół tworzył szkolnictwo, organizował pomoc ubogim, podtrzymywał tożsamość narodową

i językową. Szczególnego znaczenia zaangażowanie to nabrało w okresie rozbiorów. Połączenie wiary chrześcijańskiej i umiłowanie przez nasz naród wolności wydało w ciągu wieków obfite owoce duchowe, także w osobach świętych i błogosławionych. Wielu Polaków wyróżniało się wyznawaniem i obroną wiary, dało świadectwo żywej więzi z Kościołem.

Obchody jubileuszowe 1050-lecia Chrztu Polski oraz utworzenia najstarszego w Polsce biskupstwa w Poznaniu miały skłonić wiernych do lepszego poznania natury i misji Kościoła. Wybrzmiało również zaproszenie do budowania królestwa Bożego na ziemi, do większego zaangażowania w życie wspólnot parafialnych.

ZAKOŃCZENIE

Celem dysertacji doktorskiej *Liturgia stacyjna wyrazem jedności Kościoła lokalnego. Studium na podstawie wybranych celebracji w Archidiecezji Poznańskiej* było ukazanie liturgii stacyjnej z perspektywy jej funkcji umacniania i uzewnętrzniania jedności Kościoła. W sposób szczególny problematykę tę ukazano na przykładzie archidiecezji poznańskiej. Z tego powodu w pracy przedstawione zostały stosownie dobrane zagadnienia i problemy badawcze (związek pomiędzy liturgią stacyjną i jej wpływem na umacnianie jedności Kościoła lokalnego, rola biskupa w umacnianiu jedności wyrażana przez liturgię), dzięki którym można było przeanalizować różne aspekty tytułowego problemu rozprawy.

Pierwszy rozdział omawiał zagadnienia historyczne. Prześledziwszy historię, należy stwierdzić, że liturgia stacyjna ewoluowała na przestrzeni wieków. Najpierw samo określenie *statio* nabierało nowych znaczeń. Pierwotne znaczenia „stać”, „zatrzymać się”, „warta” czy „posterunek” nie miały konotacji religijnych, lecz bardziej militarne. Kiedy zaczęli używać go chrześcijanie, *statio* kojarzono z postem w środy i w piątki. Dopiero później zaczęło oznaczać zgromadzenie odbywające się w dni postu, miejsce uroczystego zgromadzenia czy główne zgromadzenie liturgiczne pod przewodnictwem papieża. W ten sposób służbę Bożą określano już nie tylko przez *munus*, czy *officium*, ale również przez *statio*.

Różne są również teorie na temat przyczyn i czasu jej powstania. Trudno wskazać jednego inicjatora czy konkretną datę pierwszej liturgii stacyjnej. Początki liturgii stacyjnych związane są z rzymskimi *tituli* i liturgiami tam celebrowanymi. Z uwagi na to, że początkowo biskup Rzymu nie miał własnej katedry, a Bazylika Laterańska była za daleko od centrum, papież udawał się do różnych wspólnot miasta, by wraz z nimi celebrować Eucharystię. Źródeł liturgii stacyjnej należy dopatrywać się w owym wyjściu papieża do wiernych, by wspólnie się modlić i sprawować liturgię. To liturgiczne zbliżenie się do wiernych miało fundamentalne znaczenie dla zjednoczenia ogromnej jak na owe czasy wspólnoty. Również schemat liturgii stacyjnej i formy jej celebracji rodziły się stopniowo. Ostatecznie celebrowano ją w dwóch formach. Pierwsza z nich koncentrowała się w samym *statio*, do którego przybywali wierni, duchowieństwo, a na końcu sam papież w otoczeniu swego dworu. Celebra według drugiej formy zbierała uczestników liturgii w kościele *collecta* skąd papież prowadził procesję do *statio*.

W VIII wieku, w szczytowym okresie rozwoju, liturgie stacyjne rzeczywiście gromadziły cały rzymski Kościół. Kilkadziesiąt liturgii w ciągu roku, na które udawał się papież, biskupi, prezbiterzy, diakoni, subdiakoni, duchowni niższych szczebli, urzędnicy papiescy i cesarscy oraz wierni Rzymu niosący krzyże regionalne, musiało znacząco oddziaływać na życie miasta. Obecność i zaangażowanie tylu ludzi czyniło liturgie stacyjne centralnym wydarzeniem dnia. Możemy stwierdzić, że liturgia stanowiła centrum życia religijnego, wychowywała wiernych w duchu ofiarności, umacniała poczucie wspólnoty wszystkich członków gminy chrześcijańskiej.

Niestety nadszedł regres tak rozumianej i przeżywanej liturgii. Brak bezpośredniej obecności papieża, zmiany w rozumieniu roli biskupa Rzymu względem chrześcijaństwa i sytuacja polityczna doprowadziły do zaprzestania liturgii stacyjnej w dotychczasowej formie. Co prawda pomiędzy XIV a XX wiekiem podejmowano różne inicjatywy nawiązujące do dawnych zwyczajów liturgicznych, jednak nie przyjęły się one na długo. Przerodziły się w różne formy pobożności ludowej. Zniknęła natomiast idea manifestowania jedności przez wspólnotowe przeżywanie liturgii.

W dobie Soboru Watykańskiego II i jego postulatów odnowy życia liturgicznego odrodziła się idea liturgii stacyjnych. Codzienną wielkopostną pielgrzymkę podejmują od kilkudziesięciu lat seminarzyści i księża z Papieskiego Północnoamerykańskiego Kolegium w Rzymie. Do tej grupy dołączyli ci, dzięki którym idea stacji przeniknęła również do Polski. Obecnie w kilku większych miastach naszego kraju organizuje się liturgie na wzór rzymskich stacji. W samym jednak Wiecznym Mieście brakuje ognia, które wcześniej wszystko scalało. Brakuje osobistego udziału biskupa Rzymu. Tenże, celebry stacyjne, począwszy od Jana XXIII, jedynie w Środę Popielcową.

Odtworzenie tych kwestii historycznych pozwoliło wskazać cechy konstytutywne liturgii stacyjnej, a także dostrzec czynniki umacniające i manifestujące jedność Kościoła. Wśród najważniejszych wymienić należy: osobę biskupa celebryjącego w różnych bazylikach i kościołach Rzymu, obecność na liturgii mieszkańców różnych regionów miasta, a także udział w liturgii biskupów, prezbiterów, diakonów, subdiakonów i duchownych niższych szczebli, wykonywanie przez obecnych właściwych sobie funkcji liturgicznych. Podkreślenia wymaga też forma celebrycji stacji wraz z poprzedzającą ją procesją ulicami miasta, system stacyjny obejmujący zasięgiem praktycznie całe miasto, celebry stacyjne sprawowane kilkadziesiąt razy w ciągu roku.

Z tego wynika, że umacnianie jedności Kościoła w pewnym sensie wiązało się z kalendarzem, ściśle oznaczonymi w nim datami i świętami.

Czynnikom jednoczącym w *Missa stationalis* poświęcony został rozdział drugi rozprawy. Zainspirowany starożytną koncepcją jednoczenia lokalnej wspólnoty poprzez liturgię, autor niniejszej dysertacji badał cechy liturgii, które mają szczególną zdolność integrowania Kościoła partykularnego. W pierwszym rzędzie jest nim osoba biskupa. To on jest gwarantem jedności i znakiem komunii. Jako zastępca i wysłannik Chrystusa, cieszący się pełnią sakramentu święceń, pozostaje w komunii z Biskupem Rzymu i jest jemu wierny. Przepowiadając Ewangelię, biskup dzięki łasce Ducha Świętego wzywa ludzi do wiary i w tej wierze ich umacnia. Rolą biskupa w Kościele partykularnym jest też uświęcanie wiernych przez sakramenty. Jako zarządca dyscypliny sakramentalnej czuwa nad prawomocnym ich udzielaniem w diecezji. Jest właściwym szafarzem bierzmowania i sakramentu święceń. On kieruje prawowitym sprawowaniem każdej Eucharystii, dzięki której Kościół żyje i wzrasta. Każda celebrowana, której przewodniczy biskup, ujawnia misterium Kościoła. Nie polega to jednak na samej okazałości obrzędów, lecz na tym, że sam Chrystus jest obecny w swoim Kościele i mu towarzyszy. Wyjątkowe zmanifestowanie jedności Kościoła dokonuje się w liturgii celebrowanej, przy jednym ołtarzu, przez biskupa i jego prezbiterów z pełnym i czynnym udziałem ludu. Z tej przyczyny duchowni i wierni winni cenić życie liturgiczne skupiające się wokół biskupa, szczególnie w kościele katedralnym. Potrzeba zatem gorliwego przygotowania celebrowanej biskupich, dbania o to, by były przykładem dla całej diecezji. Aby mogło dokonać się ujawnienie misterium jedności Kościoła, należy zadbać o czynny udział wiernych w liturgii. Wypełniają swoją funkcję przez śpiew, dialogi, czcigodne milczenie, skupienie wewnętrzne i przyjęcie Komunii sakramentalnej.

Autor rozprawy, charakteryzując w tej części pracy poszczególne elementy składające się na liturgię stacyjną, wskazał, że z perspektywy budowania jedności najważniejszym jest osoba pasterza. Biskup bowiem, spełniając posługę nauczania, uświęcania i rządzenia, czyni to dla zbudowania powierzonej sobie wspólnoty. Przewodnicząc natomiast liturgiom, szczególnie w kościele katedralnym z duchowieństwem i wiernymi, staje się gwarantem jedności lokalnej wspólnoty. Opisanie w tym rozdziale dokumenty Magisterium Kościoła podkreślają, że *msza stacyjna* manifestuje jedność Kościoła partykularnego oraz różnorodność posług spełnianych w jedności ze swoim biskupem.

W trzecim rozdziale autor skupił się na omówieniu obowiązków i posług biskupa w sakramentalnej liturgii stacyjnej. Szczegółowa analiza tych kwestii pozwoliła potwierdzić tezę, że osoba biskupa jest gwarantem jedności wspólnoty diecezjalnej. Przekonują o tym przepisy liturgiczne, które polecają biskupowi udzielać sakramentów, szczególnie inicjacji chrześcijańskiej osób dorosłych. Powinien on również, wobec wspólnoty Kościoła, co pewien czas udzielać chrztu dzieciom. Biskup jako właściwy szafarz sakramentu bierzmowania wskazuje na ściślejszą więź łączącą bierzmowanych z Kościołem. Ciesząc się z kolei pełnią sakramentu święceń, biskup jest szafarzem łaski najwyższego kapłaństwa. Poleca się, aby biskup przewodniczył obrzędowi namaszczenia chorych w większych zgromadzeniach, przy okazji pielgrzymek, spotkań diecezjalnych czy dni chorych. Wskazuje się także, aby biskup asystował przy zawieraniu małżeństwa, ma to bowiem podkreślać eklezjalny charakter sakramentu małżeństwa. Ważne jest również to, aby biskup uczestniczył w obrzędach pokuty, szczególnie wtedy, kiedy są sprawowane w formie uroczystszej np. w Wielkim Poście.

W ostatnim rozdziale opisowi poddano doświadczenie konkretnego Kościoła lokalnego. Wybrany Kościołem była archidiecezja poznańska. Analizowane nauczanie homiletyczno-katechetyczne abpa Stanisława Gądeckiego potwierdziło, że pasterzowi Kościoła poznańskiego zależy na umacnianiu i manifestowaniu jedności tej wspólnoty. Podczas Mszy Krzyżma abp Gądecki przypominał zgromadzonym o potrzebie umacniania więzów braterstwa między kapłanami, wiernymi i biskupem. W tym miejscu należy podkreślić, że nauczanie to zawierało treści, które wyjaśniały i wartościowały zasadę jedności Kościoła. Rozdział ten pokazał, że nie jest ona tylko zakładana w dokumentach, ale jest realizowana przez Arcybiskupa Poznańskiego. Podobnie jak w historii, przedstawionej w rozdziale pierwszym, również tutaj widać, że manifestowanie tej jedności, jej budowanie bardzo często obudowane jest wokół ważnych dat i wydarzeń. Postawa abpa Gądeckiego w celebracjach liturgii stacyjnej pokazuje, że korzysta on z form liturgii stacyjnej, aby przez swoje słowo dodatkowo wzmacniać poczucie jedności i uświadamiając o niej swoich wiernych. Widzialnym znakiem tej jedności są między innymi oleje poświęcone w katedrze podczas Mszy Krzyżma Świętego.

Uroczystości w ciągu roku liturgicznego były okazją do przypomnienia wiernym o potrzebie manifestowania wiary i jedności wierzących np. przez uczestnictwo w procesjach eucharystycznych. Jednym z założeń inicjatywy kościołów stacyjnych

miasta Poznania było ściślejsze zjednoczenie Kościoła Poznańskiego. Kolejną okazją do zmanifestowania jedności Kościoła były obchody jubileuszów 1050-lecia Chrztu Polski, 1050 rocznicy powstania diecezji poznańskiej oraz Konferencja Przewodniczących Episkopatów Europy CCEE w Poznaniu.

Liturgia stacyjna zrodziła się w Rzymie, w mieście mającym fundamentalne znaczenie dla chrześcijaństwa. Misja Apostołów Piotra i Pawła, ich męczeńska śmierć w tym mieście na zawsze złączyły wyznawców Chrystusa ze stolicą Cesarstwa Rzymskiego. Dlatego też i życie liturgiczne miasta miało znaczący wpływ na kult chrześcijański. Do Rzymu przez wieki przybywali wierni, aby czerpać tam prawdziwą mądrość i czystą wiarę. Po edykcie mediolańskim w 313. roku Kościół mógł oficjalnie zaistnieć w przestrzeni publicznej. Liturgia natomiast stawała się centrum życia religijnego. Wtedy też zrodziła się liturgia stacyjna, która dla biskupów Rzymu była ważnym narzędziem spajania wielokulturowej wspólnoty miasta. Nowe i przestronne bazyliki były doskonałą przestrzenią dla rozwoju i podnoszenia splendoru liturgii. Ponadto liturgia stacyjna rodziła świadomość i poczucie wspólnoty, jednoczyła biskupa, duchowieństwo różnych stopni i wiernych. Liturgia jednoczyła miasto, jednoczyła też lokalny Kościół. Poczucie wspólnoty i odpowiedzialności za nią ujawniało się w trakcie celebracji. Różnorodność funkcji liturgicznych spełnianych w czasie przygotowania do liturgii i w trakcie jej celebracji dobitnie świadczy o tym, że rzymscy chrześcijanie czuli się żywą częścią Kościoła.

Przyglądając się poszczególnym celebracjom na terenie archidiecezji poznańskiej, autor dysertacji, zauważył, że Arcybiskup Poznański w planie pasterskiego nauczania często odnosił się do przymiotu jedności Kościoła lokalnego. Wierni wielokrotnie i przy różnych okazjach mogli usłyszeć, jak cenne jest doświadczenie wspólnoty Kościoła i odpowiedzialność za nią. Dokonuje się to na różnych płaszczyznach, poczynając od duchowej świadomości, że wierni są żywą częścią Kościoła, a kończąc na aktywnym zaangażowaniu w życie parafii i wspólnot kościelnych.

We współczesnym duszpasterstwie możemy zauważyć liczne inicjatywy, których celem jest integrowanie wiernych z parafią. W tak prowadzonym apostołacie parafialnym może brakować doświadczenia powszechności Kościoła. Osobę biskupa pojmuje się często jako urzędnika koordynującego funkcjonowanie diecezji. Liturgie biskupie uważa się niekiedy za zbyt długie, „przegadane” i nużące. Niniejsza rozprawa może pomóc

wiernym w rozumieniu misterium Kościoła, który ujawnia się w liturgii pod przewodnictwem biskupa. Służyć może również, odpowiedzialnym za przygotowanie i prowadzenie liturgii biskupich, właściwemu rozumieniu ich natury i porządku celebracji. Jednocześnie ta dysertacja może być zachętą do gorliwszej służby Ewangelii i ludziom, zwłaszcza poprzez duszpasterstwo liturgiczne.

Rozciągłość czasowa, w której zawiera się liturgia stacyjna, zmusiła autora do syntetycznego przedstawienia opisów historycznych. Również liczba homilii, przemówień i kazań Arcybiskupa Poznańskiego zobligowała do wyboru jedynie niektórych z nich. Świadomie pominięto Msze z udzieleniem sakramentu święceń, Dni Życia Konsekrowanego, rocznice święceń biskupów czy święto Katedry św. Piotra kiedy zwyczajowo Metropolita przewodniczy liturgiom w katedrze. Analizę tych homilii można uczynić przedmiotem dalszych prac badawczych. Także mistagogia liturgii celebrowanej pod przewodnictwem biskupa może być przedmiotem badań naukowych.

Liturgia stacyjna formowała pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa. Stała się skutecznym narzędziem komunikacji i budowania więzi między biskupem, duchowieństwem oraz wiernymi. Była najdłużej utrzymującą się praktyką duszpasterską Kościoła. Od XIV wieku do czasów współczesnych nawiązują do niej różne formy duszpasterskie inspirowane ideą jedności wspólnoty wierzących. W czasach, kiedy ludzi cechuje indywidualizm wiary lub negatywne nastawienie do hierarchii kościelnej, potrzeba nowej kultury spotkania. Spotkania człowieka z Bogiem i spotkania ludzi ze sobą. Skutecznym ku temu narzędziem jest godnie celebrowana liturgia. Stanowi ona wówczas najlepszą katechezę wprowadzającą w misterium Kościoła. Pomaga wiernym ogarniać miłością Kościół oraz buduje i umacnia więzi miłości Ludu Bożego.